

הקדמה

לא רבים זוכים להטביע חותמם במדינה אחת, או בקהילה אחת; על אחת כמה וכמה בשתיים ובשלוש. משה קיטרון (קוסטרינסקי) זכה לכך. לא בדיבורים רמים, בהבטחות אין-ספור, או בהצהרות מעל במות נישאות בכיכרות, או בשווקים, אלא בעשייה ממוקדת מטרה, לעיתים סיוזיפית. החומר האנושי שאותו ביקש לאגד ליחידה מלוכדת, לחנכו, להטביע בו ערכי מוסר וחיי שיתוף, לא התמסר לו בקלות. מאז ומעולם הייתה האומה העברית, שבטית, מפולגת, דעתנית. משה, גדול המנהיגים בכל הזמנים לא רק בעיני ישראל, מאבות האומה, נביא ורועה רוחני ומדיני, נאלץ להתמודד עם קטני-אמונה דוגמת הוגי "חטא עגל הזהב" ומבצעיו ובהם אהרן אחיו (שמות ל"ב),¹ עם מורדים דוגמת קורח ועדתו (במדבר ט"ז),² עם קבוצות של נרגנים נעדרי אפוק בפרשת "מי מריבה" (במדבר כ'),³ או עם גונבי-דעת ב"חטא המרגלים" (במדבר י"ג-י"ד).⁴

-
- 1 וַיִּקְהַל הָעָם עַל-אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה-לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי-זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יָדַעְנוּ מַה-הָיָה לוֹ. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נְזָמֵי הַזֹּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֵי תִיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלַי. וַיִּתְּפְּרוּ כָל-הָעָם אֶת-נְזָמֵי הַזֹּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל-אַהֲרֹן. וַיִּקַּח מִזֶּדֶם וַיַּצֵּר אֶת-תּוֹבַחֲטָו וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מִסֹּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלָה אֵל הַיֵּדִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֵוֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. וַיֵּרָא אַהֲרֹן וַיִּכּוֹן מִזֶּבֶח לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חַג לַה' מִקֵּר.
  - 2 וַיִּקַּח קָרְחַב בֶּן-יִצְחָק בֶּן-קֵהֶת בֶּן-לוֹי וְדָתָן וְאַבִּירָם בְּנֵי אֱלִיָּאָב וְאוֹן בֶּן-פֹּלֵת בְּנֵי רְאוּבֵן. וַיִּקְמוּ לְפָנָיו מֹשֶׁה וְאַנְשֵׁים מִבְּנֵי-יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמְאַתָּים וַיִּשְׂאִי עֲדָה קְרָאִי מוֹעֵד אֲנָשֵׁי-שָׁם. וַיִּקְהָלוּ עַל-מֹשֶׁה וְעַל-אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב-לָכֶם כִּי כָל-הָעֵדָה פָּלַם קֹדֶשִׁים וּבְתוֹכְכֶם ה' וּמְדוּעַ תִּתְּנָשְׂאוּ עַל-קֵהֶל ה'.
  - 3 וַיִּרְבַּ הָעָם עִם-מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֹא מִרְ לָנוּ גִּוְעָנוּ בְּגֹעַ אַחֲיָנוּ לְפָנָיו ה'. וְלָמָּה תִּבְאָתֶם אֶת-קֵהֶל יְהוָה אֶל-הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוֹת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעֵירָנוּ. וְלָמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרָיִם לְהָבִיא אֶתְנוּ אֶל-הַמָּקוֹם הַרְעָה הַזֶּה לֹא אֶמְקוֹם זָרַע וְתִאֲנָה וְגִפְזָן וְרִמּוֹן וּמִים אֵין לְשִׁתוֹת.
  - 4 וַיֵּצֵאוּ דַבַּת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֶתְהָ אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מִרְ הָאֶרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֶתְהָ אֶרֶץ אֲכִלֹת יוֹשְׁבֵיהָ הוּא וְכָל-הָעָם אֲשֶׁר-רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אֲנָשֵׁי מְדוּת. וְשָׁם רָאִינוּ אֶת-הַנְּפִלִים בְּנֵי עֲנָק מִן-הַנְּפִלִים וְנָהִי בְּעֵינָינוּ פַחַגְבִּים וְכֹן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם.

לא בכדי נשא משה קיטרון את שמו של משה המקראי. אף הוא ניחן ביכולת מולדת להנהיג, בענוותנות ובאיפוק אין-קץ לנוכח מכשולים מידי הטבע, ויותר מידי אדם. אלה – האחרונים, קשים לעיתים יותר להתמודדות ומורכבים להתרה. את מרצו חסר הגבולות רתם למען הכלל, לא בלי שימוש בשוט המחנך ובשבט ההוראה. כמשה בשעתו, אף משה קיטרון ראה "את הארץ" ואליה לא בא. לא זו הפיזית. לא ארץ-ישראל שעל אדמתה דרך מלא-עזוז ב-1949, כי אם ארץ המנוחה והנחלה אליה ביקש להנהיג אחרים. ארץ אשר בה יוגשם חזון אבות הציונות. כזו המתוארת ב"אלטנוילנד". ארץ המאכלסת חברה אידיאלית ומונהגת בריאליזם פוליטי - מושחתת על ערכי שוויון וליברליזם.

אף כי פעל בשלוש יבשות רחוקות זו מזו, חשב וביצע בשלוש שפות הנכתבות אפילו באותיות שונות, המריץ והנהיג חברות שבהן נהגו שלוש תרבויות אשר קורצו מחומרים התנהגותיים אחרים; למעשה, הוא פעל ביבשת אחת – "יבשת העם היהודי", חשב וביצע בשפת – ההומניזם היהודי הטהור, המריץ והנהיג בלשון הסוציאליזם הצרופ.

העולם שלתוכו נולד משה קיטרון לא ידע עדיין מלחמת-עולם, אף כי הכיר היטב את שפת המלחמות ואת יצר לב האדם על ממדיו הרשעים והאכזריים. חוזה המדינה היהודית והוגה רעיון הציונות המדינית, בנימין זאב הרצל, כבר לא היה אותה עת בין החיים. גם איש-הרוח היהודי-גרמני קרל מארקס מחברם של "על השאלה היהודית" (Zur Judenfrage) ו"הקפיטל" (Das Kapital) עזב את העולם נטול החמלה, חסר ההגינות ועתיר היריבויות, כאשר המונחים: חירות, אחווה ושוויון רק מבוטאים השכם והערב בפומבי מפיהם של בעלי שררה, רודפי כיבודים וחי-רגע.

טלחן (Telekhany) בפלך פינסק בה נולד משה קוסטרינסקי הייתה אותה עת תחת שלטון הקיסרות הרוסית. הצאר ניקולאי השני לבית רומנוב, ציין אז מלאת ארבע שנים לתבוסת רוסיה ליפנים במלחמה על השליטה באזורי מנצ'וריה וקוריאה בצפון מזרחה של סין. שמונה שנים לאחר מכן, צפה העולם במהפכה הבולשביקית, מהפכת אוקטובר ב-1917 אשר יותר משהביאה מזור בתחומי החברה והכלכלה הוכיחה כי מעורבות יתר של השלטון בחיי הפרט דינה להסתאב, לדכא ולהתנוון. בפינסק של אותם ימים, חיו כמעט שלוש רבבות יהודים והם היוו שלושה-רבעים לערך מאוכלוסי המחוז. היום שוכנת פינסק ברפובליקה של בלארוס ("רוסיה הלבנה"). חוקרים טוענים כי ההתיישבות היהודית החלה בה כבר בשנת 1495. אותה עת גורשו יהודי ליטא מבתיהם. עשור זה זכור היטב לעם היהודי, עת גורש בניו גם מספרד ומפורטוגל. בשנים הבאות החזיקו יהודי פינסק קרקעות בהיקף העולה על פי שלושה מאלה של הנוצרים במחוז. מספרם היה בשלהי המאה ה-15 לא יותר ממאות אחדות בלבד.

פינסק עברה מידיים פולניות לידיים רוסיות, מהם לגרמנים, לאוקראינים ומהם לשלטון משותף גרמני-אוקראיני. פעמיים כבשו הבולשביקים את העיר - באביב 1919 ובקיץ 1920. ביהודי פינסק אשר

סבלו מידי כל כובש רדיפות והשפלה, לא נמחו הצלקות הישנות בזכרם את פרעות הצורר חמלניצקי בקהילה היהודית בשנת 1648 ואת הפוגרומים במחצית הראשונה של המאה ה-17 (פרעות ת"ח ות"ט).

בספטמבר 1920, בהיותו רק בגיל אחת-עשרה, נרצה יוסף קוסטרינסקי, אביו של משה. זה היה באישון לילה, בעת שגייסות גרילה בפיקוד אחיו של בולק באלאכוביץ', אשר לחמו לצד הפולנים נגד הבולשביקים נכנסו בשערי פינסק. ה"באלאכוביצים" היו ידועים כ"רוצחי יהודים" וחייל פולני סיפר כי בכניסת יחידתו לעיר ב-29 בספטמבר, ביומו השני של חג-סוכות תרפ"א, נגלה לעיניו מחזה איום: "כל דירותיהם של היהודים נשדדו, יותר מעשרה אנשים נרצחו, 60 נשים נאנסו, ביניהם אלמנת הרב". מחזה עוועים מעין זה אינו נמחה מזיכרונו של ילד בן אחת-עשרה, המאבד את אביו, רגע לאחר שזה משלחו הביתה לבל יפגע מידי המרצחים, שונאי היהודים.

משה קיטרון זכה בפינסק לחינוך מקיף שנהנה מיתרונות "תנועת ההשכלה" אשר התבססה גם במחוזו ובדומה לחיים ויצמן נשיאה הראשון של ישראל שנולד כשלושים שנה לפני-כן בעיירה סמוכה, מוטול, התחנך ב"חדר מתוקן" ולמד לא רק לימודי קודש. אף הוא בחר בתחום הריאלי בעת לימודיו התיכוניים. קיטרון למד גם בבית-ספר של רשת "תרבות" בתוכו היה קן של "פרייהייט", אשר היווה גרעין לפעילות ציונית. שם עשה את צעדיו הראשונים בפעילות קהילתית רעיונית ופוליטית.

בהיותו בגיל 18 היגר משה קיטרון לארגנטינה. בהגיעו ליבשת השנייה בחייו, היה מקסימו מרסלו דה-אלביאר מן המפלגה הרדיקלית (Union Civica Radical) הנשיא לתקופת ביניים, בין תקופת כהונתו הראשונה של מנהיג המפלגה היפוליטו איריגוז'ן (1916-1922) לשנייה (1928-1930). שלטונו התאפיין בצמיחה כלכלית ובשלווה יחסית במדינה שידעה לאחריו הפיכות וחילופי שלטון תכופים. בדומה לאיריגוז'ן, מי שכונה "השעיר" (El Peludo), היטיב דה-אלביאר עם שדרות העם מן המעמדות הנמוכים יותר מול עשירי המדינה. משהשיב את רסן השלטון לידי ראש מפלגתו, נעצרה הצמיחה והמשבר הכלכלי של שנת 1929 נתן את אותותיו בארגנטינה. זמן מה לאחר מכן, כאשר נכנס הגנרל חוזה פליקס אוריבורו אל "הבית הוורוד" (Casa Rosada = בית הנשיא) החל עשור שדי באזכור כינויו על-מנת להבין ולו במעט את שעבר מאז על אזרחי ארגנטינה. "עשור-הקלון" (Decada Infame) על מהפכיו וביטוייו החברתיים והפוליטיים, מצא את ביטוייו גם באירופה, במלחמת האזרחים בספרד ובמלחמת העולם השנייה. מבצעי הפיכות הצבאיות (Golpes de Estado) שבוצעו בשנים הבאות בארגנטינה ובאחדות ממדינות אמריקה-הלטינית טענו לא בלי שמץ של ציניות, כי מטרתם הייתה "להשיב את השלטון לידי העם".

ברוח שאט הנפש שחש ואחז ברבים מאזרחי ארגנטינה בשל הנוהג שפשה ביבשת לשלוט במדינה בחסות הצבא, או בחסות יחידות הנאמנות לנשיא שעוטה מדים ודרגות קצונה, קרא משה קיטרון באחד

מן המפגשים של "מגבית החירום למען ארץ-ישראל", אשר נערך בבואנוס-איירס, בצל מאורעות תרפ"ט בארץ-ישראל: "לא על-ידי לגיונרים תיבנה הארץ, אלא על-ידי עבודה". בקריאה זו הביע משה קיטרון, איש מרכז משה הס באותם ימים, לא רק את עמדתו נגד הקמת ארגון אשר ייצא לארץ-ישראל וישתתף בהגנתה, אלא את הרעיון הקורא לרתום את רוח ההתנדבות שגאתה אותה עת ולתעלה לנתיב חלוצי וחברתי.

משה קיטרון שילב בארגוניו את שני אפיקי העניין האישיים - החברתיים והלאומיים - ציונות וסוציאליזם. כך בלט בכישוריו ובמרצו כחבר בשורות המפלגה הסוציאליסטית (Partido Socialista Independiente) וכחבר בארגונים לא-מעטים דוגמת, "הליגה למען ארץ-ישראל העובדת", "ועד השקל", "פועלי ציון" וכמובן, בתנועת "דרור" אותה כינה "ילד השעשועים שלי" - בהיותו האב המייסד שלה. לימים העיד מי שבישראל היה מנכ"ל קופת-חולים הכללית ובשנות הארבעים של המאה ה-20 מזכיר הקונפדרציה בארגוניו:

[משה קיטרון] היה ידוע כאידיאולוג, כמנתח רציני ועמוק של הדברים, ובעל השקפות מאד מוגדרות מבחינה מפלגתית. הוא היה הלידֵר של פועלי ציון בארגוניו. [...] מי שניהל את המפלגה, היה הוא. [...] הוא הרשים אותי במיוחד כשחזר מהקונגרס הציוני [...] הוא הגיש לנו דו"ח על העניין, על הקונגרס בכלל, והראייה שלו הייתה כאילו הוא מייצג את כולנו. דיבר על מצב הנוער בארגוניו, [...] על כל העניינים הכלליים שנגעו לכולם, ולא רק לדרור ולפועלי ציון.

ב-9 בנובמבר 1943 חל מפנה בנסיקתו של המטאור החברתי-פוליטי. משה קיטרון נפגע בידי מונית בתאונת פגע-וברח שעה שהיה בדרכו לאסיפה שכינס בקונפדרציה של הנוער. התאונה ארעה בלילה האפלה עליו הכריזה הממשלה בעיצומה של מלחמת העולם-השנייה הרחק מזירת התרחשותה. "טוב שהורידו לי רק את הרגל. יכלו להוריד לי גם את הראש". אמר, לאחר שהתעורר מן הניתוח בו נכרתה רגלו הימנית. כך נחרץ גורלו לקידום-מואט המוכר כל-כך בחברות מערביות בישראל ובעולם, החסרות חמלה למי שאינו "שלם" במראהו החיצוני.

ב-1952 כאשר כבר היה כשלוש שנים אזרח ישראל, המדינה היהודית משאת נפשו, אימץ קוסטרינסקי את השם קיטרון. שם זה מופיע במקרא בספר שופטים (א' 30),⁵ מזוהה עם היישוב הקדום ציפורי בגליל-התחתון ומתקשר לנחלת שבט זבולון בימים שלאחר מות יהושע בן-נון והמלחמה בכנענים. בילקוט שמעוני מתוארים שלושה מיני אגוזים: אגוז-קיטרון, אגוז בינוני ואגוז-פרך. האחרונים –

---

⁵ זבולון ל'א הוריש את-יושבי קטרון ואת-יושבי נהל'ל וישוב הפנעני בקרב וינהיו למס.

מתבקעים מעצמם, הבינוניים נזקקים להקשה קלה על קליפתם לשם פיצוח ואילו הקיטרונים בעלי המעטפת הקשה מחייבים עיסוק סיוזיפי להוצאת תוכנם. כזה היה גם משה קוסטרינסקי שהפך לקיטרון – נחוש ודבק במעשיו. נאחז בדעתו, לא משנה אותה חדשות לבקרים ואינו שבוי בהלכי הרוח המקובלים בזמן מן הזמנים.

בדין-וחשבון שהגיש לאבא אבן, סגן-ראש הממשלה, כתב קיטרון בהתייחסו לסוגיית קליטתם של יהודי-המזרח, נושא לו ייחד שנים אחדות מחייו:

בין שהעולה בא מתוך הכרה ציונית ברורה, בין שאינו רואה את עצמו במובן המקובל של המילה, הרי הוא מקווה לחיות חיים יהודיים שלמים, בסביבה ובחברה יהודית. לפתע הוא מוצא את עצמו מנותק ומבודד מהחברה הסובבת אותו. [...] עלי לקבוע בצער רב כי דווקא ביחס לעלייה זו [...] מתגלים בכל חריפותם ליקוייו של הווי הקליטה במדינה. [...] כוונתי ליחס האדיש והמתנכר של הציבור, לחוסר המגע החברתי בין ותיקים לעולים חדשים, לחוסר הסבלנות ואף לזלזול שמגלים ותיקים וותיקים-למחצה לעולה החדש.

באותה זירת התמודדות, אך בהתייחסו ליהדות אמריקה-הלטינית, כתב משה קיטרון ב"מחניים": מייסדי האגודות והארגונים הציוניים העתיקו מארצות המוצא את השתייכותם לזרמים הפוליטיים-רעיוניים שבציונות, ואילו הדור החדש יונק השראתו מהחיים הפוליטיים במדינת ישראל ומסתמך מבחינה רעיונית על היחסים (יותר נכון, על הדי היחסים) הבין-מפלגתיים בארץ. בשני המקרים, לא נעשה ניסיון רציני להתאים את הפרוגנוזה הציונית של מזרח ומרכז אירופה או את הפרובלמטיקה הפוליטית של מדינת ישראל למציאות החברתית, הכלכלית והמדינית של אמריקה הלטינית. ניסיון זה שמור דווקא לתנועה החלוצית, זו שאיננה גורסת קיום והמשך ביבשת, ומשתדלת לחיות חייה הרוחניים בהעברה לישראל. באופן פורמאלי וארגוני קיימים בישובים הגדולים של אמריקה הלטינית כל המפלגות והזרמים הציוניים, ואילו בישובים הקטנים ישנם אוהדים וחסידים של כל זרם וזרם, ויש אשר סכסוך רציני פורץ בין המפלגות בישראל משבש את היחסים האישיים בין עסקני קהילה קטנה באיזו עיירה דרום-אמריקאית.

בפברואר 1954 משעלתה לדיון שאלת איוש מישרת מזכיר סניף תל-אביב של מפא"י אמר זלמן ארן: "מגיעים אלי הדים ואדים על מצב הרוחות והריחות [...] ברור לי כי המתרחש בסניף טומן בחובו פתח לאסון גדול." מרדכי נמיר אשר הציע את משה קיטרון לכהונה, הסביר: "זה שנים שבסניף תל-אביב התרכזו גלי משטמה הדדית, יחסי החברים החריפו במידה המאיימת בהתפרצות ריב אחים. המצב בסניף מחייב אותנו למצוא איש מתאים שייקח על עצמו את הנהלת הסניף ואשר בכוחו וביכולתו לפרק את המתחומת המאיימת ולהרגיע את סערת הרוחות". משה קיטרון נבחר לתפקיד וכיהן בה כשנתיים. הוא

גם היה לצידם של דוד בן-גוריון, משה שרת, פנחס לבון, זלמן ארן, ומאיר ארגוב, חבר בוועדה המצומצמת של מפא"י.

התחנה הבאה בארץ-ישראל בעת שלישראל מלאו עשור שנים, הייתה בהסתדרות הכללית ובמרכז לתרבות ולחינוך. במשך חמש-עשרה שנות חייו האחרונות עמד בראש המחלקה לתרבות וחינוך מבוגרים בוועד הפועל של ההסתדרות.

משה קיטרון קורץ מחומרים המציבים אדם במרום המדרג החברתי והפוליטי ומרעיפים עליו כיבודים אין-ספור. הוא לא זכה לכך. בתו נעמי, התחבטה ועודה מתחבטת בעיוות זה. התשובה שהיא עצמה ניסחה לתהיות אלה, משקפת לא מעט את אהבתה, הערצתה והכרתה את אביה ויחד עם זאת, את כפיות הטובה של חיים ציבוריים.

אבא היה באמת גדול מהחיים, ודמותו אינה זקוקה לשום אגדות כדי לקשט ולפאר אותה. הוא באמת לא שתק ולא התפשר כאשר מדובר היה ברעיונות ובערכים. מובן מאליו שזאת תכונה שאיננה עוזרת לבן אדם בחיים הפוליטיים, ואין ספק שהייתה הגורם הראשי למפלתו. מלחמתו למען הדמוקרטיה במפלגה בוודאי תרמה לזה רבות.

נדיר צור, ירושלים

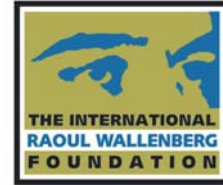
ד"ר נדיר צור - עמית וחוקר-נלווה במכון ע"ש הרי"ס' טרומן באוניברסיטה העברית בירושלים; חוקר-אורח במרכז חיים הרצוג לחקר המזרח התיכון והדיפלומטיה, באוניברסיטת בן-גוריון בנגב; מתמחה בפסיכולוגיה פוליטית, בכלי השפעה של מנהיגים ובחקר ביטחון-לאומי; הספר 'רטוריקה פוליטית – מנהיגים ישראלים במצבי-לחץ' (2004) זכה ב-2005 בפרס האגודה הישראלית למדע המדינה, ב-2006 ראה אור הספר 'האיש שהתיר את הרצועה – אריאל שרון וסיפור ההינתקות'.

נעמי קיטרון

בין שלוש יבשות
חיי משה קיטרון

Edición digital exclusiva de

קוים לדמותו של משה קיטרון

משה קיטרון (קוסטרינסקי) נולד בפינסק ב-1909. הוא למד ב"חדר מתוקן", ולאחר מכן בבית הספר "תל חי" מרשת "תרבות", מיסודם של פועלי ציון. בתקופה ההיא הצטרף לתנועת הנוער הציונית. הוא המשיך בלימודיו בגימנסיה הריאלית.

ב-1927 היגר לארגנטינה. הוא למד ספרדית ונרשם ללימודים בפקולטה להנדסה באוניברסיטת בואנוס איירס, ובמסגרת זו הקים קבוצת נוער המורכבת מסטודנטים, שברובם היו זרים עד אז לרעיון הציוני וליהדות בכלל. כן השתתף בהקמת "החלוץ" המחודש. הוא נבחר ללשכה המרכזית של פועלי ציון, למזכירות הליגה למען ארץ ישראל העובדת, בה ייצג את פועלי ציון, ולועד השקל.

בסוף 1929 התפטר מכל התפקידים האלה, כמחאה על מה שראה כאזלת ידם של חבריו בהנהגת המפלגה לנוכח מאורעות תרפ"ד, שבעטיה הוחמצה הזדמנות היסטורית לחיזוק התנועה. הוא עבר לסאן חואן לרגלי האנדים, עבד שם בהוראה, וכך בבד עשה ניסיונות ארגון בקרב הפועלים המקומיים. כך משך תשומת לבה של המפלגה הסוציאליסטית הארגנטינאית, אשר הציגה אותו כמועמד לבחירות למועצת העיר (concejal) ולפרלמנט הפרובינציה. המפלגה הסוציאליסטית הובסה בבחירות והוא לא נכנס למועצת העיר ולא לפרלמנט, אך זאת הייתה תחילת הקשר הממושך וההדוק שפיתח עם המפלגה הסוציאליסטית. הוא קשר קשרים אישיים עם מנהיגי המפלגה, אישים כאלפרדו פלאסיוס, מריו בראבו ואמריקו גיולדי, והתפלמס אתם במסגרות פרטיות וציבוריות על שאלת היחסים בין המפלגה הסוציאליסטית הארגנטינאית לפועלי ציון. מכל המנהיגים הציונים בארגנטינה, היה ללא ספק המקורב ביותר לתנועה הסוציאליסטית הכללית. הוא התמנה כחבר מערכת ביטאון המפלגה, "La Vanguardia", וכתב בו טור יומי על עניינים יהודיים.

ב-1931 התכוון לעזוב את סאן – חואן, אך תלמידיו בבית הספר ערכו שביתת רעב כדי להכריח אותו להישאר, ולו גם עוד שנה אחת. הוא נעתר, וכעבור שנה עבר לסנסטה פה, לשמש כעורך העיתון "אונדזער ווארט".

בתחילת 1934 חזר לבירה. קבוצת הנוער האוניברסיטאי שהקים התפוררה בהעדרו, אך עם שובו הקים את תנועת "דרור". בסוף אותה שנה נשא לאישה את רות גולד, אותה הכיר במסגרת עבודתם המשותפת בהסתדרות המורים היהודיים בארגנטינה.

ב-1935 נבחר כמזכיר המפלגה, עזב את ההוראה, והקדיש כל זמנו מרצו לפעילות ציבורית. שוב שמש כמזכיר הליגה למען ארץ ישראל העובדת וכמזכיר הקרן היסוד, עורך "אונדזער צייט" ו"נייע צייט", וכחבר בוועדות שונות, שאין כאן המקום לפרטן. הוא נשא בתפקיד מזכ"ל פועלי ציון עד ל-1947, כאשר נבחר למזכיר האיחוד העולמי פועלי ציון בדרום אמריקה. באותה שנה השתתף בקונגרס הציוני בבאזל. ב-1949 עלה לארץ.

מעבר לפעילותו המפלגתית והתפקיד שמילא בגיבוש והעמקה הרעיונית של פועלי ציון, מוקדש בספר מקום מיוחד למלחמתו ביבסקציה, ברביזיוניזם, בשאננות הישוב היהודי, בהשקפת העולם שרווחה באותה תקופה, אשר ראתה את עיקר הפעילות הציונית באיסוף כספים ללא כל צורך בעלייה והגשמה עצמית; לגישתו להתיישבות היהודית בארגנטינה, בה ראה אמצעי לפיתוח ההתיישבות בארץ; לעמדתו בעניין ההסתדרות הציונית האחדה; לפעילותו בקק"ל. אך עיקר תשומת הלב מתמקדת בעבודתו בקרב הנוער, שכן בניית עתודה והעמדת דור המשך הוּו עיקר העיקרים בעיניו. מכאן נגזרת הקמת קבוצת הנוער האוניברסיטאי בראשית צעדיו בארגנטינה, החיאת "החלוץ", ולבסוף הקמת "דרור", ילד שעשועיו, הבמה ממנה נהל את הדו-שיח המתמיד והתמידי שלו עם הנוער. פרקים מיוחדים מוקדשים למחנות הקיץ, ששימשו הכנה בזעיר-אנפין להכשרה; הקמת הכשרות בארגנטינה, אורוגואי וצ'ילה, וכפועל יוצא מכך ארגון עלייה ב' מאותן הארצות וגם מברזיל; פרשת עשרת הסרטיפיקטים – שוב קרב שנהל נגד ההשקפה המקובלת, אשר גרסה שחבל על כל סרטיפיקט שאינו משמש את שארית הפליטה באירופה. לדעתו הייתה חשיבות בל תשוער לסרטיפיקטים האלה, ולו גם במספרם הזעום והסמלי, כדי לתת לציוני ארגנטינה הרגשת שייכות ושופתות בבניית הארץ. ואכן הוכחה צדקת עמדתו: ארבעת הסרטיפיקטים שקיבלה "דרור" אפשרו עליית החלוצים אשר הוּו את הגרעין הראשוני של קבוץ מפלסים, ובכלל נתנו תנופה רבה לתנועה כולה.

עם עלייתו לארץ הקים את המחלקה לעדות המזרח במפא"י. הטיפול בעולי ארצות המזרח היה כרוך בעבודת שטח רבה. הוא כתת רגליו, פשוטו כמשמעו, ממעברה למושב עולים וממושב עולים לעיירת פיתוח, תוך כדי נסיעות באוטובוסים בדרכים לא-דרכים ולינה בתנאים פרימיטיביים ביותר. למרות והמאמץ הגופני רב, הכפול ומכופל בשל נכותו, אשר נגרמה כתוצאה מתאונת דרכים ב-1943, הייתה זו אחת התקופות המאושרות בחייו. הוא נבחר לוועדה המרכזת המצומצמת של מפא"י, המורכבת משה אנשים בלבד, אישים מהשורה הראשונה – דוד בן גוריון, משה שרת, פנחס לבון, זיאמה ארן, מאיר ארגוב ומשה קיטרון. ב-1953 נתמנה למזכיר מחוז תל אביב. כעבור שנתיים התפטר מתפקידו ועבר לשמש כראש המחלקה לחינוך במרכז לתרבות וחינוך של הוועד הפועל של ההסתדרות – התפקיד בו כהן עד יום מותו, ב-7 למרץ 1972. במשך השנים האלה נסע פעמים אחדות לדרום אמריקה, בשליחות התנועה וההסתדרות, והמשיך בפעילותו באיחוד העולמי.

מה גרם לדעיכה הפתאומית של קריירה פוליטית אשר התחילה בצורה כל כך מפוארת, מלבד אי ההתאמה האפשרית של אידיאולוג ואיש עקרונות למציאות הפוליטית הישראלית? זאת אחת הפרשיות המרכזיות בהן עוסק הספר.

הביוגרפיה מתבססת בראש וראשונה על כאלפיים חמש מאות מכתבים, אשר הוּו את עיקר עזבונו ואשר קבלתי לידי עם מות אמא. את רובם מסרתי לארכיון הציוני המרכזי. אלה מכתבים אשר נשלחו אל אבא וכן מכתבים שכתב ושמר לעצמו העתק. כן יש בידי מאות מאמרים שפרסם בתקופות שונות בחייו.

נוסף על כך שאבתי מזכרונות אישיים שלי ושל אמא; שיחות וחליפת מכתבים עם בני משפחה אחרים – אחד האחים ואחת האחיות שלו, בן דוד שאסף זכרונות משפחתיים ברוסיה, וידידים רבים וחברים לדרך. חלקם אינם עוד עמנו, אך ערכתי את הראיונות לפני שנים והקלטתי אותם. גישתי בכתיבה הייתה מיקרו-מקרו; במילים אחרות, הבלטת דמותו על רקע התקופה עתירת המאורעות בה פעל, ואשר במידה רבה התוותה את מהלך חייו. חומר הרקע לובש בשל כך חשיבות מיוחדת, אך איסופו היה החלק הקל ביותר בעבודה, בשל ריבוי המקורות. אדרבא, הכתיבה התארכה מפני שכל פעם התווסף חומר חדש. ספרי היסטוריה, מחקרים על התקופה, ואפילו האינטרנט, הניבו בשפע. ארכיון קיבוץ מפלסים, ארכיון מפא"י בבית ברל, והארכיון הלאומי בירושלים, היו מקורות זמינים ועשירים. אפילו ספרות יפה ורומנים על התקופה הוסיפו פרטים וסייעו ביצירת האווירה. שרבתתי בכתיבה סצינות חיות, שעלולות להיתפש כמבוימות במקצת, אך אין בהן מילה אחת לא נכונה. הן מבוססות על חומר הרקע ועל תיעוד בכתב ובעל פה, כולל סיפור המאורעות מפי אבא עצמו. הוספתי אותן כדי להחיות את החומר, וכדי להימנע מסיפור יבש של עובדות. רציתי בספר שאנשים יקראו, ולא שייעלה אבק על המדפים. יחד עם זאת לא הוספתי ביבליוגרפיה או ציטוט מקורות אלא במקומות הכרחיים, שכן אין זה ספר מחקר היסטורי במובן המקובל של המילה אלא ספר מחקר אישי.

אני מודעת לכך שביוגרפיה טובה צריכה קודם כל להיות אובייקטיבית. עליה להעמיד קני מידה וקריטריונים מסוימים, ולבדוק אם הנושא עמד בהם. הספר הזה כלל אינו מתיימר להיות אובייקטיבי. זה ספר שנכתב על ידי בת על אביה, אב שהיה הדמות המרכזית בחייה. ובאשר לקריטריונים וקני מידה למדידת ההישגים שלו – כלל לא חיפשתי ולא הצבתי אותם. פשוט לא התייחסתי אליהם. אנשים שראיינתי השתמשו בביטויים כגון "יחיד בדורו", "אחד מל"ו צדיקים", "אגדה חיה". יפה וטוב, ומחמם את הלב כשהדברים נאמרים על ידי זרים, אך לא כל כך משכנעים כשהם נשמעים בפי בת. השתדלתי להוכיח את הדברים על ידי סיפור העובדות.

מטרתי הייתה לנסות ולהעלות את אישיותו, את פועלו, את תרומתו למחשבה הציונית – סוציאליסטית ולעשייה הציונית בדרום אמריקה ובארץ. אם תרמתי לכך במשהו ייחשב הדבר בעיני לזכות גדולה, ובזאת אבוא על שכרי.

נעמי קיטרון

נעמי קיטרון

בין שלוש יבשות

נעמי קיטרון

בין שלוש יבשות

כרמל • ירושלים

Noemi Kitron

A PERSONAL SAGA

מסת"ב 2-503-407-965

© הוצאת כרמל, ת"ד 43092, ירושלים
www.carmelph.co.il
תשס"ה / 2005
Printed in Israel

תוכן העניינים

7 הקדמה

שער ראשון

11	פינסק
23	ילדות
31	צעדים ראשונים בארגנטינה – צעדים ראשונים בתנועה
42	בפנים הארץ
62	רות
70	ברכה
84	דרור
100	זוג צעיר בונה לו בית
113	הליגה למען ארץ-ישראל העובדת
118	סוגרים עשור
129	מושבות קיץ
139	היחסים עם מפלגות ציוניות אחרות
149	ופותחים עשור
158	1943
173	"טוב לשרת בורא עולם מתוך חזוה"
182	עשרת הסרטיפיקטים
189	הקמת ההכשרה
197	עלייה ב' ומח"ל
204	דרור – החלוץ הצעיר
211	לאחר המלחמה

שער שני

239	המחלקה לעדות המזרח
254	בשליחות האיחוד העולמי
266	קליטת עלייה
275	מזכירות סניף תל אביב
286	הדמוקרטיה במפא"י
295	המחלקה לחינוך בוועד הפועל של ההסתדרות
307	בשליחות ההסתדרות
312	בשליחות הסוכנות היהודית
328	העשור האחרון

הקדמה

התחלתי לכתוב את הביוגרפיה של אבא זמן קצר לאחר מותו, כשאמא עוד היתה בחיים, אך שקעתי בדיכאון ולא יכולתי להמשיך. הפצע היה טרי מדי. מהניסיון הזה נותרו לי הקלטות ורשימות של שיחות עם אנשים שכיום אינם עמנו עוד, ובראש ובראשונה אמא עצמה. ללא הראיונות הללו היו נשארים הרבה דברים סתומים.

כשהלכה אמא לעולמה קיבלתי לידי את עיזבוננו של אבא. חלק מהחומר מסרתי לארכיון קיבוץ מפלסים, ותהיתי מה לעשות בִּיְתֵר. חשבתי על ארכיון העבודה או על ארכיון בית ברל בצופית. את רעיון הכתיבה זנחתי. היתה לי הרגשה שקטונתי, שלעולם לא אצליח להעלות על הנייר דמות מופלאה כשל אבא. ובינתיים חלפו השנים.

כשמלאו 25 שנה למותו והדבר צוין מטעם מוסדות שונים, הועלתה האפשרות שאמסור את החומר לארכיון הציוני בירושלים. עבודת המיון והצילום ארכה למעלה משנתיים. זכות גדולה ראיתי לעצמי לעשות זאת.

באותה הזדמנות הועלה מחדש רעיון כתיבת הביוגרפיה. בתוך לבי ידעתי שהספר צריך להיכתב, אך שוב פקפקתי. מצאתי תירוצים מתירוצים שונים: כשאפסיק לעבוד ולהתגלגל בעולם; כאשר ארגיש שאני מוכנה נפשית. בסוף אפסו כל התירוצים ונתרתי עם האמת העירומה: הזמן אינו פוסח לא עלי ולא על אחרים.

אני יודעת יפה שביוגרפיה טובה צריכה קודם כל להיות אובייקטיבית. היא צריכה להעמיד קני מידה וקריטריונים מסוימים ולבדוק אם הנושא עמד בהם. הספר הזה אינו מתיימר כלל להיות אובייקטיבי. זה ספר שכתבה בת על אביה, אב שהיה הדמות המרכזית בחייה. אנשים שראיינתי השתמשו בביטויים כגון "יחיד בדורו", "אחד מל"ו צדיקים", "אגדה חיה", "מנהיג מופלא". רבים התייחסו לעובדה שהוא שינה את מהלך חייהם, נתן להם משמעות חדשה, הציל אותם מטמיעה, קירב אותם ליהדות ולציונות, שבזכותו הם חיים בארץ. יפה וטוב, ומחמם את הלב כשאת הדברים אומרים זרים, אך מפי הבת הם נשמעים פחות משכנעים ואובייקטיביים. השתדלתי להוכיח את הדברים על ידי סיפור העובדות.

תודתי נתונה לכל אלה – ורבים הם – אשר עזרו לי בהכוונה, בעצה, בדברי עידוד או ביקורת בונה. אני אסירת תודה להם לא רק על הזמן ועל הידע שהעניקו לי, אלא גם על שאפשרו לי להחזיר אחורה את השעון ולשהות שוב פרק זמן במחיצת הורי.

אינני יכולה שלא להזכיר את בני ונכדי היקרים, הנושאים את הגנים של משה, והם דומים לו ושונים ממנו כל כך.

ובעיקר מוקדש ספר זה לנשמתה הטהורה של רות, רעייתו של משה ואם בנותיו.

נעמי קיטרון

שער ראשון

פינסק

ההמון היה שקט בצורה משונה. הוא הצטופף משני צדי הדרך והתבונן במצעד החגיגי. שמש סתיו חיווריינית ריצדה על עיטורי הזהב במדים ועל קישוטי הנחושת של הסוסים. איזה הדר, איזה פאר – מעולם לא נראה כדבר הזה. פרשים במדי שרד, סוסים צוהלים, תהלוכת ניצחון. מה הם עושים כאן, מי הם בכלל? רוסים לבנים, אומרים, נלחמים נגד הבולשביקים. האיש הרוכב בראש הוא אחיו של הגנרל בולאק באלאכוביץ'. אבל איך זה שהם ראשוני הנכנסים העירה בעקבות הבולשביקים הנסים, ולא הצבא הפולני? ומה כוונותיהם? הפרשים מיישירים מבט קדימה, פניהם חתומות.

דווקא הגויים המעטים שבקהל היו הראשונים שהתנערו. איכרים אחדים שעמדו בבניין מכבי האש ברחוב לוהידין לחשו לשכניהם היהודים, "השתגעתם? מה אתם עומדים כאן? אלה רוצחי יהודים! לא שמעתם מה הם עשו ליהודי קאמן קאשירסק?" רחש עבר בקהל. השמועה התפשטה. האמת היא ששמעו, אבל כל כך הרבה שמועות ניסרו בחלל באותם ימים מטורפים, שאיש לא ידע עוד למה להאזין ולמי להאמין. "רוצו, יהודים, רוצו!" הפצירו האיכרים. והרחש הלך וגבר והיה לצעקה, "רוצו, יהודים, רוצו!" ההמון התחיל להתפזר. הרחש הפך לבהלה.

במשך זמן מה לא נשמעו אלא שעתת הסוסים, קריאות הפרשים, קול צעדיהם החפוזים של היהודים הממהרים הביתה, דלתות נטרקות, חלונות ותריסים מוגפים. אחר כך נדמו לאט-לאט הקולות, והדממה היתה קשה מכל. האם היתה זו בהלת שווא בכל זאת, או שזה השקט שלפני הסערה –

עם רדת החשכה השתנו הקולות. יריות וצעקות, צחוק פרוע של שיכורים, זכוכיות נשברות. הקולות הלכו וגברו, ולא יכול היה להיות עוד כל ספק באשר למתרחש. כשהפציע השחר נרגעו שוב הקולות עד שפסקו כמעט לגמרי. עבר זמן רב עד שהעזו אנשים ופתחו בזהירות חרך בתריסים להציץ החוצה. הכל שקט ודומם, הרחובות ריקים, סימני ההרס והחורבן בכל מקום.

יוסף קוסטרינסקי לא עמד עם האנשים שהתבוננו בתהלוכת הפרשים. באותה שעה ניסה לפלס לעצמו דרך בעגלתו וסוסו בהמון שזרם אל פינסק וממנה. משה, בנו בן האחת-עשרה, ישב לידו. נהר האדם געש. אנשים לא ידעו אם לברוח או להשתדל להגיע לפינסק כמה שיותר מהר, אל משפחותיהם. השמועות היו סותרות כל כך, הסיפורים מטורפים כל כך. צבא באלאכוביץ' מתכנן לשחוט את היהודים. צבא באלאכוביץ' לא יעז לפגוע ביהודים, הרי הם פועלים בחסות הפולנים. ומי זה הבאלאכוביץ' הזה בכלל? אומרים שהוא נולד בפינסק. אז איך זה שאף אחד לא שמע עליו עד עכשיו?

אלה חסמו את דרכם של אלה, אלה ניסו לעקוף את האחרים, והאנדרלמוסיה גברה. הסוף היה שאיש לא יכול היה לזוז כמעט. גוש סוער של אנשים, סוסים ועגלות.

בסוף הרים יוסף ידיים. "רוץ הביתה", אמר לבנו. "אני אגיע עוד מעט".

הילד תלה באביו מבט שואל, ולא ענה.

"רוץ", חזר יוסף על דבריו. "אקשור פה את העגלה והסוס. רוץ הביתה ותגיד לאמא שאתאחר קצת. סגרו את הבית, ואל תזוזו משם עד שאחזור".

"אני רוצה להישאר אתך", התעקש משה.

"לא תוכל לעזור, להפך. אתה לא רואה מה נעשה כאן? חזור מהר הביתה, ואמור להם שלא ידאגו לי. רק שיסגרו היטב את הבית. עוד מעט אחזור".

בחוסר רצון נפרד הילד מאביו. הוא רץ וזרק מבטים אחורה, רץ והביט, עד שדמות האב נעלמה מעיניו כליל.

בבית חיכו האם, האח יצחק והאחות שרה לאה. עוד אחות, ברכה, חולת טיפוס, שכבה במיטה חצי מעולפת. שני האחים הבוגרים, ישראל לייב ופנחס, כבר היו נשואים וגרו עם משפחותיהם במקום אחר.

האם החוירה כשראתה אותו מגיע לבד, אך איש לא שאל שאלות. הם הבינו בדיוק מה קרה.

קולות הפוגרום גאו והתקרבו הביתה עד שנדמה היה שהנה-הנה יפרצו פנימה, אחר כך נסוגו ושוב חזרו, גלים-גלים. והאב עוד לא חזר.

כל אותו הלילה לא עצם איש עין. איש לא ניסה אפילו ללכת לישון. ברכה התהפכה במיטתה, גונחת וממלמלת מילים מקוטעות מתוך חום. הלילה נמשך ונמשך. עם בוקר שוב שככו הקולות.

ברור היה שמשהו קרה לאב וצריך לחפש אותו. משה ידע היכן. למרות הפצרותיה של האם יצא בריצה מהבית, ואחיו יצחק בעקבותיו. הם חזרו למקום שבו נראה יוסף לאחרונה.

בין העגלות ההפוכות, הסוסים המרוטשים, הגוויות והפצועים, מצאו את גופתו.

השמש זרחה, השיטה פרחה, והשוחט שחט.

שלושה ימים השתוללו הפורעים.

ב-27 בספטמבר 1920, ערב סוכות, כבש את פינסק צבא באלאכוביץ'.

בכלל דמו תולדות פינסק בעת ההיא לסחרחרת: ב-1915 עבר השלטון מהרוסים לגרמנים; לאחר מכן היה שלטון משותף גרמני-אוקראיני במשך קרוב לשנה; חודש וחצי משלו בה אוקראינים בלבד; ועוד חודש הבולשביקים; לאחר מכן כבשו אותה הפולנים ומשלו בה עד יולי 1920; ואז, בנסיגתם מוורשה, כבשו אותה הבריתיים ונעצרו בה. הפולנים, בעזרת בנות הברית אנגליה וצרפת, ניסו להדוף אותם.

ביצות פינסק הנוראות, ביצות פולסקה, היו קו הגנה ומבצר טבעי בכל המלחמות. אף ב-1915 נעצרה שם התקדמות הגרמנים, שנתקעו בהן שנתיים ימים. וב-1920 עמדו בשערי העיר הפולנים, האנגלים והצרפתים, ושקלו כיצד לעקוף את המחסום הטבעי הזה ולגרש את הבולשביקים. ואז נמצא קצין "לבן" לשעבר, יליד האזור, שהכיר היטב את הסביבה, והציע את עזרתו לפולנים. היה זה הגנרל בולאק באלאכוביץ'. קודם כל הוא כבש את היערות מסביב לפינסק, חתך את קווי הטלפון והטלגרף, ונכנס לפינסק ברכבת שתפס בסביבה והשתלט עליה. הוא נכנס תוך כדי יריות והקים סביבו רעש ומהומה כאלה, שהבולשביקים חשבו שכל הצבא הפולני בא בעקבותיו. לכך לא היו מוכנים, והם נסו בבהלה. רכבת אחת הספיקה להבריח אותם. נפילת חומות יריחו בגרסה מודרנית. באלאכוביץ' עצמו אמר לאחר מכן שסבור היה שיהיה עליו לחזור על התרגיל הזה לפחות עוד פעם אחת.

צבא באלאכוביץ' קטף את פינסק כפרי בשל, ללא קרב וללא התנגדות כלשהי. הם לא היו צבא סדיר, אלא חבורת פורעים, והיו משוכנעים שכל היהודים הם בולשביקים ושהם הגורם הישיר לכל צרותיה של רוסיה, ובעיקר של הצאר. הססמה "להציל את רוסיה – להרוג יהודים" היתה אמורה לתת צידוק אידאולוגי למעשיהם. בכל מקום שהגיעו אליו רצחו, אנסו ושדדו. הלילה הראשון של סוכות היה ליל אימים בפינסק – כל הלילה השתוללו הבאלאכוביצי'ים, וכמעט לא היה בית יהודי שלא נפגע מהם. כך עשו גם בשני הלילות שלאחר מכן.

רק ביום הרביעי נכנס הצבא הפולני העירה, והתחיל להשליט סדר. הבאלאכוביצי'ים המשיכו אמנם במעשיהם עד 2 באוקטובר, אבל, כותב עד ראייה, באורח "מתון" יותר. לשר המלחמה הוגשה שאילתא: "האם ידוע לו כי ב-27 בספטמבר, עם כניסת צבאו של הגנרל באלאכוביץ' לפינסק, התחילו שוד ואונס של האוכלוסייה היהודית בידי צבא זה, וכל זה נמשך עד 2 באוקטובר שנה זו. מה חושב מיניסטר המלחמה לעשות כדי להעניש את הפושעים, וכדי שלא יישנו מקרים כאלה?"

מיניסטר המלחמה לא חשב לעשות דבר. בכלל היתה סברה שהפולנים ידעו בדיוק מה עומד להתרחש, ושהכל נעשה בתיאום – הם נתנו לבאלאכוביצי'ים להיכנס ראשונים לפינסק ולהשתולל שם כאוות נפשם כדי שיוכלו להופיע אחר כך כגואלים ומצילים. כך נגמר אחד הפרקים הטרגיים ביותר בתולדות יהודי פינסק והסביבה.

פינסק לא היתה מקום מועד לפורענות ולפוגרומים, שכן כמעט משחר ההיסטוריה שלה היה בה רוב יהודי מובהק. בסוף המאה התשע-עשרה היו בעיר כעשרים אלף יהודים מתוך אוכלוסייה כללית של עשרים ושמונה אלף, כלומר קרוב ל-75 אחוז. בין 1887 למלחמת העולם הראשונה עוד גדל חלקם, למרות הגירה, בריחת נוער מהפכני, בריחת צעירים מאימת השירות הצבאי, ומשברים כלכליים.

ברור שאופי קהילה כזו שונה לחלוטין מקהילה שבה היהודים הם מיעוט. התנועה הציונית הכתה בה שורשים מראשיתה, ובד בבד התפתחה גם מסורת של התארגנות לשם הגנה עצמית. קהילה של פינסקאים היתה קיימת בארץ-ישראל עוד לפני "חיבת ציון", ומספר המצבות של פינסקאים שהוקמו על הר הזיתים במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה היה גדול הרבה יותר מזה של יוצאי ערים אחרות.

ב-1882, עם לידתה של תנועת חיבת ציון, התארגנה בפינסק אגודה של "חובבי ציון". ללא ספק השפיעו המאורעות במקומות אחרים, אך לא היה צורך בזירוז מיוחד מן החוץ. אדרבא, פינסק האצילה במידה רבה על התנועה כולה. ב-1882, עם תחילת העלייה הראשונה, הורגשה בה התעוררות חזקה לעלייה לארץ-ישראל. בין העולים היה יעקב צ'רטוק (שרתוק), אביו של משה שרת, ראשון הביל"ויים שעלה ארצה. מזכיר חובבי ציון בעיר התגאה ש"כמאתיים נפש מבני עירנו עלו ציונה עד שנת 1891" – מספר עצום לאותה התקופה.

בשנת 1895 כתב חיים ויצמן מפינסק: "ארצישראלים יש כאן לגיון שלם". אך דווקא בתקופה זו קמו לציונות מתנגדים חריפים משני קצות הקשת האידאולוגית: מצד אחד נלחמו בציונות החרדים, מן הצד האחר ה"בונד", שראה בה אוטופיה ואמצעי בידי הבורגנות היהודית להסיח את דעתם של הפועלים מן המלחמה המעמדית ומן הפתרון האמיתי לשאלת היהודים. המאבק בבונד לא היה קל, כי חלק מהנוער האינטליגנטי ורוב הנוער הפרולטרני נהה אחר תנועה זו, והציונים עמדו מולם כמעט חסרי אונים. חיה ויצמן-ליכטנשטיין, אחותו של חיים ויצמן, כותבת: "זכורני כרוז אחד שהיה נפוץ מטעם מרכז הבונד, ובו נעשית השוואה בין עבודתם ובין הרעיון הציוני, והודגש כי בזמן שאנו משתעשעים ברעיון להחיות ארץ מתה העומדת זה אלפי שנים בשממתה – הבונד משתף את חבריו בעבודה ליצירת תנאי המהפכה ולהרמת הנס של הפועל היהודי".

כך התפתחו בעיר שתי מפלגות מהפכניות: מפלגת ס"ס, שאל שורותיה עברו "פועלי ציון", והבונד, שהיה הכוח המכריע. בכל זאת הלך וגבר בהדרגה גם כוחם של פועלי ציון, ובאביב 1904 הם מנו 150 חברים.

עקב הפוגרומים בראשית המאה העשרים התעוררו גם שכבות שלא נטו למהפכנות סוציאליסטית. אמנם העיר לא נפגעה בזמן פרעות קישינב (1903) ואף לא בשנים שלאחריהן, אך היו התנגשויות עם המשטרה. "שומרי החוק" ניסו להסית לפוגרום ביהודים כדי לדכא את המרדנות, ולשם כך חידשה המשטרה חוג שכינה את עצמו "העם הרוסי האמיתי". גולדה מאיר מספרת בזיכרונותיה שבעיר פשטה שמועה על פוגרום, והיא – ילדה קטנה, מבוהלת וזועמת – ראתה כיצד אביה מבצר את הבית: האם ככה הוא מתכוון להגן עליה ועל שאר בני המשפחה – על

ידי כמה קרשים רעועים שהוא תוקע בדלת?

ויהודי פינסק, בעיקר הנוער, התארגנו להגנה.

הם פעלו בצורה מפוצלת – הציונים לחוד והבונד לחוד. בתחילת הקיץ של 1905 – שנת מהפכת הנפל – ארגנו פועלי ציון את ההגנה בשיטה חדשה. המגינים התחלקו ל"מחלקה קרבית" ו"מחלקה מעופפת". בסתיו אותה שנה מנתה המחלקה המעופפת 75 חברים, שתפקידם היה להגן על הציבור היהודי אם יפרצו פרעות. גם הבונד ארגן מחלקה קרבית. כך התקיימו בעיר שני ארגוני הגנה נפרדים, שלא זו בלבד שלא שיתפו פעולה ביניהם, אלא שאולי אף לא ידעו זה על קיומו של זה. בין פעילי ההגנה בלטו בני משפחת ויצמן – חיה ויצמן-ליכטנשטיין, משה ויצמן, עוזר ויצמן ופיבל ויצמן.

אחד הפעילים כותב בזיכרונותיו: "נתגלה יותר ויותר הכרח בארגון הגנה עצמית במקרה של פוגרום. אבל היה חשש שארגון כזה יעמיד בסכנה את ה'הסתדרות' (הציונית) גופא, כי לשם כך היה צורך לאמן אנשים בנשק... אז השגנו כמה 'שפייערס' (אקדחים) מחוץ לארץ, ובאמצעים ביתיים הותקנו רימוני יד. הם למדו לירות במקום מרוחק ביער".

כמה וכמה ניסיונות פוגרום לא יצאו לפועל, גם מפני שהיהודים היו רוב מכריע, גם מפני שהתעמולה ה"פטריוטית" לא הצליחה להשפיע על איכרי הסביבה, ובעיקר משום שידעו שיש הגנה בעיר. אפילו המשטרה ידעה זאת.

בסתיו 1905 היה שוב חשש לפוגרום. נפוצה שמועה שתהלוכה דתית תעבור מהכנסייה הפרבוסלבית הראשית לכנסייה אחרת, וקרוב לוודאי שיהיו מהומות. גם לבית הכנסת של הקצבים הגיעה השמועה, והם החליטו להתייצב עם גרזניהם וסכיניהם במקומות מפתח בעיר. העגלונים היו צריכים להיות מוכנים לרכוב על סוסיהם אל הכפרים הסמוכים, ואם יפרוץ פוגרום, להצית אותם. לא אנשי מפלגות ולא אידאולוגים גדולים, אלא קצבים ועגלונים פשוטים, הם שאלתרו הגנה יעילה ומנעו פוגרום.

היתה זו תקופה של תסיסה מהפכנית, והעצבים היו מתוחים בכל הצדדים. בכל התקהלות ראו השלטונות ניסיון מרי או הסתה. בערב יום הכיפורים כינס זאכארוב, ראש המשטרה, את חברי המועצה העירונית ואת ראשי הקהילה היהודית לדיון באמצעים להפסקת המהומות בעיר. "ולא – אתייצב אני עצמי בראש, ואעשה כלה ביהודים".

אחרי ועידת פולטבה בפברואר 1906, שבה הוקמה "המפלגה הסוציאל-דמוקרטית של הפועלים היהודים פועלי ציון", התארגנה גם בפנסק אגודה של פועלי ציון (מרקסיסטים פלשתינים). החיפושים והמאסרים של המשטרה התחדשו ביתר שאת, בין היתר מפני שמפלגות השמאל, הבונד וס"ס, שהחרימו את הבחירות לדומָה הראשונה, החליטו להשתתף בבחירות לדומה השנייה. ומשגברה הריאקציה, גברו גם הרדיפות על חברי ס"ס ופועלי ציון.

וכאשר, למרות כל הקשיים, המשיכו המפלגות בפעילותן, עברה המשטרה לשיטה אחרת – הם ניסו לחסל את הציונים על ידי רדיפת המנהיגים כיחידים. אלה שלא הספיקו לברוח נאסרו. נאסרו גם כל אלה שנחשדו בהשתייכות לארגוני ההגנה העצמית. בתי הסוהר התמלאו, הוכרז על עוצר

החל בשעה שמונה בערב, ונאסרו כל ההתקהלויות ההמוניות. התנועה הציונית הוצאה רשמית אל מחוץ לחוק, וממילא הפכה למפלגה פוליטית אופוזיציונית. סיפורי המעקבים המשטרתיים, המאסרים, משחקי החתול והעכבר בין המשטרה לפעילים – אלו יכולים לאכלס כמה וכמה ספרי הרפתקאות וריגול.

חרף כל אלה – ואולי עקב כל אלה – קמה ב-1906 תנועה ציונית חדשה, "תחייה", גם היא על מצע ציוני-סוציאליסטי. התנועה הצליחה אפילו לכנס ועידה סודית שבה השתתפו נציגים ממקומות שונים, אך לא האריכה ימים, והתפזרה כעבור זמן מה.

"תותחי סרייבו" הדהדו כמובן גם בפינסק. הוחל בגיוס לצבא, וקצין העיר הממונה על הגיוס הכריז, "אני ארחם על הז'ידקי? לא ולא. קודם נשלח את הז'ידקי, אחר כך את הפרבוסלבים". למרות זאת נקטו רוב היהודים בתחילה עמדה פטריוטית, מתוך תקווה שהיחס אליהם ישתנה והם לא יופלו עוד לרעה לעומת "האזרחים העיקריים". אך כאשר התחילו להגיע בסוף 1914 הידיעות על מעשי הרצח והשוד והאונס שעשו החיילים הרוסים ביהודים, הבינו שזאת תקוות שווא – שוב הם נמצאים במצב הבלתי אפשרי הכופה עליהם שירות בצבא אנטישמי שעושה פרעות בבני עמם.

בערב יום כיפור 1915 נכנסו בשעות הבוקר הפלוגות הגרמניות הראשונות. היהודים נשמו לרווחה: הם ראו בצבא הגרמני מושיע. אלא שלרוע מזלה של העיר נעצרו הגרמנים, כאמור, על ידי ביצות פינסק, ה"פינסקער בלאטעס" הבלתי עבירות, שנוצרו סביב נהר פִינָה ושני הנהרות הנשפכים אליו, סְטִיר ובוג, וכן נהר פְּרִיפֶט. כך נשארה פינסק מוקפת בצבא רוסי משלושה צדדים, והגרמנים בתוכה.

לא ייפלא אפוא שהגרמנים נהגו בה כבשטח כבוש. העיר הוקפה גדר תיל והוכרו עוצר. הוטלו עבודות כפייה, שבלשון דיפלומטית נקראו "עבודות בהתנדבות", והיחס אל האוכלוסייה כולה היה כאל שבויי מלחמה. בכל זאת, אפשר לומר שהגרמנים לא נהגו ביהודים ביד קשה יותר מבאוכלוסייה הכללית; נהפוך הוא, הם נתנו בהם קצת יותר אמון מאשר בפולנים וברוסים הלבנים. המצב היה קשה. כבר בחורף 1915-1916 התקבצו בעיר אלפי פליטים יהודים. אנשים גוועו ברעב. האוכל היה קצוב, המנות היו במשורה, והשוק השחור פרח, גם בין היהודים. יחד עם זאת היו גילויי הקרבה והתעלות, בעיקר בקרב הנוער. אורגנה העזרה לנצרכים ביותר; בתי הכנסת ובנייני ציבור אחרים היו לשיכונים ארעיים, ובתי הספר היהודיים לא הפסיקו לפעול, אף בתנאים הקשים האלה.

רק בנובמבר 1918, עם חתימת שביתת הנשק, הוסר העוצר, בוטלו עבודות הכפייה, התאפשרה התנועה מהעיר ואליה, וחי הקהילה שבו לפרוח. אלא שכרגיל בתקופות משבר, היו היהודים קורבן ראשון לכל התהפוכות הפוליטיות.

אסון רדף אסון. רוב המקרים לא הגיעו לעיתונות מאחר שבימי המלחמה כמעט נבלעו הרדיפות והסבל במאורעות הכלליים. אולם באפריל 1919 נפל דבר אשר זעזע את העולם כולו, ובעטיו

נפתחה חקירה בבית הנבחרים האמריקאי, בין היתר מפני שהיה מעורב בזה ה"ג'וינט", ארגון הסיוע היהודי האמריקאי. ברוך צוקרמן, נציג הג'וינט, הגיע לפינסק לארגן את חלוקת העזרה ששלחו יהודי אמריקה לקראת חג הפסח – "מעוץ חטים" – וב-5 באפריל זומנה בבית העם אספה, ברשות השלטונות. לפתע הוקף הבניין חיילים, אשר פרצו פנימה והוציאו בכוח יותר מחמישים איש – מנהיגי היהדות המקומית, נציגי כל המפלגות, משמאל ומימין, אדוקים ואפיקורסים, פועלי ציון ובונדיסטים. בדרך תפסו גם כמה עוברים ושבים, כולם יהודים, ובמכות נמרצות הביאו אותם לבניין המפקדה. שלושים וחמישה מהם הועמדו מול קיר המנזר ונורו בו במקום. בין הרגע שבו פרצו החיילים לבית העם עד הרצח לא נקפה יותר משעה אחת. שאר העצורים, גברים ונשים, הוחזקו כל אותה הלילה במפקדה, כשהם סופגים מכות ועינויים קשים. שתיים מהעצורות יצאו מדעתן.

שלושים וחמישה הרוגים אלה נכנסו להיסטוריה ונודעו בשם "ל"ה קדושי פינסק". הרצח המחריד הכה גלים. דובר בו בעיתונות, לא רק בפולין, אלא גם באנגליה ובארצות הברית. שלטונות פולין טענו שבצד האספה החוקית התקיים גם כנס של צעירים בולשביקים בחדר סמוך בבית העם, בהשתתפות לא פחות ממאתיים איש. ב-7 באפריל הריצו מברק למהדורת ה"ניו יורק הרלד טריביון" בפריז, בזו הלשון: "כיצד לנהוג בבולשביקים? לירות בהם! זו דרכה של פולין". וכותרת משנה: "35 קושרים בפינסק הוצאו יחדיו להורג בכיכר השוק". למחרת נדפסה כתבה נוספת, המרחיבה בסיפור: "35 בולשביקים הוצאו להורג לאחר שפצעו שני חיילים פולנים ורצו להשתלט על העיר ולהרוג את חיל המצב הפולני שהיה בה... לא נעשה כל הרס ברכוש ובתים לא הותקפו. ההוצאה להורג בוצעה בצורה מסודרת, והיתה תוצאה של אי ציות לפקודות הצבא שבעיר, הקרובה לחזית". כך ניסו השלטונות הפולניים להשפיע על דעת הקהל בארצות הברית ולפרוט על הנימה האנטי בולשביקית המובהקת של האמריקאים, שרובם סברו שכל האמצעים כשרים במאבק בסכנה האדומה. אם ההרוגים אמנם היו בולשביקים, אין כאן בכלל מקום לוויכוח. במסגרת החקירה הוצאו ההרוגים מהקבר הקיבוצי כדי לתת גושפנקא של חוקיות ורצינות לדבר, ונקברו מיד מחדש. אלא שככל שהתקדמה החקירה לא יכלו להתעלם עוד מדעת הקהל במערב אירופה ובאמריקה. הועלו שאילתות בפרלמנט בלונדון, והיו פניות אל מזכיר המדינה האמריקאי. יהודים, ציונים ולא ציונים, וגם אזרחים אחרים, הפעילו לחץ על ממשלותיהם כדי שיינקטו צעדים מִיִּדִים להפסקת הפוגרומים. הדבר הגיע עד שולחנו של נשיא ארצות הברית וילסון. בזכות כל המהלכים האלה הוקמו ועדות חקירה מיוחדות שנשלחו לעמוד על הרצח בפינסק ועל מצב היהודים בפולין בכלל: ועדת מורגנטאו מטעם ממשלת ארצות הברית, וועדה מטעם האינטרנציונל הסוציאליסטי. בלית ברירה שיתפו השלטונות הפולניים פעולה עם הוועדות הללו. מסקנותיהן היו חד משמעיות: הן הפנו אצבע מאשימה כלפי ממשלת פולין.

אולי סייעה להתעוררות המצפון הלאומי בפולין העובדה שהיתה זקוקה לעזרת ארצות המערב בדיון בקביעת הגבולות החדשים ושעמדה על הפרק ההחלטה בדבר הצטרפותה לחבר הלאומים, שלא לדבר על הסיוע הכלכלי, שהיה נחוץ לה בדחיפות.

ההלם בקרב הציבור היהודי עורר גל הגירה חדש. הנוער בעיקר הסיק את המסקנות. כל מי שרק יכול עזב את פינסק: מי לארצות הברית או לדרום אמריקה, מי לארץ-ישראל.

"אישים רבים אשר הטביעו חותמם על תולדות הציונות מוצאם מפינסק", מעידה גולדה מאיר בנאומה בעצרת זיכרון לקהילה זו. עוד היא מוסיפה ואומרת ש"אם פינסק נכנסה להיסטוריה היהודית ולתולדות הציונות, הרי אישיה הם שהנחילו לה מקום בהן. משפחת שרתוק, ואתם בוודאי מכירים את משפחת אלישיב, ומוטלה וחיים ויצמן". בנימה כמעט מתנצלת היא ממשיכה, "לצערי הרב לא הייתי זמן רב בפינסק. אף לא נולדתי בפינסק. אמא שלי נולדה בפינסק. סבא ודורות לפניו חיו בה". וכאשר החליט אביה להגר לאמריקה, "עברנו אל עירה של אמא, כלשונה – הביתה, לפינסק". לבסוף נסעה המשפחה בעקבות האב "לארץ שבה מתגלגל הזהב ברחובות, די גאלדענע מדינה", אבל כשדיברו על הבית התכוונו תמיד לפינסק. "כך אני עומדת בפניכם, בת פינסק. בת אחת המשפחות מפינסק. משפחה לא יוצאת מהכלל. זאת לא היתה משפחת ויצמן ולא משפחת שרתוק. היתה עוד משפחת ניידיץ' [שם משפחת אמה של גולדה מאיר] בפינסק, שהיתה יותר מפורסמת. אני אינני בת למשפחה מפורסמת זו. אני נכדת מנחם גולדה'ס ניידיץ', יהודי פשוט, המכונה בפי העם 'א ייד פון א גאנץ יאר' [יהודי של יום-יום], איש ישר וטוב, והסבתא הטובה, אשר עמדה תמיד במטבח. זוהי משפחה פינסקאית טיפוסית". כאשר התמנתה ב-1948 לציר ישראל בברית המועצות, היתה משאלתה הראשונה לבקר בפינסק; אך הממשל לא הרשה זאת.

לימים, כשהיתה חברת הקבינט, איימה: הפינסקאים יכולים להפיל את הממשלה אם רק ירצו בכך. צאו וראו: חיים גבתי, שר החקלאות, הוא פינסקאי; משה קול, שר התיירות, הוא פינסקאי; גד יעקובי הוא בנו של פינסקאי. היא עצמה רואה עצמה כפינסקאית. הרי לכם רוב אוטומטי להעביר כל החלטה שפינסק בישראל תעלה בדעתה.

ואיש לא ראה כל חיוך או קריצה על פניה כשאמרה זאת.

עוד מישהו היא שכחה להזכיר. חיים ויצמן, בספרו האוטוביוגרפי "מסה ומעש", אומר: "השרתוקים אף הם מפינסק באו. משה שרתוק, מצעירי המשפחה שנתחנך בארץ-ישראל, הוא אישיות ראשית במחלקה המדינית של הסוכנות היהודית".

אלא שמשם שרת עצמו לא נולד בפינסק ומעולם לא חי בה. הוא רק נשמע כאילו היה פינסקאי, כל כך היה חדור ברוחה. על העיר ועל יושביה ידע לספר כאילו בילה בה רוב ימיו. כל זה בא לו מבית אביו, יעקב שרתוק, ומהסיפורים ששמע מפיו ומפי סבתו יהודית. "די באבע יודיס" היתה אשת חיל שגידלה את המשפחה ונשאה בעול הפרנסה בעוד בעלה מסתופף באוהלה של תורה, דוגמת נשים רבות בדורה ובמקומה. יעקב שרתוק, שלדברי בנו "הנחיל לצאצאיו תורשה

ומורשה", עמד על סף ההצטרפות לתנועה המהפכנית הרוסית, ורק בעקבות פוגרום שבו ראה תינוק יהודי נזרק מהקומה השלישית, חזר בו והחליט לחזור למורשה. רבים, רבים כל כך פקחו את עיניהם רק כאשר נוכחו שהעולם החדש התברך באותה אנטישמיות ישנה. יעקב כתב לאביו מכתב ובו הכריז, "אבא, אבא, אני בנך. אבל אתה אינך יודע מי אני – אני יהודי!" כך הצטרף לקבוצת ביל"ו והיה חבר ביל"ו הראשון שעלה לארץ-ישראל.

משפחת חיים ויצמן אף היא לא היתה מפינסק, אלא ממוֹטְלָה הסמוכה, אך מוטלה, טְלַחאן, פינסק וקארלין ראו את עצמן כעיר אחת (משפחת קוסטרינסקי, שמקורה בפינסק, נדדה עקב מאורעות הימים גם לטלחאן וגם למוטלה. שתי המשפחות אף באו בקשרי נישואין – לובין, בן דודו של חיים ויצמן, נשא לאשה את רחל, בת משפחת קוסטרינסקי).

ארקה ויינר ישראלי נולד בהורודוק. המשפחה עברה לפינסק כשהיה בר מצווה. לימים היה מראשי תנועת "צעירי ציון – פועלי ציון ימין". ב-1930 עלה ארצה עם קבוצת חברים שהיו בין מייסדי גבת, הקבוצה שהוקמה על שם קדושי פינסק. הוא נשא לאשה את המשוררת וסופרת הילדים פניה ברגשטיין וראה עצמו תמיד כפינסקאי.

אכן תכונה מופלאה היתה לה לפינסק, שגם אנשים שלא נולדו בה והשתייכו אליה רק בדרך עקיפה ביותר שאפו להימנות עם בניה. כמעט על משקל המימרה האנגלית הנושנה, "העולם מתחלק לשני מיני אנשים: פינסקאים, ואלה שהיו רוצים להיות פינסקאים". ב-1946 קיבלתי גלויה ממשה טוב בפריז, שכיהן אז כיו"ר המחלקה לאמריקה הלטינית בסוכנות היהודית. הגלויה היתה ממוענת "לילדה הפינסקאית הנחמדה ביותר בבואנוס איירס". המחמאה הפתיעה אותי, אך לא הכינוי. אף אני, כגדולים וטובים ממני, ראיתי עצמי כבת פינסק, אותה עיר שלא הכרתי ואף לא ביקרתי בה מעולם.

ילדות

יוסף קוסטרינסקי איש חסיד היה, אדוק וירא שמים. הוא היה מחסידי הרבי של קארלין, וכמה פעמים בשנה היה נוסע לחצרו של הרבי, בעיקר בתקופת החגים. במשפחה רווח הסיפור על אותו יום שבו ישב עם הרבי וחסידים אחרים, והנה נכנסו שלושה מהפכנים יהודים, לבושי רובשקות וחגורי חבלים, והתחילו ללגלג על הרבי ולהעליב אותו. כל הנוכחים נשארו המומים וקפואים במקומותיהם, ורק יוסף התעשת, ניגש אליהם והוריד סטירת לחי מצלצלת לבריון שביניהם. השלושה עזבו את המקום, אך חיכו לו בחוץ, ועם צאתו הפליאו בו את מכותיהם. הוא חזר הביתה כולו פצוע וחבול, אך מרוצה וגאה על שהציל את כבוד הרבי.

כשנשא לאשה את קרובת משפחתו דינה פייגה קנדורוביץ' היה ברור שהם מקימים משפחה כדי לגדל ילדים שילכו בדרכי אלוהים ויהיו שומרי מצוות כמוהם. הגורל רצה אחרת, והילדים נולדו לתוך קלחת פוליטית ואידאולוגית מסוג אחר לגמרי.

יוסף לא הסתגר בד' אמות החסידות. אדם רחב אופקים היה, ודגל בקניית דעת והשכלה כללית. הוא שכר מורה שהיה בא לביתו להשלים את כל המקצועות שלא נלמדו ב"חדר". גם שתי בנותיו, שרה לאה וברכה, זכו לקבל השכלה רחבה יותר מרוב הבנות בשטעטל המזרח אירופי; בהחלט לא התקיים בהן הפסוק "כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות". הוא שלח אותן לפינסק, ושם הן רכשו את מקצוע ההוראה, יחד עם צימאון לדעת שלא הרפה מהן כל ימי חייהן. גם בתקופות הקשות ביותר היו מוכנות לעשות כל מאמץ כדי להמשיך בלימודיהן ולהשתלם בהם.

יוסף היה גם איש תורה וגם איש עבודה. הוא השתתף בבניית הסכרים על תעלת אוגנינסקי המקשרת את הים הבלטי עם הים השחור, ואחר כך קיבל זיכיון להפעלתם. המשפחה גרה בטלחאן, בבית רחב מידות בפאתי היער, וניהלה חיים שקטים ונוחים. גם הגבירים שבעיירה לא היו מיליונרים חס וחלילה, ומשפחת קוסטרינסקי נחשבה לבעלת אמצעים, או לפחות מסודרת.

ההיה האזור יפה? כשצובעים אותו בצבעי הנוסטלגיה, כל נוף ילדות יפה. לימים, כאשר נבחר חיים ויצמן לנשיא המדינה, כתב משה מאמר שבו הוא מתאר את מוטלה: "כל מוטלה איננה עתיקה במיוחד, אינה מושכת תשומת לב ביותר. אגדות או היסטוריה אין, הבדלים מיוחדים בין העיר החדשה לעיר העתיקה אינם בולטים לעין. אותה עיירה ענייה בפולסיה משני צדי נהר הראו, אותם היהודים, אותם החיים. מעט צבעים סביב, וחלילה לא בולטים מדי". אף העצים מועטים בעיירה וצבעם חיוור – בעיקר עצי לבנה בלובן הרך של קליפותיהם. היער ממש מתחיל הלאה, מחוץ לעיר. אבל אז, כשאתה נוסע באותם יערות, משתנה הכל. באביב נשטפת האדמה במי השלגים המומסים, בקיץ הסביבה מאובקת, מחניקה, שורשי עצים למיניהם בולטים על הקרקע. אך בחורף "אתה נוסע במזחלת איכרים מהירה רתומה לסוס הפולסי הקטן... הלילה יורד, ואתה מתחיל לשמוע את הרוח המזמזמת בראשי העצים ונוהמת בין חוטי הטלפון. שני הקולות יחד יוצרים מנגינה משונה החודרת לנשמה, מטילה מרה שחורה ופחד. ועליך להילחם באימה ללא הרף.

"ואפשר גם לחתוך דרך הביצות... הקרקע קפואה, מכוסה מעטה שלג עבה, ועשרות קילומטרים סביב משתרעת טונדרה סיבירית ממש בלב אירופה. נסיעה בטונדרה שכזו היא כולה התבודדות: אדם אחד או שניים, בעל חיים יחיד – הלוא הוא הסוס המסכן – והבורא בשמים ממעל. מלבד זאת – לא כלום. מדבר לבן".

גם טלחאן היתה עיירה יהודית טיפוסית, עם חסידים ומתנגדים, בתי ספר יהודיים וארבעה בתי כנסת. היא שכנה במקום גבוה במקצת מפינסק, והאקלים בה היה נוח ונעים יותר. בבית הזה נולדו הילדים – ישראל לייב, פנחס, יצחק ושתי הבנות. משה, בן הזקונים, נולד בינואר 1909. סבא קנדורוביץ' חי בימיו האחרונים בחיק המשפחה, ונפטר והוא בן קרוב למאה שנה.

פרצה המלחמה. ב-1915 נכנסו הגרמנים לעיירה, והרוסים הנסוגים, שזגלו בשיטת האדמה החרוכה, העלו אותה באש. גם בית המשפחה נשרף עד היסוד, וכל רכושה עלה בעשן.

כך התחילה תקופת הנדודים, ולא רק של משפחת קוסטרינסקי. הרבה יהודים ברחו לפולין הקונגרסאית, אחרים לעיירות הסמוכות, לאן שרק אפשר היה. המשפחה עברה למוטלה ושהתה שם כמעט שנתיים. תנאי החיים היו קשים ביותר. לתלאות המלחמה נוספו עבודות הכפייה "בהתנדבות" שדרשו הגרמנים. מנת המזון היומית כללה מספוא, שבימים טובים יותר היה מיועד לבהמות. במקרה נודע להם שבכפר הסמוך ז'יטווה זקוקים למסגר. יוסף למד את מלאכת המסגרות תוך כדי עבודתו בבניית הסכרים ואחזקתם, והם עברו לכפר. היו שם עוד כמה משפחות יהודיות, ויחד ניסו לקיים חיי קהילה. אף שהגרמנים החרימו הכל ודרשו גם שם לא מעט עבודות כפייה, היה בכל זאת מה לאכול. את רוב שכרו קיבל יוסף במצרכים. הם הכשירו טחנת קמח ישנה ואפו לחם, וגם היו רשאים לדוג בנהר ולאכול את הדגה הקטנה – הדגים הגדולים נמסרו כמובן לצבא הגרמני. היו גם מעט מוצרי חלב ותפוחי אדמה. איש לא התאונן, להפך. בימים ההם הם נחשבו לבני מזל – אם היה מה לאכול והיה אפשר לשרוד, אסור היה לבקש יותר. בפינסק התמוטטו אנשים ברחובות מרעב.

ב-1918 הסתיימה המלחמה והם עברו לפינסק. משה נרשם ללימודים בבית ספר תל חי של רשת "תרבות".

מערכת בתי הספר היהודיים בפינסק היתה יחידה במינה בכל אירופה, אולי אף בעולם כולו. עקב ה"נומרוס קלאוזוס", או "הנורמה הפרוצנטית", שהונהג ב-1897 בבתי הספר התיכוניים כדי להגביל את שיעור התלמידים היהודים לעשרה אחוזים בלבד – בעוד שהיהודים בפינסק מנו שלושה רבעים מהאוכלוסייה – ניסו ההורים למצוא פתרון שיאפשר להם להקנות השכלה נאותה לילדיהם. עוד בסוף המאה שעברה נפתח בפינסק "החזר המתוקן" הראשון, במידה רבה בזכות יוזמתו ועקשנותו של חיים ויצמן. היתה זו מהפכה בשטח החינוך, גם מבחינת התוכן וגם מבחינת שיטת הלימודים. הונהגה שיטת ה"עברית בעברית": כל המקצועות נלמדו בעברית, לא רק מקצועות יהודיים ספציפיים כהיסטוריה ותנ"ך, אלא אף המקצועות הכלליים כחשבון וגאוגרפיה. רק השפה הפולנית, הספרות וההיסטוריה של פולין נלמדו בפולנית. מובן ש"החזר החדש" עורר

את התנגדותם של החוגים הדתיים וכל התומכים ב"חדר הישן", המסורתי, אך הוא הלך והתפתח ומספר החדרים האלה עלה משנה לשנה. ב-1903 כבר למדו בחדרים המתוקנים מחצית הילדים היהודים בעיר.

ב-1908 נפתח בית הספר תל חי, אף הוא ביוזמת התנועה הציונית – וליתר דיוק "צעירי ציון", ולימים גם פועלי ציון – ובתמיכת "חברת מפיצי השכלה" בפטרבורג. בתחילה היה זה בית ספר מתקדם ומודרני לבנות בלבד, ולאחר מכן הורחב והתקבלו בו גם בנים. גם כאן עלתה על הפרק סוגיית שפת ההוראה – עברית או יידיש. לא רק את מורי בית הספר העסיקה השאלה, אלא גם את עסקני החינוך ואת כל חברי המפלגה, שכן היו לה השלכות הרבה מעבר לתחום הלשוני גרידא: צעירי ציון דגלו בשיטת העברית בעברית, להבדיל מהוראה ברוסית בעיקר, כפי שגרסו מפיצי השכלה. אנשי "צווישא" (צענטראלע וועלטלעכע יידישע שול ארגאניזאציע, הארגון העולמי המרכזי לבתי ספר יהודיים) דגלו כמובן ביידיש בלבד; והיו רבים אחרים שהיו בעד השיטה הדואליסטית, וזו אכן התקבלה לבסוף: כל המקצועות נלמדו ביידיש בשלוש הכיתות הראשונות, ורק בכיתה ד' הוכנס לימוד העברית, מתוך הכרה שצריך לקרב את התלמידים לשפת עבר, אך יש לשמר גם את אוצרות התרבות והספרות היידישאית.

המורים בבית הספר היו רובם צעירים בלתי מנוסים, פעמים רבות אף לא מוסמכים להוראה, אבל ההתלהבות והרגשת הייעוד חיפו על חוסר הניסיון והעדר ההכשרה המקצועית. אחרי הצהריים, עם תום הלימודים, היו המורים למדריכים. את תפקידם ראו בהקניית ערכים, לא רק השכלה ודעת, ובראש ובראשונה ערכי הציונות. הם עשו את עבודתם בזמנים קשים, כשבפינסק שרר רעב ואיש לא ידע מה ילד יום. עם תלמידיהם-חניכיהם רקמו תוכניות לתיקון העולם והחברה, שרו שירי מולדת וחלמו על חיים אחרים, חיי יהודים חופשיים וגאים.

כך קבע תל חי דפוס של בית ספר עברי, ציוני וסוציאליסטי. כל כך היה בית הספר ביטוי נאמן לרעיונותיהם ולמאוייהם של צעירי ציון – פועלי ציון ימין, עד שנוצרה זהות גמורה בינו ובין המפלגה. בית הספר היה גם מרכז קהילתי וחברתי, המקום שאליו היו באים לא רק התלמידים ומשפחותיהם, אלא גם סתם יהודים שביקשו להתרפק על תוכן ומהות לאומיים, שחיפשו קצת חום של בית.

וכך נכנס משה לתנועת הנוער הציונית, כתהליך טבעי, כדבר מובן מאליו, וכך הפנים את ערכי תל חי עד שהיו לחלק בלתי נפרד ממנו. כל חייו היה גאה עד בלי די ב"פרייהייט", התנועה שבוגריה הקימו לימים את קיבוץ גבת, הקיבוץ על שם קדושי פינסק, "ואשר נתנה ליהדות פולניה את צביה, את חנצ'ה ואת פרומקה" – הלוא הן צביה לובטקין וחנצ'ה ופרומקה פלוטניצקה, שמילאו תפקיד מרכזי במחתרת גטו ורשה.

בסוף 1939 הזדעזע משה לשמוע שהממשלה הפולנית מתכוונת לסגור את תל חי אחרי 36 שנות פעילות בתואנה שהבניין רעוע ובלתי ראוי לשימוש. השלטונות גם דאגו שבעלי בניינים אחרים

בסביבה יסרבו להשכיר מבנים שיוכלו לשמש כבית ספר. יותר ממאתיים ילדים נשארו ברחוב. משה, שכבר היה אז בארגנטינה, כתב לאיגוד יוצאי פינסק והציע את עזרתו – הוא סבור ש"במאמץ לא רב אפשר יהיה לאסוף סכום לא גדול במיוחד, אך בתנאי פינסק יהיה מספיק כדי שהכיתות תיפתחנה מחדש. כך אפשר יהיה להגן על עמדת תרבות יהודית חשובה נגד הממשלה הפולנית הפשיסטית".

הוא גם קנה לו ידידים בבית הספר, ידידים שעמדו לו כל ימיו: חייצ'ה לוצקי מקבוצת גבת; שיינדל ופיניה פלד (פלדמן) מיגור, לשעבר מ"גדוד העבודה"; עזריאל ביגון מעין חרוד וחבר מזכירות "האיחוד העולמי"; ארקה וינר ישראלי ויעקב ברזילי היו מוריו והפכו לידידיו; והיו עוד רבים אחרים. אף על פי שהקשר לא תמיד היה קל ומעולם לא היה שוטף, לא יכלו לו לא הזמן ולא המרחק. בזמנים הקשים ביותר, ברגעי משברים אישיים ופוליטיים, מצא בהם משען ומזור: "...בדיוק הגיעו המכתבים שלכם! נזכרתי בימים הטובים ההם, והתרענן אצלי מחדש נוסח פינסק וקארלין, אשר נותן לי למעשה את הכוח להתמודד בסביבה הארגנטינאית".

בין כה וכה הגיע זמנו של ישראל לייב, האח הבכור, להתייצב לצבא. חוק השירות הצבאי משנת 1874 ירד כמהלומה על כל יהודי רוסיה, ויהודי פינסק לא היו יוצאים מהכלל. החוק חייב את כל בני ה-21 להתייצב בפני ועדת גיוס, וזו היתה בוחרת מתוכם מכסה מסוימת של צעירים.

מובן מאליו שאף אחד לא היה להוט לשרת בצבא ולבזבז ארבע שנות חיים בצבא רוסיה האנטישמית. המשכילים הטיפו אמנם מעל דפי העיתונות נגד מגמת ההשתמטות, כדי לא לתת פתחון פה להאשמת היהודים בחוסר פטריוטיות, אולם דבריהם נפלו על פי רוב על אוזניים ערלות. מי שיכול היה ברח לחוץ לארץ, או שיחזר "בעלי זכות" כדי שישרתו במקומו, או שילם קנס של 300 רובל – סכום עתק בימים ההם, כשהמשכורת הממוצעת של פועל היתה רובל אחד ליום.

ישראל לייב לא חשב לשרת את הצאר, ורקם תוכניות להשתמט. אך מישהו הלשין עליו, והמשטרה יחד עם המלשין באו הביתה לאסור אותו. למזלו של ישראל לייב, לא הכיר אותו המלשין, וכשהגיעה המשטרה, בשעת הצהריים, טרם חזר הביתה מבית החרושת לזכוכית, שם עבד כפקיד. השוטרים והמלשין פנו אפוא ללכת לבית החרושת. יצחק, שלא היה אלא ילד באותם ימים, רץ קדימה להזהיר את אחיו, אך הם השגוחו בו, תפסו אותו והכריחו אותו להישאר לידם, ברחוב הצר שבו היה מוכרח לעבור ישראל לייב בדרך הביתה, כדי שיזהה את אחיו.

כשהגיע ישראל לייב למקום הסתכל בו יצחק באדישות מופגנת, העביר את מבטו הלאה, לאנשים הצועדים אחריו, והעמיד פנים שהוא מחפש את אחיו. ישראל לייב לא היה זקוק לרמז נוסף. הוא ברח והתחבא.

לאחר תקופה במחלת הצליח לברוח לחוץ לארץ. אבל מאחר שכלתו, רחל ברומברג, נשארה בבית, לא נתנו לבו להישאר שם, וחזר. הוא נעצר במעבר הגבול. לאחר ארבעה חודשי מאסר בבית

הסוהר בחרקוב נערך משפט. המשפט היה גדול וראוונגי ביותר מפני שבכל רחבי רוסיה עשו מצוד על הבחורים המשתמטים משירות צבאי.

כך הצטלבו חייו של ישראל לייב בחיי עורך דין צעיר ושמו אלכסנדר פיודורוביץ' קרנסקי. כשגמר קרנסקי את לימודי המשפטים שלו בפטרבורג פתח משרד לייעוץ משפטי. הוא הטיף לפועלים להגן על זכויותיהם, ובהרבה מקרים ייצג אותם בחינם. בעיקר התמחה בהגנה על אנשים שנרדפו על ידי משטר הצאר בשל פעילותם המהפכנית. כך קנה את פרסומו והחל בדרכו הפוליטית, שהובילה אותו לראשות הממשלה ב-1917. בהזדמנויות שונות התבטא נגד האנטישמיות הרווחת בארץ – לא עמדה מקובלת ביותר בין הפוליטיקאים ברוסיה. משפט הראווה נגד המשתמטים נתפר לפי מידותיו, והוא מצדו עשה הרבה הון פוליטי ממנו.

עורך הדין שהגן אישית על ישראל לייב היה יוסף צ'רניחוב, אף הוא אישיות ידועה. ישראל לייב יצא בזול יחסית: הוא נשפט לשמונה חודשים, ומהם נוכו ארבעת החדשים שכבר ישב בבית הסוהר. העיירה היתה כמרקחה, גם מהאירועים עצמם וגם מהשמות הגדולים המעורבים בפרשה. החוויה היתה קשה מאוד למשפחה כולה. אך סוף-סוף יצא ישראל לייב לחופשי, והוא נשא לאשה את כלתו, שמתוך ערגתו אליה חזר מחו"ל.

משה נכנס לבית הספר הריאלי הממלכתי הרוסי שבו למד פעם חיים ויצמן. אלא שאחרי רצח האב השתנה הכל. ידה של האם לא השיגה לשלם את שכר הלימוד. למדו בבית הספר הזה בני הסוחרים הגדולים ובעלי הבתים האמידים, אם התקבלו – ולא כל אחד התקבל למקום המכובד והיוקרתי הזה. המשפחה החליטה לעשות את כל המאמצים כדי שמשה יוכל לסיים את הלימודים. בהתחלה באו לעזרה האחים הגדולים, בעיקר פנחס, אך כעבור כשנתיים גם הם לא יכלו לתמוך עוד. משה עצמו עבד ועשה מכל הבא ליד – מצויה תעודה המאשרת שעבד שנה בתור מורה בשיעורי ערב למבוגרים, מ-15.9.1926 עד 15.9.1927, תאריך הגירתו לארגנטינה. הוא נתן גם קצת שיעורי עזר לתלמידים, אלא שהמצב היה קשה אצל כולם, הפרנסה לא היתה מצויה, והוא הרוויח פרוטות. המצב לא השתפר אף כאשר התמנה לכתב ה"פינסקער שטימע" – צעדיו הראשונים כעיתונאי. היה זה שבועון "בלתי מפלגתי, דמוקרטי, ספרותי, חברתי וכלכלי", לא פחות; ולכתב עוד לא מלאו שבע-עשרה שנה.

עמדה על הפרק הפסקת הלימודים, אבל משה היה תלמיד מבריק, והנהלת בית הספר באה מיוזמתה אל האם והציעה פריסת תשלומים נוחה. כעבור זמן מה גם זה היה מעל לכוחותיה. אנשים יעצו לה ללכת אל המנהל, אשר גילה הבנה רבה כל כך, לספר לו על מצבה ולבקש שיאפשרו למשה ללמוד בחינם. אך היא היתה אשה גאה מאוד, והרעיון היה לה לזרא. עוד היא מתלבטת, קמו תלמידי בית הספר, ובראשם בני כיתתו, והודיעו להנהלה שחייבים לתת למשה מלגה או למצוא כל סידור אחר שיאפשר לו לגמור את הלימודים, ולא – יכריזו על שביתה ולא יופיעו ללימודים!

כך סיים משה את בית הספר הריאלי בפנינסק, וקיבל את תעודת בגרות מספר 54 מתאריך 1.7.1925, שבה התנוססה לתפארת ההכרזה הבאה: "הלימודים בגימנסיה הריאלית מתקיימים בשפה הרוסית לפי תוכניות בתי הספר הריאליים הרוסיים, המשתייכים למשרד החינוך, משנת 1914".

אך לטקס הסיום הוא לא בא. פשוט לא היה לו מה ללבוש. שלוש הנשים במשפחה – האם ושתי האחיות – ניסו אמנם לעשות כמיטב יכולתן, פרמו בגדים ישנים של האחים הבוגרים ותפרו לו חליפה וכותונת, אך התוצאה היתה רחוקה מלהניח את הדעת, ועל נעליים אין מה לדבר. אמנם היה לדינה פייגה שם של אשה היודעת להחליק על הדלות ולכסות עליה כך שלא תיראה לעין יותר מדי – כישרון שמן הסתם רווח בין הנשים היהודיות בימים ההם, ושללא ספק היו מעדיפות שלא להזדקק לו – אך הפעם היה זה למעלה מכוחה ומכוחן של בנותיה.

במקום טקס הסיום הרשמי, השתתף בארוחת הערב המסורתית שנערכה למורים ולתלמידים בלבד. התלמידים החליטו, מעשה קונדס, לשַׁכֵּר את המורים, והסוף היה כמובן שהשתכרו בעצמם. הסטודנטים הלא יהודים חשבו שמנה הגונה של משקה היא חלק בלתי נפרד מטקס הבגרות, היהודים לא היו מורגלים בשתיית משקאות חריפים בכלל, והיין עלה לכולם לראש. משה, שהשתכר בפעם הראשונה (וקרוב לוודאי האחרונה) בחייו, העיד על עצמו שנטפל לאחזים מהמורים ובלבל להם את המוח עד בלי די, אך הם היו במצב רוח סלחני, הנידו בראשם וחייכו, "אין דבר. מי מאתנו לא היה פעם בן שמונה-עשרה?"

משה היה אז בן שש-עשרה וחמישה חודשים. כשמלאו לו י"ח שנים כבר היה בעולם אחר לגמרי.

צעדים ראשונים בארגונינה –

צעדים ראשונים בתנועה

הראשון שהגיע לארגונינה היה יצחק. הוא עבד בבית מלאכה לפרוות, והציב לעצמו מטרה להביא את בני משפחתו אחריו. עיקר הנטל נפל עליו, אם כי פנחס עזר במידת האפשר. כך הגיעו לארגונינה שרה לאה וברכה, ולבסוף האם ומשה. מאז סיים את לימודיו בגימנסיה השתדל משה לקבל סרטיפיקט ולעלות לארץ-ישראל, אך הדבר היה כרוך בהמתנה אינסופית. על כן החליט לעשות עקיפה ולחכות לסרטיפיקט שלו בארגונינה. לא שיער בנפשו שהעקיפה הזו תארך 22 שנה, כמעט שנות דור.

רק אחרי שהגיעו כולם הרשה לעצמו יצחק להתחתן, והוא כבר במחצית שנות השלושים לחייו. מעולם לא הזכיר ולו גם במילה את שנות הבדידות והעוני שגזר על עצמו כדי להביא את בני המשפחה מאירופה. זה היה מובן מאליו.

משה הגיע לארגונינה ב-1927, תקופת בין השמשות בהתפתחותה הפוליטית של ארץ זו. מ-1916 עד 1930 שלטה בה המפלגה הרדיקלית בראשותו של היפוליטו איריגוז'ן (Hipólito Yrigoyen). איריגוז'ן נחשב לדמות טרגית, אחד הנשיאים הנערצים והבזויים ביותר בארגונינה, אידאליסט, מיסטיקן, דון קישוט, ודוגמה חיה למה שיאונה לאדם ישר ורודף צדק המנסה להילחם בכוחות ריאקציוניים מושרשים. למפלגה חסרה אידאולוגיה ברורה, והיא היתה רדיקלית רק בשם; לאמיתו של דבר, היה לה מצע ליברלי, והיא ייצגה את האינטרסים של המעמד הבינוני והנמוך מול האוליגרכיה, בעלי הקרקעות הגדולים (כמה מהם היו בעלי חוות שעלו בשטחן על מדינות בינוניות באירופה) שבמשך שמונים שנות משטר מעין-פאודלי השמינו והתעשרו על חשבון העם.

כאשר נבחר לנשיאות שחררו אנשים את רתמת הסוסים שמשכו בכרכרתו ועמדו על זכותם לרתום את עצמם תחתם ולהביא אותו כך לבית הוורוד, בית הנשיאות, כשנשים עומדות לצדי הדרך וממטירות עליו פרחים וממחטות רקומות. שום נשיא לפניו ואחריו לא זכה לאותות כבוד ואהבה שכאלה, גם לא פרוץ, אשר יחד עם אשתו אוויטה ידע לשלהב את ההמון ולהביא אותו לשיאי היסטריה ארוטית ממש. כשהופל משטרו בהפיכה צבאית, לעומת זאת, פרץ ההמון לביתו ושרף את הרהיטים ואת כל המסמכים שלו. "אל פלודו", השעיר, כמו שקראו לו בחיבה על שום שפמו העבות ושערו הסמיך, סיים את חייו בעוני ובבדידות. וכאשר הלך לעולמו נזכר ההמון באיש שניסה להיטיב עמו; חצי מיליון איש זרמו לרחובות, שוב רתמו את עצמם גברים למושכות כרכרת האבל, והנשים השתמשו שוב בממחטותיהן הצחורות לייבש את מעיין דמעותיהן.

מפלגתו שאפה לטיהור המשטר ולממשל דמוקרטי במדינה. ואכן השיגה רבות בתקופת שלטונו, כגון רפורמה בחינוך ובחוקת העבודה. עיקר הישגה היה בחוק הבחירות: לראשונה בארגונינה הונהגו בחירות שוויוניות, כלליות וסודיות. השחיתות הציבורית בקרב המנגנון הממשלתי וכל

שכבות הפקידות פחתה במידה ניכרת – לפחות בהתחלה. רוב הציבור היהודי תמך כמובן במפלגה הרדיקלית, ויחסו של איריגוז'ן לקהילה ולרעיון הציוני היה אוהד. אלא שארגונינה לא היתה בשלה לדמוקרטיה – מסורת ה"קאודיליו", המנהיג היחיד העריץ, העוטה דווקא בשל כך הילה של רומנטיקה, היתה מושרשת מדי. הקאודיליו טיפח את התדמית הזאת בלב ההמון – הלוחם הבודד, הגאוצ'ו האבירי הרוכב על סוסו האציל אל מול השמש השוקעת, משהו בדומה לדמות הגיבור של הקאובוי ביבשת הצפונית. מובן שהמציאות היתה שונה מאוד מהדימוי, ואיריגוז'ן, שבינתיים הוחזר – בניגוד לרצונו! – לתקופת נשיאות שנייה, היה זקן ותשוש מדי לעמוד בפני כוחות הריאקציה, מה עוד שהמשבר הכלכלי של 1929 נתן את אותותיו גם בארגונינה.

ב-1930 נפתח העשור אשר נודע, ולא בכדי, כ"עשור הקלון" – לא שהעשורים שבאו לאחר מכן רשמו דפים מפוארים במיוחד בהיסטוריה. הגנרל חוזה אוריבורו (José Felix Uriburu) עלה לשלטון בהפיכה צבאית, וקבע דפוס שלאחר מכן חזר על עצמו פעמים רבות: הפיכה צבאית הבאה "להחזיר את השלטון לעם", כאשר נושא דגלה הוא גנרל פחות או יותר אהוד על ההמונים; "שלטון מעבר" זה מוחלף כעבור כמה חודשים במנהיג האמיתי שמשך כל הזמן בחוטים מאחורי הקלעים. אוריבורו הושפע מהאידיאולוגיה הטוטליטרית של מוסוליני; "הרפורמה החוקתית" שיזם אסרה פעילות של מפלגות פוליטיות, הכריזה על מצב חירום והשליטה צנזורה גם על העיתונות וגם על הפרט. בבחירות בפרובינציות ניצח הנשיא בקנה מידה ללא תקדים, באמצעות שוחד וזיוף קולות.

אגוסטין ב' חוסטו (Agustín B. Justo), הנשיא שבא אחריו, ניצל את ההתאוששות הכלכלית העולמית שהתחילה לקראת 1934. ארגונינה יצאה נשכרת מעליית מחירי הברז והתוצרת החקלאית, וזרם ההשקעות הזרות בה התחדש. אך הנשיא שלט בקונגרס ובפרובינציות, השאיר את מצב החירום והצנזורה על כנם, וכאשר ניסו הרדיקלים להתקומם ב-1932 וב-1933, השתלט עליהם ודיכא את ההתקוממות על ידי מעצר כל המנהיגיהם והגלייתם, ובכללם גם הנשיא לשעבר, איריגוז'ן הישיש. המשטר השמרני החדש שינה גם את חוק ההגירה והגביל אותה.

עד אז, ובמשך עשרות בשנים, ראתה את עצמה ארגונינה כארץ קולטת זרים. אדרבא, המשטר נקט תמיד אמצעים למשוך מתיישבים חדשים שיפתחו את הארץ הענקית והריקה כל כך מאוכלוסין. וכך התחיל הקשר בין ארגונינה למפעל ההתיישבות היהודית.

מקובל לחשוב שההתיישבות היהודית בארגונינה התחילה בברון הירש, הפילנתרופ שנזעק לעזרת רבבות היהודים שהיו קורבנות גל הפוגרומים שהחל ב-1881 ושגורשו ממוסקבה ב-1891. לאמיתו של דבר ראשיתו של היישוב היהודי בארגונינה ב-1860, כאשר זוג צעירים – יהודים ספרדים, יוצאי צרפת – התחתנו כדת משה וישראל ודרשו הכרה חוקית בנישואיהם. הכרה זו ניתנה אחרי הליכים משפטיים מסובכים וממושכים, ופתחה פתח להקמתה של הקהילה היהודית הראשונה בבואנוס איירס ("הקונגרציה היהודית של הרפובליקה הארגונינאית"). ב-1891

הוקמה המושבה הראשונה של הברון במחוז בואנוס איירס, ולאחריה הוקמו עוד רבות, בסֶנְטָה פֶּה ובמחוזות אחרים.

במאמר "עובד אדמתו ישבע לחם", לציון שבעים שנות התיישבות בארגונינה, כותב משה:

שלא כדעה המקובלת, לא באה ההתיישבות היהודית בארגונינה בעקבות יוזמתו של הברון הירש, אלא היא קמה וצמחה מהתארגנותם העצמית של יהודים אשר נפגעו מהתקנות הידועות לשמצה של איגנטיאב (גירוש היהודים מכפרים ומיישובים חקלאיים), ותוך כדי חיפוש מוצא התעקשו לפתור את בעייתם בדרך החזרה לעבודת האדמה. בד בבד התיישבה שאיפה זו של קבוצות יהודים רוסים עם רעיונותיו ונדיבותו של הברון הירש, ומזיגת שני הגורמים היא שנתנה את עשרות המושבות היהודיות באזורים שונים של ארגונינה. ובמובן זה יש למנות את ההתיישבות הזאת כאחת משלוש הדרכים שבהן ניסה העם להגיב על המשבר הגדול של סוף המאה הקודמת: ההגירה לארצות הברית, השיבה לציון וההתיישבות בארגונינה... אין טעם להתפלסף עכשיו מה היה אילו פנה זרם ההגירה האדיר לארץ-ישראל במקום ללכת לארצות הברית, ומה היה אילו נענה הברון הירש לפנייתו של הרצל והשקיע את כל המיליונים הרבים בהתיישבות הציונית.

כך או כך, הצליח הברון לקנות שטחי קרקע עצומים – שישה מיליון דונם, פי ארבעה מהשטח שנרכש בארץ-ישראל עד קום המדינה.

ואמנם השתנה המבנה הדמוגרפי בארגונינה כל כך, שבראשית המאה העשרים היו המהגרים רבע מכלל האוכלוסייה. רובם היו ממוצא ספרדי ואיטלקי, אך גם חלקם של היהודים לא נגרע. כשמשה הגיע לארגונינה היו בה רבע מיליון יהודים, רובם ממזרח אירופה. מחציתם זה מקרוב באו, וכעשרה אחוזים מהם היו במישרין או בעקיפין אנשי ההתיישבות החקלאית. בבואנוס איירס היתה קהילה חיה ותוססת ביותר, ובה מוסדות קהילתיים, חברה קדישא, בתי ספר, עיתונות, תאטראות, מועדונים חברתיים ותרבותיים. פעלו שם מוסדות כגון "ייווא" (יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט), שעסק בהפצת השכלה וידע, ו"אינרקוף", שפיתח חוגי תאטרון. מי שרצה בכך יכול היה לחיות חיים יהודיים מלאים ועשירים, כמו במולדת הישנה ואף יותר. וכך תיאר משה את התקופה:

קשיי ההסתגלות לחיים חדשים השתקפו קודם כל בהקמת ארגונים של יוצאי ערים וכפרים מסוימים, ספריות ולהקות שחקנים חובבים, וכו'. הכמיהה לתוכן רוחני ותרבותי עיצבה תערובת מעניינית, טיפוסית לתקופה ההתחלתית של כל גל הגירה גדול... בין חיקוי הערכים והצורות של "הבית הישן" ובין הנטייה לקבל את סממנות החיים במקום... הרצון לברוח

מהמציאות הקודרת ולהתעלות מעל לסביבת הרוכלים הקטנים, אשר היו אז חלק הארי של האוכלוסייה היהודית, הוא אולי אחד הגורמים הבלתי רציונליים המהותיים ביותר לגידול ה"יבסקציה" בימים ההם, אף שהקהילה היהודית היתה חדורה נאמנות לציון ולציונות.

בתקופת הממשל הרדיקלי בימי נשיאותו של איריגוז'ן זכו כל הפעילויות הללו לעידודו ולתמיכתו של השלטון. אך חוגי העילית, האוליגרכיה, שמטבע הדברים הם שמרניים ולאומניים, לא קיבלו את מדיניות הדלת הפתוחה. במאבקם ברדיקלים חרתו על דגלם את ההתנגדות למהגרים ולזרים בכלל. עם עליית השמרנים התחיל להידלדל זרם הנכנסים, עד שבינואר 1933 אושרו בפרלמנט חוקים שהפסיקו אותו לגמרי. העיתוי לא יכול היה להיות גרוע יותר: ארצות הברית, קנדה, דרום אפריקה – כל ארצות ההגירה הקלאסיות נקטו בערך באותה תקופה מדיניות של צמצום, כך שעם עליית היטלר לשלטון בעצם נסגרו השערים בזה אחר זה.

אפילו המפלגה הסוציאליסטית הצביעה בעד הגבלת ההגירה, כפי הנראה בהשפעת חואן ב' חוסטו, יושב ראש המפלגה. כל מאמצי השכנוע עלו בתוהו. באמצע 1928 התכנס בבואנוס איירס קונגרס להגירה יהודית, ומלבד תרומות לשיפור מצבם של המהגרים שזה מקרוב באו, לא השיג דבר.

ב-1934 התקיים בבירה הקונגרס האבוקריסטי של הכנסייה הקתולית. אחד המשתתפים הבולטים היה הקרדינל פאציני, שלימים התפרסם כאפיפיור פיוס השנים-עשר. הקונגרס התפלג לימנים ושמאלנים, לאוהדי הרפורמות והמודרניזציה של הכנסייה, ולדוגלים בשמרנות ובהקפדה על הדפוסים הקיימים. הדיונים היו חריפים ובמהרה הפכו לעימותים. הרוחות נרגעו ומצב הרוח השתפר רק כשניתנה הזדמנות לעשות "עליהום" על היהודים. האגף הימני הצית כמה בתי כנסת וחנויות ואת העיתון "די פרעסע". האגף השמאלי, לעומת זאת, הסתפק בהצתת כנסייה. האדישות שבה התקבל האירוע הזה, שוויון הנפש, היו סימפטומטיים להלך הרוח הכללי.

גם מפלגת פועלי ציון בארגונינה היתה בתקופת משבר. בשני העשורים הראשונים של המאה הגיעה המפלגה, שרוב חבריה היו מהגרים יוצאי מזרח אירופה, לדרגת שגשוג והתפתחות שהקנו לה כוח ברחוב היהודי. מספר חבריה נע בין 1,400 ל-1,500 אנשים, שהיו מאורגנים בשלושים סניפים – הישג לגמרי לא מבוטל בהתחשב בזמן ובמקום. אך ב-1922 חל פילוג בתנועה העולמית בין חסידי האינטרנציונל השני למצדדים באינטרנציונל השלישי (הקומינטרן). באספת פועלי ציון בארגונינה החליט הרוב להישאר בפלג הימני של פועלי ציון, הדוגל בעבודת ארץ-ישראל, והמיעוט פרש והצטרף ל"פועלי ציון שמאל", חסידי הבורוכוביזם הקלאסי, הדוגלים בעבודת ההווה בקהילות המקומיות. הפילוג גרם להידלדלות כזו בשורות, שאף לא נשארו נתונים מדויקים על הרכב המפלגה, אם מפני שאבדו באנדרלמוסיה, אם מטעמי צנעה – הירידה היתה מביכה בממדיה. קרוב לוודאי שמספר החברים לא עלה על כמה מאות.

עם הירידה המספרית באה גם שקיעה רעיונית ואיכותית. מכוון פוליטי עולה היתה מפלגת פועלי ציון לקבוצת אנשים בעלי אידאולוגיה משותפת, הדואגים לעזרה הדדית ותמיכה בעת הצורך, להווי יהודי וציוני – מעין מועדון פוליטי-חברתי-תרבותי בעל צביון רעיוני מסוים, ולא הרבה יותר מזה. עוד הוסיפה להרגשת ההחמצה העובדה שבראש המפלגה עמדה קבוצת אנשים מבריקים ומסורים – מרדכי רגלסקי, יהודה גלזמן, א"ל שושהיים – שראו את עצמם, במידה רבה של צדק, כמנהיגים ללא תנועה, כגנרלים ללא חיילים.

את הימים הראשונים לשהותו בארגונינו הקדיש משה ללימודים. הוא למד ספרדית, עמד בבחינות הבגרות בארץ החדשה, ונרשם לפקולטה להנדסה באוניברסיטה. במסגרת זו הקים "קבוצת נוער פועלי ציון, כמעט כולם סטודנטים, דוברי ספרדית בלבד. היתה זו הפעם הראשונה שהם שמעו על סוציאליזם יהודי, ולפעמים גם על ציונות ועל יהדות בכלל, וזה עורר את התעניינותם", כתב שנים רבות לאחר מכן. "על אף ההבדלים בשפה, בהרגלים ובהשקפת העולם, עלה בידי להשפיע עליהם במידה ניכרת". היו אלה צעירים אינטלקטואלים, משכילים וערנים, והקבוצה התפתחה מבחינה מספרית ורעיונית. הם הקימו ספרייה לנושאים יהודיים וציוניים כמדור של הספרייה המרכזית של פועלי ציון על שם ברנר, תרגמו לספרדית חומר שעשוי היה לעניין אותם, וארגנו קורסים לספרדית למהגרים. היה זה הניסיון הממשי הראשון זה שנים רבות להקים קבוצת נוער, והוא נעשה כשמשה עצמו היה בחזקת מהגר חדש ועוד לא שלט ממש בשפה. כאשר עזב את העיר כעבור זמן מה התפרקה הקבוצה. "במפלגה לא היו אנשים שיתעניינו בנוער, ושיהיו מוכשרים לעבודה עם הנוער. הקבוצה התפוררה. חלק מהבחורים עדיין רואים את עצמם 'קרוכים לרעיון', חלק המשיכו במהלך האידאולוגי, לאחר הדחיפה הראשונה שקיבלו אז, אלא שהדרך מלאה חתחתים – וסופה רחוק וזר".

מאורעות תרפ"ט (1929) עוררו תסיסה גדולה בקרב יהודי ארגונינו, ונעשה ניסיון נוסף לארגן את הנוער הקשור במפלגה. הוחלט לחדש את ארגון "החלוץ", אשר הוקם ב-1924 והתפרק זמן קצר לאחר מכן. באחת מאספות העם שהתקיימו במסגרת מגבית החירום למען ארץ-ישראל, העלו כמה מהמשתתפים את הרעיון להקים ארגון דוגמת הלגיונרים, אשר ייסעו לארץ-ישראל וישתתפו בהגנה. באספה נרשמו 150 מתנדבים להקמת החיל. ההצעה נדחתה לבסוף, אבל היו חברים שהחליטו לנצל את רוח ההתנדבות ולכוון את הרעיון לאפיק חלוצי. לפי הפרוטוקול, היתה זו יוזמה של פועלי ציון, ובראשם משה קוסטרינסקי ממרכז משה הס, הסניף הראשי של המפלגה בבואנוס איירס; יעקב לוין מהחוג למען ארץ-ישראל; מיכאל גרייבר מהקק"ל; ואחרים. בנאום שצוטט בהרחבה אמר משה, "לא על ידי לגיונרים תיבנה הארץ, אלא על ידי עבודה". אחרי דיונים רבים הוחלט לקבל עמדה זו, והצעד הראשון היה החייאת ארגון החלוץ שהיה קיים קודם לכן אך התפורר.

לארגון החדש הצטרפו חברים בוגרים של "דרור", "גורדוניה", "השומר הצעיר" ומספר קטן של נוער בלתי מפלגתי. האספה הראשונה של החלוץ התקיימה בנובמבר 1929.

לפי תפיסתו של משה, לא היתה הכוונה להקים ארגון נוסף סתם, אלא ארגון חלוצי ממש, על כל המשתמע מכך, ובראש ובראשונה עלייה לארץ-ישראל והגשמה עצמית. "אם יתברר שאין אווירה מוכנה לתנועה כזאת, נהיה מספיק אמיצים כדי להודות שנכשלנו", אמר באספת הייסוד. הוחל בהרשמת מועמדים לעלייה, ובכללם קבוצת חברים שחיו פעם בארץ, ירדו לארגוניטינה, והיו מעוניינים לעלות שוב. גם משה נרשם. הם ראו את עצמם כמצויים למלא את מקום הנופלים במאורעות, ולא להסתפק בתמיכה ביישוב על ידי ארגון מגביות ואיסוף כספים. אותה גישה באה לידי ביטוי חריף שנים לאחר מכן, לאחר השואה, כאשר יצאה הקריאה למלא את מקום התנועות החלוציות שנכחדו. כך התחיל לפעול ארגון החלוץ החדש לצד "נוער פועלי ציון".

גישה זו חיבבה גם כלים חדשים ושינויים ארגוניים. הקושי העיקרי היה להשיג סרטיפיקטים לעלייה. בגלגולו הראשון קיבל החלוץ תשעה סרטיפיקטים. הפעם נתקלה התנועה בהתנגדות הפדרציה של הציונים הכלליים, שהעלתה את הטיעון הפורמלי שלפי התקנון זכאים ארגונים חלוציים לקבל סרטיפיקטים רק לחברים שעברו הכשרה. על כן החליטו חברי החלוץ לדרוש ייצוג ישיר במשרד הארצישראלי, ולאחר דיונים ממושכים הוקמה גם קבוצת הכשרה של שישה חברים, שעסקו בעבודות חוץ אצל יהודים במושבות החקלאיות באַנְטֶ'קָה רְיוֹס, אחת הפרובינציות שבהן התרכזו המפעל ההתיישבותי של הברון הירש. למרות האידאליזם והנכונות שלהם, ולמרות היחס האוהד של המתיישבים, לא עמדה הקבוצה בקשיים והתפרקה. הם היו מרוחקים איש מרעהו מרחק קילומטרים רבים, חסרו להם כלים לפתח עבודה רעיונית וחינוכית, לא היתה להם מסגרת פיזית, קשה היה להם לקיים קשר עם העולם החיצון, ולאחר יום עבודה ארוך ומפרך לא עמדו במאמצים נוספים. הלקח שהופק היה שארגון כהחלוץ חסר כל סיכוי ללא הכשרה.

בפברואר 1935 כתב משה לאספה הכללית של הסתדרות החלוץ: "בנובמבר 1929, לאחר המאורעות בארץ-ישראל, עלה בדעתם של חברי פועלי ציון ועוד חברי ההסתדרות שהיו בארגוניטינה הרעיון להקים את ארגון 'החלוץ'. בצעדיו הראשונים של הארגון השתתפתי לא מעט, לפי כישרונותי המוגבלים". הוא מילא טופס הרשמה לעלייה, וחתם עליו בתאריך 4.12.1929. "לאחר שנסעתי לעיר שדה לא קיבלתי כל הודעה מההנהלה עד ינואר 1934, כאשר פנו אלי כדי להשתתף במשא ומתן על נקודת הכשרה בשביל החלוץ... אבל רק עכשיו נודע לי שטופס ההרשמה שלי נדחה על ידי ההנהלה!"

ההמתנה לסרטיפיקטים אכן נמשכה שנים; רק ב-1936, למשל, התקבלה מכסה קטנה לנרשמים לעלייה ב-1933. ובינתיים התפורר שוב ארגון החלוץ, ולא המשיכו לטפל בעניין. היתה זו הפעם הראשונה, אך לא האחרונה, שמשה מבקש לעלות לארץ-ישראל והתנועה דורשת שיישאר בארגוניטינה.

ובינתיים הכה שורש רעיון ההכשרה ונעשו עוד כמה ניסיונות סרק. הניסיונות האלה נשאו פרי של ממש רק שנים רבות לאחר מכן.

באפריל 1929 בא לארגונינה אליהו גולומב, בעיקר כדי לטפל במגבית ההסתדרות. המפלגה דרשה זה מכבר אדם בעל שיעור קומה שיוביל להבראתה ולשיקומה, ולא התלהבה במיוחד מגולומב, שלדעת חבריה לא היה המועמד המתאים ביותר – אישיות ידועה בארץ, אך לא מפורסמת דייה בקהילות היהודיות בדרום אמריקה. נוסף על כך היו מעוניינים במישהו שיוכל לשהות במקום זמן ממושך, לא רק במשך חודשי המגבית.

גולומב עשה ככל יכולתו לקרב בין מפלגת פועלי ציון ימין לצעירי ציון. שתי המפלגות הכריזו יחד על מגבית משותפת למען "קפא"י", קופת פועלי ארץ-ישראל. במגבית נאסף סכום של 300 לירות שטרלינג – לא מעט בזמן ההוא. הוקמה "הליגה למען ארץ-ישראל העובדת", שלימים ריכזה את המגביות למען ההסתדרות ומפא"י. משה קוסטרניסקי נכנס למזכירות הליגה כנציג פועלי ציון. גולומב, כפי שחששו החברים בארגונינה, לא הכיר את תנאי המקום ובעיקר לא הכיר את הנפשות הפועלות. המילה "איחוד" נשמעת תמיד יפה, בעיקר כשמדובר באיחוד בשורות תנועת הפועלים. התנגדות לאיחוד בכל צורה שהיא אינה "תקינה מבחינה פוליטית". אך תמיד יש מחיר לשלם, מחיר בפשרות אידאולוגיות ובפשרות אנושיות, ולא תמיד המחיר כדאי. משה רצה באיחוד, אך לא בכל מחיר, ובמקרה זה היו לו הסתייגויות רבות. שנים לאחר מכן כתב לאנשל רייס בוורשה:

החבר גולומב ודאי מסר לך שהתנגדתי לאיחוד כאן. רוב צעירי ציון במקום אינם גורדוניסטים, אלא קוענטניקעס [רוכלים קטנים], הן מבחינה חברתית הן מבחינה פסיכולוגית. במקרה הטוב הם ציונים דמוקרטים הנלחמים נגד מעלליהם של מנהיגי הציונים הכלליים. רק קבוצה קטנה מתוכם הגיעה מפולין עם מטען מסוים המתאים לאיחוד. באופן אישי הם אנשים ללא מוניטין ברחוב (היהודי) ולא רגילים לפעילות ציבורית נרחבת. על כן נלחמתי באיחוד בקנה מידה מקומי, וזו היתה רוח ההחלטה שלנו שהתקבלה לקראת הוועידה העולמית השמינית, בנוכחותו של גולומב.

האיחוד חל כשהייתי בסן חואן. יכול להיות שלו הייתי כאן, בבואנוס איירס, היו נראים הדברים אחרת.

למען האמת, יש להוסיף שמצבם של צעירי ציון לשעבר אינו נעים ביותר מבחינה אישית: הם אינם חברים ייצוגיים של המפלגה. כוחות אידאולוגיים חשובים, המסוגלים לפתח במפלגה את הדיון בפירוש הגורדוני של הפלטפורמה של דנציג, אין להם. גם פלטפורמה הם חסרים. כוח מספרי במפלגה הם בוודאי לא. אז עליהם לדבוק בכוח בעמדותיהם – והם מידרדרים לעמדות קיצוניות המתאימות למצב המקומי, אבל לא למפלגה ציונית סוציאליסטית.

נוסף על כך, לווה האיחוד באירוע קשה אבל סימפטומטי, שערורייתי ממש: לפועלי ציון היה ארכיון עשיר ביותר על התנועה בארגונינה ובעולם, ובו חומר רב על תולדותיה החל בשנת הקמתה, 1906. גם משה וגם מזכ"ל המפלגה, יעקב כצמן, הקדישו שעות מרובות ועמל אין-קץ לאיסוף הארכיון ולסידורו. והנה לאחר האיחוד קם גווירצמן, מזכ"ל צעירי ציון, ושרף את רוב המסמכים שבו. הוא טען ש"לא היה לכם יותר (חומר) עלינו" – אכן סיבה טובה לשרוף ארכיון. כשחזר משה לבואנוס איירס "רציתי להעלות לדיון את שאלת העמדתו של הוונדל לדין. ענו לי בזלזול, ואף החברים עצמם לא רצו להחריף את העניין למען שלום בית". כך ירד לטמיון חומר בל יסולא בפז.

ניסיון השנים הצדיק את עמדתו. גם כעבור עשור, ב-1938, לא השתנו הדברים הרבה: "והנה בעיית האיחוד", כתב ללשכת האיחוד העולמי, "קשה מאוד לכתוב, קשה עוד יותר לשתוק. הייתי מרוצה מאוד לו מדובר היה במאבק על יישום העקרונות הבורוכוביסטיים (או בכלל הפועלי-ציוניים) או הגורדוניסטיים. אבל המאבק אינו קיים, אף לא בתאוריה... ולכן פורח המאבק סביב אינטרסים אישיים וקבוצתיים, כיבודי כיסאות וכן הלאה. אין זו מפלגה ציונית סוציאליסטית, אלא קלחת ארגונינאית!"

האיחוד הרשמי בין שתי המפלגות התרחש ברמה הכלל עולמית לאחר ועידת דנציג (1932), שכוננה את האיחוד העולמי "פועלי ציון צעירי ציון התאחדות". במקומות רבים צלח הרבה יותר מבארגונינה, ונחשב להישג גדול בתולדות התנועה הציונית.

בפנים הארץ

בסוף ספטמבר 1929, חודשיים לפני ייסוד החלוץ, התקיימה ישיבת הלשכה המרכזית של פועלי ציון. השתתפו בה כל מנהיגי המפלגה.

היה שם מרדכי רגלסקי, זקן המנהיגים והבולט שבהם. הוא היה צאצא של הרב שניאורסון, אדם בעל חזות אצילית ונפש רומנטית, נואם מבריק שידע לסחוף את ההמונים באורטוריה ובפתוס שלו. הוא היה טריטוריאליסט שהתמתן אך לא זנח לחלוטין את גישתו, והעמיד במרכז העשייה את הקהילות היהודיות בגולה.

נכח גם יהודה גלזמן, איש שכלתן, מוח אנליטי, שהעיקר בעיניו היה הנאמנות למפלגה. הוא היה בעל בית דפוס ונחשב לאיש אמיד – מכל מקום, יחסית לשאר החברים. שנים רבות שימש גזבר המפלגה ומזכיר לענייני תעמולה והסברה, עד אשר נפגע בשיתוק ורותק לכיסא גלגלים. גם הוא וגם רגלסקי הגיעו לארגוני מרצות הברית בשלהי מלחמת העולם הראשונה. שניהם השתייכו לפלג הסיירקניסטי של פועלי ציון, דגלו בעבודת ההווה ועמלו לעצב את דמות היישוב המקומי, וכפועל יוצא מכך טיפחו את היידיש כשפת הדיבור והתרבות ברחוב היהודי.

והיה גם א"ל שוסהיים, אחד מפועלי ציון הראשונים בגליציה וממנהיגי המפלגה באוסטריה, עיתונאי מוכשר, איש העם, פולמוסן, מתון מבחינה אידאולוגית.

והנה ביקש את רשות הדיבור משה קוסטרינסקי. בסך הכל בן עשרים ונראה הרבה פחות מזה – נער ממש, נער צועני. שחום, רזה, רעמת שיער שחור ופרוע, עיניים שחורות יוקדות, סיגריה דבוקה לו תמיד בזווית הפה, לבושו לא כל כך מרושל כמו לא אכפתי. אך כל דמיון בינו ובין עלם צועני יפה עיניים פג כשהיה מתחיל לדבר: משנתו סדורה, דיבורו רהוט ומהיר, דבריו נוקבים תמיד ופעמים רבות קשים.

למרות גילו הצעיר ואף שהיה עדיין "ירוק" בארגוניו, כבר הספיק להיבחר לחבר הלשכה המרכזית, למזכיר הליגה למען ארץ-ישראל העובדת שזה עתה הוקמה, לחבר הנהלת אינרקוף, לוועד השקל, ולעוד כמה ועדות וארגונים הקשורים ישירות או בעקיפין לפעולה הציונית. הוא היה שונה מאוד מהדפוס המקובל בהנהגה הקיימת. רגלסקי תיאר בנאומיו המרהיבים ציונות אגדית, ציונות שלא היתה קיימת כלל במציאות: נפילים התהלכו בארץ ועשו מעשי בראשית. את הקיבוצים בנו אנשים שהתפרנסו מהחלום בלבד. הקהילות בגולה ארגו את מרקם החיים היהודיים על טוהרת התרבות והמסורת.

והנה בא הנער הזה ומדבר על ציונות מסוג אחר לגמרי. הוא מוריד את הציונות מהאולימפוס ומדבר על חלוציות אחרת, חלוציות של מעשה יומיומי. הוא מעז לבקר תופעות שונות בציונות המקומית, ואף את המנהיגים עצמם. ההבדל בינו ובין רגלסקי היה כהבדל בין עוגה מתוקה עם קצפת ובין לחם שחור עם דג מלוח. היו שהשוו אותו למשב רוח רענן, היו שהזדעזעו מהסגנון החדש והשונה כל כך, היו שהסתייגו מהתוכן: הוא דוחה את הרומנטיקה של רגלסקי, הוא מואס

בפרגמטיזם של גלזמן ובאידאולוגיה הגמישה והנוחה של שוסהיים. הוא איש הממסד, והוא מורד בממסד. הוא בהנהגת המפלגה, וכל הזמן מותח ביקורת עליה. פרגמטיזם פירושו ללכת עם רוח הזמן, לשחות עם הזרם; הוא מדבר על אידאולוגיה, על עקרונות, על עלייה והגשמה עצמית. הוא משתמש במונחים בורוכוביסטיים, מדבר על שידוד מערכות, על שינוי המבנה החברתי והמעמדי של עם ישראל... מי צריך לשבור את הראש עם מושגים מסובכים שכאלה? למה אי אפשר לקבל משנה ערוכה? מה רע בציונות של עוגת קצפת? מה כל הדיבורים האלה על הגשמה עצמית – למה אי אפשר להמשיך ולהיות ציוני טוב פה, בבואנוס איירס, כשהעשייה הציונית מתבטאת בהכנסת היד לכיס מפעם לפעם – או עוד יותר טוב, בארגון מגביות כדי שאחרים יכניסו את ידם לכיס? מעניין מה יגיד עכשיו. חזקה עליו שיהיו אלה דברים קשים. עוד לא קרה שייטול את רשות הדיבור כדי לומר דברים המסברים את האוון. עשן הסיגריות היתמר באולם הצפוף, חברים שוחחו ביניהם ונכנסו איש לדברי רעהו, וליושב ראש היה קשה להשליט סדר בישיבה, אשר לא נבדלה בזה מכל ישיבה אחרת של פועלי ציון.

לפני חצי שנה קיבלתי על עצמי את המינוי של חבר הלשכה המרכזית, מתוך תקווה לתרום במשהו לעבודתם של החברים ולהוריד מעליהם במידת מה את עול הטיפול בעניינים הטכניים היומיומיים, שבכל זאת גוזלים הרבה זמן ומרץ. אבל במשך מחצית השנה שהשתתפתי באופן פעיל בעבודת הלשכה המרכזית הגעתי למסקנה – שלה שותפים רוב החברים במרכז הראשון של המפלגה, מרכז משה הס – שהלשכה המרכזית אינה ממלאה לחלוטין את התפקיד של הגוף המנהיג במפלגה. נכון, קשה לפעול בנסיבות הקיימות בארגונינו, אבל לא עושים אפילו את המינימום האפשרי. לא מקיימים את הישיבות באופן סדיר, לא דנים ברצינות הדרושה בעניינים חשובים בחיי המפלגה, אין נוקטים יוזמות – בקיצור, לא מגלים את התכונות הדרושות למערכת העצבים המרכזית של התנועה. החלטות מתקבלות לאחר מעשה. תמיד מתפשרים עם התנאים והמצבים שהוכתבו מבחוץ. אין פלא שתפוקת החברים יורדת וחוסר שביעות הרצון גובר. והרי כמה דוגמאות: אחת – הלשכה המרכזית לא ידעה לנצל את האירועים בארץ-ישראל כדי לחזק את התנועה. הפסיביות הזאת היא מחדל כשלעצמו, והיא מזיקה למפלגה. שנית, בעניין קרן החירום נהגו באופורטוניזם ונקטו את דרך ההתנגדות הקלה ביותר, נסחבו אחר הציונים הכלליים. חברים אחדים (כצמון, הלפרין, גלזמן) עוררו את שאלת האפשרות לקבל סכום מסוים בשביל ההסתדרות, וכאשר הדבר נכשל, גלזמן לא דיווח אפילו לחברים על המשא ומתן שהתנהל בעניין.

מכל הסיבות האלה ונוספות, אני סבור שהתועלת המועטה שאוכל להביא למפלגה כחבר הלשכה המרכזית אינה מאזנת את האחריות שאני מקבל על עצמי בגין מהלכים שאינני מסכים

להם. על כן אני מתכבד להגיש את התפטרותי מהלשכה המרכזית, ומבקש לשחרר אותי גם מהליגות ומוועדות דומות.

אחר כך התיישב והעלה את הדברים על הכתב ושלה אותם לחברי הלשכה המרכזית ולחברים בולטים אחרים, שכן לנוכח המצב במפלגה לא היה בטוח כלל שמישהו הקשיב לו. מילים כדורבנות, וחוצפה לא קטנה מצד בחור צעיר שזה עתה הגיע ופונה אל מנהיגים הקשישים ממנו לפחות בדור. אבל כמה שהיה צנוע באופן אישי וממעיט בערך עצמו, כך היה תובעני ונועז ועקשן בעניינים עקרוניים. תכונות אלו ליווהו כל ימיו, ועתיד היה לשלם עליהן ביוקר.

אנשים שזוכרים אותו מאותה תקופה רואים לפנייהם דמות של צעיר רץ לפנייהם ברחובות העיר, כנפות מעילו הפתוח תמיד מתבדרות ברוח. אי אפשר היה ללכת אתו ברחוב: תמיד נחפז קדימה, והיה נעמד על שפת המדרכה לחכות ששאר החברים ישיגו אותו. אנשים דחפו אותם מימנם ומשמאלם ברחובות הצפופים של בואנוס איירס, קבצנים פשטו יד, מכוניות צפרו סביב – והוא נשאר אדיש לכאורה לכל אלה כשם שנראה אדיש ליופייה של העיר הגדולה.

אכן יפה היתה בואנוס איירס, צירוף של מטרופולין אירופית ומזג לטיני. מפריז לקחה את הבולווארים הרחבים ואת בנייני הציבור המפוארים, ממדריד את אזורי המגורים היוקרתיים על בתי האבן הכבדים, מערי החוף באיטליה את הבנייה הצבעונית של הפרברים העממיים. יער פְּלֶרְמו בפאתי העיר דמה לבואה דה בולון בפריז, אלא שהיה גדול ויפה ממנו. העיר התהדרה ברחוב הארוך בעולם, ריבֶּבֶּיָה, ובשדרה הרחבה בעולם, שדרת 9 ביולי. הרחובות הראשיים לא שקטו אף פעם: בשעות הלילה הקטנות מלאו המון המחפש בידור, בתי קפה, מסעדות; פנסי הרחוב וחלונות הראווה האירו כבאור יום, והמכוניות יצרו שובל אורות שנמשך כפס אדום מבהיק לאורך קילומטרים רבים. ברחוב פלורידה הסגור לתנועת כלי רכב הצטופפו אנשים וזרמו לכל כיוון כברחבת ריקודים, מתנועעים לקול מנגינה אילמת, הדורים לפי מיטב המסורת הלטינית, מצוחצחים, שופעים נחת ושמחת חיים, בטוחים בעצמם ובעתיד הארץ המופלאה הזאת, גברים בשערם המרוח בבריליאנטין ונשים בשמלות אופנתיות מדדות על עקבים בגובה מסחרר.

ברור שהיו גם שכונות עוני ואנשים קשי יום, אך במרכז בלטו בעיקר בני המעמד הבינוני והגבוה, ואלה חיו כל כך טוב בעיר השוקקת. במחיר פרוטות אחדות אפשר היה לקנות נתח בשר מהמשובח ביותר, לנסוע במונית מקצה העיר ועד קֶצָה, ובעד עוד כמה אגורות אפשר היה להעסיק עוזרת בית שתעשה את כל העבודות. נושאי השיחה היו הבורסה והגולף, ומעללי העוזרות שממש אינן יודעות את מקומן וחושבות שהן יכולות להרשות לעצמן כל דבר. מי שבמקרה רצה בחיי תרבות יכול היה לפקוד את האופרה של בואנוס איירס, מהגדולות והמפורסמות בעולם, את אחד

התאטראות או אולמות הקונצרטים הרבים. הבעיות החברתיות והחיים הפוליטיים עניינו אך מתי מעט. מי צריך לשבור את הראש? לשם מה להסתבך בצרות?

משה שקע יותר ויותר בפעילות הציבורית והקדיש פחות ופחות זמן ללימודים, עד שעזב את האוניברסיטה לגמרי. זו היתה מכה גדולה לאמו: אחרי כל המאמצים והקורבנות, ולמרות כישרונותיו המופלגים, הוא נבלע על ידי המפלגה וויתר על כל דבר אחר. כשפגשה לראשונה את יצחק הרכבי, אחד הידידים שלו, אמרה לו, "אתה אל תלך בדרכי מייש'קע, אתה שומע. הוא לא גמר את הלימודים. אתה חייב לגמור את הלימודים". וכדרכה של אמא יהודייה טובה, התיישבה מיד לספר את נפלאות בנה: איך כאשר למד בבית הספר הריאלי בפנינסק כתב חיבור כזה, שהמורים לא יכלו להאמין שנער בגילו כתב אותו בכוחות עצמו. הושיבו אותו אם כן לבדו בכיתה, נתנו לו נושא חדש, והוא כתב חיבור עוד יותר טוב. הוא הצטיין במדעי הרוח כפי שהצטיין במדעי הטבע, וחבריו לכיתה קראו לו "ליניאוס החדש". והנה למרות כל אלה הוא זורק הכל ועוזב את הלימודים. נושא המשך הלימודים התעורר עוד פעמים אחדות, בהקשרים שונים.

בתחילת 1930 עבר משה לסן חואן, בקצה השני של ארגנטינה, לרגלי האנדים. הספרדית כבר היתה שגורה בפיו, והוא קיבל אזרחות ארגנטינאית – מפלגת פועלי ציון עודדה את חבריה להתאזרח כדי שיוכלו להשתתף בבחירות המוניציפליות והפדרליות, ולהצביע בעד המפלגה הסוציאליסטית.

בסן חואן התחיל לפעול בקרב הפועלים המקומיים. אמנם היה רגיל לעוני, אך הזדעזע למראה תנאי חייהם: היה זה עוני מסוג אחר לגמרי, עוני חסר תקווה, עובר וגובר מדור לדור. רובם היו ממוצא אינדיאני, חסרי כל השכלה, חלכאים ונדכאים. איש לא דאג להם – היחס אליהם לא היה טוב בהרבה מהיחס אל בהמות עבודה, וכך גם ראו את עצמם. הם קיבלו את גורלם בהשלמה ובהכנעה כאילו היתה זו גזרת שמים. הרבה זמן ומאמצים הקדיש להסברה ולארגון בקרבם, וכך התחיל להתבלט בין הפעילים הסוציאליסטים.

הוא התמנה לחבר מערכת "לה ונגוארדיה", ביטאון המפלגה הסוציאליסטית בארגנטינה. היה לו טור קבוע על עניינים יהודיים, ויום-יום טלגרף אותו לבירה. הוא ניהל התכתבות ענפה עם גורמים פוליטיים, עם חברי המפלגה הסוציאליסטית הכללית ועם אנשי פועלי ציון הפזורים ברחבי הארץ, ובד בבד עסק גם בהוראה. ההוראה היתה אז מסלול חובה כמעט של האינטלקטואלים היהודים ביבשת החדשה, באין מקצוע מוגדר אחר; אבל היה זה גם המשך דרכו של המורה-החלוץ במזרח אירופה שטיפח את ערכי הציונות הסוציאליסטית והלך לפני המחנה. משה עבד בבית הספר היהודי במקום, שלום עליכם.

המפלגה הסוציאליסטית הציגה אותו כמועמד לפרלמנט הפרובינציאלי של סן חואן ולמועצת העיר, בססמה "הצביעו קוסטרינסקי-קנטורייני". בזמן ההוא היתה שונה מאוד מהמפלגה הקטנה וחסרת החשיבות של ימינו. למרות כל הרדיפות היתה לתנועה רבת השפעה, מתחרה למפלגה הרדיקלית, וריכוזה תחת דגלה את מיטב הכוחות האינטלקטואליים. עם מנהיגיה נמנו אנשים בעלי שיעור קומה כאלפרדו פלאסיוס, מריו בראבו, אמריקו גיולדי, שני האחים היהודים אנריקה ואדולפו דיקמן, ומעבר לנהר, באורוגוואי – אמיליו פרוגוני. כל מי שלחם בדיקטטורה הצבאית, כל מי שנלאה ממנה, הצטרף לשורות המפלגה הסוציאליסטית.

עיקר כוחה היה בבירה ולא בפרובינציות, ובסן חואן הובסה הרשימה בבחירות. משה לא נכנס לא לפרלמנט ולא למועצת העיר, אך מנהיגי המפלגה שמו עליו עין והחליטו שאת הצעיר הזה יש לפתח. אלפרדו פלאסיוס הזמין אותו לביקור בביתו בבואנוס איירס כדי לשוחח אתו אישית. הוא הציע לו הצעה שאי אפשר לסרב לה. קוסטרינסקי ידידי, אמר לו, כוח אינטלקטואלי כשלך אסור לנו לבזבז. חזור לספסל הלימודים, תלמד על חשבוננו. הלימודים באוניברסיטה הלוא הם בחינם בארגנטינה, והמפלגה תשלם לך משכורת במשך שנים אחדות כדי שתוכל להתמסר ללימודים ללא דאגות פרנסה. תמשיך להיות חבר מערכת עיתון המפלגה ותכתוב מאמרים על כל נושא שיעלה בדעתך, אך לא תצטרך לשמש עוד כמורה. זאת מלגה ללא תנאים, ואף פעם לא נגיש לך חשבון, לא כספי ולא מוסרי. תחזור לבואנוס איירס, יש לנו כאן אוניברסיטה מצוינת. שמע בקולי, נכון לך עתיד גדול במפלגה שלנו.

המחווה נגעה ללבו של משה. הוא התרשם מהחביבה ומהכבוד שהמדינאי המפורסם נטה לו, מביתו היפה של פלאסיוס ובעיקר מהספרייה העשירה שלו, אך היה זקוק לשלושים שניות בדיוק כדי להחליט. הוא דחה את ההצעה הנדיבה, ושני האנשים, המדינאי הדגול והנער היהודי הצעיר, המשיכו לשוחח ברוח טובה על בעיות פוליטיות כלליות.

פלאסיוס התכוון למה שאמר. הוא חזר על הצעתו כעבור שנים אחדות, כאשר משה כבר חזר לבירה והיה בעל משפחה. כלאחר יד סיפר משה לרעייתו רות על השיחה שהיתה לו עם פלאסיוס. רות ההמומה גייסה לעזרתה את האם, ושתי הנשים ניסו בכל כוחן להפעיל עליו לחץ על מנת שיחזור בו. אך הוא לא רצה אפילו לשמוע – לא היו לו אז לא פנאי ולא ראש פנוי ללימודים מסודרים. את השכלתו האדירה רכש מתוך קריאה. היה לו זיכרון בלתי רגיל, כבור סוד שאינו מאבד טיפה, זיכרון של בחור ישיבה, מאלה שהיו קוראים דף גמרא וזוכרים אותו בעל פה, שהיו מסוגלים לומר בדיוק באיזה דף ובאיזה שורה כתובה מילה זו או אחרת. זיכרון פוטוגרפי ממש. כאשר נזקקנו בבית לשם או לתאריך היסטורי, למקום או לכל מידע אחר, לא טרחנו אף פעם לפנות לאנציקלופדיה. שאלנו את אבא, והוא ידע תמיד. ספרות, היסטוריה, יהדות, מדעי הטבע, סוציולוגיה – בקיאות מהממת. כמו רבים מיהודי אירופה המזרחית, לעומת זאת, לא היה לו עניין רב באמנויות הפלסטיות ובמוזיקה, ולא התמצא בהן במיוחד.

בינתיים המשיך בחייו בסן חואן. למרות כל עיסוקיו האחרים טיפח מאוד את כיתת תלמידיו. בתוכנית הלימודים שבנה והגיש באוקטובר 1931 הביא בחשבון את "החלוקה הבלתי טבעית של הילדים בכיתות, שלא בהתאם לגיל וליכולת הקליטה, את הביקורים הלא סדירים בבית הספר, הגורמים לכך שהילד אינו משתתף בצורה שוטפת בלימודים. על כן יש ערבוב תחומים בין מקצועות מסוימים (כגון יידיש וספרות). הכתיב ביידיש הוא זה שנקבע בכנס בתי הספר היהודיים בוולנה ב-1921. בבית הספר יוכנסו גם כל השיפורים אשר התקבלו במחלקת השפות של יווא (יידישער וויסנשאפטליכער אינסטיטוט). ובאשר לעברית – יונהג כתיב מלא, סיומת מודרנית למונחים תלמודיים, וכו'. הכוונה הכללית היא ללמד את התלמיד לקרוא ולכתוב יידיש, לאפשר לו להכיר את תולדות האומה ויסודות היצירה הלאומית, לעניין אותו בתרבות היהודית, בחיים היהודיים בעולם כולו, הכל במידת האפשר ובהתאם לגיל ולאינטליגנציה שלו, ולהעניק לו את יסודות השפה העברית".

אכן, תוכנית כלל וכלל לא צנועה. אלא שכוחו כמורה לא היה בהקניית ידע גרידא. כיאה לדפוס שקבעו מוריו בבתי הספר של רשת תרבות, היה מורה ומדריך כאחד, אולי יותר מדריך מאשר מורה. כיתתו היתה תמיד כיתת בית ספר וסניף של תנועת נוער ציונית כאחד. הוא היה ממלא את דרישות תוכנית הלימודים, ועם זאת היה מרביץ בתלמידיו ציונות, מארגן טיולים עם טעם של צופיות, ומלמד את הילדים שירים ביידיש ובעברית. הוא לא ניחן בשמיעה מוזיקלית, אבל היה לו קול נהדר, עמוק וחם, והרבה נשמה. גם תאטרון הוקם, שהציג הצגות ביידיש לילדים ולמבוגרים. משה היה הבמאי, המפיק, ולעתים גם שחקן. כך פתח עולם חדש בפני ילדים ומבוגרים כאחד. הם היו מוקסמים.

קשריו עם הילדים היו אמיצים כל כך, שכאשר נקרא על ידי המפלגה לעבור לסנטה פה ולערוך שם את ביטאונה, "אונדזער ווארט", התקוממו התלמידים ולא הסכימו לעזיבתו. הם חיפשו דרך להכריח את ההורים שיכריחו את המורה להישאר, וכמו חבריו לכיתה בבית הספר הריאלי בפנינסק, שאיימו בשביתה אם לא יותר לו ללמוד בחינם, כך איימו הילדים בסן חואן בשביתה רעב אם לא יישאר משה עוד שנה לפחות. לא פעם שובתים תלמידים כדי להיפטר ממורה זה או אחר, אך אין מקרים רבים של תלמידים שובתים כדי להכריח את המורה להישאר. המקרה עשה רושם כזה שדווח עליו בעיתונות, גם היהודית וגם הכללית. במחקרים שנכתבו שנים רבות לאחר מכן על החינוך היהודי בארגנטינה נזכר המקרה יוצא הדופן הזה.

גם לאחר שעבר לסנטה פה המשיך להתכתב עם תלמידיו. אלו הודיעו לו שהחליטו לשמוע בקולו ולהסב את שם המועדון שהקימו על שם משה קוסטרינסקי ל"ל פרץ. בנימה כמעט בוכייה הם מודיעים שאינם מבינים למה הוא מתעקש כל כך, אך מקבלים את הטיעון שי"ל פרץ היה סופר יהודי וגם הקים בתי ספר יהודיים. הם גם מקבלים את הצעתו לייסד ספריית ילדים. לפי המלצתו

כתב ועד התלמידים ל"אגודה היהודית לעזרה הדדית" ול"מרכז לתרבות על שם מכס נורדאו", ואלה הבטיחו לעזור. נוסף על כך החליטו, מיוזמתם הם, להוציא עיתון, והם מקווים שיכתוב מסנטה פה ויעזור – אולי על ידי כמה כתבות ומתן עצה מרחוק.

משה קשר קשרים הדוקים עם המפלגה הסוציאליסטית הכללית, שבמידה רבה היו מבוססים על היחסים האישיים שפיתח עם ההנהגה. במשך השנים היה לבן בית לא רק אצל פלאסיוס, אלא אצל כל צמרת המפלגה. אנשים כאמריקו גיולדי, אנריקה דיקמן ואמיליו פרוגוני היו לידידיו. הסנטור מריו בראבו היה בר פלוגתא מכובד. כאשר הגיע לבואנוס איירס היה מוזמן לכל האירועים החשובים ב"קאסה דל פואבלו", הוא בית העם, מרכז המפלגה.

במרץ 1937 ביקש ממנו בית הספר ללימודים חברתיים של המפלגה הסוציאליסטית על שם חואן ב' חוסטו לקבל על עצמו סדרה של הרצאות או קורס, ו"אם זה לא ניתן – לפחות הרצאה אחת, הכל כראות עיניך, ועל הנושאים שתמצא לנכון".

אבל ברמה הארצית לא היו היחסים בין המפלגה הסוציאליסטית הארגנטינאית לשמאל הציוני עשויים מקשה אחת. מייסד המפלגה והיושב ראש שלה, חואן ב' חוסטו, קבע כעמדת יסוד פוליטית שהיהודים, ככל המהגרים האחרים בארגנטינה, חייבים להתערות ולהתבולל בחברה הכללית כדי לתרום את חלקם לעיצוב האומה. ועידת האינטרנציונל הסוציאליסטי באמסטרדם באפריל 1919 דנה בזכויות המיעוטים בכלל והיהודים בפרט, וגם בעניין פלשתינה. היה זה זמן קצר אחרי הצהרת בלפור, והאינטרנציונל תמך כמעט פה אחד בבית לאומי יהודי בארץ-ישראל. אחד הקולות היחידים שהושמעו נגד עמדה זו היה קולו של חוסטו. הוא הציע פתרון פשוט ומהיר, עתיק כדברי ימי האנטישמיות, לבעיית היהודים: התבוללות. יהיו היהודים ככל הגויים, ולא תהיינה להם בעיות מיוחדות. בוודאי ובוודאי שאין להם זכות לבית לאומי משלהם.

הוא דיבר בחריפות כזאת שארתור הנדרסון, מנהיג מפלגת הלייבור באנגליה ויו"ר הקונגרס, הגיב בשאט נפש והצהיר שחוסטו בא ממדינה רחוקה וכנראה אינו מבין את העניין לאשורו. בהזדמנות אחרת, בעת משפט בייליס הידוע לשמצה, קבע חוסטו: "כשמדובר בדת ובאמונות תפלות, הכל אפשרי. אם הם מסוגלים לעשות ברית מילה, אין ספק שהם מסוגלים גם לטקסי דם אחרים". מנהיגים אחרים הביעו הסתייגות, והצהירו שהם משוכנעים שאף אדם בר דעת לא יאמין לעלילה שכזו. חוסטו היה קיצוני בדעותיו ובאופן אישי ממש אנטישמי – הוא היה נשוי ליהודייה – אך גם מנהיגים אחרים, מתונים יותר, כאלפרדו פלאסיוס ואמריקו גיולדי, סברו שאין מקום לזרמים בתוך המפלגה על יסוד ייחוד לאומי כלשהו: ארגנטינה, כארץ הגירה, לא יכולה להרשות לעצמה דבר כזה.

פועלי ציון ניסו להילחם בתופעה בכמה חזיתות. הם עמדו על דעתם ששיתוף הפעולה ביניהם ובין המפלגה הסוציאליסטית הארגנטינאית הוא על יסוד השתייכותם המשותפת לאינטרנציונל

הסוציאליסטי, כלומר מקורו ברמה עולמית ולא ארצית. אי לכך תבעו הכרה כסיעה לאומית בתוך המפלגה. גם הבונד הציב דרישה דומה. גם אלה גם אלה נידחו. לעומת זאת, ובזכות פנייה אל האינטרנציונל, פרסמה לבסוף המפלגה הסוציאליסטית בארגנטינה הצהרת עקרונות התומכת בהקמת מדינה יהודית בפלשתינה על בסיס סוציאליסטי.

היו עוד מחלוקות, גם עקרוניות וגם נקודתיות: ב-1929 הצטרפו הסוציאליסטים לקריאה להפסיק את כניסת המהגרים לארץ. בכל זאת החליט השמאל היהודי להמשיך ולתמוך בהם, ולפעול מבפנים לשינוי עמדתם.

על רקע זה יש להבין שעצם פרסום טורו היומי של משה על עניינים יהודיים בביטאון המפלגה היה הישג כשהוא לעצמו. הוא הוסיף להילחם על השמעת הקול היהודי גם בשובו לבירה. פעמים רבות יזם מפגשים ודיונים עם המנהיגות כדי לנסות להבהיר, לקבוע עמדות ולשכנע. גיולדי ופרוגוני גילו הבנה, אם כי לאו דווקא אהדה: כאמור לא הגיעו לידי תמיכה בעמדה המבקשת לראות בפועלי ציון סיעה נפרדת ועצמאית. היה גם חשש מפני יצירת תקדים: מטבע הדברים משכו הסוציאליסטים לשורותיהם קבוצות לאומיות שונות, לא רק יהודים, והעמדה השלטת במפלגה היתה עמדתו של חואן ב' חוסטו – על כולם להיטמע בכור ההיתוך הארגנטינאי. אין להעלות על הדעת קבוצות לאומיות במקום אומה אחת.

דמות יוצאת דופן מבחינה זו היה אנריקה דיקמן היהודי, שביטא יחס חיובי וסייע לא מעט לשיפור היחס של המפלגה הסוציאליסטית. הוא היה אישיות ציורית ומיוחדת במינה: הוא נולד ב-1874 בעיירה סמוכה לריגה, וב-1898, לאחר הסתבכות עם המשטרה, החליט לעזוב את רוסיה ולהגר לפלשתינה. מסיבות שונות לא הצליח להיכנס, והמשיך בדרכו לאלכסנדריה ומשם לקושטא. כך הגיע לארגנטינה עם אחיו אדולפו. הם התגייסו לשורות המפלגה הסוציאליסטית, תפסו עמדות מפתח – אנריקה שימש זמן רב עורך ביטאון המפלגה – ונבחרו לפרלמנט. אנריקה ישב בפרלמנט שלוש שנים, וניצל במה זו להילחם בתעמולה הפשיסטית. כמו כן השתתף בקביעות באירועים של הקהילה היהודית ושל פועלי ציון, אשר לאות הוקרה רשמו אותו ב-1945 בספר הזהב של קק"ל. כעבור שנה רשמה אותו גם תנועת דרור בספר הזהב.

אירוניה היסטורית: ב-1953, כאשר היה דיקמן איש בא בימים, הביע את רצונו לבקר בארץ. משה, שעלה זה מכבר אך נמצא אז בשליחות בדרום אמריקה, כתב למאיר ארגוב:

קיים כאן יהודי ושמו ד"ר אנריקה דיקמן, ממייסדי התנועה הסוציאליסטית ביבשת, ומראשי דבריה ומנהיגיה עד לפני מספר שנים. היה מטובי הפרלמנטרים בארגנטינה, ניצלנו אותו הרבה שנים למען הציונות ולמען ארץ-ישראל העובדת, ותמיד עמד לרשותנו, גם כאשר ניהלתי מאבק לא קל עם העמדה הבונדאית (שלא בידיעת המונח) של המפלגה הסוציאליסטית

כולה. זכויותיו במחננו ולגבי הסוכנות היהודית באמת גדולות, ואנשים שעסקו במדיניות ציונית בארצות אלו מכירים אותו יפה. הוא הגיע לגיל של קרוב לשמונים, אבל רענן וחי, הן מבחינה פיזית הן מבחינה אינטלקטואלית. והנה הוא, בנו, ואנשי שלומו המכירים אותו רוצים שיבקר בארץ ויראה "עבור מה עבד ולחם". ההוצאות של הנסיעה על חשבוננו ועל חשבון ידידיו. אלא שאיננו רוצה לזוז אלא אם כן יקבל הזמנה רשמית מטעם איזה מוסד חשוב במדינה. ובאמת, מעמדו ומצבו אינם מרשים לו לנסוע סתם, וההזמנה מגיעה לו. עד כאן, הכל בסדר. אלא... לפני כשנה עלה במוחו של הזקן ללכת לנשיא המדינה, הגנרל פרון, ולבקש ממנו שחרור כמה עשרות סוציאליסטים שהיו אסורים, וחידוש הופעתו של עיתון המפלגה הסוציאליסטית. הגנרל פרון שמח להזדמנות זו, וקיים את בקשותיו של דיקמן – ואילו המפלגה הסוציאליסטית ראתה בכך הפרת משמעת, סטייה מהקו, השתעבדות למושל וכו' וכו', וגירשה את דיקמן, אחר 52 שנות מנהיגות, משורותיה. לא עלינו להיכנס לוויכוח מי צדק כאן. העיקר: יש לשקול אם כדאי להרגיז את התנועה הסוציאליסטית משום מתן פרס מיוחד לאחד שהיא רואה כמעט-כמעט כבוגד. כאשר הביאו לפני את העניין, החלטתי שלא באה בחשבון הזמנה מטעם המפלגה. כמו כן אני מהסס להמליץ על הזמנה מטעם ההסתדרות, על אף היותה מסגרת יותר רחבה. הצעת: הזמנה מטעם הסוכנות... ואני חוזר ומדגיש כי מבחינה אנושית מגיע לו הסיפוק הזה, לכל הדעות ומכל הבחינות. אשר לסוכנות, ידוע לכל העולם כאן כי ד"ר דיקמן תרם לפעולה הפוליטית הציונית כל ימיו, ואף אחד ממתנגדי המשטר בארגונינו לא יראה בהזמנה זו משום עמדה פוליטית.

סוף סיפור? ההזמנה לא הגיעה. כל הגורמים שיכלו להושיט אותה כעכעו בגרונם והביעו את דעתם ש"אולי זה לא הרגע המתאים"...

אבל האחים דיקמן היו היוצאים מן הכלל. לא פעם היה חוזר משה הביתה, מאוכזב ומתוסכל, מהמפגשים הפרטיים והפומביים עם המנהיגות הסוציאליסטית וקובל בפני רעייתו: הם פשוט לא מבינים. הם מסרבים להבין את הפן הציוני של הציונות הסוציאליסטית. טיעונו הבסיסי, כאז כן שנים לאחר מכן, היה שלאיש אין זכות לדרוש מהסוציאליסטים היהודים להתבולל או להתכחש לעצמם ולתרבותם. הם אמנם מוכנים ליטול חלק בסוציאליזם הכללי, אך יש להם בעיות מיוחדות הקשורות לעצם מהותו של העם היהודי, בעיות שאחרים אינם מודעים להן. היהודים הם הקורבנות הראשונים של הפשיזם ושל כל משטר טוטליטרי אחר, ועל התנועה הסוציאליסטית הכללית להושיט להם יד בשם הערכים האנושיים והסולידריות הפועלית.

ב-12 במרץ 1938 כתב גיולדי, מזכ"ל המפלגה הסוציאליסטית, למשה: "אם האנטי פשיסטים האיטלקים מצאו את הדרך לתאם את מאמצייהם הדמוקרטיים – למה שהאנטי פשיסטים והדמוקרטים בקהילה היהודית לא ינסו לנקוט אף הם התקרבות פורייה בפעולה המתחייבת בשעה

זו? על מנת לשוחח על עניינים אלה, נעים לנו להזמין לפגישה שתתקיים ביום שני 14 בחודש ב'קסה דל פואבלו', שאליה הוזמנו גם פעילים אנטי פשיסטים בולטים. הסנטור ד"ר מריו בראבו ישתתף במפגש ויציג את עמדותיו בנידון".

היה זה הראשון בשורת מפגשים פומביים. ביוני 1939 התקיים דיון רב משתתפים בין ההנהגה הסוציאליסטית להנהגת פועלי ציון. בראבו וגילדי חזרו והעלו את הטענות הידועים: הם אוהדים את המפעל היהודי בארץ-ישראל, אבל בארגונינו על הציונים הסוציאליסטים לנקוט דרך שונה לגמרי, ובעיקר עכשיו. עם עליית הפשיזם באירופה יש להילחם באנטישמיות על ידי מלחמה בפשיזם. אל להם לעמוד על דרישתם להכרה כגוף נפרד בתוך המפלגה הסוציאליסטית וליצור בעיה לאומית שאינה קיימת.

על כך השיב משה, ורגלסקי חיזק את דבריו, שהכוונה כלל אינה יצירת שולחן נפרד. היהודים בארגונינו אזרחים נאמנים למדינה, ואיש אינו מטיל ספק בכך. הם גם רואים בעצמם חברים נאמנים במפלגה הסוציאליסטית העולמית, אך את המלחמה בפשיזם הם רואים מזווית ראייה הפוכה מזו של גילדי ובראבו: דווקא בתקופה זו של עליית הפשיזם והנאציזם הם מדגישים את הצרכים המיוחדים שלהם ואת זהותם הלאומית הנפרדת.

כעבור שנים נזכר גילדי בשני הנאומים שהציגו את העמדה הציונית: הרטוריקה הנשגבה ושופעת המיסטיקה של מרדכי רגלסקי, והדברים הלקוניים של הצעיר בעל שיער הפחם והמראה הסגוף, משה קוסטרנינסקי. דווקא את דבריו חסרי הפתוס של קוסטרנינסקי זכר גילדי במשך שנים, כמו את הערותיו הנוקבות והסרקסטיות על בריטניה הגדולה ומדיניותה בארץ-ישראל. הוא הכיר אותו עוד בימי פעילותו בסן חואן, כשהיה עורך ה"לה ונגוארדיה" ומשה היה חבר מערכת, אך כאן החלה התקשרות קרובה באמת, שהתהדקה עם הפגישות החוזרות שלהם במשך השנים.

ויכוח פומבי זה הכה גלים וזכה לסיקור נרחב, אך בצורות שונות ובמקומות אחרים חזר ונשנה, ללא תוצאות ממשיות. פועלי ציון תרמו רבות למפלגה הסוציאליסטית גם מבחינת הליבון האידאולוגי וגם בתמיכה ממשית בבחירות, אך זו לא עמדה תמיד לצדם כשהיו זקוקים לה.

בכל זאת, לא שכחה המפלגה הסוציאליסטית הארגונינאית את משה. כאשר נפטר ב-1972 העלתה את זכרו, אף הרבה יותר מאשר העלתה אותו המפלגה בישראל. בבואנוס איירס נערכה אספת עם רבתי ובה נאם גילדי, כבר אדם בא בימים אז. הוא דיבר על האיש שהכיר עוד כבחור צעיר, בר פלוגתא קשה, ידיד נפלא, האיש שאותו כינה בחייו "הסערה החיה" או "איש הסערה", וקולו השתנק בגרונו:

הוא דחף בגופו, החלש לכאורה, לעשייה היומיומית. איש ערכים, אידאליסט, בלתי מתפשר – לא ניתן היה להטות אותו מדרכו או לשחד אותו, אך היה נטול אותה דורסנות ההופכת את

הבלתי מתפשרים לטורפים. הוא היה לוחם שנכנס לכל בוץ, בלי לדאוג שמא יתלכלכו שולי מכנסיו. בכל הביצות היה עובר ויוצא מהן ללא רבב.

משה עבר לסנטה פה כדי לערוך את "אונדזער ווארט", ביטאון פועלי ציון בארגנטינה. לא היה להם אז עיתון בבואנוס איירס, ו"אונדזער ווארט" היה העיתון העיקרי – היחידי בעצם – של התנועה. הוצאת העיתון היתה דוגמה ושיעור מאלף ביצירת יש מאין והחזקת עיתון במשך שנים אחדות בלי להשקיע בו פרוטה ובלי להרוויח פרוטה. העורך, יעקב כצמן, "מכר" את העיתון למשה תמורת קבלות על מודעות לגוביינא, ועבר לבירה לכהן כמזכיר המפלגה. חברי פועלי ציון התכנסו להרים כוסית לכבוד העורך היוצא והעורך הנכנס, וכשתם הטקס נשאר העורך החדש עם הר של חובות וקופה ריקה. לבית הדפוס שילמו לעתים רחוקות, ומאחר שהעיתון כבר הודפס בלאו הכי ולבעל בית הדפוס לא היה מה לעשות בו, ובסתר לבו גם הגה חיבה לחבורת הצעירים המטורפים האלה החולמים על עולם יפה וטוב, ובראשם זה עם רעמת השיער הענקית והמקטרת התחובה לו תמיד בפה – היה משחרר את הגיליונות ומחכה בסבלנות לתשלום. למותר לציין שבעד המאמרים שילמו מעט או לא כלום, ומשה, העורך הראשי ופורמלית גם הבעלים של העיתון, לא קיבל תשלום כלשהו, אף שלהלכה היה אמור לקבל משכורת. שוב לקח על עצמו משרת מורה, בבית הספר ביאליק הפעם, בית הספר היהודי היחידי בסנטה פה. ביום עבד בהוראה, ואחר הצהריים ובערב עסק בפעילותו המפלגתית ובעריכת העיתון. כן המשיך להיות חבר מערכת "לה ונגוארדיה" ולכתוב את הטור שלו על עניינים יהודיים.

עוד בסן חואן שימש כתב ב"אונדזער ווארט", אבל בסנטה פה הרחיב את הנושאים שבהם עסק. הוא כתב על מושג ה"ארגנטיניזם" – מה פירוש הדבר להיות ארגנטינאי בעיני הנוער היהודי דאז ובעיני יהודים בכלל. הוא היה סבור שהיהדות הארגנטינאית היא ערטילאית, מופשטת, ולמבנה הקהילתי שלה אין כוח משיכה לנוער. שום הזדמנות לא החמיץ לדבר על הגשמה עצמית בארץ-ישראל, וכתב גם על ההתבוללות, על המבנה הכלכלי של היישוב היהודי בארגנטינה ועל גורלה של ההתיישבות החקלאית היהודית – כל אותם נושאים שדן בהם וחזר והדגיש אותם במשך השנים. אחד הדברים שדש והעמיק בהם היה היחס לקהילה היהודית: חייבים למצוא דרך לגשר בין כבודו של העם היהודי כפי שהוא בגולה, על כל הרע והשלילי שבו, ובין השאיפה להתגבר על אותן התכונות. לא מעטים חיפשו את הדרך הקלה יותר: שלילה טוטאלית של הגולה יחד עם העם היהודי; שלילה לא רק של הגולה, אלא גם של הגולים, מתוך רצון למצוא פתרון בציונות. ומנגד עמד המחנה אשר ראה בהגשמת הציונות משימה בלתי אפשרית, אוטופיה שלא תגשם לעולם, ועל כן מוטב להקדיש את המשאבים לעניין מעשי, לבניית הקהילות בגולה, לשינוי מעמדם של היהודים בקהילות כדי שיוכלו להמשיך ולהתקיים שם. משה סבר תמיד שהקהילות הן מאגר רוחני ואנושי שאסור לזלזל בו, שחייבים לשמר את האוצרות התרבותיים האדירים שפותחו בגלות, ושהעם

היהודי הוא היחידי שיכול לעשות זאת וגם להמשיך ולתרום לחיים בארץ-ישראל. מכאן גם יחסו לעברית וליידיש, והחשיבות שייחס לשתי השפות גם יחד.

באותו זמן עלה היטלר לשלטון. בתגובה לכך אורגן ועד נגד הפשיזם והאנטישמיות, שפעל גם בבירה וגם בערי השדה. השתתפו בו כל השכבות וכל המפלגות, יהודים וגויים. התקיימו עצרות מטעם המפלגה, ולא פעם התערבה בהן המשטרה ופיזרה בכוח את הקהל. בסנטה פה ארגנו פועלי ציון והוועד עצרת עם גדולה. החברים הדביקו כרוזים בלילות, המשטרה רדפה אחריהם, ותפסה ואסרה כמה מהם. את משה לא תפסו: הוא רץ מהר מאוד בימים ההם.

מן ההכרח היה לדון בעיתון בשאננות שהיתה מנת חלקם של קהילות רבות באירופה, בראש ובראשונה היישוב היהודי בגרמניה, ובאשלייתם ש"פה זה לא יכול לקרות". בוודאי לא היה היחידי ולא הראשון שראה את סכנת הלאומנות הגואה. אבל משה היה רגיל להוסיף: השאיפה לבנות מקלט בארץ-ישראל איננה הציונות כולה. הציונות האמיתית היא הרצון לחיות בארץ שאפשר לטפח בה ולפתח באופן אינטגרלי חיים יהודיים. אל תהיה ציוני, אל תעלה ארצה, אל תגשים רק מפני שאתה בורח. הבא בחשבון את האנטישמיות, דע לך שזה יכול לקרות גם לך. אבל מהותה של הציונות אינה בריחה מפוגרומים. היא בראש ובראשונה הרצון לחיות כיהודי שלם, בדרך תרבותית ולאומית עמוקה.

חוץ מהנושאים האידאולוגיים עסק גם בענייני יום-יום, והיה הכתב לענייני קולנוע, תאטרון, ספרות, חדשות פוליטיות וחדשות בכלל. בקיצור – עורך, מוציא לאור, מביא לדפוס, כתב – הכל. לא פעם עשה את הלילה ליד שולחן המערכת, ולעתים היו מוצאים אותו בבוקר כשהוא ישן, ראשו שעון על זרועותיו.

לא פלא שחלה. ביוני 1933 נפל למשכב. לא מצאו את הסיבה, אך הדעת נותנת שזו היתה פשוט תשישות. יידידיו מאותה תקופה מעידים שהיה ברור שאין לו מספיק לאכול. ממשכורתו הזעומה כמורה היה מפריש גם לפרנסת האם בבירה. לא היתה בכך כל בושה – המושג "חרפת רעב" לא היה קיים בחבורה הזאת. הרבה מחבריו במפלגה היו במצב דומה. העוני היה חלק בלתי נפרד מהנוף החברתי שלהם. כשהיו יוצאים לבית קפה היו אוספים כסף מכולם, וזה לא הספיק אף פעם לכוס קפה לכל אחד מהם. תמיד היו נשארים אחד או שניים שהסבו לשולחן ושתו מים. אלא שרוב החברים התחילו לאט-לאט לדאוג לפרנסה, למדו, עבדו מחוץ למסגרת המפלגתית, פיתחו מקורות הכנסה אחרים והשתכרו למחייתם, ופעילותם בתנועה ובמפלגה נעשתה בנוסף או במקביל לכך, ואילו אצל משה חל תהליך הפוך – כעבור זמן מה עזב גם את ההוראה והקדיש את כל עתותיו אך ורק למפלגה.

אך מצבו הכלכלי לא הטריד אותו מעולם. הוא לא נתן את דעתו כלל על תנאים חומריים ונוחות פיזית. לא היה דבר קטנוני ומכוער בעיניו מאשר אורח החיים הזעיר-בורגני שאפיין את רוב היהודים בארגנטינה – מלבד שביעות הרצון העצמית והריקנות של המתעשרים, אשר היו רוב מניינם של גבאי הקהילה ונכבדיה. גאוותו היתה על השתייכותו לפרולטריון, ממש כמו בשיר של שלונסקי שרווח אותה עת בין החלוצים בארץ:

לחמי הוא לחם עוני
האוהל הוא מעוני
מי מאושר כמוני
כמוני – הפועל!

או כפי שאמר עוד לפני כן המשורר זאב: "בעין חרוד, שם טוב מאוד, אין שם כסף כלל". שנים לאחר מכן, כאשר הוקמה ההכשרה על שם ברל כצנלסון, ורעייתו רות שאלה אותו איך הוא מעז לשלוח צעירים לחיות בתנאים קשים כל כך, הנהן לאות הסכמה – איש לא ער ממנו לקורבנות הנדרשים מהצעירים האלה, והוא הרי דפק על כל דלת אפשרית להשיג כסף ואמצעים לשפר ולו גם במקצת את מצבם – אך מעולם לא דרש לא מהם ולא מאחרים את אשר לא היה מוכן לעשות בעצמו.

כשהיה רתוק למיטתו בסנטה פה כתב מאמר בעל אופי אישי מאוד, יוצא דופן מבחינתו, "אליין" – "לבד". במאמר הוא מנתח את מוצאו המשפחתי, את שורשיו, וקורע אשנב להבנת אישיותו המורכבת.

לסבא היה "אני מאמין" איתן ובריא: באלוהים ובתורה, במשיח, בתלמוד תורה וביהדות, ועוד ועוד. אז הוא היה יהודי שלם, שקט ובעל הכרת עצמית. היה טעם לחיים, משמעות לסבל וסיבה לשמחה. האב הלך בדרכיו. הוא האמין באמונה שלמה בכל אשר לימדו אותו הסבים, וטרם התגלעו בקיעים בנשמתו. עולמו הפנימי עדיין היה שלם, אך בחוץ, בעולם סביב, כבר התקלקל משהו. לא הכל כשורה... הסבא אמר: ימות המשיח, אך האב לא לגמרי קיבל את זה. כן, ימות המשיח, אך על דרך המליצה, על פי המשל. והנכד, אוי לו, עולמו כבר מרוסק. הוא מסתובב בעולם כבחתונה זרה... לאבא היה רבי. בשעת עליית נשמה היה מתלכד ניצוצו בניצוצות אחרים, באורו הגדול של הרבי, והשלהבת המאירה נגהה על כל חסיד וחסיד. הנכד אף הוא חסיד, אך הוא עושה שולחן לעצמו. לבד.

הרי כמה מהסתירות שליווהו כל חייו: הוא, האפיקורוס, היה כולו חדור נשמה יתרה והתרפק על המסורת. הוא האמין במטריאליזם ההיסטורי, אך בדרכו שלו היה חסיד בכל רמ"ח איבריו. אלא

שהאמונה התהפכה אצלו, ובמקום להאמין "באלוהים ובתורה, במשיח ובתלמוד תורה", שפך את אותו להט על החזון הציוני ועל הרעיון הסוציאליסטי. לבית אבא התגעגע בנוסטלגיה שרק עקורים יודעים כמוה; היתה בו כמיהה תמידית לשורשים, לעבר, ועם זאת הגה חזון על עתיד שונה לגמרי בארץ אחרת. הוא ראה את עולמו כמרוסק, אך היה איש שלם ותמים בהשקפת עולמו ובדרך חייו, ומעולם לא רצה וגם לא יכול היה לסטות מהם. לא זו בלבד שידע לאחות את החזון הציוני עם הסוציאליסטי ללא כל תפר ביניהם, אלא שכמרקסיסט ובורוכוביסט הראה לאנשי השמאל דרך של הגשמה ציונית שאינה סותרת את המטריאליזם ההיסטורי. כך קרה שמאות אנשים יצאו משורות הקומוניזם והיבסקציה והגיעו לציונות ולעלייה בזכותו. הוא היה אידאולוג ואיש מעשה, איש התאוריה ואיש ההגשמה. גיולדי אמר עליו:

פה התחיל בפעולתו למען האידאלים החברתיים של מעמדו והשאיפות הלאומיות של עמו, ומעולם לא ראה סתירה כלשהי בין השניים. פעולתו כמנהיג הקהילה היהודית – תפקיד שקיבל עליו בשם התנועה הציונית-סוציאליסטית – השתלבה בטבעיות רבה בפעילותו הנמרצת במסגרת המפלגה הסוציאליסטית, שבה מצא השלמה טבעית להווייתו כאדם יהודי וכאזרח הארץ הגדולה אשר פתחה לו את שעריה... הוא היה בעל יכולת תיאורית מזהירה, אבל פעל על סמך עובדות וחיפש התאמה בין הרעיונות לעובדות.

והוא, איש החברותא, איש הרעים להתרועע שעמד תמיד במרכז אותה חבורת צעירים תוססת, רועשת, נרגשת וגועשת שהיתה אז תנועת פועלי ציון בארגנטינה – בתוך לבו הרגיש בודד. אחד החברים שביקרו אצלו אז, בימי חוליו, היה יצחק הרכבי, שאותו הכיר שנה לפני כן בסנטה פה. הדבר הראשון שהרכבי אמר לו היה, "אני יודע מי אתה. קראתי עליך בעיתון. אתה הוא המורה שהתלמידים שבתו שביתת רעב כדי שיישאר אתם". משה צחק ושינה את נושא השיחה. לימים העיד הרכבי ש"הפגישה עם משה שינתה את מהלך חיי, כפי ששינתה מהלך חייהם של אלפים אחרים". עתה ישב ושוחח אתו על הא ועל דא, על דרך שמשוחחים עם חולים, עד שמשה נרדם. הוא ישב והביט בו, חיוור ורזה, ישן שינה טרופה, הסדינים סתורים, ערמת ספרים מגובבת ליד המיטה. הוא נזכר במילות שיר נוסף של שלונסקי:

לא אדליק לי נר הלילה,
לא אכתוב מכתב היום,
יש לי אם ואללי לה,
יש לה בן והוא יתום.

כמה מתאים, חשב בלבו, כמה מתאים.

רות

בסוף אותה שנה חזר משה לבואנוס איירס. וכך, לא במקרה, פגש את זו שעתידה היתה להיות אשתו.

רות גולד נולדה בכאצק, עיירה זעירה כל כך, שלא הופיעה בשום מפה. יוצאי ראצק בארץ היו אומרים שהם מסובאלקי על מנת להקל על השומע – לא שסובאלקי היתה טבורו של עולם, חס וחלילה, אך ללא ספק היתה גדולה וחשובה מראצק. יוצא סובאלקי הידוע ביותר היה פנחס ספיר, והוא כלל לא היה צריך להכריז על מוצאו, שכן ה"למד" שלו הסגירה אותו. רות היתה אחד האנשים היחידים מהאזור הזה שדיברו בלי "למד" הנשמעת כ"ואמד".

בכל זאת היתה ראצק יפה וציורית כל כך, עד שהמשורר מיצקביץ' מצא לנכון לתאר אותה ב"פאן טדיאוש". היא שכנה על גבול גרמניה, ובזמן מלחמת העולם הראשונה עברה כמה וכמה פעמים מיד ליד. אחד מזיכרונות הילדות הראשונים של רות, חוץ מהרעב המציק תמיד, היה דמותו של חייל גרמני שנורה והמשיך לרוץ עד אשר התמוטט בגן ביתה.

אביה, שמואל חיים, היה מורה בבית ספר יהודי, מתקדם ומודרני לפי מושגי הזמנים ההם. הוא נחשב ליהודי בר אוריין, תלמודיסט, וגם כשהגיע לארגנטינה, והוא כבר בא בימים, המשיך בהוראת תלמוד ועברית בבתי ספר למבוגרים. האם, גישה, ניהלה את הבית ביד רמה וגידלה את עשרת ילדיה (ילדה אחת נפטרה ממחלה בגיל שנתיים). היא נחשבה לאחת הנשים המכובדות בעיירה, ובשל כך הוטלו עליה עבודות קהילתיות שונות, כגון המצווה לרחוץ את גופות המתים, שנחשבה לכבוד גדול. צריך להיזהר מאוד, חשבתי בילדותי, לא להפוך לאשה מכובדת, אז לא יטילו עלי רחיצת גופות מתים. ואכן הצלחתי בכך.

גם טבחית מעולה היתה, מומחית מאין כמוה למאכלים יהודיים. את הכישרון הזה לא ירשה בתה רות, ועוד פחות מזה ירשתי אנוכי נכדתה. אולי היה הבישול הדרך של סבתא להביע אהבה, מפני שלא הרבתה לעשות זאת בדרכים אחרות.

רות למדה בסמינריון למורים עבריים בוויילנה – "ירושלים דליטא", כפי שהיתה מציינת בגאווה. אך וילנה היתה לא רק מרכז לתרבות יהודית, כי אם גם מוקד תסיסה חברתית ומהפכנית. עוד ב-1873 הוקם שם חוג סוציאליסטי במסגרת בית הספר הממשלתי למורים יהודים, וגם הבונד נולד למעשה בוויילנה: באוקטובר 1897 התכנסו שם צירי האגודות הסוציאליסטיות היהודיות בערים הראשיות ברוסיה ובפולין, והקימו את ה"אלגעמיינער יידישער ארבעטער בונד אין רוסלאנד און פוילן", ובקיצור – הבונד. משם פשט והרחיב את השפעתו, יזם שביתות פוליטיות והפגנות, וגם ארגן במקרים רבים את ההגנה העצמית, כפי שראינו בפניסק. מארטוב, אחד הראשונים שהעלו את רעיון הקמת תנועת פועלים יהודית ייחודית, חי ופעל בוויילנה.

אבל רות לא נטתה אחריהם. היא דגלה באמירתו המבודחת של בורוכוב ש"לבונד זכויות עצומות בפועלו למען הפרולטריון היהודי. הדורות הבאים של הפרולטריון היהודי יקימו לו מצבת זיכרון נהדרת בארץ-ישראל".

היא סיימה את חוק לימודיה בארבע שנים, והחליטה לעזוב את פולין: יותר מדי אירועים אנטישמיים, קטנים וגדולים, הצטברו בתודעתה. עם השנים חזרו התמונות הללו ועלו ברגעים בלתי צפויים. כל אימת שהיתה מתיישבת לשולחן חגיגי, למשל, היתה צפה ועולה בזיכרונה תמונת שולחן ליל השבת בבית הוריה, עמוס במאכליה הידועים לתהילה של האם. נרות השבת דולקים, המשפחה הגדולה והאורחים מזמרים זמירות, מצב הרוח מרומם – ולעתים קרובות היתה מסתיימת התמונה האידיאלית הזאת בקול שמשות מתנפצות ובצעקות שיכורים.

וכך, מתוך בריחה מהאנטישמיות, הגיעה ל... גרמניה. היא התחילה לעבוד כמורה בבון ובקלן, ובד בבד למדה תנ"ך באוניברסיטה, כסטודנטית שלא מן המניין.

בלימודי התנ"ך המשיכה בכלגיה. מאחר שלא היו לה ניירות מסודרים, היתה מגורשת מבריסל באופן קבוע. כל שלושה חודשים היו הז'נדרמים מתייצבים בפתח ביתה, חיוך גדול שפוך על פניהם, שכן הכירו אותה כבר מ"גירושים" קודמים, היו מכריזים בחגיגות שבזה היא מגורשת מהממלכה, מלווים אותה לתחנת הרכבת ונפרדים ממנה לשלום בטקסיות רבה – עד הפגישה הבאה שלושה חודשים לאחר מכן. כל הנוגעים בדבר ידעו שהם משתתפים בהצגה בלתי מזיקה, ונהנו מאוד.

היה לה גם רומן קצר עם בחור יהודי ממשפחה טובה, מה שלא הפריע לו להתייחס לאמו כאל עוזרת בית. לאחר שהיתה עדה לאחת הסצנות בין האם לבן אמרה לו: "היום זו היא ומחר אני, ובינינו נגמר הכל".

כך נמשכו חייה כשנתיים וחצי, עד שהצליחה איכשהו לקבל ויזה לאורוגוואי. בעצם רצתה להגיע לארגנטינה, להצטרף לאחיה הצעיר, לייבל. קל מאוד היה לעבור את הגבול בין אורוגוואי לארגנטינה – תעודת זהות הספיקה, וויזה לא היה צריך בכלל – בתנאי שמדובר באזרח אחת משתי הארצות הללו. אך רות, לא זו בלבד שלא היתה לה תעודת זהות מתאימה, גם מילה בספרדית לא דיברה. לייבל הצליח בכל זאת להבריח אותה, כשהוא מספר לקצין ההגירה סיפור ארוך ומסובך לתרץ למה אחותו אינה מסוגלת להשיב בעצמה על שאלותיו: הנה המסכנה, רק נסעה לכמה ימים לביקור במונטווידאו ופתאום חשה כאב שיניים כזה שאינה מסוגלת להוציא אף הגה מפיה. צריך להחיש אותה מהר אל הרופא. קצין ההגירה נראה קצת המום ומבולבל מכל שטף הדיבור הזה, אך שטר החמישה פזו ששלשל לייבל לכיסו של האיש זירז את ההליכים.

יחד עם אחיה הצליחה להביא לארגנטינה עוד שתי אחיות ואח – וולול, חיה ובלהה. האח והאחות הבוגרים, זלמן ומרים, היגרו זה מכבר לארצות הברית. עוד אחות, רייזל, נישאה בגרמניה ונשארה שם – ובכוחות משותפים תכננו את הבאת ההורים הזקנים מפולין. יש בידי קבלה על כרטיסי

האונייה ששלחו: 460 פזו, משכורת של כחמישה חודשים, ויש להניח שלא היה מדובר בכרטיס במחלקה ראשונה. חוץ מהבעיה הכספית, היה עליהם להתמודד גם עם עקשנותו של האב, שמואל חיים, שחשש שמא לא תהיה לו אפשרות ללמד בארץ הזרה, וההוראה הרי היתה חשובה לו כל כך – ייעוד ולא רק מקצוע. בסופו של דבר גבר רצונה של האם, אשר אמרה לו: או שאנחנו נוסעים, או שאני נוסעת. מזלם שלא חיכתה עוד בהצבת האולטימטום שלה – היה זה סוף שנת 1938. כך ניצלו, ממש ברגע האחרון. גם שאר בני המשפחה שרדו. רייזל וחמשת ילדיה הצליחו להסתתר, כשהם מתחזים לנוצרים, ואף הם נשארו בחיים.

כשהכירה את משה, ב-1934, כבר היתה רות ותיקה בעיר הבירה, מעורה היטב בחוגי האינטליגנציה היהודית במקום. את פרנסתה הרוויחה כמחנכת. משכורתה היתה דלה, דלה מאוד, כמשכורתם של כל המורים, ובפרט היהודים, אך בהשוואה לחיי הדחק שלה כסטודנטית, שלא לדבר על ילדותה בימי המלחמה, הרגישה שהיא חיה חיי רווחה. היא שימשה מזכירת הסתדרות המורים היהודים: היה זה המוקד שבו התגבש החינוך היהודי, הציוני, השורשי, החילוני אבל דבק מאוד במסורת, אשר ריכז את העילית של היישוב היהודי. נוסף על כך היתה פעילה בתנועה הציונית, במוסד לתרבות יווא ובעוד ארגונים של הקהילה היהודית. בואנוס איירס שקקה חיים פוליטיים, תרבותיים וחברתיים, והיא השתתפה בהם בכל מאודה.

לאמיתו של דבר הכירו השניים לפני שנפגשו, מהתכתבות שהתנהלה ביניהם בתקופה שמשה שימש כמורה בסנטה פה.

רות כתבה אליו לראשונה בתוקף תפקידה כמזכירת הסתדרות המורים לשאול למי מסר את דמי החבר שלו, שכן הכסף לא הגיע. אחר כך התחילו להתכתב בעניינים כלליים יותר. מהמכתבים שלו היא התרשמה ש"הבחור יודע לחשוב". לאט-לאט התחילו לספר זה לזה על ספרים שקראו: משה גילה אז את ז'ק לקאן, הפסיכואנליטיקן הצרפתי, שהתחיל לפרסם את התאוריות שלו באותם ימים, והתרשם ממנו ביותר. רות סיפרה לו על הצגות שראתה בתאטראות היהודיים בבואנוס איירס. הם התכתבו על מאורעות השעה, וגם אידאולוגיה ציונית ופוליטית לא חסכו זה מזה. כך חלפו כמה שנים, כשמשה מעתיק את מקום מושבו לסביבות הבירה, פְּהֵיָה פְּלֶנְקָה וסן פֶּרְנַנְדוֹ. מבהיה בלנקה כתב לה שעבודתו כמזכיר הליגה למען ארץ-ישראל העובדת מפריעה להנהלת בית הספר שהוא עובד בו, אך הוא מתעלם מהם וממשיך בשלו. פלא שלא פיטרו אותך, משיבה רות ביובש, עוד לא שמעתי שיהיו מוכנים לבלוע דברים כאלה. היא מזכירה לו שהבטיח לשלוח לה שני ספרים, והיא דווקא מעוניינת בהם. הוא מספר לה שהוא שוקד על מחקר על ארגנטינה.

ערב אחד נכנסה אל רות ידידתה הטובה הזדה טרופ, וקראה, "בואי מהר למועדון, הגיע העירה בחור חדש, והוא כל כך יפה – אין לך מושג!" שתי הצעירות נחפזו למועדון הסתדרות המורים. בדיוק עם כניסתן החליק משה במעקה המדרגות, במקום לרדת בהן בצורה מכובדת, וצנח לרגליהן. רות תלתה בחברתה מבט מאשים והתריסה כנגדה, "זה אצלך בחור יפה? פרחח!"

היא פרצה בצחוק של תדהמה כשהבינה שהפרחה אינו אלא אותו אדם שהתכתבה אתו, שידע את פושקין ולרמונטוב בעל פה, וציטט את מרקס באותה קלות שציטט פסוקים מהתנ"ך. מעשה הקונדס לא הפריע גם לאחרים, כפי הנראה, שכן עוד באותו ערב נבחר ליו"ר הסתדרות המורים היהודים וחבר מערכת ביטאונה, "פאר שול און היים".

הם התחילו להיפגש בבית הקפה "קומרסיאל", שהיה מקום המפגש של האינטליגנציה היהודית בעיר. רות היתה בחורה מושכת – נאה, לא ממש יפה, אבל נשית וחיננית מאוד. לא חסרו לה מחזרים, ובעיקר היה להוט אחריה אהרון דייחובסקי, אף הוא מורה, בחור משכיל, רציני ואינטליגנטי; אלא שאיכשהו לא הדליק את דמיונה. היא הרגישה שהיא הולכת ומתאהבת במשה.

ואיך לא? רק הגיע, ומחצית הבנות בקהילה היהודית כבר היו מאוהבות בו. אמנם יפה תואר היה – רזה אך שרירי וזקוף מאוד, עורו שחום, ושערו השחור והמתולתל פרוע תמיד. מצחו היה גבוה, שפתיו מלאות ואפו חזק. ובעיקר משכו תשומת לב עיניו, עיניים שחורות, חמות, עמוקות. קטיפה שחורה, הגדיר מישוהו. "אתה כולך עיניים", זרקה לו פעם רות, ומשה המאוהב תהה וחשש שמא היא מוצאת פסול במה שמסביב.

אך רות חשבה תמיד שהמראה החיצוני הוא דבר שולי. הרבה יותר התרשמה מאישיותו, ממוגו הסוער, מהשכלתו. איך אפשר לעמוד בפני אדם רציני ומעמיק כל כך, שיחד עם זאת יודע להתלוצץ ועד כדי כך אינו מתייחס ברצינות אל עצמו, שהוא מסוגל גם למעשי קונדס? הוא היה ללא ספק האישיות המרשימה ביותר שהכירה מימיה.

הוא גר ועבד אז בסן פרננדו, מרחק כשעה נסיעה ברכבת מהעיר. העבודה, הפעילות המפלגתית והנסיעות גזלו את רוב זמנו, על כן התראו מעט והתכתבו הרבה. לא היו אלה מכתבים של ממש, אלא פתקים שהיו משרבטים זה לזה. הוא לא היה טיפוס המחזר הלטיני המחמיא, ההפך – כל חייו מאס בביטויי רגשנות והסתיר רגשות עזים תחת מסווה של איפוק ואף של יובש, אבל במכתבים אליה השתפך בלהט. הנה הוא נוסע ברכבת, הנוף חולף על פניו, ירח רומנטי מאיר את הרקיע, והוא חושב עליה. היו לו עד אז כמה רומנים קלים וקשר אחד רציני יותר, בסנטה פה. אך הקשר הזה "לא התעצם", וזה מכבר אינו חושב על הבחורה הזו. עכשיו הוא של רות, לנצח.

היא עונה בביישנות שנעים לה לדעת שיש לה מקום כלשהו בחייו, ואף היא אינה אדישה אליו. הוא כותב ל"רות המואביה" שלו שהוא בטוח שאתה יוכל לפתוח בחיים חדשים ויפים, חיים מלאי אור ותקווה.

היא מציעה שידחו את ההתקשרות עד לחופשת הקיץ, כששניהם יהיו פנויים יותר. בינתיים אף לא הספיקו להתחיל לחפש דירה משותפת.

רעיון לגמרי לא מוצלח, הוא פוסק. הדירה תימצא איכשהו, ולמה לדחות? למה לחכות? למה להתענות?

הם התחתנו במשרד מרשם התושבים ב-14 בדצמבר 1934, פחות מחודשיים אחרי שרות ראתה לראשונה את "הפרחח" הזה. החתן בן המשפחה החסידית והכלה בת משפחת המתנגדים, שניהם ציונים-סוציאליסטים מושבעים ואפיקורסים, החליטו לוותר על חופה. הם נישאו בנוכחות העדים, בני משפחה וקומץ ידידים. הכלה לבשה את שמלתה הטובה היחידה, החתן לבש חולצה לבנה ועניבת פרפר. עם תום הטקס התפזרו הנוכחים, ואיש-איש פנה למקומו. אותו ערב היה למשה מפגש עם קבוצת בני נוער, והוא חילק להם פירות שקנה בדרך. זה אמור היה לציין את המאורע החגיגי. רק כעבור ימים אחדים התחילו לחפש דירה. את החופה העמידו כעבור חמש-עשרה שנה, ערב עלייתם ארצה.

היא היתה ונשארה עד הסוף מעריצתו הגדולה ביותר. והוא, למרות כמה קפיצות חסרות חשיבות הצדה, היה עד יומו האחרון אוהבה וידידה הנאמן. מספיק היה לראות אותם יחד כדי להרגיש בקשר המיוחד הזה.

גם כעבור שלושים שנה לא השתנתה נימת האהבה במכתביהם. בין שאלות על שלום הנכדים וסיפורים על הרצאות שנשא והאישים שפגש במסעותיו בעולם, הוא מצהיר על אהבתו אליה ומטה את השם "רות" בכל ההטיות האפשריות: רות, רותי, רותיק, רותינקה, רות'לה, רות'ל, רותיניו. בעיקר אהב לקרוא לה רות'ל. והיא מצדה היתה מדווחת לו על חיי היום-יום שלה ושל המשפחה, ומספרת לו כמה היא מתגעגעת אליו וסופרת את הימים עד שובו.

אחרי שהלכו שניהם לעולמם עבר עיזבוננו של אבא לידי. מצאתי בניירותיהם מכתב ברכה מידיד משותף, בזו הלשון: "רעיון משונה היה לכם, לא להתחתן כדת משה וישראל. חכו חכו, יום יבוא ונכדיכם ייפרעו מכם!" ניבא האיש ולא ידע כמה נכון ניבא. חלפו חמישים שנה, ובני הבכור רון, הלוא הוא נכדם הבכור של רות ומשה, נשא אשה – והם קמו ונסעו ללונדון על מנת לקיים שם נישואים אזרחיים. את מסיבת הכלולות ערכו בארץ, אך חופה לא העמידו עד עצם היום הזה. ובני הצעיר, דן, חי עם חברתו זה שנים חיי משפחה למופת, והם מגדלים יחד את ילדיהם ללא חופה וקידושין ואף ללא טקס אזרחי.

ממש כאילו קראו אותו מכתב מצהיב והחליטו לקיים את הנבואה שבו.

משפחת גולד כותבת מראצק ומברכת את הזוג הצעיר. האב מבקש ממשה: "אל תתנצל על שגזלת מאתנו בת. לא גזלת בת, הוספת לנו בן, ולפי התמונה, בן יפה ומוצלח". האם כותבת לרות: "בעלך בחור יפה ועושה רושם טוב, אבל את, בתי היקרה, את כל כך רזה... אגב, איך קוראים לבעלך?" סבתא דינה פייגה, לעומת זאת, לא היתה מרוצה כלל ועיקר מהשידוך. רות הבינה, וחייכה. הלוא שום כלה לא תהיה מספיק טובה בעיניה בשביל בן הזקונים שלה, הבן האהוב, גאוות המשפחה. והבחורה הזאת בהחלט אינה עונה על הציפיות. היא ללא ספק נחמדה ועדינה, אינטליגנטית ומשכילה – אך זו כל הצרה, היא אינטליגנטית **מדי**, אחת האינטלקטואליות הללו שמשק הבית

תופס אצלן מקום משני לעומת עיסוקיהן האחרים. אם שומה עליה לבחור בין בישול ארוחה לקריאת ספר או הליכה לתאטרון, אין ספק שהארוחה לא תתבשל. הבחורות המודרניות הללו – נו מילא, נאנחה בלבה, אולי עוד תשתנה. היא לא השתנתה, תודה לאל.

משה לא יכול היה לבקש לעצמו אשה טובה יותר, בנותיה לא יכלו לאחל לעצמן אמא נפלאה מזו. נעימת הליכות, עדינה – אף ביישנית מעט – אצילת נפש, אדם נדיר. אבל אף אחד, ולו גם ידידותיה הטובות ביותר, לא היה מעיד עליה שהיא בשלנית יוצאת מגדר הרגיל. ואבא אהב אותה כל כך, שהיה משוכנע כל ימי חייו שהאוכל שהיא מעמידה על שולחנו הוא הטעים בעולם. אינני יכולה לתאר לעצמי גילוי אהבה רב מזה.

ברכה

כשם שמשנה ראה בארגנטינה רק תחנת ביניים בדרכו לישראל, כך שתי אחיותיו, שרה לאה וברכה, ראו בה שלב בחיים לפני החזרה לרוסיה. שרה לאה ובעלה יצחק פסחוביץ, וכן ברכה ובעלה משה גולדשטיין, התרפקו על החלום הקומוניסטי וייחלו ליום שבו יוכלו לחזור ולחיות שם חיים של צדק חברתי מושלם.

המשטר בארגנטינה לא אהב קומוניסטים, לא אהב רוסים, לא אהב יהודים, לא אהב אידאליסטים בכלל, ובעיקר שנא "טפיליות אינטלקטואלית". אדם בעל כל התכונות הללו גם יחד לא יכול היה לצפות לטוב. ברכה ושרה לאה, ובעיקר בני הזוג שלהן, הוזהרו פעמים אחדות שהשלטונות שמו אותם על הכוונת. פירוש הדבר היה סכנת מאסר, הכרוך לעתים קרובות בעינויים.

ברכה כבר הספיקה לשבת ימים אחדים בבית הסוהר בפּינסק, בעוון הדבקות כרוזים. היא היתה מספרת על כך אגב צחוק רם ועצבני במקצת: הנה נערה בת ארבע-עשרה שעשתה מעשה משובה ונתפסה בקלקלתה. איכשהו זה לא נשמע כל כך מצחיק. כולם זכרו יפה את הצעקות שעלו מבניין המשטרה כשהיו חוקרים צעירים על עוון הרבה פחות חמור מהדבקות פלקטים – על עצם החשד בהשתייכות לתנועה שהמשטר לא חיבב במיוחד, למשל.

היתה להם אפשרות להסתתר בפנים הארץ, באחת מערי השדה, לפחות עד יעבור זעם. אך הם נהגו אחרת. ב-1931 החליטו שתי המשפחות להיענות לקריאת הממשלה הסובייטית ליהודי העולם לבוא ולבנות רפובליקה יהודית בבירוביג'אן על נהר האמור.

להתקף המשונה הזה של פילושמיות סובייטית היו סיבות אידאולוגיות: לנין גרס שהלאומיות היא עובדה שאין לערער עליה, וזכויות לאומיות הן נתון שאין לשנותו. באופן פרדוקסלי, הדרך הבטוחה ביותר לאחדות בתוך היא השוני בצורה. הוועידה העשירית של המפלגה הקומוניסטית אישרה את מדיניות התמיכה בקבוצות אתניות, וכבר ב-1924 השווה וריקיס את ברית המועצות לדירה משותפת גדולה, שכל רפובליקה ומועצה אוטונומית בה תופסת חדר משלה, והסלון וחדר האורחים שמורים לעם הרוסי. הפלורליזם הזה חל גם, ואולי בעיקר, על שפות: ילד אוקראיני למד באוקראינית, וילד יהודי בבירוביג'אן למד ביידיש – עברית לא באה בחשבון, כמובן. הגישה הזאת היתה פועל יוצא של האידאולוגיה, אך היו לה גם השלכות מעשיות: יקל להעביר את המסר הסוציאליסטי בשפת האם מאשר בשפה זרה.

ואם לנין פיתח תורה שכזו, הרי שסטלין, אותו אידאולוג דגול, לא יכול היה לפגר אחריו, והכתיר את עצמו בתואר "אבי האומות" (ההיסטוריון יורי סלוסקין, נכדם של ברכה ומשה, אשר במקרה או שלא במקרה מתמחה בקבוצות אתניות ברוסיה ובברית המועצות, מעיר באירוניה שסטלין היה אמנם אבי האומות, אך לא כל האומות ולא כל הזמן). כך התחיל "המהפך הגדול" של שנות 1928–1932, שבו אפשר היה לרמוס את זכויות הפרט אך חובה היתה לטפח את זכויות הקבוצה

והלאום. תקופת הזוהר הזאת לא האריכה ימים, כפי שאפשר היה לשער, וכבר באמצע שנות השלושים היה "המהפך הגדול" ל"נסיגה הגדולה".

האם הקשישה התחננה בפניהם לא לנסוע. רוסיה ארץ נוראה, אמרה להם, ארץ מפגרת, ברברית, ארץ אוכלת יושביה, ובוודאי את יושביה היהודים. הם מדברים על קומוניזם, על צדק סוציאלי, אבל דורות יעברו לפני שיצליחו להנהיג בה משטר של צדק כלשהו, לפני שתהפוך לארץ מודרנית ויהיו ככל הגויים. וכל כך טוב בבואנוס איירס. רחובות רחבים ונקיים, בתים יפים, מוזיאונים ותאטראות... מה עוד אפשר לבקש? הנה הגן הבוטני המרהיב, עם עצי הדקל והצמחים האקזוטיים שלו – כאשר טיילה בו לראשונה היתה משוכנעת שהגיעה לגן עדן. איך אפשר לעזוב מקום כזה? היא לא הבינה את מייש'קה שלה, שחולם על ארץ צחיחה בפאתי מזרח, אבל עוד פחות מכך הבינה את בנותיה, המוכנות לזרוק מאחוריהן את כל הטוב הזה ולחזור לרוסיה. הם עומדים לעשות שגיאה נוראה, הזהירה, שגיאה שתעלה לכולם ביוקר.

הם ארזו את מעט המיטלטלין, נפרדו מבני משפחה וידידים, ויצאו לדרך, יחד עם קבוצה גדולה של חברים ושותפים לרעיון.

משה היה אז בסן חואן, ולא יכול היה לעשות הרבה. ספק אם דבריו היו משפיעים יותר אילו נמצא ליד המשפחה בבירה: אם היתה תכונה אחת אשר אפיינה את בני משפחת קוסטרינסקי כולם, הרי היתה זו עקשנותם המופלגת. והנה לא זו בלבד ששתי אחיותיו הולכות בדרך המנוגדת לחלוטין להשקפותיו הפוליטיות, לכל דרכו הרעיונית, אלא שהוא ניתק מברכה, האהובה עליו מכל האחים והאחיות.

משה וברכה היו הצעירים במשפחה וקרובים בגיל – פחות משנתיים הפרידו ביניהם. הם היו דומים דמיון פיזי מדהים, ממש כתאומים, וניחנו בתכונות אופי דומות – לשניהם נפש סוערת ונלהבת שניסו להסתיר, לא תמיד בהצלחה, תחת מסווה של איפוק; שניהם אידאליסטים מושבעים, שניהם לוחמים על צדק חברתי, כל אחד מהכיוון שלו, שניהם בלתי מתפשרים בערכיהם. הפרדה נשארה כפצע פתוח אצל שניהם עד הסוף.

המכתבים שהגיעו מהדרך היו מלאי התלהבות. במאי כותבת ברכה מברלין שהם נהנים מהעיר היפה, מהמוזיאונים והתאטראות שלה, ושהחברים שם קיבלו אותם בסבר פנים יפות. עוד כמה ימים והם ימשיכו בדרכם למוסקבה, ומשם לבירוויג'אן. הם מתגעגעים, הם אוהבים, הם חשים צביטה בלב כשהם חושבים על האם והאחים שהשאירו מאחוריהם, אך כל קורבן כדאי.

תחנתם הראשונה לא היתה מוסקבה, כי אם לנינגרד. הימים הראשונים היו מאכזבים. הם קיבלו מיטות באולם גדול ששימש במשותף לכמה עשרות אנשים. בכל זאת, כעבור זמן קצר יחסית ניתן להם להמשיך בדרכם לבירוויג'אן.

משה גולדשטיין, בעלה של ברכה, הוא שהרבה לכתוב ולתאר את החוויות העוברות עליהם. בארגונינה היה פועל בבית חרושת לטקסטיל ופעיל באיגוד המקצועי. בד בבד עבד כעיתונאי ופרסם מאמרים, בעיקר על נושאים פוליטיים, וגם סיפורים קצרים ושירים.

בבירוביג'אן מצא זמן לכתוב ספר, "ביראביזשאנער אויפן אמור" (אנשי בירוביג'אן על נהר האמור) שזכה בפרס סטלין לסופרים זרים. הספר עמד בספריית הורי עד שנעלם – כנראה השאילו אותו למישהו ולא הוחזר. זה אוסף של סיפורים שנכתבו יידיש ותורגמו לרוסית, המתארים את חייו היום-יום של המתיישבים והחיים החדשים ההולכים ונרקמים שם. הוא מדבר על הניצחון על הטבע סביב ועל טבע האדם, על המהפך שחל ביהודי החדש, על החברה הסוציאליסטית הנבנית. היה זה ספר קשה לקריאה, אם לא לומר משעמם, מלא פתוס, כולו שיר הלל לקומוניזם, נטול כל נימה אישית. אך מתברר שזה היה סגנון הכתיבה של הריאליזם הסוציאליסטי שהיה באופנה בברית המועצות בעת ההיא, ומכל מקום – כשיצירה נכתבת ברוח אוהדת כל כך לקו הרשמי, היא ראויה לפרס גם אם אין בה ערך ספרותי של ממש.

לגולדשטיין לא היתה זו תאוריה בלבד. דבריו יצאו מהלב, ואכן היה מוכן להקריב הכל למען אמונתו.

רות נאלצה לעשות הכרה עם הגיסים והגיסות באמצעות מכתבים – הכרה גרפולוגית, לפי הגדרתו של גולדשטיין – ומעולם לא זכתה לפגוש אותם. היא כתבה להם שהיא מקנאה בהם על שהם מגשימים את חלומם, בעוד היא ומשה עדיין נאבקים על דרכם. גולדשטיין עונה, ביותר מאשר שמץ התנשאות, "ליבע כאווערטע רוס! חברה רות היקרה! ומתי את נוסעת לפלשתינה? מזל שאין לך פרוטה בכיס..." ועוד הוא מוסיף, "באמת יש מה לקנא בנו. אני מקנא בעצמי, אם דבר כזה אפשרי בכלל. כן, חברה רות! החיים שלנו מלאי תוכן, מטרה. חיינו יפים, טובים ועשירים מיום ליום. מצאנו את אשר חיפשנו, אני מבטיח לך... ודאי אתם חושבים שזו תעמולה מצד. אך לא ולא, ארצנו אינה זקוקה לתעמולה".

ויצחק, בעלה של שרה לאה, מוסיף בנימה מפוכחת יותר: "האם אתם יכולים לתאר לעצמכם גן עדן מלא בוץ? ובכן, זה מה שיש לנו, גן עדן מלא בוץ".

הם סבורים כולם שמקומם של משה ורות בברית המועצות. רק בברית המועצות יבואו כישרונותיו של משה לידי ביטוי, שם יתפוס את המקום המגיע לו, ורות לא תצטרך ללמד את ילדיהם של רוכלים וסוחרים קטנים, "קוענטניקעס", מוכרים בהקפה, עבודה כלל וכלל לא נאה ולא יאה לאשה הרואה עצמה כמהפכנית. בברית המועצות תוכל לחוות ולקיים את המהפכה החברתית האמיתית.

רות, נפגעת, משיבה שכל ילד יהודי זכאי לחינוך יהודי, בן של קוענטניק כבן של אינטלקטואל, והיא אינה רואה כל סתירה בין עבודתה כמחנכת ובין רעיונותיה הציוניים-סוציאליסטיים. ומשה, לא זו בלבד שאינו אורז את מזוודותיו לנסוע לברית המועצות, אלא שהוא אף מחפש ומוצא חוברת

של דב סדן – ברל שטוק באותם הימים – שבה הוא מנתח ביסודיות את תופעת בירוביג'אן. הוא מתרגם אותה ליידיש, והיא משמשת כלי תעמולה בידי המפלגה במלחמתה ביבסקציה. אין לדעת מתי בדיוק התפוגג חלום בירוביג'אן אצל שתי המשפחות. ברכה ומשה נשארו שם לא הרבה יותר משנה. נולדה להם ילדה שנפטרה בינקותה, מקור, ממחלה או משניהם.

שרה לאה ויצחק נשארו בבירוביג'אן עם בנם היחיד, יוסף, אשר נקרא על שם סבא. הוא נולד בארגנטינה והיה בן שנה בשובם לרוסיה. ברכה ומשה חזרו למוסקבה, וקיבלו מלגות להמשך הלימודים באוניברסיטת פועלים. הם השתלמו בחינוך. גולדשטיין כתב בגאווה שהוא לומד כתריסר מקצועות, מהיסטוריה כללית ועד פילוסופיה. בין היתר הוא שומע הרצאות מפי פרופסור קורנילוב, הפסיכולוג הידוע. הוא לא כתב – ורק אחר כך נודע – ששוב גרו בחדר אחד כללי עם עוד כמה משפחות, ועברו חוויות קשות. המטבח היה משותף, הלכלוך היה נורא, הרעש ללא נשוא, על פרטיות לא היה מה לדבר, והשכנים היו אנטישמים. לא קשה לתאר את האווירה שם. הפרטים הקטנים הם הנחרתים בדרך כלל בזיכרון: לעת זקנה היתה מספרת ברכה על כיכרות הלחם שהמוכרים היו מחזיקים בידיהם המזוהמות, והקונים היו מצמידים לבגדיהם. עד שהלחם היה מגיע לשולחן היה כולו מעוך ומסריח, ממש בלתי ניתן לאכילה. היא גם הועמדה ל"משפט חברים" בגלל מריבה שפרצה בינה ובין סטודנטית אחרת: ברכה העירה לה על שלא ניקתה את המטבח אחריה, האשה ענתה לה בנימה אנטישמית, וכך התגלגלו הדברים.

לאחר זמן מה זכו לקבל חדר משלהם: קיטון של שמונה מטרים רבועים, אף זה בדירה עם שכנים נוספים, כשהמטבח והשירותים משותפים. אבל לפחות היתה להם פינה משלהם, ושמן פרטיות. בתנאים כאלה גידלו את שתי הילדות שנולדו להם במוסקבה, כרמלה ופלורה. גולדשטיין היה מורה לגרמנית בבית ספר, וברכה עבדה בגן ילדים של התאחדות הסופרים הסובייטים. היא גם ניצלה את כישוריה כתופרת – היא לא למדה תפירה אך ניחנה בתבונת כפיים, והרי בזמנו ניסתה להתאים למשה את בגדי האחים כדי שיהיה לו מה ללבוש לטקס הסיום של הגימנסיה הריאלית – והיתה מכינה את התלבושות להופעות הילדים במסיבות ובאירועים, בעיקר לרגל תאריכים חשובים בתולדות המהפכה.

למרות הכל נשארו קומוניסטים נאמנים – או לפחות כך נדמה. הם מתארים בהתלהבות ובהתפעלות את חגיגות אחד במאי. מצעדים שכאלה, המוני אדם, רחובות מקושטים ומוארים, לא ראו מעולם. הם בעצמם השתתפו כמובן במצעד, והרגישו חבוקים באחוה הסוציאליסטית האדירה הזאת – או כך כתבו.

חגיגות אחד במאי של משה היו שונות במקצת. פעם עמד ברחוב עם קבוצת חברים, ממתנינים למצעד שיגיע כדי שיוכלו להצטרף אליו, ומשוחחים ביניהם ביידיש. משה היה כרגיל כחוש, שחום, פניו רזות וסגופות, עיניו רושפות, ורעמת שעריו השחור משתובבת ברוח. בקהל שעמד סביב וחיכה

אף הוא למצעד פשטה שמועה שמלומד הודי נמצא שם עם תלמידיו ומרביץ תורה בשפה ההינדית. לפני שהבינו מה קורה היו מוקפים המון אנשים שבאו לחזות בהם ולהאזין לשפתם המוזרה. כעבור שנים אחדות, בזמן חילופי שלטון, עבר עליהם אחד במאי אחר, פחות משעשע. זה כחמש שנים אסרו השלטונות כל הופעה "בדלנית" – לא המנונים ולא דגלים זרים, לא תלבושת מיוחדת מלבד מדי הצבא והצופים הארגוניים – אך פועלי ציון השתתפו כרגיל בתהלוכה ביחידה משלהם. משה צעד בראש ובידו הדגל הכחול-לבן. הוא נוהם, "קדימה הי, קדימה הפועל" ו"קדימה החלוץ". החברים מצטרפים, אחר כך הטור האוקראיני הצועד אחריהם, וכעבור דקות מספר שרים אלפים רבים "קדימה", בלי להבין כמובן מה הם שחים ועל מה הם שרים. פתאום מגיחים שוטרים ומתחילים לפזר את הקהל במכות אלה. נשמעת ירייה. החברים מחפשים את משה – הוא נעלם מעיניהם. והנה הם רואים אותו: הוא רץ וכמה שוטרים חסונים בעקבותיו. החברים מקיפים אותו כדי לסוכך עליו. הוא מקפל באי רצון את הדגל, מסתיר אותו בכנף מעילו, והם פורשים מהתהלוכה. כמה מהם מתיישבים בבית קפה סמוך וצופים בתהלוכת אחד במאי העוברת על פניהם. הם מנסים לדובב אותו, אך כל אותו ערב אינו מוציא הגה מפיו.

ב-1937, בזמן הטיהורים הגדולים, נאסר גולדשטיין. "מעולם לא ידענו פרטים, ברכה סירבה לדבר על זה", משחזר יורי, הנכד. "אבל היה לו מזל גדול: הוא נשאר בבית הסוהר רק כשנה וחצי". למזל פנים רבות, כפי הנראה: הוא עבר עינויים, היו מכריחים אותו לעמוד על רגליו ימים ולילות עד שהיה מתעלף, ואז היו שופכים עליו מים ומכריחים אותו לקום ולעמוד שוב, כדי להוציא מפיו הודאה שהוא מרגל גרמני. הרי הוא מורה לגרמנית – על מה ולמה גרמנית דווקא? גולדשטיין לא היה מעשן, אך היה מקבל את מנת הסיגריות שחולקה לאסירים, אוגר אותו ומסתיר מתחת למזרן. כשחגגה בתו כרמלה את יום הולדתה הרביעי, הוציא את המטמון וחילק לחבריו למאסר, לציון המאורע. ובינתיים נותרה ברכה בקיטון עם שתי הילדות, מתפרנסת בדוחק רב, והיתה נתונה להתעללויותיהם והתנכלויותיהם של השכנים, אשר ראו בה "אשת אויב העם". מכל מקום, לגולדשטיין שיחק מזלו יחסית, כי יז'וב, ראש המשטרה החשאית והנקוד"ד, פוטר בסוף 1938 ובמקומו בא לברנטי בריה. בריה, תלוינו של סטלין, האיש שתכנן את רצח טרוצקי והשתתף בכל כך הרבה מסיבות חשק, עד שלא ברור איך נשאר לו זמן לעסוק גם בדברים אחרים – אך מצא זמן בכל זאת לשלוח מיליונים למותם – המפלצת שסטלין עצמו כינה פעם בשם "הימלר הרוסי", הגולם שבסוף קם על יוצרו וקרוב לוודאי שתכנן גם את הרעלתו של סטלין – היה באמת מושיעו של גולדשטיין. עם כניסתו לתפקיד החליט לשחרר כמה אנשים שמשפטם טרם התקיים. גולדשטיין היה ביניהם. הוא חזר הביתה במפתיע, באישון לילה, כשם שנעלם לפתע, וברכה בקושי זיהתה את האיש העומד לפניה בפתח: כחוש וחיוור, בחיורון המיוחד שבתי הסוהר מעניקים ליושביהם, זקן פרא מכסה את מחצית פניו. אחרי ההתרגשות של הרגעים הראשונים עמדו בפני

בעיה: כדי לתרץ היעדרו של אביהן סיפרה ברכה לילדות שהוא נשלח למזרח הארץ מטעם העבודה. היה צריך אפוא להמציא מתנה, משהו שאבא הביא מהנסיעה הממושכת שלו – והוא הרי בא בידיים ריקות, היישר מבית הסוהר. מחזה קפקאי: האיש שטרם הסיר מעליו את אבק בית הסוהר וריחו והאשה ההמומה עדיין, מתרוצצים באמצע הלילה ברחובות מוסקבה הרדומים ודופקים על דלתות ידידים כדי למצוא חפץ כלשהו, דבר מתאים לתת לילדות ולהנציח את השקר שחיו בו זה שנה וחצי. כל שהצליחו להעלות בידם היה קופסת סוכריות.

גולדשטיין חזר לעבודה בהוראה. בחוג החברים שלהם היו סופרים ועיתונאים יהודים שהכירו במוסקבה, וכן אנשי הקבוצה שהגיעה אתם מארגנטינה, שארית הפלטה של חבריהם לרעיון ולדרך. רובם התפרנסו כפועלים בבתי חרושת. קשה להבין איך הצליחו לארח את ידידיהם באותו חדר של שמונה מטרים רבועים שאמור היה לשמש בית לארבע נפשות.

פרצה המלחמה. ברכה והילדות עברו לגור בכפר אצל ידידים, כשם שעשו מוסקבאים רבים אחרים. רק כאשר התקרבו החילות הגרמניים לאזור חזרו העירה, ממש ברגע האחרון. גולדשטיין התנדב לצבא האדום. הוא שירת כתורגמן צבאי בדרגת קצין. במכתביו הביתה המשיך להביע רגשות פטריוטיים עזים: הם נלחמים בברבריות הנאצית לא רק כדי להגן על ברית המועצות, אלא על הציביליזציה כולה. כל נימה אישית נבלעה במכתבים האלה, אם בגלל הצנזורה הצבאית או מפני שזה היה סגנון התקופה. אבל פנים אל פנים כבר דיבר אחרת: בחופשתו האחרונה מהחזית אמר לברכה שהוא מקווה שיצאו בשלום מהמלחמה, ואז יחזרו לארגנטינה. עכשיו הפכה ארגנטינה לארקדיה – הארץ הנכספת, ארץ החלומות, האוטופיה שנכספו אליה. איך אמרה האם כשניסתה בכל כוחותיה להניא אותם מהנסיעה – גן עדן עלי אדמות. רחובות רחבים ונקיים, בתיים יפים, והגן הבוטני עם עצי הדקל והצמחים האקזוטיים שאהבו כל כך לטייל בו... איך יכלו לנסוע משם? מעשהו הראשון יהיה להשתטח על קברה של האם ולבקש את סליחתה, מפני שצדקה כל כך בכל אשר אמרה והם לא אבו לשמוע.

הוא נהרג ב-1943 בקרב טגנרוג על הדון. קטעים מהמכתבים שלו הביתה פורסמו בספר לזכר הסופרים שנפלו במלחמה. הם היו לנכס היקר ביותר של ברכה, וביום השנה למותו היתה מכנסת את המשפחה וקוראת מהם קטעים.

כשהתאלמנה המשיכה ברכה לעבוד בגן הילדים של אגודת הסופרים הסובייטים, כגננת לילה. המשכורת לא הספיקה, והיא השלימה את סל המזונות על ידי תרומות דם: היא היתה תורמת דם תמורת תלושי מזון נוספים. פעם עמדה בתור לקבל את מנת המזון, וכשהגיע תורה נוכחה לדעת שהתלושים, שקנתה אותם בדמה, פשוטו כמשמעו, אינם – הם אבדו לה או נגנבו ממנה. היא פרצה בבכי ובצעקות, אך איש לא התייחס אליה מלבד אשה אחת, שלקחה אותה לביתה, נתנה לה משהו לאכול והרגיעה אותה. האשה, לא יהודייה, נעשתה ידידתה הקרובה ביותר. עוד ידידה קרובה ותומכת היתה בתו של הסופר איליה ארנבורג.

סיום המלחמה לא הביא לשינוי ניכר במצבה. סוף שנות הארבעים ותחילת שנות החמישים היו שנות מסע אנטי קוסמופוליטי וממילא גם אנטישמי. שוב באו גלים של טיהורים. רבים מידידיה ומכריה נעלמו. ברכה היתה מלאת פחדים וחששות. אף שהיתה אלמנת קצין שנפל במלחמה, לא שכחו לה גם שאותו קצין ישב בבית הסוהר בחשד לריגול. מ"אשת אויב העם" הפכה ל"אלמנת אויב העם".

באותם ימים הופיע מבירוביג'אן יוסף, בנם היחיד של שרה לאה ויצחק. הוא גמר את בית הספר התיכון בהצטיינות, זכה במדליית זהב, ולפי החוק היה צריך להתקבל לאוניברסיטה לפי בחירתו. נוסף על כך היה גם אלוף מרוצי סקי לאזור המזרח, ובכלל עלם חמודות. אלא שהוא היה גם יהודי, יהודי גאה, מדבר יידיש רהוטה, ושערי האוניברסיטה לא נפתחו בפניו לרווחה. ברכה עשתה כמיטב יכולתה לעזור, הפעילה את ידידיה, ולאחר התרוצצויות רבות מצאה דרך אל פרופסור בפקולטה להנדסת מכרות. כך התקבל יוסף ללימודים. הנדסת מכרות לא היתה בחירתו הראשונה, לא מה שבאמת היה רוצה ללמוד, אך יותר טוב מלא כלום.

ברכה באה להודות לאיש שפעל למען יוסף, והוא קיבל אותה בסבר פנים יפות. הוא שמח לעזור לה ולאחיינה המקסים, אבל אולי תימצא דרך מוחשית יותר להודות לו – אולי על ידי ביקור כאשר אשתו אינה בבית? ברכה הרי אשה יפה כל כך, צעירה עדיין, חבל שתהיה לבד –

הוא נבהל כל כך מתגובתה שהניח אותה לנפשה, ויוסף נשאר בכל זאת באוניברסיטה. שנים מספר אחרי המלחמה, כשהתחדש קשר המתכתבים, היתה הזדמנות לשלוח חבילה קטנה עם מכרים שנסעו למוסקבה. ברכה באה לקבל את החבילה ודרישת שלום חיה מהמשפחה. היא החזיקה את החבילה בידיה ופרצה בבכי נורא. בכתה ולא יכלה להירגע. האנשים עמדו סביבה ולא ידעו מה לעשות. פתאום אחזה בה התחושה הוודאית שלעולם לא תראה עוד את משה.

גם אני גרמתי לה שלא במתכוון לתגובה דומה כאשר כתבתי לה, זמן מה אחרי שאבא הלך לעולמו, שאף שאיננו מכירות ואף לא נפגשנו מעולם, אני מרגישה קרבה מיוחדת אליה ואוהבת אותה מאוד כי אני יודעת כמה אהב אותה והיה קשור אליה, גם ממרחקים. "הקרובים הרחוקים שלי", כינה את אחיותיו ומשפחותיהם. למקרא המכתב פרצה שוב בבכי ולא נרגעה שעה ארוכה.

ברכה עבדה בגן הילדים שנים רבות, ושני נכדיה, מאשה ויורי, ביקרו בגן הזה. כאמור שימשה שם גננת לילה: תפקידה היה להשכיב את הילדים בערב, להשיג עליהם בלילה, להקים אותם בבוקר, לתת להם ארוחת בוקר ולסדר את מיטותיהם – חמישים מיטות. כשמאשה התבגרה היתה באה לפעמים לבקר את סבתא ועוזרת לה קצת. ברכה הקפידה מאוד במלאכתה, סיפרה מאשה, הסדינים היו צריכים להיות מקופלים ככה ולא אחרת. כשחמישים המיטות היו מסודרות, היו מתיישבות ליד החלון ומביטות החוצה. זה היה הבילוי היומי של ברכה – להתבונן בעוברים ושבים ברחוב מוסקבאי אפור ומוזנח. רצתה לתקן עולם, והנה כל גאוותה בחמישים מיטות ילדים

מסודרות למופת. ברכה היפהפייה, האינטליגנטית, האידיאליסטית, ברכה אשת החלומות, זו שכולם ניבאו לה גדולות. אחותו האהובה של משה.

כל הפרטים האלה לא נודעו לו מעולם. היה ברור שלאחיות ברוסיה קשה, ובייחוד קשים חייה של ברכה, אלמנת מלחמה המגדלת לבדה שתי ילדות. רק לאחר מותו, כאשר נפתחו השערים ובנותיה ונכדיה יכלו ליצור קשר עם המערב, נודע עד כמה המר לה גורלה.

גורלה של שרה לאה שפר עליה קצת יותר. היא ובעלה יצחק נשארו בבירוביג'אן עד סוף שנות הארבעים, וכך חסכו לעצמם את התלאות שעברו על אזורי הלחימה. כשבנם יוסף נסע למוסקבה להמשיך בלימודים עברו למינסק, ומשם למוסקבה. יצחק נפטר זמן קצר לאחר מכן.

יוסף קרא לבנו יחידו מישה, על שם משה, הדוד שלא ראה מימיו אך שמע עליו רבות מבני המשפחה. בתחילת שנות התשעים בא לביקור בארץ. היתה זו הפעם הראשונה שיצא מגבולות ברית המועצות. הוא הסתובב בישראל כעליסה בארץ הפלאות: הכל היה נהדר, נפלא ומושלם בעיניו – האנשים ברחובות, הצלילים, המראות, הריחות, בקיצור – הכל. הוא אמר, "קשה לי להשלים עם העובדה שבעקבות החלטה שהתקבלה כשהייתי תינוק, ושעליה לא היתה לי שום שליטה, השתנו חיי בצורה כזו. הלוא יכולתי להיות בארץ, יחד עם כולכם".

הערה תמימה לכאורה, המקפלת בתוכה טרגדיה כפולה: של דור שהקריב הכל למען מקסם שווא, ושל הדורות שבאו אחריו, שבדרך כלל לא היו צריכים להתפכח מהקומוניזם מפני שמעולם לא האמינו בו, אך היו חסרי אונים לפעול. לאחר ביקורו עשה יוסף מאמצים כבירים לעלות לארץ, אך זו משימה קשה כשהאדם הוא בן למעלה משישים, אינו מדבר עברית, מקצועו – והוא קיבל כתריסר פרסים על פטנטים שלו – הוא מהנדס מכרות, לא מקצוע מבוקש ביותר בארץ, ובין כה וכה הוא על סף פרישה. נוסף כל כך היה נשוי לגויה שלא היתה מוכנה לעזוב את רוסיה ואת בני משפחתה, והיה ברור שלא תרצה ולא תהיה מסוגלת לעמוד בקשיי הקליטה. יוסף נפטר פחות משנתיים לאחר ביקורו בישראל, ובכל מכתב ומכתב הביע את הערגה העזה לארץ שגילה מאוחר כל כך בחייו.

ופנחס? פנחס היה יוצא דופן בנוף המשפחתי. הוא היה היחיד שהיה מעוניין בעסקים, ואכן הצליח בהם. בגיל צעיר התחיל לעסוק בפרוות, ועד מהרה קנה לעצמו שם של מומחה בין-לאומי. הוא היה נוסע לירידים בעולם כולו ומייצג את הממשלה הסובייטית בסחר הפרוות. ניו יורק, לונדון, דנציג, פריז – הוא היה בן בית בכל המקומות האלה, שריח העולם הגדול נדף מהם. בן העיריה הקטנה הגיע רחוק. הוא עשה את ביתו בוורשה, נשא אשה, ונולדו להם שני בנים ובת.

הבנים, שמואל ויוסף, התכתבו עם משה בארגנטינה. יוסף מבקש בולים לאוסף שלו. שמואל שולח לו שרטוט של רכב המסוגל לנסוע גם בים, גם ביבשה וגם באוויר, מתנצל על שהשרטוט אולי עקום במקצת כי הוא כותב במיטה – הוא חולה בשפעת – ומבקש חוות דעת, שכן יש בדעתו

להיות אינג'נר כשהיה גדול. את המכתב הוא מסיים בכתב ידו העגול והילדותי, "תחי המהפכה הסוציאליסטית! יחי הבונד!" משה מנתח בכובד ראש את המעלות והמגרעות של הרכב הרב תכליתי, ובאותו כובד ראש עונה:

אתה שואל, שמואל, אם אני נמנה עם פועלי ציון ימין, ואתה מבקש להתווכח על הנושא... לכשתגדל תיווכח, למשל, שהבונדיסטים מצדדים היום בהרבה דברים שפעם דובר בהם רק אצל פועלי ציון, והבונדיסטים התנגדו להם מאוד. תוכל לשאול את אבא מה אמרו הבונדיסטים לפני שנים על ההגירה היהודית, ולמה שינו את דעתם, זה ודאי ייתן לך הרבה חומר למחשבה.

כך זרמו החיים על מי מנוחות, עד אשר במרץ 1938 הגיע מכתב מחיה לאה, אשתו של פנחס. לפני חודש נעלם פנחס מהמלון שבו נמצא במוסקבה, מלון "נציונל", ולא נודעו עקבותיו. היא פנתה לקונסוליה הפולנית במוסקבה, ולא קיבלה תשובה. לנסוע לחפש אותו אינה יכולה כי מסרבים לתת לה ויזה. פנתה לעורך דין, אבל גם הוא חסר אונים. היא אובדת עצות, אינה יודע מה לעשות – מוכרחים להציל את פנחס, אבל כיצד? היא מיואשת, מיואשת – מבקשת עזרה – משה פונה אף הוא לכל מיני גורמים באירופה ובארגנטינה, אך הכל לשווא. התקיים משפט שאיש אינו יודע מה נאמר בו, מה היתה ההאשמה ומה היו דברי ההגנה, ופנחס נשלח לסיביר. עד תום המלחמה נשאר שם.

שמואל לא היה לאינג'נר כשהיה גדול, ולא פיתח את הרעיון שלו לרכב החדשני. הוא היה פרטיזן, ונפל עם אחיו יוסף בגטו ורשה. חיה לאה והבת ינטל נרצחו. אחרי המלחמה, ב-1947, קיבל פנחס "רהביליטציה" וחזר לפינסק. אך הזיכרונות הציקו לו שם, ההרס והחורבן הזכירו לו על כל צעד ושעל את ההרס האישי שלו ושל משפחתו, וכעבור זמן קצר עבר למוסקבה. הוא נשא אשה שנייה, ניסה איכשהו לשקם את חייו. במכתביו – שהיה שולח לישראל בדרך עקלקלה, באמצעות מכרים בפרו – הוא מבקש עזרה בנימה המבווישת של מי שאינו רגיל בכך: אם ישלחו לו ארבעה מטרים בד אנגלי לחליפה והוא יצליח למכור אותה, יהיה לו ממה לחיות יחד עם אשתו חצי שנה לפחות. משה האפיקורוס היה שולח, ומוסיף גם חבילת מצות ואגדה לפסח. נוסף על כך היה פנחס זקוק לתרופות, שהיה קשה או בלתי אפשרי לקבל במוסקבה. לפעמים היו מתקבלות החבילות, לפעמים לא. בתמונות נראה פנחס גבוה, צנום, לבוש בקפידה, מיישיר מבט למצלמה – ועיניו כבויות.

המשפחה תהתה תמיד במה פשע פנחס ולמה נשלח לסיביר. אמנם היתה זאת תקופת הטיהורים הגדולים של סטלין, אך הוא הרי לא היה בעל דעות פוליטיות נחרצות, וקשה להאמין שהסתבך במשהו. הגרסאות היו שונות ומשונות: פנחס עשה עסקה לא מוצלחת – הפילו אותו בפח מתחרים

מסחריים, ועקב כך הוכפש שמו. לא, העניין היה אחר לגמרי – לפנחס היתה פילגש ששימשה כמרגלת, ואפילו כסוכנת כפולה, והשתמשה בו ללא ידיעתו כתא דואר להעברת ידיעות כשהיה נוסע לירידיים בחוץ לארץ... הייתי ילדה כששמעתי לראשונה את הסיפור הזה והתרשמתי ביותר: כל כך רומנטי – אהבה אסורה, ריגול בין-לאומי, בגידה. יותר טוב מכל סיפור מתח. האם פנחס היה יכול להיות תמים כל כך? לא חשוב, בתסריט שהתרוצץ במוחי זה היה אפשרי בהחלט.

כעבור כמה עשרות שנים פגשתי את פלורה, בתה של ברכה, ושאלתי אם המשפחה ברוסיה ידעה משהו על סיבת הישלחו של פנחס לסיביר. פלורה נתנה בי מבט של בוז מהול ברחמים. "השאלה הזאת מעידה על התמימות המערבית", הכריזה. "רק במערב היו סבורים שצריכה להיות סיבה כדי שאדם יישלח לסיביר. עצם מהותו של הטרור היא שלא היתה צריכה להיות כל סיבה, ואף אחד לא ידע אף פעם מה צפוי לו".

חוששתני שההסבר הזה הוא הנכון: לא ריגול ולא פילגש, לא עסקים שהצליחו או שלא הצליחו – פשוט גורל עיוור.

דרור

1934 היתה לא רק השנה שבה נשא משה אשה, אלא גם השנה שבה הוקמה תנועת "דרור". לו שאל אותי השואל איזה מאורע היה חשוב יותר בחייו, הייתי עונה שאינני בטוחה. אילו שאלו אותה שאלה את אמא, היתה עונה ללא היסוס: "דרור".

קבוצת הנוער האקדמאי שהקים בימיו הראשונים בבירה התפוררה, כאמור, בהיעדרו. ובכל זאת לא ירד הזרע לטמיון: בסוף 1933 התחילה להתלכד קבוצה קטנה של צעירים, ובראשם יעקב פלטיצקי, יוצא השומר הצעיר, והלל רוקח, לשעבר חבר פרייהייט בפולין.

פלטיצקי, או פלה כפי שכונה בפי כל, הגיע עם הוריו מפולין כשהיה נער בן 14, חזור רעיונות השומר הצעיר, אך במהרה התאכזב מהם והתקרב לפועלי ציון התאחדות. "שם פגשתי לראשונה את משה. הוא השפיע עלי השפעה עצומה, השפעה הנמשכת עד עצם היום הזה". עד עצם היום הזה – והדברים נכתבו לאחר מותו של משה. "הוא רתם אותי לעבודה היומיומית, ומינה אותי למזכיר הנוער הסוציאליסטי במפלגה. בהשפעתו התחלתי גם לפעול בסקציה האחת-עשרה של המפלגה הסוציאליסטית הארגוניאית, כשאני לומד ספרדית בערבים". לפלטיצקי היו פני ירח עגולות ועיניים כחולות וכבדות עפעפיים ששיוו לו הבעה רדומה כלשהו, אך מתחת לחזות הילדותית והתמימה הזאת הסתתרו מוח חריף ועט שנון. הוא היה מפרסם הומורסקות שפעמים רבות שימשו כלי ביקורת קשה על תופעות ביישוב היהודי.

ההתחלה היתה צנועה. באחד מערכי הקיץ האחרונים של אותה שנה התכנסה חבורת נערים ונערות, כעשרים במספר בסך הכל, בחצר האחורית של בית הספר שלום אש באחת השכונות בפאתי העיר, ויז'ה אויִקִיסָה. פלה ורוקח הסבירו להם במה מדובר: תנועת נוער ציונית סוציאליסטית הבנויה במתכונת הצופים, "סקוויטן", שתעסוק גם בפעילות תרבותית וספורטיבית. הם הסכימו, וכך, בפשטות, הוכרז על לידתה של תנועה.

אלא שהשם "ויז'ה אורקיסה", אותה שכונה נידחת שאף אחד לא שמע עליה, הפך לסמל, ואותה התחלה צנועה נראתה באור אחר ממרחק הזמן. וכך סיכם משה כעבור עשרים שנה:

בראשית התנועה, עת נפגשו נערים אחדים וצעירים ספורים מיוצאי פרייהייט בפולין, והחליטו לארגן קבוצת "צופים חופשיים"... נדמה היה שהניסיון כולו אינו אלא "ייבוא" של בחורים ורעיונות מפולין, ולא יכה שורשים. אולם הזרע נקלט. במהרה באו בני הנוער המקומי, ילידי ארגנטינה; הם המשיכו, נשאו בעול, הרחיבו. וקיימו את התנועה. הסביבה זרה ומתנגדת. בתנועה הציונית – ואף במפלגתנו אנו – אי הבנה וחוסר עידוד. והנה אף על פי כן הלכו והתגברו על הקשיים, שבע נפלו וקמו, התלבטו בבעיות מבעיות שונות, עד שיצאו למרחב.

ובעלון מפלסים, הקיבוץ שהקימו יוצאי דרור בשער הנגב כעבור חמש-עשרה שנה, מציינים:

כך נדלק הניצוץ הראשון... בתנועת דרור בארגונינה – יחידה אז בכל היבשת האיברואמריקאית כולה – הונחו היסודות לתנועה שהתפשטה בכל הקיבוץ היהודי בארץ, הדליקה לבבות ילדים ונערים למחשבה על עתיד יותר טוב, קשרה בתורתה גאולה לעם ושחרור האנושות, קיבלה על עצמה בשלמות עול הסוציאליזם ומלכות הציונות כאחת.

בתחילת דרכו היה הארגון בנוי במתכונת דו שכבתית: "הפרייע סקויטן", בני נוער בני עשר עד חמש-עשרה, ואליהם הצטרפה אחרי כך קבוצת דרור, תלמידי תיכון ונערים עד גיל עשרים. מהדורה קודמת של דרור היתה קיימת עוד לפני כן; כזכור השתתפו בהקמת החלוצ ב-1929. אך עם המיזוג ניתן לו אופי שונה. וכך פלה:

היתה תקופה של איחודים בתנועה הציונית... לאחר איחוד שתי מפלגות הפועלים הציוניות נולד גם האיחוד העולמי של דרור, שמאותו רגע צריך היה לכלול את כל הנוער הקשור אידאולוגית וארגונית לאיחוד פועלי ציון – צעירי ציון... מהדור"ח נראה שבהתחלה הפרייע סקויטן ודרור היו ארגונים שונים; אחר כך, בדרישת המרכז של דרור, התקיים המיזוג בהשתתפותו של מזכיר הלשכה המרכזית, החבר משה קוסטרינסקי, באחת מישיבות מועצת הצופים.

משה נימק את ההחלטה:

הבעיה העיקרית היתה שהם היו רחוקים עדיין מהמושגים שדרור התבססה עליהם לאחר מכן, ללא מטרת חינוכית ובוודאי ללא שאיפות חלוציות. לאחר לבטים וקשיים רבים התמזגה קבוצת הצופים עם שכבת הבוגרים, וב-14 במרץ 1934 הוקמה תנועה אחת ומאוחדת, תנועת דרור, תנועה סוציאליסטית-בורוכוביסטית בביסוסה הרעיוני.

התנועה היתה בת טיפוחיו של משה, "ילד השעשועים שלי", והבמה שממנה ניהל דו שיח מתמיד עם הנוער. טקס הפתיחה החגיגי נדחה עד 23 באפריל 1935. באספה הכללית של התנועה שהתקיימה כעבור יומיים תיאר את האירוע בפירוט:

לפי החלטת המפלגה, התאחד מרכז הצופים עם "הנוער הציוני הסוציאליסטי" בארגון יהודי סוציאליסטי אחד, דרור, המנוהל על ידי לשכה מרכזית אחת, המורכבת כלהלן: 1 נציג

המפלגה, 2 נציגי המרכז הראשון, ו-1 נציג המרכז השני (לשעבר הנוער הציוני הסוציאליסטי)... הלשכה המרכזית של דרור הורכבה מהחברים משה קוסטרינסקי (כנציג המפלגה), מזכיר כללי; י' פלטיצקי (מהמרכז הראשון), פרוטוקול; ש' רויטר, גזבר; וי' יוגנט (מהמרכז השני), מזכיר לענייני הסברה.

הישיבה הראשונה של מזכירות התנועה התקיימה במרתף במשרדי המפלגה בתאריך 18 בנובמבר 1934, אבל חלף למעלה מחודש עד שנקבע סופית מעמד הארגון... התקנון עובד ואושר באספה הכללית של 27 בדצמבר, אשר נמשכה עד 1 בינואר, כך שרק לפני ארבעה חודשים וחצי אפשר היה להתחיל בעבודה שיטתית.

בדו"ח הוא "מנסה לסכם את הסך הכל של חצי שנת עבודה בארגוננו, להצביע על הדרך קדימה, ולנסות להימנע משגיאות העבר.

"...הקשרים עם ההנהגה הראשית בוורשה חלשים למדי... ולהבא תעמוד על סדר היום שאלת הידוק הקשרים עם ההנהלה הראשית ועם התנועות האחיות בארצות אחרות, וכן הארגון מחדש של הנוער לפי דוגמת פרייהייט ודרור, בהתחשב בתנאי הסביבה שלנו".

עוד בעיה שלא נפתרה סופית בדרך מניחה את הדעת אלא כעבור שנים היתה הקשר עם התנועה-האחות גורדוניה, שפעלה במקביל לדרור, אבל "כמובן אינה משתייכת למפלגה, ומפגינה קצת יותר מדי את אי הסכמתה עם הפלטפורמה הסוציאליסטית שלנו". במכתב אל ידידו עזריאל ביגון מהאיחוד העולמי, יוצא פינסק, מנתח משה את היחסים בין שתי התנועות ומסכם במשפטים אחדים תהליך של שנים:

כששבת (לבירה) מצאתי שאגודת הצופים מתפתחת יפה – ואילו הגדולים נמצאים במצב מוזר: באי כוח גורדוניה במרכז המפלגה עושים ככל יכולתם כדי שהמפלגה לא תעזור להסתדרות הנוער שלה (הקבוצה הנ"ל עמדה תכף לרשות המפלגה, בשעה שגורדוניה סירבה להצטרף לאיחוד, משום ש"מצע דנציג הוא מרקסיסטי יותר מדי").

ועידת דנציג, שהתקיימה ב-1932, הכריזה כזכור על "האיחוד העולמי פועלי ציון פועלי ציון התאחדות". "אגב, אותם האנשים שנהלו את ה'פוליטיקה' המחוכמת נגד הנוער הציוני הסוציאליסטי התחילו בחיסול תנועת גורדוניה, שהיו לה כאן כמה בחורים טובים, ושהיתה מתפתחת במשך הזמן ל'יש' חשוב, אלמלא אותם הפוליטיקאים". מן הראוי לציין שגורדוניה לא היתה התנועה הציונית-פועלית היחידה שלא ראתה את עצמה כסוציאליסטית, גם "הפועל הצעיר" נהגה כך בראשית צעדיה.

שתי התנועות, דרור וגורדוניה, הגיעו לבסוף להידברות והתאחדו ב-1952, בוועידה ב"אוהלו" על שפת הכנרת.

ועתה ניגשו לעבודה ממש. הלשכה המרכזית לקחה לידיה את העיתון "יוגנט אוונגרד" והפכה אותו לביטאון הראשי של הארגון. לעורך הראשי נתמנה משה קוסטרינסקי. העיתון הופיע כשבועון ביידיש ובספרדית, עם כמה מדורים גם בעברית. ספריית המפלגה המרכזית על שם י"ח ברנר הועברה רשמית לידי דרור, ואת האירוע חגגו ב"יום הספרייה". ראו בכך מעין הכרה רשמית של המפלגה בדרור כארגון הנוער שלה.

הישיבה הראשונה של מזכירות דרור התקיימה, כאמור, במרתף בניין המפלגה. שלושה חזרים קטנים היו במרתף, טחובים ואפלים. ניקו אותם, סיידו את הקירות, והודיעו בחגיגות: משרד הלשכה המרכזית של דרור. המקום היה עתה נקי ומסודר, אבל הוסיף להיות לח ומחניק, וכשתלו תמונה על הקיר מיד היתה מעלה עובש. החליטו אפוא שלא יורידו רהיטים כל עוד לא יתאוורר המקום ויתייבש כראוי, אך את הישיבות קיימו שם מתוך עיקרון. הסוף היה שהמרתף ניצח – הוא לא התייבש עד הסוף, עד שעברו משם למשכן אחר.

דרור קיבלה מיד ייצוג בכל מוסדות המפלגה, כשם שהמפלגה היתה מיוצגת בהנהלת דרור. התארגנה גם קבוצת נוער ציוני סוציאליסטי מבוגר יותר, שהגדירה את עצמה רשמית כמשתייכת למפלגה. "זה יסוד בוסר עדיין אשר דורש עבודה רבה. אני מתכוון להתמסר אליהם מאוד, אם אשאר בבואנוס איירס", כתב משה לידידים. הוא תיאר בדרך מוחשית את הקשר בין שני הגופים, המפלגה ותנועת הנוער שלה: תמונה שהיתה חוזרת ונשנית בחצר הבניין:

איש מזכירות המפלגה רץ, ומכונת כתיבה כבדה בזרועותיו. שניים-שלושה חברי דרור צעירים וצעירים עוד יותר רודפים אחריו, כי יש להם מכתבים לכתוב והם צריכים את מכונת הכתיבה. הוא מצדו זקוק לה לתכתובת שלו, אבל אין לו סמכות לסרב להם, והוא מרגיש שהמקום הבטוח היחידי למכונה הוא ממש אצלו, בידיו. לעתים היתה זוכה דרור במכונת הכתיבה, לעתים פועלי ציון.

ובכל זאת, לא הצטמצמו חילוקי הדעות לענייני מכונת כתיבה גרידא. פלה התאונן: "יסודו של ארגון דרור היה סוער. זה נבע ממעט הרצון שהיה במפלגה לקבל אותנו, בגלל המטרות כתנועת נוער שקבענו לעצמנו". ומשה, במאמרים ובמכתבים אין-ספור, קבל אף הוא על האדישות בקרב המפלגה בנוגע לנוער, על חוסר הרצון וחוסר היכולת של החברים להתמסר לנושא.

משה בן ה-25 זכה מיד לכינוי "סבא", והוא מצדו פנה לחניכים בשם "נכדים". האווירה היתה משפחתית. הוא הכיר את כולם, על הרקע האישי והמשפחתי שלהם ובעיותיהם הקטנות והגדולות, והם מצדם היו מספרים לו הכל, כולל דברים שלא תמיד היו מגלים להוריהם. אחד מחברי דרור הבוגרים כותב לו שהוא עומד לשאת אשה בקרוב, והוא מצטער מאוד על שעוד לא הספיק להציג בפניו את "נכדתו" לעתיד, אך אין להעלות על הדעת שהחתונה תתקיים לפני שסבא יראה את הכלה. אחר מתאונן על שסבא אינו מבקר לעתים מספיק קרובות את הנכדים שלו בעיר השדה שהוא נמצא בה. ושלישי מודיע שאחיו מתכונן להגיע לבירה לחפש עבודה, אך הבחור סובל קצת מחוסר ביטחון עצמי – אולי יעודד אותו סבא במקצת ויקלוט אותו בתנועה?

במפלגה, לעומת זאת, קראו לו "מהטמה", גם על שום רזונו הגובל ברזונו של גנדי, וגם מפני שנחשב כבר אז למנהיגה הרוחני. והיו שהשוו את התנועה לחצרו של רבי – ההבדל הרי אינו מהותי כל כך. גם חצר של רבי פועלת לא על יסוד תקנות וחוקים, אלא על פי האמונה – וכוח אישיותו של הרבי. משה עצמו השתמש לעתים בדימוי הזה: בדו"ח על סמינריון דרור השישי שהתקיים בהנהגתו בעיר קורדובה ב-1945, ופורסם ב"אונדזער צייט", כתב שמאשימים את הנוער באדישות בענייני יהדות דווקא בתקופה טרגית זו, אך הניסיון מוכיח שההאשמות חסרות שחר.

בלינו ימים שלמים, בחום הגדול כאן, באוהלה של תורה, בניתוח ובפרשנות של עקרונות ציוניים סוציאליסטיים ובמהותה של החלוציות, דנים בהתפתחות הרעיון המשיחי בעם היהודי או בהישגי התנועה הקיבוצית. אין אצלנו מושלמים ואיננו רוצים ליצור כאלה, אך מעולם לא התאוננו הצעירים שהחומר אינו מעניין או אינו חשוב. המבקרים התרשמו מ"בחורי הישיבה" האלה, שלומדים בהתמדה כזו. ראש הישיבה יכול להישבע בזקנו ובפאותיו הדמיוניים שיכול היה להיות עוד הרבה יותר טוב... אבל היתה זו הוכחה חיה ליחס הרציני של הנוער לבעיות ולחובות המוטלות עליו, לעניין הרב שיש לו ברכישת חינוך וידע, בחדירה לעומק לפרובלמטיקה היהודית-כללית והציונית, לחתירה הברורה למטרה, לדרך ולייעוד.

אורגנו חוגים ופעילויות שונות, כגון טיולים בחיק הטבע, שנקראו "הפלגות", ומטרתם ללמד את יסודות הצופיות וללכד את הסניפים. ההפלגות היו מעין מיני-מחנות קיץ: הקימו אוהלים, בישלו ארוחות, ביצעו פעולות צופיות. ההפלגה הגדולה הראשונה התקיימה ב-23 בספטמבר. ב-23 בדצמבר התקיימה ההפלגה הגדולה השנייה, כבר בהשתתפות כמה ממרכזי דרור. באחת הכתבות תיאר פלטיצקי כיצד חזרו העירה, עייפים אך מרוצים, סוחבים אתם את הציוד הכבד, אוהלים מקופלים וסירים ענקיים, וילדי השכונה עוקבים אחריהם בעיניים כלות. בין שילדי השכונה באמת התקנאו בהם או שרק היה נדמה להם – העובדה היא שהם חשבו שהם ראויים לקנאה.

בכ' תמוז ציינו את "יום הרצל". חגגו גם תאריכים חשובים אחרים, כיום הצהרת בלפור, יום הקמת החלוץ ועוד. שכבת הבוגרים היתה שומעת הרצאות על אקטואליה יהודית ועל דרכה של פועלי ציון. אורגנה קבוצת תאטרון שהיתה מעלה הצגות בבתי ספר יהודיים, והיו כמובן גם חוגי שירה ומחול. שרו שירים בעברית משובשת, רקדו הורה וריקודי עם ישראליים, לימדו היסטוריה יהודית, והשתדלו לעבור משפת הדיבור הספרדית ליידיש ולמונחים בעברית.

כבר ביום השנה הראשון התקיים טקס חגיגי באולם "דיימונד פלאס", בהשתתפות קהל רב. הנואמים היו יעקב פלטיצקי, משה קוסטרינסקי ומרדכי רגלסקי. התנועה הצעירה התחילה לתפוס את המקום המגיע לה. בשנה הראשונה הוקמו בבירה מרכזים אחדים, ובתוך שנים מועטות התפשטה התנועה בכל הארץ.

אחד המכשולים הגדולים ביותר היה ונשאר במשך זמן רב איסור השלטונות על תלבושות וסמלים מיוחדים, החשובים כל כך בתנועת נוער, וניסו למצוא דרכים לעקוף אותו או להתעלם ממנו. ב-1935 נוסף על כך גם איסור השימוש בשפות זרות, כולל כמובן יידיש ועברית, מלבד בעיתונות היומית. ב-1939, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, הוסיפו גם איסור על "התאגדויות אתניות". בחיי היום-יום הערימו האיסורים האלה קשיים בל ישוערו על הפעילות ועל ההסברה.

אחד המרכזים החשובים היה הסניף על שם נחמן סירקין, שרוב חבריו היו סטודנטים באוניברסיטה ואינטלקטואלים צעירים – משהו בדומה לאותה קבוצת נוער שהקים משה ב-1929, בראשית צעדיו בבואנוס איירס. אך הקבוצה הבולטת ביותר היתה "עין חרוד", או "קבעח"ה", כפי שקראו לה בקיצור. היתה זו קבוצה שיתופית במלוא מובן המילה. המטרה היתה, לפי משה:

להפוך קבוצה של חברים ל"קבוצה" ממשית, לחברה קולקטיבית, רעיונית, בלימודים, בבידור ובחיים היומיומיים. אסור לה לקבוצה להישאר יחידה אדמיניסטרטיבית או פורמלית גרידא. תוכנה צריך לשקף את כל מה שטמון בשפה הפורמלית... בכל השטחים והפעולות, כל הרכוש המטריאלי, גם החיים הרוחניים שלהם, בלי להתחשב במקום ובגיל, צריכים להיפך למשותפים ולהיות קולקטיב אמיתי בתוך דרור.

הם נחשבו לקבוצה היונקת ישירות ממשה, והשלטת בתנועה. עד עצם היום הזה מתגאים חבריה במעמד המיוחד.

היו שכל אחד מאתנו הוא בעל רמה אינטלקטואלית והשכלתית מסוימת, אחרת לא היינו נמצאים שם. בלי שזה יידרש במפורש, ציפו שתהיה לנו התמצאות בספרות יהודית וכללית, בהיסטוריה, וכמובן בתולדות הציונות, בדוקטרינות סוציולוגיות שונות, במאורעות השעה,

ועוד ועוד. ההשתייכות לעין חרוד היתה אות כבוד, סימן שמשה מאמין בך, והשתדלנו להיות ראויים לאמון.

ואכן, כל חברי הקבוצה עלו לארץ והשתלבו מי בהתיישבות הקיבוצית ומי בעירונית, ורק זוג אחד ירד, מטעמי בריאות. חברה אחת לא עלתה, והבחורה הזאת היא סיפור בפני עצמו, ממש כאילו יצאה מתוך דפי רומן.

היא היתה היפהפייה של קבעח"ה. לא יפה, מתקנים אחרים, לא יפה ממש, אבל מאוד מושכת, וגם פיקחית. לא היה כמעט בחור בקבעח"ה שלא היה מאוהב בה, וכמה מהם "יצאו אתה קבוע". אבל כשהגיע הזמן לקבל החלטה בנוגע ליציאה להכשרה ולעלייה התחילה לדשדש ולגמגם. בינתיים הכירה את מזכיר תנועת הנוער הקומוניסטית, וחלום הציונות נגזז מפני האוטופיה החדשה. היא נישאה לו, וקשרה את גורלה בגורלו, גורל מהפכן שמאלני בארגנטינה. בשנות השבעים היו זמן רב במחלת, הסתתרו מאימת שלטון הגנרלים. הם עקרו לעיר אחרת, והיא עבדה על מנת לפרנס את המשפחה, אך בשם שאול; הוא לא העז להיראות בציבור מפני שידע יפה איזה גורל מצפה לשניהם אם יתפסו. כשהתחלף הממשל ויצאו מהארון נשלח בעלה לפראג מטעם המפלגה הקומוניסטית; ולאחר שהכירו את הקומוניזם מקרוב נמוג גם החלום הזה. כיום היא מנהלת אורח חיים רחוק כרחוק מזרח ממערב גם מחלוציות וגם מדמותה המהפכנית של "לה פסיונריה": חיים בורגניים ושגרתיים של בעלת בית מרקחת גדול ומשגשג בבואנוס איירס.

סיפורם של שאר החברים פחות ציורי אבל יותר מספק. הם הלכו בדרך שהתוו לעצמם מלכתחילה. כולם הרוויחו והפקידו בקופה המשותפת, מי יותר ומי פחות: "אף אחד לא שם לב לגודל תרומתו הוא או תרומת האחרים", מציין כיום בגאווה אחד מחברי הקבוצה, ומוסיף באותה הנשימה: "אבל אני תרמתי הכי הרבה. הלכתי לעבוד בבניין, הרווחתי המון ותרמתי הכל". נראה שמי שבאמת הרוויח ותרם הכי הרבה היה יהודה שוסטר, מזכיר דרור מ-1947 עד 1949 ואחד מראשוני מפלסים. הוא הרוויח 270 פזו לחודש, סכום עתק. מזה היה מפריש משהו לעזרת הוריו, אשר הגיעו לדרום אמריקה מגרמניה כפליטים חסרי כל, וגם היה שומר סכום קטן לעצמו לארוחות צהריים והוצאות שונות. כאשר נשאל פעם איך הוא מסתדר עם סכום כה זעום, ענה ברצינות גמורה: "כשאני מגיע למסעדה אני מבקש קודם כל בקבוק מים. כשאני גומר לשתות אותו, אני מבקש עוד בקבוק. ואחרי שאני שותה את שני הבקבוקים, אינני עוד רעב כל כך".

יכול להיות שבעל המסעדה לא היה יוצא במחולות שמחה כשהיה רואה את יהודה, אך "היקה" היה דמות מרכזית בעין חרוד ובתנועה כולה. בגרמניה היה שמו יהויכין, וכשהגיע כילד לצ'ילה שינה את שמו לקרלוס. לאחר מכן השתכנע שלא ייתכן שלמזכיר דרור יקראו קרלוס שוסטר, ושינה את שמו ליהודה סנדלר. לימים התפטר וקרא לעצמו יהודה שוסטר. החלפת השמות באה אולי לסמל שלבים בחיים, או סתם הלכי רוח – מכל מקום, יהודה שוסטר היה השם שנשאר עמו

עד סוף ימיו. כך הכירו אותו כולם, כמזכיר התנועה, בהכשרה, כחבר מפלסים, כראש אגף הנוער והנח"ל במשרד הביטחון. הוא היה בעל קסם אישי רב וחוש הומור חריף אשר הזכיר לעתים את ההומור של משה: חוש ההומור היהודי הטיפוסי, הצוחק קודם כל על עצמו.

דרור הלכה וצברה תאוצה. היא היתה לתנועת הנוער הגדולה ביותר, לא רק בארגונינה, כי אם בכל אמריקה הדרומית: מסלטה בצפון ועד ריו נגרו בדרום, היו לה סניפים בכל רחבי הרפובליקה הענקית, גם במקומות שרוב הארגונינאים לא שמעו עליהם. לעתים קרה שפנו להנהגה בבקשה להקים סניף חדש, והבקשה נדחתה מפני שלא היו מספיק מדריכים לשלוח להם, לתמוך ולכוון אותם בצעדיהם הראשונים. לא פעם קרה גם ש"התמרדו" והקימו את הסניף בלאו הכי, ללא עזרת ההנהגה, עם מדריכים מתוך שורותיהם. משה שבע נחת מה"מרידות" הללו ולא חדל להתפעל מנס החיוניות הזו. הסניפים המאולתרים האלה היו עוברים משברים ותהפוכות שונות, אך לבסוף היו מקבלים צורה מגובשת. הוא דיווח על כך בגאווה להנהגה המרכזית בארץ.

הקשר לא היה קל. כל ביקור באחד הסניפים בערי השדה היה כרוך בנסיעה ארוכה ומייגעת ברכבת אטית ומיושנת. "איך היה אבא מגיע אליכם?" שאלתי יוצאי מוזסויל, אחד הסניפים. "אה, מוזסויל לא היתה בעיה. זה היה קרוב. שמונה שעות ברכבת. זאת אומרת" – תיקנו מיד – "שמונה שעות מבואנוס איירס עד פלסיוס. אחר כך היינו שולחים מכונית לקחת אותו מפלסיוס. אבל בדרך כלל לא היתה מכונית, אז היו מחכים לו עם עגלה וסוס. לא תמיד היה סוס, אז עגלה עם חמור". הטלפון היה לפעמים פועל ולפעמים לא. הפעילים לא העלו כלל על הדעת ללכת למלון – זה היה מחוץ לכל תקציב אפשרי. הם לנו בבתי החברים. גם הסניפים עצמם פעלו פעמים רבות בבתי החברים. הנוהל היה שהנוסע בשליחות דרור או התנועה היה מקבל מהקופה המרכזית סכום שהספיק לו להגיע לתחנתו הראשונה; משם היו משלמים את הנסיעה עד ליעד הבא, וכך הלאה. כשהיו כמה פזו נוספים בקופה היו מבקרים בסניפים מרוחקים יותר, והשמחה היתה כללית.

במקום שלוש השכבות הנהוגות בפרייהייט באירופה – צופים, מתבגרים ובוגרים – נקבעו ארבע וחמש שכבות, לפי הצרכים. הצעירים הלכו והיו למדריכים, המדריכים התבגרו ועברו לפעול בשורות המפלגה. את מקומם תפסו מדריכים שבעצמם היו חניכי דרור, צעירים ילידי המקום שהמסורת האירופית היתה ידועה להם רק להלכה, אך הבינו יפה את המנטליות של ילידי ארגונינה.

באוגוסט 1936 הוקם סניף דרור במוזסויל, מרכז ההתיישבות היהודית בארגונינה מיסודו של הברון הירש. אירוניה היסטורית – הברון סירב לעזור להרצל והעדיף להשקיע את כספו ביישוב יהודים בארגונינה, והנה קמים בני המתיישבים האלה ומייסדים תנועה המחזירה אותם לציון. "כבורוכוביסטים עקביים לא עצמנו עיניים בפני המציאות, אלא ששינינו ותיקנו אותה במקצת. הרי ידוע בעולם כולו שבמושבות היהודיות בארגונינה זורעים תבואה וקוצרים דוקטורים. אז נתנו

לתהליך ההיסטורי הזה כיוון שונה: אבא ואמא שולחים את הילדים לאוניברסיטה, ואנחנו מכינים אותם קודם במשתלת מוזסויל, ומפזרים אחר כך גרעיני דרור אלה בכל הארץ", כתב משה בביטאון התנועה. הסניף התחיל כמועדון ספורט רגיל, אבל מייסדיו היו פעילי דרור. לא חלף זמן רב ובמוזסויל פשטה השמועה שהפרייע סקויטן, הצופים החופשיים, הם דרור בהסוואה. בינואר 1937 התקיים בסנטה פה הכנס הארצי הראשון של דרור, והתקבלו בו החלטות בענייני ארגון, הסברה וחינוך. המכשולים היו רבים, ולא רק מצד השלטונות: במרץ אותה שנה כותבים מהנהגת דרור לוועד המרכזי של "בחרות סוציאליסטית" בתל אביב:

אנו מוכרחים ליצור הכל לבדנו, החל בשיטות וכלה בחומר הסברה והנחיות... ברם רצוי היה לקבל את עזרת הנוער הציוני-סוציאליסטי בחו"ל... אמנם רשמית אנו מסונפים לתנועת הנוער העולמית דרור שהנהגתה היושבת בוורשה אינה משיבה משום מה למכתבינו במשך השנתיים האחרונות. היא לא שלחה לנו כל חומר הדרכה, הנחיות וכדומה... מצב זה הוא לדעתנו בלתי נסבל. לא ייתכן מצב שבו תנסה כל תנועה ארצית לפתור בעיות אלו בנפרד... לכן החליטה הלשכה המרכזית של דרור בארגנטינה לפנות לכל ארגוני הנוער שהצטרפו למפלגות האיחוד העולמי פועלי ציון התאחדות בהצעה כדלקמן: (1) לקיים מגע מתמיד עם ארגון דרור בארגנטינה לצורך חילופי מידע, חומר וכו'; (2) להודיע לנו על עמדתכם בדבר האמצעים להפעלת האיחוד העולמי של הנוער... (3) לפנות לוועדים המרכזיים של המפלגות הארציות, ובראש ובראשונה ללשכת הקשר בתל אביב, כדי להשיג סיוע בפיתוח תנועת הנוער.

ב-9 וב-10 ביולי 1938 התקיים כינוס הנוער הארצי הראשון ברוז'ריו, ה"קרובה" אף היא לבואנוס איירס – כחמש שעות נסיעה ברכבת בלבד. השתתפו תשעים צירים מ-29 מרכזים. הכנס הקיף את התנועות דרור, השומר הצעיר, "הנוער הציוני הכללי", "חוג ביאליק", "ויצ"ו הצעירה", "האתינאום הציוני" ו"מכבי". הקהילה היהודית התרגשה מאוד מהכבוד שנפל בחלקה. הם העמידו לרשות הכינוס את בניין הקהילה על האולם הגדול שבו, הנשים אפו עוגות והכינו תה וקפה, ויצ"ו הצעירה ערכה נשף ריקודים. מצב הרוח היה מרומם. באמצע יולי קר ברוז'ריו, וחלק גדול מהצירים באו לישיבות מצוננים וצורדים. זה רק הוסיף לאווירה ולשמחה הכללית. בטקס הפתיחה נאם משה קוסטרינסקי בשם המפלגה המאוחדת פועלי ציון – צעירי ציון, ולאחר מכן התפתח דיון על כיוון הפעולה של הנוער היהודי-ציוני בארגנטינה.

10 בנובמבר 1938 – חוזר של הלשכה המרכזית של מפלגת העבודה המאוחדת פועלי ציון – צעירי ציון: אישור החלטת מוזסויל על הקמת סניפים במרכזי ההתיישבות החקלאית תוך כדי טיפוח מיוחד של מרכזי נוער. הוחלט גם לקיים כנס נוער בפברואר 1939, שוב במוזסויל, כדי לבדוק כמה עניינים חשובים.

החברים הצעירים נתפסו לא פעם לספקות ולהרהורים. זה היה בלתי נמנע. מבחינות רבות עמדה דרור בניגוד גמור לכל היגיון פסיכולוגי וחברתי. כך סיכם אז משה את "המהדורה השנייה" של פרייהייט, "החלוץ הצעיר" ודרור, מהדורת אמריקה הלטינית:

שנות השלושים הראשונות של המאה; ביבשת אומות צעירות בעצם תהליך התהוותן, ובהן יישובי מהגרים יהודים צעירים. הלחץ הפוליטי והחברתי סמוי מן העין, תחושת הגלות קלושה, התנאים הכלכליים נוחים, הסיכויים לביסוס חומרי ולהשתלבות חברתית מצוינים. לפני הנוער היהודי אופקים רחבים כמרחבי היבשת העצומה. והנה פלא: בתנאים לא תנאים אלה, בקרב יישובים בלתי מגובשים, קמה התנועה כספיח זה שאיש לא זרעו... מה המעיינות התת קרקעיים שהניקו את ההתקוממות נגד האדישות, הציונות הפילנתרופית, היבסקציה הלוחמת והמתקיפה, הלכי הרוח הבונדאים-כמעט של התבצרות במקום? זהו אחד מסודות קיום העם.

אכן, התנועה נולדה והתפתחה בניגוד להיגיון המדעי הקר, אבל בהרבה היגיון ציוני-יהודי ורגשי. באלפי המכתבים ששיגר לכל רחבי דרום אמריקה עסק משה בהעמקה רעיונית, בליבון בעיות, בעידוד ותמיכה. בתשובה לישעיהו גרינבלט, אחד החניכים משכבת הבוגרים אשר שפך בפניו את לבו והביע את ספקותיו, כתב:

הדרך, ישעיהו היקר, אינה קלה כלל ועיקר. לא תמיד נפתחים סניפים חדשים, לא תמיד העבודה מעניינת. לעתים לא רחוקות יש תקופות חוסר מעש, ספקות; נוכחים לדעת שהחברים מסביב לא תמיד ממלאים כראוי את המוטל עליהם, שהעבודה לא זזה, ש"אין עם מי"... דווקא אז, ברגעים כאלה, יש להפגין מסירות לתנועה, ואני משוכנע – כבר אמרתי גם במושבה – שמי שבאמת חדור ב"סם הציונות הסוציאליסטית" לא ישתחרר ממנו כל ימי חייו. זה קשור ליפה ולעמוק שבו. וכשמבקשים קצת נשמה יתרה, קצת סיפוק נעלה יותר – באים לתנועה לסבול בתוכה ולהילחם למענה.

אמרתי לך, ואני משוכנע בכך, שאתה... נגוע בסם וכבר תישאר אצלנו. בכל זאת שימח אותי מכתבך, שבו אתה מאשר את זה כל כך יפה. טוב שחברים נותנים לעצמם דין וחשבון על המשמעות שיש בעיניהם לחברות בדרור. אכן, מה היה עליך ועל רבים אחרים לולא תנועת הנוער, הרחוקה מלהיות מושלמת, המחפשת עדיין את דרכה, ואשר צריכה להתנהל על ידי בחורים צעירים וחסרי ניסיון? הייתם הופכים לנוער הלומד על מנת לקבל דיפלומה ואחר כך נדן? הולכים לקולנוע ומשוחחים על פרסומים חצי פורנוגרפיים, מבלים את הזמן בבית הקפה

או ב"רחוב"? חלק מכם גם היו נעשים סוחרים, אשר הישגם הגדול הוא לרמות את הלקוח. במקרה הטוב הייתם באיזה מקום ב"חוג חברתי, ספורטיבי ותרבותי", שם משחקים ברצינות רבה ב"קומיסיון דירקטיבה"... [הוועד המנהל, בספרדית במקור, על דרך החיקוי האירוני] לא נכון? בוודאי שלכל אלה קל יותר מאשר לך ולקליטו, למשל. הם לא מרגישים סבל וכאב, אינם צריכים לחפש תשובות ושיטות עבודה. אבל אנו מרגישים שחיינו עשירים וטובים משלהם...

עמנואל צלס, המכונה בתנועה קליטו, שימש מזכיר דרור בשנים 1943–1945. אף הוא נמנה עם ותיקי מפלסים, ולימים הקים שם את ארכיון תנועת דרור. סבל וכאב, חיפוש תשובות ושיטות עבודה – בוודאי ידע אותם; אך לא הצטער על שהחמיץ הזדמנות להיות חבר ב"קומיסיון דירקטיבה" של איזה "חוג חברתי, ספורטיבי ותרבותי" בארגונינה. שייקה גרינבלט, לעומת זאת, המשיך להתלבט:

אני משוכנע, וזה לא חדש בשבילך, שמי שמרגיש כחבר פועלי ציון הופך את האידאל שלו לנורמה בחיים, לראיית עולם ולדפוס התנהגות חברתית השונה משל אחרים. ואני שואל אותך: ודאי ראית רבים שהיו פעם אנשי פועלי ציון, שזאת היתה אמונתם, ועכשיו התרחקו בגלל מלחמת הקיום, אף שעדיין זורם בעורקיהם הסם שדיברת עליו... הנה הדוגמה האישית שלי: אני מנהל חשבונות במפעל, ובעוד 15–30 יום אעמוד בראשו. אינני יודע אם ברור לך מה זה מפעל עץ בצ'אקו. אבל אני רוצה שתנסה לדמיין אותו, כי לעולם יפגר דמיוןך אחרי המציאות. איך אפשר שהסוציאליזם שלי יעלה בקנה אחד עם תדמית הנוגש והרודה בעבדים שתהיה לי בעיני הפועלים? ודאי תאמר שיש דרך, אפילו למנהל מפעל בצ'אקו, להרגיש כסוציאליסט. ייתכן שכן וייתכן שלא. אבל מה שאני מרגיש, הדבר שיכולתי לגעת בו ממש, הוא שהעניין מסובך מדי... ושתי דרכים לפני: לשכוח את הפועל-ציוניות שלי ולהיטמע בסביבה, או לעזוב את המקום. ובאשר לי, אני יכול לומר לך: אין לי כל אפשרות לעזוב את המקום, ואין לי כל אפשרות לשכוח את האידאל שלי.

קשה. לא רק לחניכי דרור היו לבטים שהיו צריכים להתעמת אתם, אלא גם לחברי מפלגה רבים שלא חונכו בשורות דרור. קשה להיות ציוני סוציאליסטי ולהילחם בציונות הבורגנית, הדתית, וברביזיוניזם; קשה להיות סוציאליסט יהודי, להתעמת עם הבונד והיבסקציה, ונוסף על כל אלה להיות נרדף רוב הזמן על ידי השלטונות. קשה לשחות תמיד נגד הזרם.

זוג צעיר בונה לו בית

אחרי טקס החתונה פנו משה ורות איש-איש לביתו, אך כעבור ימים אחדים מצאו דירה, ועם פרוס השנה החדשה עברו לגור בה. הם שכרו שני חדרים בדירת חמישה חדרים של משפחת ידידים, משפחת רבינוביץ'. היא שכנה בקרבת השוק הסיטונאי הראשי בבואנוס איירס, שנבנה רק אז, ונחשב לגדול ולמודרני בכל יבשת דרום אמריקה: שוק מקורה, גדול ויפה, שתי קומותיו מחוברות במדרגות נעות. ומאחר שהשוק עמד בשולי שכונת אונסקה, אחד מריכוזי היהודים בבואנוס איירס, אפשר היה למצוא בקומה השנייה, קומת הקמעונאים, כל מה שהנפש היהודית חפצה: נרות חנוכה ונרות נשמה, פארפעלעך ושומן אווזים. ואם כל זה לא הספיק, הרי שבקומת הקרקע של הבניין שגרו בו שכן מפעל גבינות, וריחן החריף של הגבינות הצהובות עמד בחלל הדירה תמיד. מזלם ששניהם אהבו גבינה.

סבתא דינה רמזה רמזים לא כל כך דקים על רצונה לגור אתם: הדבר יהיה נוח לכולם, היא תוכל לנהל את הבית ורות תתפנה לעיסוקיה. אך הזוג הצעיר מיאן להבין את הרמז.

המטבח בדירה היה משותף, סגולה בדוקה לחיכוכים בין שכנות, אך היחסים בין הינה רבינוביץ' לגברת קוסטרינסקי הטרייה רק התהדקו והתחזקו. הינה, מורה אף היא, טרחה ומצאה משרה בבית ספר יהודי דווקא באחת משכונות העוני בעיר. גם היא היתה מגזע המורים הסבורים שהוראה אינה רק מקצוע, כי אם בעיקר ייעוד: לא רק הקניית ידע, כי אם העמדת דור של ילדים בעלי תודעה יהודית וציונית. ביתם היה מקום כינוס לחברי ועד החינוך של הסתדרות המורים היהודים החילונים, שבה היו פעילים גם משה וגם רות: הסתדרות הדוגלת בחינוך יהודי שורשי, הדבק מאוד במסורת אך לא בדת, ועוסק בהקניית היידיש עם העברית – יידיש כדי לשמר את אוצרות התרבות וכדי לאפשר פעילות בקהילה המקומית, ועברית כמעבר וגשר לחיים בארץ-ישראל.

שני בנים היו לה למשפחת רבינוביץ'. עזרא רבין, הצעיר שבהם, היה לימים ממייסדי קיבוץ געש של השומר הצעיר ומזכיר הקיבוץ הארצי. אך באותה תקופה היה ילד כבן שמונה שאהב לחטט במגרות השכנים – כשלא היו בבית, כמובן. יום אחד מצא במגרתו של משה אקדח. הרבה מאוד לילות נדדה שנתו לאחר מכן. האקדח, והופעתו החיצונית של משה, התאחדו אצלו למקשה אחת, לדמות המהפכן הטיפוסי של אמצע שנות השלושים, תחילת מלחמת האזרחים בספרד.

באפריל כתב משה מכתב התפטרות לבית הספר שלימד בו, בית הספר השני לדוגמה בסן פרננדו. ערב-ערב הרצה בבית הספר ללימודים גבוהים בולנטין אלסינה על סוציאליזם וחברה, ומלבד זאת לא עסק עוד בשום דבר חוץ מפעילותו העיתונאית והציבורית.

הדבר הראשון שעמד על סדר היום היה הבחירות לקונגרס הציוני הממשמש ובא. הוא ריכז את ועד השקל. העבודה התפתחה יפה: ב-1929 היו 4,656 שוקלי שקל, ב-1935 הגיע מספרם ל-6,456.

בבחירות לקונגרס זכו פועלי ציון בניצחון גדול: 2,042 קולות, לא רחוק מהציונים הכלליים. רגלסקי נסע לקונגרס, והחליט לבקר בדרך בארץ-ישראל. ערב נסיעתו ביקש ליישר הדורים בין החברים:

הניצחון הבלתי צפוי כמעט בבחירות פותח אפשרויות חדשות, וחבל שחוסר הרמוניה בשורותינו יפריע להן. על כן אני מרשה לעצמי להזמין אותך, יחד עם שורת חברים... אל ביתו של משה קוסטרינסקי לשיחה חברית, על מנת לחדש את האווירה הרוחנית של חברות, אשר תאפשר לנו להשיג את מטרת הציונות הסוציאליסטית בארגנטינה.

את שובו של רגלסקי חגגו במסיבה שנמשכה עד אור הבוקר. משה תיאר: את הטון נתנו חברי דרור, אלא מה. היה כבר מאוחר בלילה, אחרי כל הנאומים, הברכות והדיווחים, כאשר הוא קרץ קריצה רבת משמעות לעבר גלזמן לרמוז לו שיפתח בשירה בציבור; גלזמן פלט מעין קריאה לא מובנת, כנראה כבר היה עייף, וזה לא תפס. אז אותה משה לבחורי דרור, וכל הסכרים נפרצו. הם שרו את שבועת הצופים, וסחפו את הקהל עמם: הם שרו כמו שהריבוננו של עולם אוהב לשמוע. גם האורחים מגורדוניה והשומר הצעיר, הלוא הם חסידי אומות העולם, הצטרפו לשירה. כך רעמו בשיריהם עד שלוש בבוקר, ואז הוריד משה פקודה מלמעלה, צו נפוליאוני ממש: עכשיו שרים את "התקווה" ואת "האינטרנציונל", אבל אף אחד לא הולך עוד הביתה. הם פתחו בריקוד הורה סוער, גם רגלסקי רקד, איש לא נשאר יושב על כיסאו, והעיר שושן צהלה ושמחה. בסוף ליוו את רגלסקי הביתה במכוניתו של גלזמן – היחידי שהיתה לו מכונית בכלל. היה אוגוסט, קור אימים, וגלזמן מצא במכונית משהו שעליו הכריז כ"פונצ'ו", אותה יריעת צמר שבה נוהגים להתעטף הכפריים בארגנטינה, אך לדעתו של משה לא היה זה אלא צעיף שמישהו שכח שם. לא היתה בכרה, והם התכרבלו בו לפי התור, פעם היושבים במושב הקדמי, פעם היושבים במושב האחורי, וכך הגיעו הביתה.

עוד באוקטובר 1934 כתבו מאיחוד הברית הסוציאליסטית העולמית פועלי ציון ומפלגת העבודה הציונית העולמית "התאחדות" בוורשה אל משה קוסטרינסקי: מודים לו על האינפורמציה בנוגע לעבודת המפלגה. מדווחים לו שהתקיימה ישיבת הלשכה העולמית, והונחו היסודות של בניין המפלגה המאוחדת. אין ספק שמזכירות לארצות אמריקה היתה מועילה מאוד, בעיקר בפעולה ההסברתית, אולם חסרים האמצעים הכספיים. בכל זאת מקווים שבקרוב אפשר יהיה להוציא שוב את העיתון "דאס נייע ווארט", ומבקשים שבמידת האפשר ישלח מאמרים. ואכן, במרץ כתבו אליו ממערכת העיתון בוורשה, בבקשה לשלוח לפחות פעם בחודש ידיעות חיות על החיים החברתיים והציוניים בארגנטינה.

העיתון המשיך להופיע, עם עורך חדש ושם חדש. "דאס נייע ווארט" הפך ל"דאס ווארט". העורך החדש, קנטורוביץ', שולח מאמרים ל"אונדזער צייט": "לפני שבוע שלחתי לך שני מכתבים בכת אחת: על ועידת הרביזיוניסטים, ועל גל האנטישמיות החדש בפולניה". קנטורוביץ' מבקש שכר סופרים עבור המאמרים: הוא נותן למשה יד חופשית להחליט אם המאמרים מתאימים יותר ל"אונדזער צייט" או אולי לעיתון שכפי ששמע עורך רגלסקי, "יידישע צייטונג", אך מכל מקום, "שתעשה את הכל כדי שאקבל תשלום עבור עבודתי, וכדי שהכסף בעד המאמרים יישלח מיד. אני מניח שחמישה דולר למאמר זה לא מחיר גבוה". נוסף על כך הוא מבקש עוד דולר למכתב, מפני שהוא שולח אותם בדואר אוויר. "רצ"ב מכתב על כינוס הבונד בפולין. הכינוס היה מעניין ביותר. הבונד עובר עכשיו משבר קשה מאוד. רבים מחבריו עוברים אלינו. לזה מתווסף גם המשבר הרעיוני הגדול של הבונד, המאבק מסביב לאינטרנציונל, אי היכולת לתת תשובה לנושאים הבערים של החיים היהודיים... ואל תשכח בנוגע לשכר העבודה שלי, ותשלח אותו לפי כתובת 'דאס ווארט', ע"ש נ' קנטורוביץ'". ושוב: "רצ"ב מכתב על אירוע חשוב ביותר אצלנו. אושרה החוקה החדשה. כדי שמשמעות הדבר תהיה ברורה לכם, עלי לציין שזה מאורע בעל חשיבות ממדרגה ראשונה, השם קץ לעשר שנים כמעט של מאבקי פילסודסקי, שנפתחו בהפיכת מאי 1926". אם משה אינו מעוניין במאמר, יוכל למסור אותו לרגלסקי או לעיתון אחר, אבל מה הטעם אם אינם משלמים.

"אונדזער ווארט" התחיל להופיע אחרי המלחמה בפריז, בעריכתו של מרק דבורז'צקי, אשר עמד בראש הפעילות הציונית-סוציאליסטית במחצרת גטו וילנה, ועסק אז בכתיבה ובעריכה של חומר על הגטו. העיתון היה אמור להיות הביטאון בה"א הידיעה של הציונות הסוציאליסטית באירופה, בהשתתפות חברי ההנהגה בארץ ובעולם. שוב פונים אל משה בהצעה לחליפת מאמרים, ומבקשים את עזרתו בהפצת ספריו של דבורז'צקי – אולי אפשר לתרגם אותם גם לספרדית? משה מפנה את המאמרים של דבורז'צקי ל"יידישע צייטונג". תשובת המערכת: מאמרים מעניינים, ודבורז'צקי יודע לכתוב, אין ספק. אבל – המאמרים שלו עמוקים מדי לקוראי העיתון... בתחילת מאי 1935 נערך הכינוס הארצי של הלשכה המרכזית של המפלגה המאוחדת פועלי ציון – צעירי ציון בוורשה. משה שולח את ברכתו:

אני קשור קשר כפול לתנועה בפולין, גם מפני שבפרייהייט (בפינסק) קיבלתי את החינוך המפלגתי הראשוני שלי... גם מפני הקשר הרעיוני שלי ל"כיוון הפולני" בתנועתנו... יש להדגיש עובדה שאולי אתם עצמכם אינכם מודעים לה מספיק: ההשפעה האדירה שיש למפלגה בפולין על כל ארצות ההגירה (ואני מקווה גם על ארץ-ישראל) על ידי החינוך הניתן שם לחברים... בייחוד בתנועה החלשה יחסית שלנו בארגנטינה, היה באפשרותי לעמוד על

ערכה של המפלגה בפולין, והשתדלתי, במידת כוחותי המועטים, להשפיע באותה הרוח גם פה. אני כותב לכם, אם כן, לא רק כחבר... אלא גם, ובראש ובראשונה, כאחד משלכם.

משה המשיך בהתכתבות האינטנסיבית שלו עם החברים – מאות מכתבים בחודש. הוא היה כותב במכונת "רמינגטון" נושנה, מקליד בשתי אצבעות בלבד, אך במהירות מסחררת. היו אלה מכתבים בענייני התנועה והמפלגה, אך תמיד היתה בהם גם נימה אישית וחברית; מפלגה קטנה, אינטימית, ועיקר כוחה בחברותא. במובנים רבים תפסה את מקום המשפחה הרחוקה. היה דורש בשלום החברים ומתעניין בבעיות בריאות ופרנסה, באפשרות לעזור במקרה הצורך. או אולי להפך – היו אלה מכתבים אישיים, שבהם היה דן גם בענייני המפלגה והתנועה, ונכנס לפרטים הארגוניים הקטנים ביותר כמו לנושאים הרעיוניים העמוקים ביותר. הוא היה הכתובת שאליה היו פונים החברים גם כשהיו צריכים עזרה ממשית, גם כשהיו זקוקים לתמיכה ולחיזוק רעיוני. לחבר מהפרובינציה שמתאונן על בדידות, על חוסר חוג חברתי, הוא מייעץ: מצא לך עם מי להתכתב. זה יפיג את הבדידות שלך.

במאי אותה שנה פנתה אליו קלרה פילר, רופאת ילדים ידועה שהיתה פעילה מאוד בקרב ארגוני הנשים הציוניות. חבל שאינם יכולים להיפגש לשיחה אישית, שכן היא גרה רחוק, באנטרה ריוס. היא אכולה ספקות, אשר לעתים מאפילים על אמונתה. היא מרגישה שהם מציעים מעט מאוד לפרולטריון היהודי בגולה, ולעתים אף אינה בטוחה בפתרון הציוני. עליה לעשות מאמץ מכוון כדי שלא לגלוש לשמאל הקיצוני. ואם יש למשה דברי חוכמה לומר לה ולעזור לה להתגבר על מצוקתה, תשמח לשמוע.

הוא מודה לה על ששיתפה אותו בלבטיה: מעטים הם אלה ששאלות אידאולוגיות גורמות להם כאב בטן.

ברצוני להסב את תשומת לבך לגורם ראשון במעלה: הפתרון הלאומי של הבעיה היהודית נוגע, ככל תנועות השחרור הלאומיות, לפרולטריון היהודי, שחייב להנהיג ולהגשים אותו... עם זאת, תהליך ה"פרודוקטיביזציה" של הזעיר-בורגנים, שהם כל כך רבים אצלנו, מביא לשורות הפרולטריון המאורגן אלמנטים רבים הנאחזים עדיין בפסיכולוגיה המתאימה למצב החברתי הקודם... הם מלווים אותנו כי אנחנו המגשימים האמיתיים של השחרור הלאומי. זכרי את פילסודסקי והאלמנטים הזעיר-בורגניים הפולניים הרבים אשר ליוו את הסוציאליזם הפולני, שהיה המשענת היחידה כמעט של תנועת השחרור הלאומי בארץ זו... מצב זה (היותנו נושאי הדגל של התנועה הלאומית ומנהיגי הזעיר-בורגנות הנמצאת בתהליך פרולטריוניזציה) מעמיד אותנו במצב טרגי ממש – איננו יכולים לפתח את הדוקטרינה ה"טהורה" שלנו, ועם זאת חובה היסטורית ואחריות גדולה עלינו להיות בוני הפרולטריון היהודי בעתיד... כך

מוסבר תהליך הריכוז בתוך הציונות הסוציאליסטית, המיזוגים של פועלי ציון עם הציונים הסוציאליסטים קודם, עם צעירי ציון לאחרונה.

בורוכוביזם צרוף. במסה "השאלה הלאומית והמאבק בין המעמדות" מנסה בורוכוב להגדיר את הלאומיות המתקדמת לעומת הלאומיות הריאקציונית ואת הלאומנות הפרולטרית לעומת הלאומנות הבורגנית, ומנתח את הבעיה הלאומית היהודית מתוך פרספקטיבה מרקסיסטית. מחקרו נכתב ב-1905, והיה הבסיס האידאולוגי של מפלגת פועלי ציון, אשר הוקמה בוועידת פולטבה כעבור חודשים אחדים. בינתיים חלף דור ויותר, ולמרות זאת, ולמרות השוני בנסיבות החיים של הקהילה היהודית בארגנטינה לעומת החיים בקהילות מזרח אירופה, מגיע משה למסקנה שבאופן יסודי לא השתנה הרבה. לזה מתווספת גם נימה סירקניסטית: "הציונות סופה שתתמזג בהכרח עם הסוציאליזם. המדינה היהודית תהיה סוציאליסטית בהכרח", טען סירקין. "גלגלי הרפובליקה היהודית לא יונעו בלעדי זרועותיו האמיצות של הפועל היהודי". זאת ועוד: "הציונות תתגשם כציונות סוציאליסטית, או שלא תתגשם כלל".

שוב ושוב שופכים את הלב בפניו. אברהם דרבקין, לימים אברהם דרום, כותב מצ'ילה:

אני מלא כולי הערצה לדרך שבה הקרבת את כל כולך למטרה שלנו. הלוואי ויכולתי להעיד אותו דבר על עצמי! לדאבוני לא מצאתי בתוכי את המרץ להתנתק מכל מה שקושר אותי לעולם שמחוץ לפעילות הציונית. משרד עורכי הדין שלי והטיפול בלקוחות; טיפוח ההתמחות שלי במשפטים וניהול העיתון למדעי החוק, בנוסף על עוד כמה פרסומים פה ושם בנושאי התמחותי, החיים הקלים והנוחים, ועוד ועוד – כל אלה דברים שעליהם לא הייתי מסוגל לוותר לחלוטין.

בכל זאת, גבר הרעיון והוא עלה ארצה; הוא שימש כציר ביוגוסלביה ושגריר בתאילנד, בלאוס, בצ'יילון ובמקסיקו.

ויש גם נושאים אחרים. רבקה טרופ, אחותה של הדה, אותה חברה של רות שקראה לה למועדון הסתדרות המורים בערב שבו הכירה את משה, הצליחה לקבל סרטיפיקט ולעלות לארץ-ישראל. הוא כותב לה שהיה עסוק בעניין הבחירות לקונגרס, אך התוצאות מצוינות: פועלי ציון קיבלו כמעט כמספר הקולות של הציונים הכלליים, הרבה מעל למשוער ולמקווה. אבל רבקה איננה מתעניינת עכשיו בבחירות ובקונגרסים; היא מדווחת על חבלי הקליטה שלה בארץ. לא פלא שיהודי ארגנטינה חושבים שהם יוצאים ידי חובתם הציונית על ידי תרומות כספיות, אם כך גם מתייחסים אליהם! הנה, כאשר נכנסה האונייה שלה לנמל יפו, עלה על הסיפון נציג לשכת העלייה לבדוק את הניירות. הוא לקח את תעודת העלייה שלה וקרא את מה שכתב לוצקי מהמשרד הארצישראלי

בבואנוס איירס: "אנו אחראים בעד המס של החברה טרופ". הוא קרע את הנייר ואמר: "אין אנו מתחשבים באחריות של ארגנטינה". "לא מדובר בארגנטינה, אלא במשרד הארצישראלי", השיבה. "אין אנו מתחשבים במשרד הארגנטינאי". היא: "וכשארגנטינה שולחת כסף, אתם מתחשבים?!". הוא: "גברת, נא לא להתוכח ולשלם פונט וחצי!" היא כל כך כועסת שהיא שולחת למשה את הקבלה על הפונט וחצי, שיעביר אותה למשרד הארצישראלי בתור הוכחה ליחס המחפיר הזה. אין דבר, הוא מעודד אותה, היחס לארגנטינה עוד ישתנה. לא ניפול ברוחנו.

המגעים עם הפדרציה הציונית לא היו קלים. אמנם היה שיתוף פעולה בנושאים מסוימים בשטח "עבודת ההווה", היינו ענייני הקהילה המקומית, קליטת ההגירה היהודית, ועוד. אך בעיני משה חשובה יותר עבודת ארץ-ישראל, וחילוקי הדעות כאן רבים. לחבר עליאשעוויטש מסן חואן הוא משיב שאיננו יכול להבטיח לו שיהיה לו סרטיפיקט. מספר המועמדים רב, מספר הסרטיפיקטים מועט. הוא ממליץ לפנות ישירות למשרד הארצישראלי, אולי יתייחסו יותר ברצינות למועמדותו. לאחר שיקבל את הסרטיפיקט, ההכנות לא גוזלות זמן רב. יש לבקש ויזה בריטית, ולא קשה לקבל אותה. ברם אל לו לחסל את העסקים לפני שתהיה לו תשובה חיובית קונקרטיית. בל ישכח שעל כל מועמד משלנו יש להיאבק עם הפדרציה במשך לילות ארוכים של ישיבות.

הסרטיפיקטים ניתנו במשורה. ב-12 בפברואר 1936 התקבל מכתב ממחלקת העלייה, המורה להם כיצד לנהוג במספר הסרטיפיקטים הזעום שהוקצה להם: אחד לגבר, אחד לאשה, שניים לקרובי משפחה. יש לתת העדפה לאלה שהגישו בקשה עוד בשנת 1933 או לכל המאוחר ב-1934. עד להתכנסות הישיבה כדי לדון בחלוקת הסרטיפיקטים, היה אמור הדבר להישאר בגדר סוד. הוועד נגד גזענות ואנטישמיות שהוקם עם עליית היטלר לשלטון התגבש והפך ל"דאי"א" (נציגות הארגונים היהודיים הארגנטינאים), הפועלת עד היום. בתחילה היו מיוצגים בה רק שישה ארגונים ציוניים. משה נבחר להנהלה מטעם פועלי ציון. הוא כותב: "הרכבתי את ועדת הייצוג של הליגה בדאי"א, וניגשים לעבודה. בדרור העבודה מתפתחת באמת יפה, אני מתמסר, החברים במצב רוח מרומם. ועכשיו, בגלל נסיעתו הקרובה של כצמן – הוא קיבל סרטיפיקט בתור עסקן ציוני ותיק – אקבל את מזכירות המפלגה".

אכן, ב-30 בנובמבר 1935 התקיימה ועידת המפלגה המאוחדת פועלי ציון – צעירי ציון. יעקב כצמן, האיש ששימש עורך "אונדזער ווארט" בסנטה פה ו"מכר" למשה את העיתון רק שלוש שנים לפני כן, פרש מתפקידו כמזכיר כללי. במקומו נבחר משה קוסטרינסקי.

באותה תקופה הגיע מכתב מישראל לייב. בנו מוטל עומד לעלות לארץ. מוטל היה אף הוא בוגר תל חי – עוד פרודוקט שלי, העיד עליו יעקב ברזילי – וכחניכים אחרים, ינק שם ציונות ואהבת מולדת. ישראל לייב קיבל את הבשורה בלב כבד. הבחור בוודאי אינו חומרני, זה הדבר האחרון

שאפשר לומר עליו, להפך, הוא אידאליסט, הוא נוסע כחלוץ. הוא אינו מבקש דבר, אבל ההורים היו רוצים כל כך לצייד אותו כראוי לדרך, ואין באפשרותם. הנה הבן יוצא בידים ריקות ממש, ומה יהיה עליו בארץ המדברית והקשה הזו... הוא בוודאי יצטרך לעסוק בעבודה גופנית, והוא ממש אינו בנוי לכך. לב האב מתחמץ בקרבו.

הוא לא מבקש עזרה, רק מביע רחשי לב. אך משה עושה במהירות הערכת מצב, ומשיב לו שהוא מבין בדיוק מה הוא מרגיש, וגם הוא וגם יצחק היו רוצים מאוד לעזור. אלא שיצחק בכלל מחוסר עבודה עכשיו, והוא עצמו עזב את ההוראה כי התמנה למזכ"ל המפלגה. משכורתו משתהה מפני שקופת המפלגה כרגיל ריקה... היחידה שעובדת בעבודה מסודרת היא רות, ואף היא קיבלה לאחרונה מכתב רע מאוד מההורים בפולין. היא ואחיה לייבל החליטו שיש להעביר אותם לארגנטינה ויהי מה, והשד יודע מאין ייקחו את הכסף. הלב נשבר, הוא כותב לאחותו שרה לאה בבירוביג'אן, הוא כל כך היה רוצה לעזור, ואין לו כל אפשרות.

נכון הדבר שמשכורתו היתה מגיעה באיחור ובאופן חלקי, או בכלל לא, שקופת המפלגה היתה ריקה תמיד, ושאמא היתה מקבלת את שכרה בדרך פחות או יותר קבועה. מכיוון שכך, מצאה את עצמה לא פעם מסבסדת את פעילות המפלגה, שהיתה בגירעון מתמיד. משה היה בא הביתה ומבשר לה שעומדים לנתק את הטלפון במשרדי פועלי ציון, או את החשמל. הרי לא ייתכן שמפלגה תפעל ללא טלפון או חשמל – האם רות לא תלווה את הסכום הדרוש, עד שאיכשהו ימצא הכסף? כל כך הזדהה עם המפלגה שלא ראה שום דבר יוצא דופן בבקשות הללו. ורות, שאף פעם לא ידעה לסרב לו דבר, רות, שארון הבגדים שלה עמד שומם ושהיתה נאלצת לעשות כל מיני להטוטים ומעשי כשפים על מנת לגמור את החודש, היתה נאנחת אך משלמת. והמפלגה היתה ממשיכה לפעול – עד המשבר הבא.

איש לא הבין מאין לקח את הזמן והכוח למלא את כל התפקידים שלו. "יש לי משרות (שלא על מנת לקבל פרס) כמספר התארים של דוכס אנגלי: מזכיר של 'קרן היסוד' בארגנטינה, של ועד השקלים, מערכת 'אונדזער צייט', חבר בכמה ועדות, קאמיטעטן ומוסדות, ואילו שאל אותי הקדוש ברוך הוא בעצתי, היה מסדר יום בן שלושים שעות ושבע בן עשרה ימים, בתקוות מה שאוכל לסדר את כל ענייני כדבעי..." התבדח לימים במכתב לעזריאל ביגון. את עבודתו כמזכיר פועלי ציון, הליגה למען ארץ-ישראל העובדת ודרור הוא מפרט במקום אחר, ולא לה הקדיש את מיטב זמנו ומרצו. אך הוא פוסח על "זוטות" כגון הכתיבה ב"לה ונגוארדיה", ביטאון המפלגה הסוציאליסטית הכללית, וטיפוח הקשרים עמה; עריכת "ונגוארדיה חובניל", ביטאון דרור; עבודתו בדירקטוריון קק"ל, בוועד החינוך, בוועד הקהילות, ועוד. וחוף מזה, הוא נסע, הרצה, כינס ישיבות ואספות, דאג לכל הפרטים המנהליים, גדולים כקטנים, נפגש עם אישים מהתנועה ומהמפלגה הסוציאליסטית הכללית, וכתב, כתב, כתב. חברים היו מספרים, ספק משתאים ספק משועשעים, איך היה יושב במשרדו בבניין המפלגה הישן ברחוב אוריבורו, מדבר בטלפון כשהאפרכסת שעונה

על כתפו כדי שידיה תהיינה פנויות, מקליד מאמר או מכתב במכונת הכתיבה, משתתף בשיחות המתנהלות בחדר, ושותה קפה, הכל בעת ובעונה אחת. וכמובן, מעשן את הסיגריה או את המקטרת הנצחיות שלו.

אבל אלה היו דברים חיצוניים. נכון, היה לו הספק עבודה שלא ייאמן; נכון, היה לו כושר ארגוני עצום; נכון, הוא היה מהיר – מהיר מחשבה וקליטה, מהיר בקריאה ובכתיבה. אך בעיקר הספיק כל מה שהספיק מפני שלא נתן לעצמו מנוח. יום העבודה שלו היה מתחיל עם שחר ומסתיים מאוחר בלילה. סופי שבוע לא היו קיימים כלל. ככל שהיה עייף, ידע תמיד לסחוט מעצמו עוד מאמץ, עוד מאמר, עוד כנס, עוד ישיבה, עוד נאום ועוד פגישה. הוא היה מעורב בכל גלגולי העיתונות הפועל-ציונית בארגוניו, מאותו "אונדזער ווארט" בסנטה פה ועד "נייע צייט", "אונדזער צייט", "ונגוארדיה חובניל", "אבנסדה חודיה" ו"נואסטרה ווס"; והעיתונים היו מופיעים תמיד בדיוק של כרונומטר, גם אם היה צריך לשבת כל הלילה ליד שולחן המערכת. פעם, בערב אחד במאי, היתה מוכנה וערוכה על השולחן החוברת המיוחדת, ואחד החברים, נטע הופמן, הפך בשוגג את הקופסאות שבהן היו סדורות אותיות הדפוס והכל התפזר על הרצפה. הם זחלו שניהם בכל פינות החדר כל אותו לילה, ואיכשהו, בדרך נס, הופיעה החוברת במועדה, ואפילו ללא יותר מדי שגיאות. וכשאמא היתה מתאוננת מאוד, היה נשאר בבית – ומקיים את הישיבות והפגישות בבית. להפצרותיה שישמור קצת על עצמו, שיחוס על בריאותו, שיעשן פחות ושיאכל ארוחות מסודרות, הקשיב כמו שמקשיבים לגשם. כשהיתה מתחננת שינוח לפעמים, היה מתבדח תמיד, "מיד למחרת ההלוויה" – ההלוויה שלו, כמובן. אינני זוכרת כלל מריבות בין הורי, אך אני זוכרת גם זוכרת את טענותיה הנצחיות של אמא בנידון, שהיו נשארות תמיד ללא מענה – וללא תוצאה.

הוא היה עונה על השאלות המסובכות ביותר, מאלתר נאומים והרצאות ללא ראשי פרקים; אך הדברים היו יוצאים שוטפים, סדורים ומובנים כאילו קרא מן הכתוב. פעם, עם תום הרצאה שלו, ביקש משהו לשאול עוד שאלה אחת קטנה. משה הסכים, בתנאי שהשאלה תהיה באמת קצרה, כי עליו למהר למקום אחר. השאלה ה"קטנה" הזו היתה לא פחות מאשר "היחסים בין תנועתנו לתנועה הסוציאליסטית הבין-לאומית בעבר, בהווה ובעתיד" – נושא שאפשר לאכלס בו לא רק ספר, כי אם ספרייה שלמה. הניתוח של משה, שארך לא יותר מרבע שעה, היה מבריק וממצה כל כך, שצוטט זמן רב בכנסים המפלגתיים. גם את המאמרים היה כותב ללא ראשי פרקים, והטיוטות שהשתמרו מוכיחות שהתיקונים היו קלים בלבד – למעשה רק כמה שגיאות הקלדה.

הוא היה בולע ספרים כמו שדג בולע מים. כל רגע פנאי היה טוב לקריאה: בקומו ובלכתו, בנסיעה ברכבת התחתית או באוטובוס, כשהכין קפה במטבח ואפילו כשהיה מתגלח. מעולם לא הצלחנו להבין איך הוא עשה זאת בלי לפצוע את עצמו: הוא היה מתגלח בתער מדגם מיושן שכיום לא רואים עוד, מושחז על רצועת עור מיוחדת – מספיק היה לראות את הלהב כדי שיתכווצו לי המעיים – ומשעין ספר על המדף ליד הראי, קורא ועוקב מזווית העין אחרי הגילוח. בשנים

האחרונות לחייו השתמש בסכין גילוח, אך השיטה נשארה בעינה. פעם הבאתי לו במתנה מכונת גילוח חשמלית, ואמרתי לו שהכוונה איננה להקל עליו את הגילוח אלא את הקריאה. הוא הודה לי בנימוס על המתנה, קבר אותה במגרה, ולא ראיתי שאי פעם השתמש בה.

הקריאה היתה גם המנוחה שלו: כדי להרפות מתח היה קורא ספרי בלשים וריגול. את הנטייה לסוג זה של קריאה ירשתי ממנו, ואני אסירת תודה לו על שעות ההנאה לאין-ספור שהעניקה לי. היה לנו טעם דומה, והיינו מחליפים בינינו דעות על סופרים ועלילות. צר לי על שלא זכה לקרוא את הדור החדש של סופרי מתח, מהאסכולה של לה-קארה. ללא ספק היה נהנה מאוד.

ב-29 בנובמבר 1935 התקבל מכתב מדירקטוריון קק"ל: עומדים למנות ועדה של חמישה מורים לעבד תוכנית תעמולה בחוגי בתי הספר, והם מתכבדים לפנות אליו בהזמנה שיואיל להשתתף. זמן מה לאחר מכן התמנה אף הוא לחבר דירקטוריון קק"ל.

דצמבר 1935: התפטרותו של משה קוסטרניסקי ממשרת מזכיר הליגה למען ארץ-ישראל העובדת נדחית. הקונגרס הוא שבחר בו, ורק הקונגרס יוכל לאשר את התפטרותו. כחבר ותיק וממושם בתנועה, מקווים שיקבל על עצמו את הדין וימשיך למלא את חובתו.

לעומת זאת מתקבלת התפטרותו מהנהלת אינרקוף, הארגון היהודי לעידוד האמנות והתאטרון. הארגון היה מעלה הצגות בידיש, גם בבירה וגם בערי השדה. בצילום בצבע חום זהוי, עוד מימי סנטה פה, עומד משה באמצע חבורת השחקנים, מביט למצלמה וחצי חיוך על שפתיו. באותה הצגה שימש כבמאי.

הליגה למען ארץ-ישראל העובדת

באפריל 1929 ביקר בארגונינו אליהו גולומב בשליחות ההסתדרות. הוא פעל רבות למען ההתקרבות בין מפלגת פועלי ציון ימין לצעירי ציון. שתי המפלגות התפלגו כזכור ב-1922, והקרע ביניהן דרדר אותן מעמדת השפעה וכוח ברחוב היהודי למצב של ירידה ושקיעה. עתה הכריזו על מגבית משותפת למען קפא", קופת פועלי ארץ-ישראל, אשר התחילה לפעול בארגונינו כבר עשור לפני כן. שני סנטורים סוציאליסטים בעלי שיעור קומה, אנריקה דיקמן ומריו בראבו, השתתפו בפתיחת המגבית.

באותם ימים הוקמה גם הליגה למען ארץ-ישראל העובדת, דוגמת הליגות הקיימות בפולין, כדי לרכז את ההתרמה למען ההסתדרות ולימים גם מפא"י. כבר בשלב הראשון של המגבית נאסף סכום של 300 ל"ש. הוקם ועד של שלושה חברי פועלי ציון ושלושה חברי צעירי ציון, ושני מזכירים, אחד מכל מפלגה. משה קוסטרינסקי התמנה למזכיר הליגה מטעם פועלי ציון.

הליגה היתה אמורה להיות גוף בלתי מפלגתי, מכשיר פיננסי המשרת את המפלגות הציוניות כולן, אך בעצם עשו את העבודה בעיקר חברי פועלי ציון, והם שלטו בה. גם ביטאון הליגה, "אונדזער צייט", אשר הוקם ב-1933 ומשה התמנה לעורך שלו, היה הביטאון הרשמי של פועלי ציון. משה הכיר בחשיבות הליגה ככלי ארגוני ופיננסי, כאמצעי לליכוד השורות, כדי שאפשר יהיה להתגבר על הנזק שנגרם על ידי הפילוג, על התשישות שפקדה את המפלגה ועיכבה את התפתחותה במשך שנים רבות. זאת ועוד, הליגה קירבה אנשים חדשים למפלגה, בעיקר מקרב הסטודנטים והאקדמאים, והיתה מסגרת שסייעה להתארגנות המפלגה ברחבי הארץ.

אבל הוא לא אהב את הליגה. כמכשיר ארגוני היתה בהכרח מינימליסטית מבחינה רעיונית. לא היה בה מספיק עומק אידאולוגי לטעמו, מספיק תוכן, מספיק אתגר. מבחינה זו היתה עבודתו בליגה בבחינת פשרה המוכתבת על ידי האינטרס המפלגתי, ופשרות כאלה היו זרות לאופיו. לפראגר, חבר שקיבל על עצמו את עבודת הליגה באורוגוואי, אמר משה: את העבודה הזאת יכולת להשאיר לאחרים, ואילו העבודה במפלגה חשובה יותר. בלי המפלגה אי אפשר לפתח תנועה בריאה.

מרכזי הליגה הלכו והתפשטו. ב-1933 היא מנתה כ-1,200 חברים מאורגנים ב-24 סניפים, בעיקר באזור ההתיישבות החקלאית שמרכזה במוזסויל. המגבית היתה נערכת פעם בשנה, בשיטה דומה לשיטת העבודה של קק"ל: מפעל הקציר במושבות החקלאיות, פנייה אישית לפעילים בערים. היו לכך גם צדדים שליליים: לאחר הפעילות האינטנסיבית הקשורה במגבית היתה באה תקופת רגיעה ואף תרדמה; ולעתים חל ערבוב תחומים בין עבודת הליגה לפעילות הקרנות הלאומיות, היינו קרן היסוד וקק"ל, המועדפות על ידי הפדרציה. אך היתה גם חפיפה מסוימת. לא פעם נדחו כינוסי הליגה על מנת שלא להתחרות במגבית קק"ל שהיתה אמורה להיפתח בתאריך קרוב; וכאשר צורכי השעה הכתיבו זאת, העבירו פועלי ציון את כובד המשקל לקרנות הלאומיות, העל-

מפלגתיות. משה היה חבר בדירקטוריון קק"ל, ובמשך שנים רבות שימש גם מזכיר קרן היסוד בארגונינה.

עוד ב-1933 הפסיקה קפא"י את פעילותה כאשר הוכרז על "מפעל ארלוזורוב" – שוב מפעל של ההנהלה הציונית, שניהלו אנשי הליגות. אף שהכספים היו אמורים להתחלק בין הקרנות הלאומיות כולן, סירבה הפדרציה להשתתף; היא הסתייגה ממפעל שנקרא על שמו של מנהיג בולט כל כך של פועלי ציון. שאר המגביות הוסיפו לפעול כרגיל: במכתבים ללשכת קרן היסוד ולהנהלה הציונית בירושלים קובל משה על שהכספים שנאספו מועברים בשם הפדרציה, המקבלת את חלקה ומשתמשת בו לניהול פעולותיה, ואילו פועלי ציון, אשר עשו את רוב העבודה למען המגבית, אינם מקבלים ולא כלום. הנה ב-1936 קיבלה הפדרציה 300 פזו מקק"ל, ופועלי ציון לא קיבלו פרוטה. פעם ועוד פעם דרש בתוקף שהעוול הזה יתוקן.

גם מהתרמות אחרות לא הפיקו פועלי ציון הרבה לעבודתם הם, ונאלצו לפעול במסגרת תקציבית מצומצמת ביותר או בלי תקציב כלל. מלך ניישטט (נוי), איש האיחוד "ברית הפועלים העברית הסוציאליסטית העולמית פועלי ציון" (מאוחדים עם הברית צ"ס ומפלגת העבודה הציונית העולמית התאחדות), כתב למשה על העברה של 400 ל"ש שהועמדו לרשותו, אבל נחוץ והכרחי ש-150 מתוכן יוקדשו לפעילות פוליטית של האיחוד בארצות הזקוקות לכך יותר.

במכתב אישי חסוי מ-4 בינואר 1936 כותב משה לידידו ליאו הלפרין, אף הוא מהנהלת הליגה: ההגירה משותקת, הפסימיות באופנה, אבל אין דבר, עוד יהיה חג. העבודה במפלגה לא זזה כהוא זה... הוא התפטר מהליגות, גם בגלל חוסר זמן – הוא עובד בדאי"א, עשר שעות ביממה, ועוד ארבע-חמש שעות במפלגה ובדרור – וגם בגלל יחסם של הלפרין וגלזמן למפלגה. כשיש להם קשיים בתוך המפלגה הם בורחים לליגה; פעילי הליגה מתעלמים מהמפלגה, ומאחר שכל המאמצים מתרכזים בליגה, בעיקר בפרובינציות, המפלגה בסכנה. עם זאת הוא מבהיר להלפרין:

הרבה פעמים הדגשתי שאינני חושב את אלה שאני מכנה "ליגיסטים" לחברים לא טובים של המפלגה. זה כלל לא היה עולה בדעתי. אך הייתי סבור, ואני סבור עדיין, שהליגה מתחרה במפלגה כל עוד חברי ההנהגה אינם תוחמים גבול ואינם מדגישים מדעת את המומנט המפלגתי. את הליגה עצמה לא ראיתי מעולם כמתחרה. אני מכיר יותר מדי טוב את ארגונינה ויודע מה האפשרויות של המפלגה ושל הליגה.

באותה רוח הוא כותב להלל רוקח, אחד ממייסדי דרור שעבר בינתיים לאורוגוואי: "יש לי הרושם שהמצב הארגוני של המפלגה הוא גרוע בגלל ה'ליגזים' המופרז של החברים, גם כאן וגם שם".

ב-1937 כתב משה לד"ר א"ש יוריס:

...ברצוננו לפתח מגבית למען קרן פועלי ארץ-ישראל... ולפתוח במגבית בהקשר של יום השנה להקמת ההסתדרות ויום השנה ה-25 לבורוכוב. מגבית זו תוכל להתקיים רק אם יבוא אלינו אדם מבחוץ, כשליח, ויעמוד בראשה. אנו סבורים שאתה האדם המתאים למטרה זו. מדובר לא רק במגבית. יש לפתח עבודת הסברה רחבה, פעילות ארגונית, ובכלל יש לנצל כדבעי את כוחנו והשפעתנו ברגעים אלה.

יוריס אכן חזר לארגונינה, ונעשה ניסיון לחדש את העבודה למען קפא"י. בערב ראש השנה תש"ו, במכתב לישראל מרמינסקי, חבר הוועד הפועל של ההסתדרות, ממליץ משה: "יש לקיים את מגבית קפא"י כל שנה, ואפילו אם התוצאות הן יחסיות, הרי הפעולה ההסברתית היא חשובה ביותר".

עבודת הליגה נמשכה, בעליות ובמורדות, במשך השנים. אחרי ביקורו בצ'ילה, שם עסק בין היתר בענייני הליגות, מסר משה דו"ח ממצה:

אני מרשה לעצמי להגיד כי בשטח זה עלה ביקורי די יפה... תוצאות המגבית הגיעו ל--180 190 אלף פזו, היינו כ-1,500 לירות. הקהל בכלל מביע אהדה מרובה להסתדרות, אף על פי שהליגה כמו ההסתדרות אינה מנהלת הסברה שיטתית, והפעולה בכלל לקויה. השתתפותי בכמה מסיבות, נשפים, ישיבות, וכן באספה פומבית גדולה, והרציתי כ-25 פעמים על ההסתדרות ותנועת העבודה בארץ-ישראל. ובאשר לליגה, החלטנו לדחות את הראורגניזציה לעוד כמה חודשים, עד אשר יעבור השלב הראשון של ביסוס המפלגה. אפשר לגייס סביב הליגה מספר גדול של אוהדים מחוגים שונים.

ביוני 1947 ביקר משה בכמה ארצות אמריקה הלטינית, ובכללן ברזיל, בעיקר כדי לעסוק בענייני עלייה ומח"ל. אריה אופיר כתב לו מאפיקים: "בריו דה ז'נירו מתחדשת פעולת הליגה למען ארץ-ישראל העובדת... נבקשך אפוא לתהות על קנקנם ולהודיענו לאילו תנועות וזרמים הם משתייכים... ולך יהיה הסיפוק שהנך ממלא שליחות כפולה ומכופלת".

סוגרים עשור...

דרור היתה משוש חייו של משה, אך הטיפול בנוער בכלל היה בעל חשיבות עליונה בעיניו. ב-1937 הציע בדירקטוריון קק"ל לארגן מחלקה מיוחדת לנוער. ההצעה נתקלה בהתנגדות ה"זקנים", אולם קק"ל בירושלים התערבה, והתקבלה דעתו. המחלקה אמנם הוקמה, אך "ההרכב היה מלכתחילה כזה, ששום דבר לא נעשה".

הוא חזר וטען במכתבים ובמאמרים שהזמן הבשיל לייסד לשכת נוער גדולה שתפעל במגע הדוק עם מחלקת הנוער של ההסתדרות הציונית, המפלגות הציוניות והקרנות הלאומיות. היה ברור שהסמאות והכלים של הנוער החלוצי באירופה לא תאמו כלל ועיקר את ההווי הארגוני: הבדלי הסביבה, המנטליות של הנוער וסגנון החיים בארץ הבראשיתית ורחבת הידיים הזאת היו גדולים מדי. היה צורך לגשש ולמצוא דרכים אחרות, מתאימות יותר לנסיבות, בלי לסלף את העקרונות.

זמן קצר לאחר כנס הנוער המוצלח שהתקיים בראשית יולי 1938 ברוזריו נערך עוד קונגרס, שונה מאוד מהקודם. הוא שם לו למטרה להקים קונפדרציה של כל תנועות הנוער הציוניות בארגנטינה – מטרה נעלה ללא ספק, אך הכל נעשה בחופזה, ודרך הביצוע היתה חובבנית וגולמנית. משה פרסם מאמר ב"אונדזער צייט" ובו הוא שם את הקונגרס ללעג ולקלס:

הבה נקים קודם כל את הקונפדרציה, ואחר כך נבדוק מה הן המטרות. מוכן מאליי שלנוער שלנו אין בעיות או כאבי ראש הראויים לבחינה מדוקדקת ומעמיקה. כל הקונגרס כולו היה הפתיחה החגיגית, ודיון של שעתיים שבו הצליחו לפתור את כל הבעיות כולן על הצד הטוב ביותר, כולל תקנון הארגון החדש, מוסדותיו והוועדות השונות.

אכן צדק – הקונגרס ארך שעתיים, והקונפדרציה החדשה לא החזיקה מעמד אפילו חודשיים. לבסוף קמה קונפדרציה ראויה לשמה. בספטמבר 1941 כתב לנ' רוטנשטרייך ממחלקת הנוער של הנהלת ההסתדרות הציונית:

...קבוצה של חברים פעילים משתתפת גם בפעולות הקונפדרציה של הנוער הציוני, הקיימת זה כשלוש שנים... תנועה זו, שהיתה בלתי מאורגנת בהיקף ארצי ובלתי שיטתית, עמדה רובה בהשפעת חברי הפדרציה (של הציונים הכלליים), אולם לאחר שהתארגנו בקונפדרציה והחליטו לפעול בתור גוף בלתי תלוי במפלגות, חדלה תמיכת הפדרציה. יש להוסיף כי לשכות הקרנות (קק"ל וקרן היסוד) עומדות בקשר תמידי עם כל הסתדרויות הנוער, התופסות מקום די ניכר בפעולת קק"ל, ובשנה האחרונה התחילה הקונפדרציה, באופן שיטתי, פעולה מיוחדת למען קרן היסוד.

זאת ועוד:

עצם הקמתה של הקונפדרציה נבעה מרצונם של הצעירים, של האלמנטים הכי רציניים, למעשים שיש בהם ממש. עזרו לתסיסה זו רוחות של אופוזיציה בקרב הפדרציה הציונית, אי שביעות רצון מהישגיהן של שתי המפלגות גם יחד (הפדרציה ומפלגתנו אנו)... שלוש השנים שעברו עדיין לא גיבשו את כוחה של הקונפדרציה, אבל לכל הפחות העמידו ביתר בהירות את השאלות העומדות על הפרק.

פרופ' חיים דורון, לימים מנכ"ל קופת חולים, כיהן באמצע שנות הארבעים כמזכיר הקונפדרציה. הוא מעיד שהתרשם במיוחד מהעובדה שאף שמשה היה מזוהה לחלוטין עם פועלי ציון ודרור, בהופעותיו בקונגרסים היה מתבטא בדרך לגמרי לא פרטיזנית, ומדבר בשם תנועות הנוער הציוניות בכללן, ולא רק דרור.

אבא שלך היה ידוע כאידאולוג, כמנתח רציני ועמוק של הדברים, ובעל השקפות מאוד מוגדרות מבחינה מפלגתית. הוא היה הלידר של פועלי ציון בארגוניו. לידו פעלו עוד כמה אנשים רציניים, אבל הלידר האמיתי, מי שניהל את המפלגה, היה הוא. והניתוחים שלו היו מזהירים, ומאוד כלליים. הוא הרשים אותי במיוחד כשחזר מהקונגרס הציוני... הוא הגיש לנו דו"ח על העניין, על הקונגרס בכלל, והראייה שלו היתה כאילו הוא מייצג את כולנו: דיבר על מצב הנוער בארגוניו, על פעולתו עם בנציון בנשלום ואליהו דובקין ממחלקת הנוער והחלוץ, על כל העניינים הכלליים שנגעו לכולם, ולא רק לדרור ולפועלי ציון.

משה כותב לדולינסקי, נשיא הקונפדרציה, וקובל על שפרסם ב"ידישע צייטונג" שחברי הלשכה המרכזית בבואנוס איירס לא פעילים, והיוצא מן הכלל היחידי הוא החבר משה קוסטרינסקי. מאמר זה מעמיד אותו במצב לא נעים מול שאר החברים בבואנוס איירס, והוא מבקש לנסח את דו"ח הישיבה כך שהאי הבנה תבוא על תיקונה. אבל, הוא מציין, העבודה שנעשתה מאז קונגרס היסוד היתה אינטנסיבית וטובה. יש לעשות עבודת הסברה רחבה; לעמוד בקשר עם המוסדות המרכזיים בארץ-ישראל ולקבל מהם תמיכה מוסרית, הדרכה, חומר בכתב, וכו'; להכניס את הנוער לפעילות הציבורית ברוח הציונות; להגביר את יוקרת הקונפדרציה בקרב הנוער והקהילה בכלל. הקונפדרציה דרשה ייצוג בקרנות; שום דבר לא יצא מזה, אבל מתוך ניסיון של שנים הוא יכול לומר לו שעל ידי עבודה קשה אפשר לתפוס מקום ולהשפיע.

בתחילת נובמבר 1937 כותבים לו מהלשכה המרכזית של פועלי ציון בפולין. לא די שעלינו להילחם באויב מבחוץ, בחוליגנים ובפוגרוםצ'יקים, אלא שלבונד אין במה לענות בשעה קשה זו אלא במלחמה בציונות בכלל ובתנועתנו בפרט. בעצם ימים אלה הם משתדלים אצל המפלגה הסוציאליסטית הפולנית כדי להוציא אותנו מחוץ למחנה הפרולטרי המאורגן; והצרה היא שיש להם אמצעים כספיים רבים, שהם מקבלים מוועדי העובדים האמריקאיים, ולנו אין. על כן מבקשים את עזרת התנועה בעולם כולו במאבק הקשה הזה. למשה ידועים כל הדברים האלה. ומה הוא יכול לעשות? ידיו מלאות במלחמה בבונד בארגונינה, היונק כאן בדיוק מאותם מקורות כספיים.

ב-2 בנובמבר שולח משה אולטימטום לחברי הלשכה המרכזית: בתנאים כאלה במפלגה, ובעיקר בלשכה המרכזית, הוא אינו מוכן בשום אופן להישאר בתפקידו. אף שבועידת המפלגה לא התוו תוכניות גדולות לעבודה בעתיד, אפשר היה לצפות לשינוי רדיקלי בשיטה הנוכחית של מעשים קטנים וחוסר תנופה. הוא משוכנע שאפשר להפוך את המפלגה לכוח גדול, גם מבחינה ארגונית וגם מבחינה רעיונית. לולא היה משוכנע בכך, לא היה מסוגל לעבוד כלל בתנאים הקשים הידועים לכל. אבל המזכ"ל לבדו אינו יכול לשאת את התנועה כולה על הכתפיים. נחוץ גם מינימום של עניין מצד שאר חברי הלשכה המרכזית. עליו לציין בכאב ובעוגמת נפש שזה לא קיים. הדבר מתבטא בישיבות: החברים שומעים בחיפזון את דו"חות המזכ"ל על העבודה שנעשתה ועל מצב העניינים, אך במקום לדאוג לארגון ולכספים, הם דואגים רק למינויים במוסדות הבין-מפלגתיים. אפילו עניין כקונגרס היהודי הארגונינאי עומד על סדר היום זה שנה, ואף פעם לא דנים בו ברצינות הדרושה. מסיבות פסיכולוגיות וחיזוניות שונות התרכזה פעילות התנועה בליגות. נכון הדבר שלליגות אפשרויות רבות יותר מאשר למפלגה; נכון גם שחלק מהעבודה המפלגתית נעשית באמצעות הליגות; אבל לא תהיה תנועה של ארץ-ישראל העובדת ללא עמוד שדרה רעיוני, היינו המפלגה. הנוהג הקיים מעמיד את המפלגה בסכנה. אם החברים סבורים שהערכת המצב שלו מוטעית, יגיש את התפטרותו מיד. אם הם סבורים שהוא צודק, עליהם לזכור שפעילותם הציבורית צריכה להיות מכוונת למפלגה. ברור שדברים אלה נכתבים מתוך התרגשות וכאב, אך לאחר מחשבה רבה ובדיקת המצב כמות שהוא. ביום ראשון יכנס את ישיבת הלשכה המרכזית להסיק מסקנות. ובינו לבין עצמו הוא חושב: אולי זה יהיה לטובה. ידעו החברים שקוסטרינסקי העקשן איננו, ושגם הם צריכים להירתם לעבודה. הוא ראה את עצמו כמשוגע הכפר שהודיע שנמאס לו כבר – שימצאו עכשיו משוגע אחר תחתיו!

העתק המכתב נשלח למלך ניישטט בתל אביב. נמאס לו מכל המצב, הוא כותב לו. לא קל להילחם בקשיים ובמתנגדים מבחוץ. בד בבד צריך להתמודד גם עם אינרציה וחוסר ההבנה של החברים עצמם, גם כאלה העומדים בראש התנועה בארץ, ממש לא שמח.

גלזמן כותב ממנדוסה: כל הלילה לא ישן כשנודע לו על ההתפטרות, והוא מפציר במשה שיחזור בו. תעשה מה שאתה רוצה, תקלל את האשמים במצב, תעמיד אותם למשפט, אבל אל תתפטר, אסור לך להתפטר! לעזוב עמדה, פירושו להפסיד.

חבר כותב מרוזריו: הגיע הזמן! טוב שהתפטרתי! למה לך להיות תלוי במשכורת שאתה מקבל רק בתאוריה? מי שמסוגל לקחת יהודים רדומים ואדישים ולהפוך אותם לחברים במפלגת פועלי ציון, אין דבר שלא יהיה מסוגל לעשות. בוא אלינו, היכנס לעסקים, ועוד תיווכח שתשים את כל הסוחרים הגדולים פה בכיס הקטן. אין לך מושג איזו הרגשה מתוקה זו לא להיות תלוי בהם. עזוב אותם, ולו רק לחודש, קח חופשה, שירגישו איך העבודה נעשית בלעדיך. שילמדו להעריך אותך, הגיבורים הגדולים!

הרכבי כותב לו: מהטמה משה, קראתי בעיתון שהתפטר ממוזכרות המפלגה, ואני רוצה לדעת מה בדיוק קרה. אינני מאמין שמדובר בסיבות אישיות, אלא בוודאי מפלגתיות. אגב, אילו היטלר היה מצליח בעניינים שלו כמו שאני מצליח בלימודים, היינו נפטרים ממנו מזמן. ניגשתי לבחינות בשני מקצועות, ובשניהם נכשלתי. מכה קשה לאבא שלי.

משה משה את תשובתו כשבועיים. בסוף הוא משיב: לא עניתי מיד כי הייתי ממורמר מדי. אני מתוסכל – מה פירוש מתוסכל, אילו כלב היה נושך אותי היה משתגע תכף ומיד. החברים רגילים שאני מוחה ונלחם ונאבק, אבל כשזה מגיע לעבודה, אני תמיד שם. הסיבות להתפטרות מפורטות במכתב ששלחתי לחברים. אז החלטתי ללמד אותם לקח, והגשתי את התפטרותי. צעירי ציון כבר התחילו לחשב חשבונות אם זה לטובתם או לא. ובכן, התקיימה ישיבה ארוכה של הלשכה המרכזית, דנו ברצינות בתוכן המכתב, וחזרתי בי מהתפטרותי. ואתה תיגש שוב לבחינות ותשתדל שלא להיכשל הפעם. כל כישלון משאיר צלקת בנשמה.

אחר כך הוא עובר לדון בהרחבה בענייני דרור ובסיכויים להקמת ההכשרה, ולבסוף מעיר הערת אגב: "עיקר שכחתי: רות ילדה לפני יומיים בת, אשר תיקרא נעמי, והיא תהיה בורוכוביסטית, אלא מה?"

אכן קוראים לי נעמי, אבל הבורוכוביזם שלי מפוקפק. ודאי אחת מני אכזבות רבות שהנחלתי לאבא. מרוב שינויים ותיקונים שבורוכוב עצמו הכניס לתורתו, אינני בטוחה כלל שאני מבינה לאשורה את הסטיכיה הבורוכוביסטית, אוי לאותה בושה. ואני בתו של אחד הבורוכוביסטים הנאמנים והמעמיקים בדורו.

הגחתי לאוויר העולם בנובמבר 1937. לא באתי אלא לאשר את דעתה הברורה והאוברייקטיבית לגמרי של סבתא דינה שנכדיה הם הכי מוצלחים, הכי מקסימים, הכי יפים והכי חכמים מכל הנכדים. את כל התכונות הנהדרות הללו גיליתי כנראה בגיל צעיר להפליא, וכך גם בת דודתי צביה, בתו של יצחק, שכן היינו שתינו תינוקות כשסבתא הלכה לעולמה.

נוכחותי לא האטה את קצב פעילותו המסחרר של אבא. הוא פשוט הקדיש עוד פחות שעות לשינה. את עריסתי היה מנענע כשהוא עצמו חצי רדום ובקושי עומד על הרגליים. אז מצא תחבולה – לא לחינם היתה לו נטייה להנדסה: הניח אותי בעגלה, קשר חבל קצר לידית, והיה מושך את העגלה ודוחף אותה חזרה ברגלו. כך יכול היה לנענע אותי כשהוא יושב או אפילו שוכב. שיר הערש שהיה שר לי התחיל במילים "שיקט דער האר א פויערל אין וואלד" – "שולח האדון איכר קטן ליער"; הנה אף לשיר הערש שלו היה גוון של מלחמת מעמדות. עד עצם היום הזה, כשקשה לי להירדם, אני מפזמת לעצמי "שיקט דער האר" – וגם אם זה לא עוזר לי ממש להירדם, אופפת אותי המנגינה בהרגשת חום וביטחון. לא פעם נרדם בעצמו כשהוא מנענע את העריסה. בסוף היתה באה אמא ומעבירה כל אחד מאתנו למיטתו.

אמא המשיכה כמובן ללמד. היא עבדה אחרי הצהריים, מפני שבבוקר היו לומדים התלמידים בבתי הספר הממשלתיים הסדירים, ורק אחרי הצהריים היו מתקיימים הלימודים בבתי הספר היהודיים. לימים הקימו בית ספר אינטגרלי, שבו למדו את כל המקצועות הרגילים, וגם יידיש ועברית. כשנפתח הסמינריון למורים עבריים עברה אמא ללמד בו. מלכתחילה דאגה לקחת מטפלת יהודייה, שתדבר אתי יידיש, ולא ספרדית חס וחלילה. כל כך עטופה הייתי, שכלל לא דיברתי ספרדית עד שהתחלתי ללכת לגן ילדים, וגם אז בקושי – היה זה גן ילדים יהודי כמובן, מסונף לבית הספר י"ל פרץ, שבו לימדה אמא. היא היתה המורה הציונית היחידה בבית הספר הבונדאי הזה. הפעילות המפלגתית נמשכה בקצב מואץ. ב-25 בדצמבר 1937 התקיימה עצרת בורוכוב המונית. הנואמים היו יעקב פלטיצקי, משה קוסטרינסקי וליאו הלפרין. ב-15 במאי 1938 ציינו עשרים שנה לייסוד תנועת החלוץ, וב-19 ביוני נחוג חג הביכורים, שבו נאם משה קוסטרינסקי כנציג דירקטוריון קק"ל.

ב-17 בינואר 1939, ערב כינוס מועצת פועלי ציון, כתב מכתב אישי לכמה מחברי המפלגה:

במשך שנים אחדות נשאתי בנאמנות ובאחריות בעול הכבד של פעילות המפלגה בארגונינו. יש בינינו חברים מוכשרים וחשובים ממני, אך נפל בגורלי להיות המנהיג הפורמלי של פעולת פועלי ציון בארץ זו. אתם מכירים את הסביבה, שכל כך אינה מתאימה לאידאליזם, והקשיים היומיומיים לאין-ספור הנערמים על דרכנו – קשיים הגוזלים יותר מדי מרץ ותשומת לב, ולעתים קרובות אינם מאפשרים להפעיל את התנופה והיוזמה הדרושות...

מפלגתנו **איננה** עומדת על הגובה הדרוש... איבדנו את הערנות, את השאפתנות, את קלות התנועה אשר אפיינו אותנו תמיד, והקיימות כרגע כלפי חוץ, אבל לא כלפי פנים. יש להניח שאין זו אשמתנו הישירה. העולם נגרר לפשיזם. אל לבו של כל אחד מאתנו מתגנבות מחשבות והלכי רוח הרחוקים מאוד מהסוציאליזם המהפכני. והגרוע ביותר – האדישות, אוזלת היד...

האירועים בארץ-ישראל, אשר במצב תקין היו צריכים לעורר התלהבות, נכונות אדירה לקורבנות, זכו אך להד קלוש ביותר. הטרגדיה של ההמונים היהודים באירופה עוררה מחאות ותסיסה, אבל לא מעשים, לא בדיקת השיטות והזרכים. זו ההשתקפות המקומית, בזעיר אנפין, של המצב בעולם כולו. אל מול השקיעה המוסרית והרעיונית צריכים היו הסוציאליסטים היהודים בעולם כולו להפגין נכונות, אמונה ואידאל, מהפכנות והגשמה עצמית. אין זכר לכל אלה... ועם העמקת האדישות הולך וגובר הפשיזם.

...האם חייב הסך הכל להיות כה עגום? לא ולא! אני מחזיק באמונה באדם, באמונה בפועל היהודי, אשר בלעדיה החיים ריקים וחסרי משמעות. וכשאני מצליח לעצור רגע בעבודה היומיומית ולעשות חשבון, אני רואה שזו ירידה לצורך עלייה: כל כך שקענו, שאולי תנן התחלה חדשה – ואמנם יש סימנים המעידים על כך... ואני רואה את הפתרון למצב הנוכחי בתנועה בהקמת קבוצת פעילים, אשר תעמוד בקשר מתמיד זה עם זה, שתגיב על כל המאורעות, שתעורר ויכוחים... ובראש ובראשונה, שתראה את עצמה כמגויסת תמיד, שתהיה חדורה ברעיון השליחות שלה. לא מדובר פה בסיעות או בבלוקים, אלא בחיל חלוץ בתנועה. לא חשוב מספר החברים המשתתפים, כי אם האיכות, המסירות, והרגשת האחריות... הנני פונה לחברים אשר מסירותם לציונות הסוציאליסטית ידועה לי – הבה נקים את החוג הזה.

לליאו הלפרין הוא כותב ב-1 בינואר 1939 שהוא מאוד נחלש לאחרונה, מרגיש ממש חולה, בקושי עומד על הרגליים. אף פעם לא הרגיש כך. בישיבה האחרונה של הלשכה המרכזית לא היה בטוח שיחזיק מעמד עד הסוף. הוא עושה את עבודת המפלגה כמעט לבד. ואמנם כך היה: הוא עשה את עבודתו ממש לבד. ברחוב היהודי היו מתלוצצים שקוסטרינסקי נושא את המפלגה בכיס הקטן שלו. אכן היה נושא את חותמות המפלגה בכיסו, וכשהיה מבקר במוסד או בארגון כלשהו, יכול היה לחתום במקום על כל מכתב או הסכם. הרכבי כתב: "אני רואה את עבודתך הבלתי פוסקת, היומיומית, של סחיבת עגלת המפלגה, והיא כמעט אינה זזה, והגלגלים מסתובבים במקום".

מעטים מאוד היו מוכנים להקדיש מזמנם ומרצם לתנועה ולעזור למשוך בעול. גלזמן היה חולה, ואף שמוחו נשאר צלול וער, היה יותר ויותר מוגבל בתנועותיו. ידיו לא נשמעו לו, והוא לא היה מסוגל לכתוב. ברגלסקי התחיל הגיל לתת את אותותיו. היחסים בינו ובין משה היו חמים, הדוקים ומורכבים. כבוד הדדי, ידידות אמת ואף חיבה רבה שררו ביניהם, אך בגלל הבדלי הסגנון והגישה נדרשו לעתים מאמצים משני הצדדים על מנת לגשר עליהם. החברים טענו שרגלסקי ממש פחד ממשה: לא מפני שחשש שמא יתחרה בו על הבכורה במפלגה – לא זה ולא זה היו מסוג האנשים שענינם צרה בכוחו ובהשפעתו של חבר לדרך – אך משה היה צעיר יותר, נמרץ יותר, ומעבר לפער הדורות, היה מהיר מחשבה ותפיסה ממנו. הוא היה קורא ומעכל חומר בכמויות שרגלסקי לא היה

מסוגל להספיק בכלל, ואוצר הכל בזיכרונו המופלא; בפולמוסים ובדיונים בלשכה המרכזית היתה ידו על העליונה, והיה מצליח להטות את החברים לדעתו. בהופעות פומביות היה רגלסקי סוחף את הקהל ברטוריקה ובפתוס שליו; סגנונו של משה היה הרבה יותר מפוכח, ענייני ואף יבש. אך לא פעם היה הקהל יוצא נלהב מנאומו של רגלסקי, אבל משוכנע מדבריו של קוסטרינסקי. "למקרא מכתבך אחזה בי רעדה משונה", ממשיך הרכבי וכותב, "הרגשתי ממש את משק כנפי ההיסטוריה". הלפרין, לעומתו, משיב רק ב-8 במרץ, והוא פותח בהתנצלות: לא היה לי כוח לענות לזעקת הכאב שלך.

במרץ ציינו חמש שנים לייסוד דרוור. הטקס התקיים באולם "גריבלדי", אשר היה קטן מלהכיל את ההמון הרב. אכן יכלה התנועה להתפאר בהישגים רבים, למרות כל הבעיות האובייקטיביות – הקשיים שהערימו על דרכה השלטונות, המחסור התמידי בכסף ובכוח אדם המוכן להירתם למשימה. ובכל זאת התפתחה וצמחה: רק הסניף המרכזי מנה למעלה ממאה חברים, רובם בני 15–18, ולכבוד האירוע הוכרז על פתיחת סניף חדש במרכז העיר ועוד סניף בטוקוֹמָן, פרובינציה מרוחקת בצפון הארץ.

מלך ניישטט מזמין את משה לוועידה העולמית של האיחוד העולמי – פועלי ציון. משה היה רוצה לקבל את ההזמנה, הוא מעוניין מאוד להשתתף, אבל אין כסף להוצאות הדרך. באשר לכסף, כותב ניישטט, אפשר אולי לסדר הלוואה ולשלם אותה לאט-לאט. ואולי – הוא מתחיל להתלהב – יוכל משה לארגן מגבית גדולה למען הקרן המדינית של התנועה העולמית, ואז יעמידו לרשותו אחוז מסוים של ההכנסות, והוא יוכל לבוא גם לוועידה העולמית וגם לקונגרס הציוני הכ"א בז'נבה. אם זה יתאפשר, יהיה זה דבר גדול.

ביולי כתבה רישקה, בתו של ישראל לייב, מפינסק. המכתב, המנוסח בעברית רהוטה, מזכיר לדוד מייש'קע שבפעם האחרונה שהתראו היתה ילדה קטנה, ועכשיו היא בת שבע-עשרה, עומדת לסיים את השנה השביעית בגימנסיה תרבות. חסרה לה עוד שנה לסיום הלימודים, אבל יד ההורים אינה משגת לשלם את שכר הלימוד. חבל שתפסיק באמצע, כי היא תלמידה טובה, לכן היא מבקשת מהדוד שיעזור במה שיוכל, כדי שתוכל לגמור את הגימנסיה. אולי עוד ייפגשו בחיים, ואז תוכל להחזיר לו. פריסת שלום שלוחה גם לדוד יצחק ולסבתא, את סבתא היא עוד זוכרת טוב מאוד.

מה עלה בסוף לימודיה של רישקה אין צורך לתאר. אחיה מוטל, אשר עלה לארץ ב-1935, היה היחידי ששרד מהמשפחה. הוא שינה את שמו, וממוטל קוסטרינסקי היה לעמירם קיטרון. וזמן לא רב אחרי שהתקבל מכתבה של רישקה, באוקטובר אותה שנה, נפטרה סבתא דינה. לעתים אני חושבת שידעה מתי להסתלק, לפני שנודע לה מה עוללה המלחמה לבני משפחתה. אני רואה אותה בזיכרוני כדמות מעורפלת, דקת גזרה ומהירת תנועה – אך זה הרי לא ייתכן, ודאי רק נדמה לי, הן הייתי בת פחות משנתיים כשהלכה לעולמה. עכשיו היא ניבטת אלי מהציור

שאבא הזמין על סמך צילום, אשה חמורת סבר ונאה, צווארה ארוך, עצמות לחייה גבוהות, ושערה החום-ערמוני נערם על קודקודה. את תווי הפנים ירשו הילדים לא ממנה כי אם מיוסף – כולם דמו זה לזה ולאביהם.

ילדיה אהבו והעריכו אותה על שעמדה בתהפוכות הגורל בכבוד, בלי להשפיל את קומתה ובלי להתאונן אף פעם. למשפחה ברוסיה נודע דבר הסתלקותה באיחור, שכן אחרי מכתבה של רישקה התקבלה רק עוד גלויה מישראל לייב, ואחר כך פסק קשר המכתבים. שני בניה בארגנטינה התאבלו והרגישו מיותמים. משה נפגע במיוחד. הוא היה לא רק בן הזקונים, כי אם גם ילד טיפוּחיה, האהוב עליה והקרוב לה ביותר. גם יצחק וגם ברכה העידו שכל האחים ידעו שהוא הילד המועדף אצל ההורים, אך זה לא דמה כלל ועיקר לסיפור יוסף וכתונת הפסים; אדרבא, הם קיבלו את היחס המיוחד הזה ללא קנאה, כדבר מובן מאליו, ואהבו אותו לא פחות.

גם רות התאבלה. לאחר הניכור והקרירות הראשוניים למדו שתי הנשים לכבד ולהעריך זו את זו. אמנם לא היתה להן בררה – שתיהן אהבו את משה והוא אהב אותן, והן לא רצו לפגוע בו – אך לאט-לאט התפתח הקשר ביניהן מעבר לזה, והן נעשו ידידות. במכתביה לבני המשפחה ברוסיה לא החמיצה האם הזדמנות להלל ולשבח את כלתה הטובה, המסורה, החכמה. עד כדי כך שגולדשטיין כתב לה, "עד עכשיו הייתי האהוב עליה מכל החתנים והכלות. אני מבין שעכשיו ירשת את מקומי. אין דבר, שיהיה לך לבריאות, אני לא מקנא".

מה שאולי מוכיח שאמנם קינא.

מושבות קיץ

"נקמת אוהל מספר שלוש תהיה איומה!"

משה הסתכל בשתי הילדות שעמדו בפתח האוהל ובקושי כבש את חיוכו. הן החזיקו זו ביד זו, אוזרות אומץ, תולות בו שני זוגות עיניים מאשימות. הבנים בשכבת הצופים חדרו באמצע הלילה לאוהל הבנות ומרחו על פניהן שפמים במשחת נעליים. הן שטחו בפניו את טענותיהן ומנו את כל הדרכים הנוראות שבהן יש בדעתן להתנקם: הן ימרחו לבנים משחת נעליים על האף! על השערות! לא לא, שלא יחשבו שדבר כזה יעבור להם בשתיקה!

משה העביר יד בשערו. הנה הוא ילד בגילן או מעט מבוגר יותר, בפרייהייט בפינסק. מעשי קונדס הם חלק נכבד כל כך בהווי תנועות נוער שקשה לתאר אותן אחרת, והוא עצמו לא תמיד טמן ידו בצלחת. אבל הוא הבטיח לילדות לטפל בעניין ולדאוג שדברים כאלה לא יישנו. רק גמר לדבר, והן עזבו את האוהל בדילוגים קלים. בעצם לא התרגשו כל כך מכל העניין, רק הטילו עליהן לדבר בשם הקבוצה ולכן באו.

ב-20 בינואר 1940 התגשם חלום נושן: מושבת הקיץ הראשונה. מראשית הקמתה של דרור התחילו לתכנן מחנות קיץ ככלי ארגוני והסברתי בקרב הנוער. אך למושבות קיץ צריך כסף, וכסף לא היה בנמצא. בלית מושבות, ארגנו מחנות קיץ אחדים שארכו שלושה ימים כל אחד. המחנה הראשון התקיים מ-21 עד 23 בינואר 1938, ומנה 25 משתתפים. בראשית חודש פברואר התקיים עוד מחנה, עם למעלה משלושים משתתפים. במרץ, סוף הקיץ בחצי הכדור הדרומי, נפתחו בתי הספר, והתוכניות להמשך הפעולות מסוג זה נדחו עד השנה הבאה.

מחנות הקיץ, או ה"מושבות" כפי שקראו להן, הצטיינו כולן במאפיינים קבועים. המטרה היתה לשוות להן אופי חלוצי כהכנה לחיים בארץ-ישראל, עם דגש על פעילות גופנית בשכבות הצעירות והסברה רעיונית בשכבות הבוגרות יותר. הן אפשרו לצעירים מארגנטונה כולה, ולאחר מכן גם לחברי דרור מהארצות השכנות, ובייחוד מאורוגוואי, צ'ילה וברזיל, להכיר זה את זה וליצור כלים לפעילות תנועתית. התסיסה הרוחנית שעורר החריש האידאולוגי הזה העניקה לא רק ערכי ציונות, כי אם גם סקרנות אינטלקטואלית כללית.

המושבות התקיימו תמיד בינואר-פברואר, חודשי פגרת הקיץ, אך הילדים היו מתחילים בהכנות כמה חודשים לפני כן. קודם כל היה צריך לשכנע את ההורים שייתנו את הסמכתם, וגם להתחיל לוותר על כל מיני "מותרות" כדי לחסוך את הסכום הדרוש. הם היו פונים – נערים ונערות בני חמש-עשרה או שש-עשרה – לעשירי העיר וסוחריה, יהודים ולא יהודים, ומסבירים בגאווה שהם צופים יהודים, ציונים סוציאליסטים, והם מתכננים לצאת למושבה – האם יוכלו לעזור במשהו? היהודים היו שמחים בדרך כלל לראות את הגזע החדש הזה, צעירים יהודים גאים ביהדותם. בעיני היתר, נוער ציוני סוציאליסטי נשמע בערך כמו נוער זן-בודהיסטי, אבל מה יש, צעירים עליזים וסימפטיים, למה לא לעזור אם אפשר. החבר'ה היו מקבלים מצרכים – סוכר, אורז, תה, אטריות,

קטניות, סבון, כל המצרכים היבשים – בכמות מספקת לכל ימי המושבה ועוד. לפעמים היו מקבלים ארגזים כל כך גדולים שלא יכלו אפילו להרים אותם ונאלצו לקרוא לעזרה. כך הרגישו שהם חיים את המושבה כמה חודשים לפני שהתחילה. היתה גם קרן למען המושבות, שבין היתר היתה מארגנת הצגות קולנוע ותאטרון כדי לגייס כספים.

גם מתכונת המושבות היתה דומה. חיל חלוץ של כחמישה-עשר-שישה-עשר בחורים משכבת הבוגרים היה יוצא למקום שבוע מראש ומקים את המחנה. המקום היה נבחר בקפידה – תמיד ליד אגם או נחל, תמיד במקום יפה נוף. הם היו נוטים את האוהלים או מקימים את הבקתות לבנים ולבנות, את המטבח ואת שאר המתקנים; היו ממלאים את המכל במים למקלחת הראשונה, וחופרים בורות של שלושה מטרים לבתי שימוש. על בית השימוש של הבנים תלו שלט גדול ומאיר עיניים: "בחורים", ועל זה של הבנות – "בחורות". בפולקלור התנועה נשאר הסיפור שכאשר הגיעו לארץ שנים מספר לאחר מכן, והם עדיין "ירוקים" והעברית אינה שגורה בפיהם, היו מבקשים לדעת איפה הבחורים או איפה הבחורות כשנזקקו לשירותים, עם כל האי הבנות הכרוכות בכך.

מכל מקום, לכל זה דאג חיל החלוץ. אחר כך היו מגיעים היתר – משתתפי הסמינריונים הרעיוניים, ולבסוף משתתפי המושבה עצמה: עשרים וחמישה במושבה הראשונה, למעלה ממאה לאחר מכן. גם משך המושבה הוארך משבועיים לשלושה, ולבסוף לחודש ימים. המשתתפים היו מתחלקים לשלוש שכבות, לפי הגיל: שכבת "הצופים", בני שמונה עד שתיים-עשרה; שכבת "נוער", עד בני שמונה-עשרה; ושכבת "עבודה", הבוגרים, בני שמונה-עשרה עד 23. היום היה מתחיל מוקדם, בשבע בבוקר, עם הנפת הדגל בנוכחות מפקד המחנה. כל יום היה מניף את הדגל חניך מצטיין אחר. פותחה פעילות צופית ענפה, עם דגש על ספורט, שחייה, טיפוס על חבלים, תרגילי הישרדות בטבע, ועוד. לכך הוקדשו הבקרים.

ואז היתה מגיעה שעת ארוחת הצהריים. האוכל היה פשוט, שכן בישלו אותו החניכים עצמם, והמטבח היה פרימיטיבי – בדו"ח המושבה הראשונה ממליץ משה לקנות ארגז קרח כדי לגוון ולשפר את התפריט – אך תמיד היו כאלה, דווקא בנים בדרך כלל, שהתנדבו לעסוק במטבח ונהגו להוכיח את יכולתם בשטח זה. עד עצם היום הזה יש המספרים בגאווה על התבשילים הנפלאים שרקחו שם.

אחרי ארוחת הצהריים היו מתקיימות השיחות הרעיוניות, שבהן השתתפו בעיקר שכבות הנוער ועבודה. הרי תוכנית לדוגמה:

הציונות הסוציאליסטית, בעיות הסוציאליזם בארגנטינה, בעיות חינוך של מדריכי חוגים. אפשר לעשות זאת בסדר התפתחות כרונולוגית או לפי קבוצות נושאים: למשל להתחיל במשה הס ובתקופה הראשונה של התנועה, ולהמשיך עם בורוכוב, סירקין, גורדון ופעולת התנועה בימינו. במקביל, לדבר על התפתחות הציונות והסוציאליזם ברחוב היהודי. חשוב

ביותר להדגיש ולהדגים את התקרבותם של זרמים אחרים לעקרונות שלנו... בעיות ההגירה בחיים היהודיים, שאלות ההתיישבות בארגנטינה... התפתחות העיקרון של ההון הלאומי והעבודה בארץ-ישראל (נוטים לשכוח שבזמנו זה עלה לנו במלחמה קשה, ולא מן הנמנע שנצטרך לחדש את המאבק אם הנטיות הנוכחיות של הציונות הבורגנית תתחזקנה)... לזה יש להוסיף עוד שני קורסים, בהיסטוריה יהודית ובידיעת הארץ.

היום לא היה מסתיים אחרי ארוחת הערב. עם רדת החשכה היו מורידים את הדגל, שוב בנוכחות מפקד המחנה, ושרים את שבועת הצופים ואת המנון התנועה. היו נדלקות המדורות, והשירים וריקודי ההורה נמשכו עד שעות הלילה המאוחרות. ואם יש תמונה שנחרתה עמוק בזיכרונם ובהווייתם של המשתתפים כולם, הרי זו דמות האישי הרזה, הזקוף, העומד בפניהם ערב-ערב עם שקיעת החמה ופותח בפניהם עולמות חדשים, טווה חלום ארץ רחוקה. הוא היה מרצה, מנתח, מסביר, מרביץ ציונות וסוציאליזם, ושר אתם שירי מולדת בדבקות חסידית. ומאוחר בלילה היו יוצאים לגנוב את הדגל של המחנה הסמוך, שבדרך כלל היה מחנה השומר הצעיר. גם אנשי השומר הצעיר היו מנסים לגנוב את דגל מחנה דרור, וכולם התייחסו ברצינות רבה למלחמת הדגלים.

לקראת סוף המושבה היה מתקיים "בית פתוח", והיו באים הורים ומבקרים. הכל הסכימו שהחבר'ה מבליים נהדר, ובצורה בריאה מאוד.

המושבה הראשונה, שהתקיימה ב-1940 בוֹיֶרְחֵינְיָה, כפר ליד מוזסויל, נמשכה כשבועיים, מאמצע ינואר עד 3 בפברואר. נרשמו 37 צעירים, אף שציפו רק ל-25. בהיותה המושבה הראשונה, חסר ניסיון, חסרו אמצעים, אך ההתלהבות ושמחת הנעורים חיפו על כך. המושבה, העידו המשתתפים, התקיימה עם שירה בלב. אורגן חוג דרמה שהעלה את המחזה "הפרש הפלאי", מעובד על פי סיפור שיצא בהוצאת קק"ל בירושלים, ואחר כך התקיים עליו משפט ספרותי. למשק המושבה השתמשו בחלק מהציוד של ההפלגות והטיולים: סירים, כלי מטבח ואוהלים. ההתחלה היתה צנועה כל כך, שכשמששה סיפר לקליטו צלם, מזכיר דרור, שמצא אוהל נוסף במחיר נוח, היתה שמחה וששון. הַחֲבֵרָה הממונה על ציוד המטבח צלצלה למשה ללשכה המרכזית ובישרה לו בקול חנוק מהתרגשות על קבלת הסירים הענקיים, כשהיא מצליחה בקלות לערבב שלוש שפות במשפט של ארבע מילים: "סבא, זיידע, הגיעו לוס טופס!" "לאלה נוסף, ראה זה פלא, שולחן פינג-פונג. ומי שלא השתתף במושבה הזאת לא ידע לעולם את טעם השינה בבקתה שהוקמה מענפים ושקי יוטה. כשהענפים התייבשו היה המקום מאוורר להפליא. הבנות קיבלו אוהל קטן אמנם, אך לא היה בו אפילו חור אחד – הרי פגיעה בעקרון השוויון בין המינים", התבדח משה בכתבה ב"יוגנט אוונגרד".

ב-28 בחודש נפתחה המושבה למבקרים. באו הורים, מוזמנים שונים מטעם המפלגה, אורחים סתם, וגם קבוצת מבקרים מהמושבה הסמוכה של השומר הצעיר. אנשים באו, התבוננו ונהנו. אפילו ההורים נהנו, אף שהתנאים היו רחוקים מלהיות תנאי מותרות. אך המקום היה נקי, האוהלים היו מסודרים, המשמעת היתה קפדנית, הכל לפי מיטב המסורת, והדעה הכללית היתה שהקשיים ההתחלתיים רק חיזקו את השותפות בין כולם.

את המושבה ניהלו משה קוסטרינסקי ואהרון דייחובסקי. דייחובסקי, חברה לשעבר של רות, לא התנהג כלל כמחזור דחוי ונכזב. אדרבא, הוא היה מבאי ביתנו הקבועים, ידיד קרוב גם של רות וגם של משה. מעולם לא נשא אשה, אולי מפני שהמשיך לנצור את אהבתו בסתר, או מפני שהיה שקוע מדי בעניינים אחרים. אני מעדיפה כמובן את האפשרות הראשונה.

אדם גבוה היה, בעל גוף, חיוכו מבויש במקצת ודיבורו רך. הוא גר בחדר גדול וגבה תקרה במרכז העיר. כל ארבעת הקירות היו מכוסים מדפים, אך אלה לא הספיקו, והספרים נערמו ממש מהמסד עד הטפחות. את כל משכורתו כמורה הוציא על ספרים – ועל בובות יקרות בשבילי. הוא היה אינטלקטואל צרוף, לא איש מעשה כלל, והיה מאושר ביותר אילו ניתן לו לבלות כל ימיו בחדרו, מוקף בספרים שלו, כשהעולם החיצוני חולף על פניו ואינו נוגע בו. אך מה לעשות, הוא היה גם ציוני וחבר פועלי ציון, והתנועה דרשה ממנו את חלקה. לעתים היה קשה לנער אותו, לשכנע אותו שיתחיל במלאכה, אך לאחר שהתחיל, פעל מכל הלב.

המושבות הלכו והתפתחו, וכעבור כמה שנים גדל כל כך מספר המשתתפים, שמחנה אחד לא הספיק להכיל אותם. אורגנה מושבה לאזור הצפון ומושבה לאזור המרכז והדרום. ב-1947 כבר התקיימו שלושה מחנות קיץ, עקב המספר הרב של המועמדים. ב-1948 נערכו שמונה מחנות קיץ של דרור בדרום אמריקה, מהם ארבעה בארגנטינה, עם יותר מאלף צעירים. קדם להם תמיד סמינריון רעיוני למדריכים.

כעבור עשרים שנה סיכם משה:

המנון קלוסוב ושירי הארץ הדהדו בהרי ארגנטינה באותה התלהבות כמו לפנים ביערות פולין; נעשו ניסיונות מעשיים לגשר בין השאיפה הציונית של העם והפתרון הסוציאליסטי לבעיות המקום... בנים ובנות של בעלי עסקים ואנשי מעשה מפוכחים, תלמידי גימנסיות ואוניברסיטאות, היו באים מברזיל ומצ'ילה הרחוקות, מרחבי ארגנטינה הגדולה, ללמוד תורה בסמינריונים שהתקיימו בכוחות עצמיים, במחנות קיץ דלים וארעיים.

בינואר 1943 התקיימה המושבה הרביעית, המושבה האחרונה שבה יכול היה משה להשתתף באורח פעיל. בסמינריון להכשרת מדריכים שקדם לה השתתפו חברים מארגנטינה, מאורוגוואי, מצ'ילה, מבוליביה ומברזיל. הסמינריון ארך שבועיים, והיה אינטנסיבי ביותר.

גם המושבה היתה ארוכה במיוחד – חודש ימים. משה ניהל את כל הסמינריון וחלק מהמושבה. עם סיומה כתב לחברי הוועדה המרכזת דו"ח ממצה, על מנת להפיק את כל הלקחים והניסיון ממושבות קודמות. הוא הדגיש את אופייה החלוצי של המושבה, כצעד בדרך להקמת ההכשרה בארגנטינה, והמליץ לעשות את ההכנות למושבה במשך השנה כולה, ולאור הניסיון המוצלח – לאפשר גם השתתפות נוער מתנועות ציוניות אחרות.

השתתפו בה כמאה צעירים, ובכללם ארבעה-עשר שלא היו כלל חברי דרור, אלא סתם צעירים שהתעניינו ובאו לחוות את צורת החיים הזאת. המושבה נערכה באַסקוֹצ'יִנְגָה אשר במחוז קורדובה. חיל החלוץ הגיע כשלושה ימים לפני פתיחת המחנה ונטה את האוהלים. והנה הגיח בעל המקום, והיתה הפתעה מאוד לא נעימה – התברר שהוא גרמני, נאצי. כשנתן את אישורו להקמת המחנה לא ידע במה מדובר, והם כמובן לא ידעו עליו. לאחר דין ודברים קצר קמו הבחורים ופירקו את האוהלים. הם נותרו עם כל הציוד, רחוקים מעיר ומכל מקום יישוב, ללא טלפון כמובן, וללא כל אמצעי קשר אחר. לאחר חיפוש קצר מצאו במרחק קילומטרים אחדים מקום חדש, מהמם ביופיו, נוף קדומים בסביבה הררית. הם נטו את האוהלים בחורשה לרגלי ההרים, ליד הנחל הזורם. אבא, שבדרך כלל המעיט בדברי שבח והלל, לא חסך שבחים על התושיה והיוזמה שנקטו. אמא ואני נסענו לבקר במושבה; יש לי רק זיכרונות מקוטעים ומעורפלים ממנה, אך הנוף סביב נחרת היטב בזיכרוני. כך נראה בוודאי גן עדן, אמרתי, וכולם הסכימו אתי.

באיחור מה, ב-23 בינואר, הונף דגל המחנות. הדגלים הונפו לפי השכבות: לשכבת הצופים (36 נערים ונערות) ניתן הדגל הירוק שלה; הנוער (23 משתתפים) קיבלו את מטפחת דרור, ומטפחת שהיתה שייכת פעם לפרייהייט בפולין והגיעה בדרך נס לארגנטינה הופקדה בידי שכבת עבודה (32 איש). לכל שכבה היה מחנה משלה, ואלה שהצטיינו באחזקת המחנה, בסדר ובניקיון שבו, היו דווקא הצופים, הצעירים ביותר. השמירה על הדגל הוסיפה נופך ועניין, ועוררה "מלחמה" צופית בין מושבת דרור למושבת השומר הצעיר, במרחק קילומטרים אחדים משם. במשחק הזה השתתפו כל החברים בהתלהבות גדולה, כולל אלה שלא היו חברי דרור.

בשחר 30 בחודש בישרו בקול תרועה רמה שחוסר הערנות של משמרות השומר הצעיר הוכח לעיני כל, שכן הצליחו לגנוב מהם את דגל המחנה, וכן את דגלי "בני מדבר" ו"צופים צעירים". השומר הצעיר נאלצה לשלם קנס של 50 פז, ודרור תרמה אותו לקק"ל.

משה כותב בדו"ח שלו שאנשי השומר הצעיר קיבלו את מפלתם בדרך מאוד לא צופית. הם מצדם ניסו לגנוב את דגל מחנה דרור, אך משלא הצליחו לעקוף את המשמרות, עברו לשיטות לא ספורטיביות – זרקו אבנים על המחנה, ובלילות הקימו רעש, ייללו כמו חתולים, ועשו הכל כדי

להפריע. לפעמים היו מצליחים לחזור למחנה ולגנוב חפצים שונים, מכלי מטבח ועד לבגדים. אחת מאגדות המחנה מספרת על ה"חטא" הנורא מכל של אנשי השומר הצעיר, נקמתם על ההשפלה שספגו עם גנבת הדגל: לילה אחד חדרו לאוהלו של משה וגנבו לו את המכנסיים. חברי דרור לא נגררו לקטטות או להתנהגות בלתי הולמת, אבל היחסים התחדדו עד שלבסוף הוכרז שיתייחסו ל"ביקורי הלילה" של אנשי השומר הצעיר כאל פריצות של גנבים רגילים. כך הגיע הקץ להטרדות הללו. למרות זאת המשיכו להושיט לאנשי השומר הצעיר עזרה, בצורת מסירת דברי דואר, שיתופם בנסיעות לקניות בעיר הסמוכה, עזרה רפואית במקרה הצורך, ועוד.

כל הדברים האלה – השמירה על הדגלים, ניסיונות גנבתם, המחנות הנפרדים – העמיקו את הרגשת הצופיות במושבה. בנעילה, במדורה של 5 בפברואר, נשרפו הדגלים בטקסיות רבה כדי לסמל את העובדה שבמחנה הבא יפתח הכל מחדש. מתוך כבוד לחברים בפולין לא נשרף דגל שכבת עבודה, אלא נשמר למושבות הבאות.

המושבה זכתה ליחס מיוחד מצד חברי המפלגה בקורדובה. אלה ראו לעצמם זכות גדולה לארח אותם, ביקרו הרבה, תרמו מצרכים, ובכלל הרעיפו עליהם תשומת לב ואהבה. משלחת של שמונים איש באה לפתיחת המושבה ב-24 בינואר ולנעילה ב-16 בפברואר.

כאמור, קדמו תמיד למושבות סמינריונים למדריכים, אשר נחשבו לחממות רעיוניות. משה הנחה את הסמינריונים האלה עד עלייתו ארצה, גם כאשר כבר נבצר ממנו להשתתף באורח פעיל במחנות עצמם. המשתתפים הרגישו תמיד מועשרים מבחינה מחשבתית, ובאורח פלא חשבו כך גם אלה שכלל לא הבינו יידיש. נראה שעצם ההשתתפות, שנחשבה בעיניהם לזכות גדולה – אם במושבה השתתפו כ-180 או מאתיים חברים, הרי שבסמינריונים השתתפו ארבעים-חמישים איש – הספיקה כדי להמריץ אותם ולתת להם הרגשת ייעוד ושליחות. "אלה מאתנו שהצליחו להשתתף במחנות ידעו להעריך את הכבוד. היה זה סימן שמשה רואה בנו מנהיגים לעתיד; ובתקופה ההיא היה זה הציון לשבח הגבוה ביותר שאליו יכול היה לשאוף צעיר ציוני בארגנטינה", כתב מנחם כרמי, אחד המשתתפים – ובשינויים קלים של גרסה וסגנון, כך העידו כולם.

שאלת השפות – יידיש, עברית וספרדית – צצה ועלתה פעמים רבות ובהקשרים שונים. לבעיה היו גם שורשים אידאולוגיים: יידיש מול עברית – עבודת ההווה לעומת עבודת ארץ-ישראל, גישה המטפחת את הקהילות לעומת הגישה הפלשתינוצנטריסטית. ושתייהן מול הספרדית – שאלה של נוחות: חלק ניכר מהנוער הבינו ספרדית והתבטאו רק בה. בעבודה בדרור נקט משה דרך פרגמטית:

לא נתתי שיעמידו בתור "פרובלמה" את שאלת היידיש והקסטילית. כל בחור ובהורה מדברים כטוב בעיניהם, כמו שהם רגילים ויותר נוח להם. אולם מאליו הם מתחילים להסתגל לסביבת דרור, ובה שלטת היידיש. חלק המונחים הם כמובן בעברית... וכך הם למדים את השפה,

מתרגלים לה. בלי קורסים מיוחדים (שלא יכולנו לסדר) למדו די טוב יידיש, על ידי הפעולה בדרור, כמה עשרות בחורים... עד עכשיו עולה די יפה השיטה הבלתי ישירה והבלתי מנוסחת הזאת... ומאידך גיסא יש להעמיק את לימוד העברית בדרור, ובזה אנו עומדים אך בבראשית.

בדו"ח הסמינריון הרעיוני של 1946 הוא כותב שהעבודה נעשתה ביידיש.

בין המשתתפים היה נוער ספרדי ומהפרובינציות, וכן גם עירוניים, שחיים בסביבה מתבוללת, ולעתים קרובות היה להם קשה לתפוס כראוי את כל המידע וההבהרות, אשר דרשו כשלעצמם מאמץ רוחני. ממילא הוגשו דו"חות החוגים בספרדית, כדי לאפשר לכולם ללא יוצא מן הכלל להשתתף בדיון ובניסוחים... כולם התאמצו לעקוב אחרי השיעורים ביידיש, ולמדו שלל מונחים ביידיש ובעברית, וגם הספרדים הצטרפו בכוונה רבה לשירים ביידיש.

המטען הרעיוני והניתוחים שהגיעו אליהם אפשרו שידוד מערכות מכל הסוגים. "דברים, הנראים לנו כיום אלמנטריים ומובנים מאליהם... היו אז בבחינת מרד נועז ונואש גם יחד, נגד המוסכמות, נגד ההיגיון, נגד האינטרסים של המהפכה הגואלת. בהתמרדות הזאת ובוויכוחים ה'טרום היסטוריים' ההם למדנו לפלס לעצמנו דרך עצמאית בלי לוותר על הרעיונות הנעלים של העולם הגדול, להתמסר לסוציאליזם שלנו בלי להזדקק לאישורים ולמתן תעודות מצד אחרים, המכובדים עלינו", סיכם משה כעבור שנים.

בוועידת התנועה ב-1946 הוחלט לעבור בהדרגה לעברית. ברכת התנועה, למשל, הפכה מ"פריינטשאפט" ל"עלה והגשם". באחד הסמינריונים באותה שנה, בדוקה קקס, ניתח משה נושאים של פוליטיקה כלל עולמית: הוא אמר שבטל זמנה של הקיסרות הבריטית, שצרפת ואנגליה בוודאי יאבדו את ההגמוניה שלהן, ושהכוחות השולטים בעולם יתחלקו בין ארצות הברית לברית המועצות. הוא חזה את שקיעת הקומוניזם, את פריחת האימפריה האמריקאית כמעצמה כלכלית ואת הסכנה הצהובה העולה.

גם בסמינר הזה השתתפו חברים מכל הסניפים בארגונינו, בצ'ילה, בבוליביה ובברזיל. היה זה זמן קצר לאחר "עליית הסרטיפיקטים" ההיסטורית, ובתנועה שרר מצב רוח מיוחד במינו. הנה עוברים משלב התאוריות וההכנות לשלב ההגשמה, נפתחת תקופה חדשה. ואכן, חודשים ספורים לאחר מכן הוקמה ההכשרה על שם ברל כצנלסון.

היחסים עם מפלגות ציוניות אחרות

הקונגרס הציוני הי"ט, שהתקיים ב-1935 בלוצרן שבשווייץ, היה קונגרס הניצחון של בן-גוריון. הוא הצליח לדחוק את רגליו של חיים ויצמן, יריבו הפוליטי מאז ומתמיד, שדעותיו היו מתונות מדי לטעמו. סיעת העבודה היתה הגדולה בקונגרס, בעיקר בזכות ייצוג החברים מפולין; היתה זו הזדמנות להפוך את תנועת העבודה לתנועה השלטת בציונות, ובן-גוריון עצמו בראשה. הוא נבחר ליו"ר ההנהלה הציונית, בעוד ויצמן היה לנשיאה.

בין ההחלטות החשובות שהתקבלו בקונגרס היה גם כינון הסתדרות ציונית אחידה בארץ-ישראל ובכל ארצות הגולה. מפרוטוקול הקונגרס אנו למדים שבארגון החדש יהיו חברים אנשים המזדהים עם תוכנית בזל, מקבלים עליהם את משמעת ההסתדרות, ושוקלים את השקל. ההסתדרות הציונית האחידה תטפל בכל העניינים המשותפים לכל חברי ההסתדרות הציונית, ובמקביל לה יפעלו הארגונים והמפלגות הציוניים הקיימים בכל ארץ וארץ. כל ציוני יוכל להשתייך להסתדרות האחידה ובד בבד להמשיך להשתייך למפלגתו.

ההחלטה התקבלה ברוב של 105 קולות נגד 25. מועצת פועלי ציון, שהתכנסה בז'נבה ב-1936, בסמוך לקונגרס היהודי העולמי, אישרה את ההחלטה.

בימים ההם, זמן מה אחרי הקמת מפא"י ב-1930, טבע בן-גוריון ופיתח את המושג "מעמד לעם": על מעמד הפועלים לכבוש את ההגמוניה ביישוב על מנת לאפשר את הגשמת הציונות בכללה, ולהפוך מתנועה מעמדית לתנועה לאומית. הוא ראה בהסתדרות הציונית האחידה מכשיר להגשמת התהליך הזה.

לא כולם בקונגרס היו מאוחדים בעניין הקמת ההסתדרות החדשה: מתוך ה-105 שהצביעו בעד, חלק עשו כן מפני שקיבלו על עצמם את המשמעת הסייעתית. אלה שהצביעו נגד היו נציגי ארצות הברית ופולין. האחרונים גרסו שתהליך הפרולטרזציה של העם היהודי עדיין בעיצומו, ולעת עתה לא יכול מעמד הפועלים לקבל על עצמו את האחריות למפלגות המייצגות מעמדות אחרים; אי לכך אין מכנה משותף לקיום הסתדרות ציונית אחידה. לפי שעה אין מקום לקשר בין "ציוניות שונות".

מרדכי רגלסקי היה נציג פועלי ציון בארגנטינה בקונגרס. לאחר מכן ביקר בארץ, ולפי הדו"ח שהגיש עם שובו, התרשם מהדרך שבה התקבל, מכל אשר ראו עיניו, ובעיקר מאישיותו של בן-גוריון. במאמריו ב"ידישע צייטונג" דיווח באריכות וברוח אוהדת על ההחלטה. היא גם התאימה לו מבחינת מזגו ואופיו: מתון מבחינה רעיונית, דוגל בעבודת ההווה, ונכון להסדרים מוכתבים לפי צורכי השעה. הוא ושוסהיים הציגו את היתרונות המעשיים של ההסתדרות האחידה, תוך כדי התעלמות מהצדדים הרעיוניים שלה: הם סברו שהיא תקל את ייצוג הציונות בפני העולם הלא-ציוני, וגם תפתור את הבעיה של שליטת הפדרציה בכספי הקרנות ואת הוויכוח הנצחי בנוגע לחלוקתם.

אך גם בארגונייה היו חלוקות הדעות. רבים מפועלי ציון, ומשה בראשם, אימצו את טיעוני המתנגדים להסתדרות האחידה. בכתבות שפרסם ב"ידישע צייטונג" וב"אונדזער צייט", הוא מנסח את נימוקיו העיקריים: שיתוף פעולה עם המפלגות הבורגניות יתקבל רק אם תובטח השליטה הפוליטית למעמד הפועלים, או לפחות השפעה מכרעת בתנועה הציונית, שכן הציונות היא התנועה המהפכנית ביהדות זמננו; ותנאי זה אינו יכול להתקיים בעם ללא מדינה. התנאי של פעולה מקבילה של המפלגות למיניהן וההסתדרות הציונית האחידה הוא מפוקפק: בארגונייה, למשל, יהיה קשור חבר פועלי ציון למפלגה, להסתדרות האחידה ולליגות גם יחד. שעטנו שכזה לא יצלח מבחינה רעיונית, יפגע במחויבות המפלגה להמוני העובדים, וחזקה עליה שתפסיד מכוחה ומהשפעתה. זאת ועוד – איזו צורה ילבשו אז היחסים עם האינטרנציונל הסוציאליסטי, למשל?

והעיקר – ער כדרכו לענייני חינוך והקמת דור ההמשך – הוא מתריע ששיתוף פעולה כזה עם הציונות הבורגנית יערים קשיים על חינוך הנוער ברוח הציונות הסוציאליסטית. יש לציין שגם בפדרציה לא התלהבו במיוחד מרעיון ההסתדרות האחידה, ונימוקיהם לא היו שונים מאוד מנימוקי פועלי ציון, אם כי השתקפו בראי הפוך. כל אחת מהמפלגות חרדה לדמותה ולאופייה הרעיוני, והשתדלה לשמור על כוחה היחסי.

אכן, בראשית נובמבר 1936 פתחו פועלי ציון במגעים עם הפדרציה בנוגע לאפשרות של ועידה ארצית. המגעים נכשלו, בעיקר מפני שהפדרציה התנגדה להשתית את הייצוג על השקל – מבחינת מספרם השתווה כוחם של שוקלי השקל בשתי המפלגות, וכך גם תוצאות הבחירות לקונגרס היהודי העולמי – ודרשה לבסס אותו על גובה התרומות לקרנות הלאומיות, קק"ל וקרן היסוד, מתוך הנחה שכך תוכל לשמור על ההגמוניה שלה. פועלי ציון טענו שההצעה הזאת היא אנטי דמוקרטית ביסודה והיא מנוגדת להחלטת הקונגרס. משה כתב להנהלה בירושלים וביקש הנחיות. אילו כל המרץ הזה היה מושקע בהתארגנות קונסטרוקטיבית היו משיגים הרבה יותר, נאנח בלב.

באפריל 1937 התקיים הכנס הראשון של פועלי ציון – צעירי ציון. מצוי בידי דו"ח הכנס, בכתב ידו הבלתי אפשרי של משה, חתום על ידי משה, יצחק הרכבי ועוד חתימה שלא הצלחתי לפענח:

הכנס הראשון של פועלי ציון – צעירי ציון בארגונייה רושם לפניו את הקשיים בביצוע החלטת הקונגרס הציוני הי"ט בנוגע להסתדרויות ציוניות ארציות אחידות, וכן החלטת הוועד הפועל להקים לעת עתה ועדות משותפות לניהול הקרנות, להפצת השקל ולאפשרויות עלייה; ובהתחשב בעובדות הבאות:

- (1) שהקשיים הנ"ל הם תוצאה טבעית של התנאים החברתיים והפוליטיים בתנועה הציונית;
- (2) שהקמת ההסתדרות האחידה אינה עשויה לעורר את הגיוס המיוחד של השכבות העממיות הרחבות לציונות;

3) שמצב התנועה הציונית בארגנטינה מאפשר פחות מאשר בארצות אחרות הקמת הסתדרות כזאת בסכויי הצלחה.

מקבל על כן את ההחלטות הבאות:

(א) להורות ללשכה המרכזית לנקוט את האמצעים הדרושים להקמת גוף בין-מפלגתי מרכזי ברוח ההחלטה של הוועד הפועל;

(ב) לדרוש מהנהגת התנועה הציונית-סוציאליסטית לפתוח בדיון רב צדדי עם המפלגות הארציות בנוגע לרביזיה של החלטת הקונגרס.

ברוב זעום, שלושה-עשר לעומת אחד-עשר, התקבלה ההחלטה בדבר יישום החלטת הקונגרס, בתנאי שמספר שוקלי יוסיף להיות קריטריון היסוד בייצוג. וכך נמשכו המגעים.

אחד הרעיונות שהועלו היה ויכוח פומבי בין המפלגות הציוניות כדי לדון מחדש בנושא; זה נגמר בלא כלום. משה נקט אז יוזמה רחבה יותר: הקמת ועדת תיאום, ועדה של קבע, במקום הוועדות הקראות שפעלו עד אז לפתור בעיות משותפות של המפלגות הציוניות. הרעיון הזה הוגשם, אך לא לאתגר ולא בלי קשיים ומאבקים. גם מחלקת הארגון של ההסתדרות הציונית הכינה הצעת תיקון להחלטה המקורית, על מנת להגיש אותה לקונגרס הציוני הכ'.

אך מאז ואילך חל שינוי קוטבי בגישתו של משה בסוגיה זו, בתוקף מאורעות השעה, ובייחוד עם פרוץ מלחמת העולם, ששינתה הכל. אף שלא זנח את עמדתו בנוגע למבנה החברתי של העם היהודי וליחסים עם הבורגנות, הרי שלנוכח המצב בגולה, הרדיפות הפוליטיות, נעילת השערים בארצות רבות ובעיקר בארץ-ישראל – סבר שיש להתפשר לפי שעה עם כל חוגי הציונות ולפעול יחד כדי להגיע למדינה. זה המחיר שתנועת הפועלים מוכנה לשלם כדי להשיג את המטרה. יש ליישם את החלטת הקונגרס מסיבות מעשיות, להתארגן על בסיס ארצי, דוגמת המתכונת העולמית, ולאפשר ייצוג מאוחד של התנועות הציוניות כלפי המוסדות היהודיים והלא יהודיים.

היחסים עם האינטרנציונל הסוציאליסטי נדחקו לפי שעה לקרן זוית. כל דבר אחר נדחק הצדה, מלבד ההרגשה שפעמה בפועלי ציון עוד מימי הקמת החלוץ, שעליהם לשמש עתודה ומילואים לתנועה בארץ-ישראל ובאירופה, ואם זו תיפגע, עליהם למלא את מקום הנופלים. השתררה הרגשה שהאדמה בוערת תחת הרגליים – קודם כל להגיע למדינה, למצוא מקלט לפליטים, ואחר כך אפשר יהיה להמשיך בתהליכים חברתיים אחרים.

אחד הקשיים בניהול המשא ומתן היה המאבקים הפנימיים בקרב הציונים הכלליים בדבר הגדרתם כ"מפלגה", ולא כ"פדרציה" גרידא. הדור הצעיר בפדרציה צידד ברעיון, ובקונגרס השישה-עשר של המפלגה הוגשה תביעה ברוח זו. גם פועלי ציון תמכו בהגדרת הפדרציה כמפלגה ציונית, מתוך הנחה שכך יהיה להם בר שיח מוגדר ומהימן יותר. הגדרת הציונים הכלליים כ"סתם ציונים", יורשי הציונות ההרצליינית, לא שיקפה עוד את המציאות.

בוועידת פועלי ציון ביולי 1942 הוחלט "לנקוט את כל הצעדים האפשריים כדי להקים בארגנטינה ארגון גג של המפלגות הציוניות הקיימות, כמרכז לקרנות, לשקלים, לתעמולה הציונית ולתפקידים פוליטיים המוכרים על ידי ההנהלה הציונית, וזאת בלי לשלול את אפשרות החזרה למאבק למען מימוש החלטת הקונגרס הציוני על כינון הסתדרות אחידה".

היינו פתרון ביניים, חזרה לתוכנית שהציע משה עוד ב-1937. הפדרציה לא קראה לו "ארגון גג", כי אם "ועדת חירום", אך התכוונו לאותו רעיון. המשא ומתן בין שתי המפלגות נמשך, אבל כפי שמשה כתב להנהלה הציונית ביוני 1943, "הפדרציה דרשה את רוב המשרות, מספר רב של חברי הלשכה, והתנגדה כמקודם לנציגות מתאימה של הגושים הקטנים... אף מוכרחים היינו להגן בשיחות על זכות ויצי", שמונה בארגנטינה כ-8,000 חברות, והקונפדרציה של הנוער הציוני לנציגות מספיקה בוועד".

ויצי"ו נחשב לארגון בלתי מפלגתי, או על-מפלגתי, והקשרים בינו ובין פועלי ציון היו של שיתוף פעולה הדוק.

בתחילת 1943 אורגנה סדרת ויכוחים פומביים בנושא ארגון הגג, מלווים במאמרים בעיתונות הציונית. כולם היו תמימי דעים בצורך במכשיר ארגוני שיחדש ויחזק את התנועה הציונית ויתאים אותה לצורכי השעה. פועלי ציון אף הרחיקו לכת וחזרו לתוכנית המקורית, של הסתדרות אחידה, עקב הקשיים במשא ומתן על הקמת ארגון הגג, כפי שהסביר משה במכתב להנהלה הציונית בירושלים.

הכינוס הארצי של המפלגה באפריל אותה שנה קבע שמצב העם היהודי והמצב המדיני בארץ-ישראל מחייבים גיוס של כל כוחות העם היהודי למען הציונות, במסגרת של הסתדרות ציונית אחידה. ואילו הפדרציה, בוועידתה השמונה-עשרה, הציעה לדחות את הקמת ההסתדרות בשנה, ולפעול בינתיים במסגרת ועדת החירום.

שני הצדדים הסכימו על הקמת מועצה ציונית עליונה, למשך שנה אחת, עד לכינוס קונגרס מכונן ולהקמת הסתדרות אחידה; במשך השנה הזאת תנהל המועצה את ענייני התנועה הציונית. פועלי ציון ראו במועצה הציונית העליונה ארגון זמני, שלב מעבר. בינתיים הוקמה ועדת תיאום, המורכבת כלהלן: מטעם המפלגה קוסטרינסקי, גלזמן, רגלסקי, אפרים צרפת ומרדכי קויפמן; מקרן היסוד לייב יפה, אשר נמצא בביקור בארגנטינה; ד"ר הלמן מטעם הקונגרס היהודי העולמי; וד"ר יוריס, שליח תושב מהארץ. את הפדרציה ייצגו ד"ר בנימין רינסקי ויצחק קפלן. מוועדת התיאום קם עוד באותה השנה הוועד הציוני המרכזי.

עם השומר הצעיר הושתתו היחסים על יסודות אחרים. זה מכבר חשבו על הקמת הכשרה משותפת, על שיתוף פעולה בשטחים מסוימים תוך כדי שמירה על צביונה האידאולוגי של כל אחת מהתנועות. בזמן הפילוג בארץ על רקע סיעה ב' כתב משה לקליגר ממזכירות הקיבוץ המאוחד:

היינו צריכים להתאחד אתם כבר מזמן, אך כל פעם זה נעשה יותר קשה... להתאחד עכשיו פירושו: לתת מקום לחיובי שבשומר הצעיר (וזה חשוב ובעל משקל) לעומת השלילי: העמדת רוסיה במקום עדיף מהסוציאליזם היהודי, הפרזאולוגיה שלה... הרגלה מורט העצבים לדבר בלשון "אתם קרויים אדם ולא עם זר".

בצ'ילה, לעומת זאת, "חברי השומר הצעיר לא השתתפו במגבית. בשנה שעברה (היינו ב-1944) ויתרה הליגה על מגבית קפא"י כדי לאפשר מפעל למען ההכשרה, לפי דרישת השומר הצעיר. השנה הוסיפו חברי השומר הצעיר לאסוף כספים בשביל חוות ההכשרה באותו זמן שפעלה קפא"י, ולא עוד אלא שמחו על המגבית שלנו (שהליגה הודיעה עליה מראש)... אין סכסוכים גלויים ביניהם ובין הליגה, אבל היחסים אינם טובים". והמצב לא השתנה במהרה: כעבור שנתיים כתב למשה טוב בווינגטון: "באשר לפדרציה – האלמנטים האמורפיים והפדרציוניים בצ'ילה הולכים ונעלמים. נשאר המפלגה שלנו מכאן, ומכאן השומר הצעיר, שבצ'ילה הם כוח פוליטי גדול: אגרסיבים, בלתי סובלניים, אקסקלוסיביסטיים... אף שאינני חסיד ה'סתם ציונים', אינני בטוח כלל ועיקר שההתפתחות הזאת מתאימה לקהילה כאן".

ב-23 במרץ 1945 התקיים במונטווידאו הקונגרס הציוני הלטינו-אמריקאי הראשון. משה השתתף כנציג קרן היסוד, והיה יושב ראש ועדת ההחלטות. לדעתו תפס החלק הפוליטי של הקונגרס יותר מדי זמן, אבל "קריאתנו מצאה הד מתאים בקרב הצירים והפעילים הרציניים. אך לא כולם נתנו לעצמם דין וחשבון מספיק על האופי הדחוף של הקריאה... תמיד הדגשנו שלפי המבנה החברתי של היישוב שלנו, יכולה וצריכה להיות כאן ציונות בורגנית חזקה – אבל אסור לה להיות 'צעקראכן' [נמרחת], חסרת אוריינטציה... אנחנו יודעים שלפי עצם אופייה והפסיכולוגיה של נושאייה, אינה יכולה הציונות הבורגנית להגיע לרמת משמעת ואחדות אידאולוגית כשל הציונות הפועלית, אבל בדרום אמריקה עדיין רחוקים מאוד-מאוד מהגבולות האפשריים – ובמובן זה, היה הקונגרס סימן אזהרה".

זכות הבחירה להסתדרות האחידה המשיכה להיות אבן נגף. הפדרציה דרשה להגביל אותה לאנשים שתרמו במשך שנתיים לפחות לשתי הקרנות הלאומיות. כך היה מצטמצם מספרם וכולל בעיקר בעלי אמצעים. פועלי ציון הציעו הצעה נגדית – להרחיב את מעגל הבוחרים לשוקלי שקל שתרמו באותה שנה לאחת הקרנות הלאומיות או לויצ"ו.

הפעולה התחילה להתמקד בהכנות לקונגרס הכ"ב. בוועידת המפלגה בסוף אוגוסט – שבה ציינו גם ארבעים שנה להקמת פועלי ציון בארגנטינה – הציעו להרחיב את הבחירות לקונגרס כדי לכלול בהן גם את הבחירות לוועדה המכוננת של ההסתדרות האחידה, ועם זאת, לחתור לקראת איחוד המחנה הפועלי כולו: להקים גוש של ארץ-ישראל העובדת ולהופיע ברשימה משותפת בבחירות לקונגרס; לכלול את המפלגה המאוחדת פועלי ציון וצעירי ציון, פועלי ציון שמאל והשומר הצעיר בחזית אחת, תוך כדי שמירה על אופייה הרעיוני של כל אחת מהן. במאמר מערכת ב"אונדזער צייט" מציע משה לפתוח בעבודה המשותפת קודם כל בחינוך הנוער.

הרעיון נתקל בהתנגדות צעירי ציון, אשר כזכור התאחדו עם פועלי ציון עוד ב-1932 אך שבו ופרשו ב-1938, אף שמפלגת האם בארץ-ישראל נשארה מאוחדת. עוד ב-1936 כתב משה לפראגר במונטווידאו: "האיחוד עם צעירי ציון לא צלח עד עצם היום הזה. הלשכה המרכזית נאלצת להשקיע אין-סוף מרץ ביישור ההדורים". ב-8 ביולי 1938 נשלח מכתב מפועלי ציון התאחדות בארץ-ישראל לקבוצה קטנה של חברי המפלגה בבואנוס איירס: "לא נסכים לפילוגים. יהיו אשר יהיו הסיבות, אסור. צעד כזה יכול לגרום נזק רב. קודם כל לחזור למפלגה המאוחדת, בשום אופן לא נסכים לשתי מפלגות תחת השם שלנו". על המכתב היו חתומים מלך ניישטט (נוי) וחיים שורר, עורך "דבר". אך צעירי ציון חזרו לחיק המפלגה רק ב-1948, וכך הוקמה "פועלי ציון התאחדות".

גם אם האיחוד לא התגשם, הרי שפעילות ההכנה לקונגרס בכל זאת ליכדה את השורות במידת מה. סיעת ארץ-ישראל העובדת, שחברים בה פועלי ציון ימין ושמאל, התייצבה לבחירות ברשימה אחת. תוצאות הבחירות היו מצוינות: קרוב ל-40,000 איש שקלו את השקל, לעומת כ-8,000 מצביעים לקונגרס הכ"א. הגוש הפועלי זכה ברוב קולות. אחרי שנות עמל ומאבק כבשו סוף-סוף את הרחוב והיו למפלגה הגדולה ביותר בתנועה הציונית בארגנטינה.

הקונגרס הציוני הכ"ב קבע שבכל ארץ שבה אין הסתדרות אחידה יש לקיים פדרציה ציונית ארצית, אם כל הנוגעים בדבר תמימי דעים בעניין. בארגנטינה, שם היו הדעות מפולגות, הוסיפה להתקיים המועצה הציונית העליונה, אותו גוף שהוקם כפתרון ביניים. אכן, גם בתנועה הציונית התקיים הכלל שאין דבר קבוע כמו הסידורים הזמניים.

ההסתדרות הציונית האחידה היתה אמורה לכלול את כל המפלגות הציוניות, היינו גם את הרביזיוניסטים. המפלגה הרביזיוניסטית הוקמה בארגנטינה ב-1930; מטבע הדברים ובהיותם מפלגה בורגנית ראו את עצמם קרובים לפדרציה, אולם כאשר ביקשו להצטרף אליה נדחתה בקשתם: הם היו מפלגת מיעוט, לא מנו יותר מעשרה אחוזים ממספר חברי הפדרציה, ולאחר פרישתם מההסתדרות הציונית העולמית, נעשו שוליים עוד יותר, אף שהתקבלו לדירקטוריון קק"ל.

עמדת פועלי ציון כלפי הרביזיוניסטים היתה שלילית ביותר. אהבה גדולה לא שררה ביניהם מעולם: כאשר שאלו פעם את יוחנן באדר, איש חרות קיצוני, אם לא נשאר לו שום דבר מחברותו בבונד בימי נעוריו, ענה בחדווה: "כן, השנאה לפועלי ציון!" אותה שנאה חודדה והחריפה אחרי רצח ארלוזורוב, כאשר חברי מפא"י הפנו אצבע מאשימה כלפי הרביזיוניסטים, ואלה טענו שזו עלילת דם ושמפא"י מנסה לנצל את הרצח לעשיית הון פוליטי. לא רק מבחינה רעיונית, אלא אפילו מבחינת הסגנון היה ניגוד גמור בין שתי המפלגות: פועלי ציון ראו ברביזיוניסטים מפלגה פשיסטית, המטפחת את פולחן המנהיג, את "היהוד וההדר" של הסימנים החיצוניים. רגלסקי השווה את "הצעדה לארץ-ישראל" שהרביזיוניסטים ארגנו ב-1936 ל"צעדה על רומא" של מוסוליני. משה חש דחייה פיזית ממש מהסגנון הזה, המנוגד כל כך לאופיו ולכל דבר שהאמין בו.

אבל זה לא הטריד במיוחד את מנוחתו: שאר המפלגות ראו ברביזיוניסטים בארגנטינה מפלגת מיעוט משנית בחשיבותה, ואם דנו בה בכלל, נדרשו בעיקר למעשיה בארץ-ישראל ולא לפעולתה במקום. בכל זאת, לנוכח האפשרות של ביקור של ז'בוטינסקי בארגנטינה – ביקור שבסופו של דבר לא יצא לפועל – התנערו והקימו בראשית 1940 את "הוועד המתאם של הפעולה הציונית" בשיתוף עם פועלי ציון שמאל, הפדרציה, הקרנות הלאומיות והליגה למען ארץ-ישראל העובדת. אחת המטרות הראשיות של הוועד היתה לנסות ולבטל את ביקורו המתוכנן של ז'בוטינסקי, הכרוך בהכרזת מגבית עצמאית של הרביזיוניסטים, בה בשעה שיתר המפלגות עמדו להכריז על מגבית מאוחדת למען קורבנות המלחמה באירופה ובניין ארץ-ישראל.

לימים ראה משה לנכון לפרסם ב"אונדזער צייט" מאמר תחת הכותרת "שוב בקשר לממשלה יהודית", ובו הוא לועג לרעיון הרביזיוניסטי להקים ממשלה יהודית בגולה. אלה "פסבדו-אריסטוקרטים" מתוסכלים על שאינם מסוגלים להקים מפלגה של ממש, וכל רעיון הממשלה בגולה, שאינו מקובל על אף מפלגה אחרת, אינו אלא ניסיון להתחרות בסמכותה של הסוכנות היהודית. בגיליון מאי 1947 של "אבנסדה חודיה" הוא כותב מאמר ששמו "הפסיכופתולוגיה של הטרור בין יהודים", ובו הוא מעלה את התזה שהאידיאולוגיה והמעשים של הקבוצה הטרוריסטית בארץ-ישראל עומדים בניגוד גמור לכל מה שאנו רגילים לראות כאופייני ליהדות; הם זרים למציאות שלנו, לאפשרויותינו ולמטרותינו. נכון הדבר שהמדיניות הנלווה של הממשלה הבריטית מעוררת מרירות וייאוש בקרב הנוער. ובכל זאת, אנו סבורים שגילויי הטרוריותם הם נטע זר, גידול פתולוגי בפסיכה שלנו. את הטרוריסטים צריך לשים בקרנטינה.

פועלי ציון שבו לעסוק אך לעתים רחוקות בנושא, ולא דנו בו אלא כדי להביע את סלידתם ממעשי הרביזיוניסטים בארץ-ישראל בזמן המנדט.

ופותחים עשור

בימים 24-25 בדצמבר 1939, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, נערכה ועידת חירום של דא"א כדי לתכנן את מפעלי העזרה, והוכרז על מגבית מאוחדת למען הקורבנות ולמען בניין הארץ. ב-9 בינואר 1940 כתב אריה טרטקובר למשה מהקונגרס היהודי העולמי:

אני רואה חובה לעצמי לפנות ישירות אליך, כאדם המרכזי בתנועה בארגונינה... תמיד יצאתי מההנחה שיהדות ארגונינה היא אחד היסודות החשובים ביותר בעם היהודי, ושעוד יוטל עליה למלא תפקיד מרכזי בתולדות העם היהודי... מהלך המאורעות האחרונים חיזק את ההכרה הזאת לא רק אצלי, אלא גם אצל כל החברים המרכזיים האחרים בתנועה העולמית. למפלגה בארגונינה אפשרויות רבות לעבודה רעיונית וארגונית... ברור שברגע זה, כאשר חל השבר ביהדות פולין – לפחות לעת עתה – נקודת הכובד של החיים היהודיים עברה לאמריקה, ועל ארגונינה להיות המרכז השני של החיים היהודיים ביבשת זו, אחרי ארצות הברית.

ובאותו מכתב: "שמחתי מאוד לקרוא את הידיעות על ארגונינה שהתפרסמו בשבועות האחרונים בעיתונות, ובעיקר את הידיעה על הקונגרס היהודי הארגונינאי ועל מגבית הסיוע לארץ-ישראל וליהדות פולין, אשר הוכרזה אצלכם".

החבר ליס, מרכז הליגה בטוקומן, אחת מערי השדה בצפון-מזרח המדינה, כתב ב-18 בפברואר 1940:

קוסטרינסקי היקר, עלי לספר לך על מצב הרוח של הצירים. הם חזרו נלהבים, גם מהקונגרס וגם מהמושבה. אחד כותב לי, הכרתי את קוסטרינסקי. הרושם הראשון היה, האם זה קוסטרינסקי הגדול והמפורסם? נו, באמת. רעמת שיער פרוע, מקטרת תקועה לו כל הזמן בפה, לבושו "לא הכי מדוקדק", פנים רזות כשל מזה רעב. עם הופעה כזו, שילך למכור עיתונים. אבל אחרי זמן מה, ובעיקר אחרי ששוחחתי עמו קצת, אמרתי לעצמי, לא היה מאושר ממני אילו אני הייתי הוא. כל הקונגרס סבב סביבו. הוא היה הדמות המרכזית בו... מכתב שני קיבלתי ממשתתפי המושבה. הם נכנסו למשרד הליגה, וישב שם אדם אחד עם שיער ענקי. "עוד כשעברנו את המפתן קרא בפנים חמורות, 'אתם מטוקומן? ומה שלום החבר ליס?' אז התחלנו לגמגם, ורק אחר כך דיברנו. אחר כך נודע לנו שזה היה קוסטרינסקי. הלוואי והיה לנו כזה בטוקומן. חבר. מורה. בן אדם במלוא מובן המילה. לדאבוננו היינו אותו מעט מאוד זמן". זה מה שהם כתבו לי.

והוא ממשיך ואומר:

ועכשיו עלי לספר לך על החברים שחזרו מהמושבה – אני עצמי לא הכרתי אותם. ממש מהפך חל בהם, אנשים שונים לגמרי. הם התחילו לארגן את הצופים ואת שכבת הנוער, ואני חושב שעכשיו יתחילו לזוז אצלנו העניינים. ארגנו כבר קורס וסמינריון על המגמות בציונות. אנא עזור לנו!

משה משיב בענווה שהוא שמח על ההערכות החיוביות לגביו. "זו עובדה מצערת שלעתים קרובות תלויה גישתם והתלהבותם של החברים, מבוגרים כצעירים, ברושם האישי אשר מקבלים מהחברים בהנהגה. אז אני שמח להערכתם".

מה היה באמת סוד קסמו של האיש "בעל הפנים הרזות כשל מזה רעב"? אין ספק שניחן במידה גדושה של כריזמה ומנהיגות, אבל מה זו כריזמה ומה זו מנהיגות – אלו תכונות קשות מאוד להגדרה; כמעט כמו סקס אפיל: כל אחד חש בזה, אבל איש אינו יודע מה זה. מנחם כרמי, שעליו עוד יסופר להלן, אמר שהתכונה שליוותה תמיד את משה היתה הסמכותיות שלו. אכן, חברי התנועה ציינו תמיד שעל ההחלטות שלו לא היו עוררין: כשהוא היה מחליט שמישהו ישתייך לקבוצת עין חרוד, או ילך להכשרה, או שיעלה או שלא יעלה במסגרת עלייה ב' או מח"ל – כך היה נעשה, ולא היה כל ויכוח. "אבא שלך החליט שאהיה מזכיר דרור בקורדובה, אז הייתי מזכיר דרור בקורדובה", אומר ראול כהן, איש מח"ל וממקימי מפלסים, ונימת ההשלמה עם הבלתי נמנע מהדהדת בקולו ממרחק שישים שנה. ואליעזר "לאלו" לרמן, לימים מזכיר דרור, מספר אותו דבר בגרסה שונה:

אבא שלך אמר שהוא זקוק לי למשימה מסוימת. זה לא מצא חן בעיני הורי – זה היה דבר די מסוכן, ואני הייתי אז בן שבע-עשרה בסך הכל. הם פחדו שאסתבך. אבל קוסטרינסקי אמר, אז זהו זה. הוא היה אצלי אלוהים – אני לא מאמין באלוהים, אז הוא היה האלוהים שלי. עזבתי כל דבר אחר ועסקתי בעניין שהטיל עלי.

ומאין נבעה הסמכותיות הזו אצל אדם כל כך צנוע – צנוע באמת, לא הצניעות המעושה והמבויתת של כל כך הרבה אנשי ציבור, המזמינים פרסום ביד אחת ודוחים אותה כביכול בשנייה – אדם שמאס תמיד בכבוד, בשררה, בקריירה, בכסף ובכל הסימנים הנלווים לכל אלה? אני סבורה שהמקור הוא בהרגשת השליחות העמוקה שפעמה בו תמיד. זו היתה גם הסיבה שהיה כל כך קנאי ובלתי מתפשר בדרכו הפוליטית. כרמי ממשיך ואומר באותה נשימה: "אתחיל במה שהוא לא היה. הוא לא היה איש קל בכלל, הוא לא היה איש פשרות בכלל, הוא לא היה מתקתק בכלל, ואוי ואבוי היה לאיש שמשה החליט לייסר בשוטים ובעקרבים!"

הוא לא היה כזה בקרב המשפחה. אבל אלה תכונות המייחדות את האדם הבטוח בדרכו, המסור כולו למטרה. משום כך היה גם אדיש לחלוטין לרושם ולסימנים חיצוניים. ההסתפקות במועט עד כדי סגפנות אפיינה אותו, כשם שאפיינה רבים מאנשי תנועתו ותקופתו. נכון שלבושו היה "לא הכי מדוקדק"; נקי, מסודר, ומעבר לזה לא עניין אותו במיוחד (הוא היה האדם היחידי שהיה מוכן אי פעם ללבוש סוודר שסרגתי לו). שוב, פשטות הנובעת בחלקה מאידאולוגיה, אבל גם טבועה בעצם אופיו. הוא לא היה הולך לספר אלא כשאמא היתה מזכירה לו וחוזרת ומזכירה שהגיע הזמן להסתפר. פעם נסע למקסיקו, שם עמד להיפגש עם נשיא המדינה, עם חברי הפרלמנט ועם מנהיגי פועלים. החברים שליוו אותו לשדה התעופה זעקו, "משה, התספורת!" תספורת, חזר, נכון, תספורת. רות באמת אמרה משהו על תספורת, אבל הוא לא הספיק. אין דבר, יסתפר כבר שם.

הוא שנה כחל ושרק, במובן המושאל גם פשוטו כמשמעו. פעם באתי לבקר בבית הורי, ואני כבר אשה מבוגרת ואם לילדים, והעזתי להתאפר קצת – ממש מעט וביד אמונה, כך קיוויתי; לא ירגישו בכלל, רק יחשבו שפתאום יפיתי. אבא נתן בי מבט אחד, ופסק: "את כבר יכולה ללכת לעבוד בקרקס, בתור מוקיון!"

מעל הכל, היה אוהב אדם. זה לא התבטא בהפגנות חיבה לכל; סגנונו היה מאופק וענייני, אף יבש. אבל תכונה זו קרנה ממנו: חברים וסתם אנשים שבא עמם במגע הרגישו בה, וכל אחד הרגיש שיש לו פינה חמה בלבו. אני, למשל – עם אמא הייתי מחליפה הצהרות אהבה פעמיים-שלוש ביום; הוא אמר לי שהוא אוהב אותי אולי פעמיים-שלוש בכל ימי חיו, אבל אף לא היה נחוץ שיאמר זאת. ידעתי שהוא אוהב אותי גם בלי שיאמר; עניין של סגנון. הוא אהב וכיבד את הזולת גם כשזה לא היה קל: יהודה שוסטר העיד שהוא לימד את חברי דרור לכבד גם את היהודי הגלותי השקוע רק בעצמו ובמלחמת הקיום שלו, על כל הכיעור והקטנוניות של חיו, וגם את הנוטים להתבוללות או לתנועות מהפכניות קיצוניות הנוגדות את דרכה של הציונות הסוציאליסטית, כגון הבונד והיבסקציה. אהבת האדם שבו התבטאה גם בתמימות מסוימת – הוא התקשה לייחס לאנשים כוונות אנוכיות, שלא לדבר על זדון או תכונות, משום שהוא עצמו לא היה מסוגל לכך. מבחינה זו היו לאמא חושים חדים יותר משלו, ולא פעם הזהירה אותו מפני אנשים או מצבים מסוימים. למותר לציין שלעתיים רחוקות מצאה אוזן קשבת.

הוא היה מהיר תפיסה ומחשבה, אבל היתה לו תמיד הסבלנות לשמוע ולהבהיר דברים גם לאנשים אטיים ממנו. כאדם החי בקרב הנוער והרואה בהעמדת דור את תפקידה העיקרי של התנועה, היה בראש ובראשונה מחנך. דרכו בחינוך לא היתה דרך ההטפה, כי אם דרך הדוגמה: הוא נתן דוגמה חיה, וכך השפיע. "רק אתה יכול לדרוש אצלי קורבנות, מפני שאתה הוא שמקריב את עצמך ביותר", כתב לו חבר צעיר. וכך יהודה שוסטר: "הוא נטע בנו את הרגשת 'החלוץ' ההולך בראש המחנה! ראינו בו את הדוגמה שלנו: לא להיסחף על ידי הזרם, לא להיכנע לחישובים של נוחות, לא להרכין ראש. רק כך בונים תנועת הגשמה".

הוא היה אחד היחידים בהנהגת התנועה שחשבו כל הזמן על עלייתם ארצה. רבים מהמנהיגים האחרים נאחזו ב"עבודת ההווה" וב"טיפוח הקהילה" על מנת להישאר במקומם; ואילו הוא חי וחלם ונשם את ארץ-ישראל: עלייה, הגשמה עצמית, חלוציות של אמת, ולא רק דיבורים ותאוריה. הוא גרס תמיד: "רשאים חברים להשתמש בשם דרור אם הם יבינו שמשמעותו בראש ובראשונה הגשמה עצמית בהכשרה ובעלייה" – וחזר על כך, בנוסח זה או אחר, כמעט בכל נאום ומאמר שלו. גם אחרי עלייתו ארצה המשיך להטיף לכך. שנים לאחר מכן, כשהיה בשליחות בדרום אמריקה ב-1953, כתב:

בישיבת המרכז, יום ראשון כולו, התחלתי לדובב את החברים. אחדים העלו את הבעיה האמיתית, הקובעת: שאלת העלייה של האקטיבה המפלגתית. מי שאינו מוכן לעלות, משום איזו סיבה שהיא, מה דינו במפלגה? ניסחו את השאלה בצורות שונות, ומבקשים ממני הכשר לפעולה ציונית-סוציאליסטית שלא על מנת לעלות. הבטחתי לקיים אתם יום עיון... שמעתי כי שפרינצק נתן הכשר זה בלונדון. אני אינני מוכן להעניק היתרים טוטאליים, אבל מוצא אידאולוגי מוכרחים למצוא.

חלוציות, הגשמה עצמית. כמה פשטניים, מיושנים ונאיביים נשמעים המושגים האלה כיום. כמה מסובכים, טעונים ומהפכניים היו אז.

העבודה נמשכת. פוחתים בהכנות למושב הקיץ השנייה, שוב בבואנוס איירס, ומושבה ראשונה בטוקומן. קונגרס המפלגה המאוחדת מתקיים ברוזריו, ובאותה הזדמנות חוגגים את חנוכת הסניף המקומי של המפלגה. אחד במאי צוין בארוחה חגיגית בהשתתפות משה קוסטרינסקי, מזכ"ל המפלגה, מרדכי רגלסקי, יעקב הלמן מהקונגרס היהודי העולמי, ויצחק ליבהובר, מזכיר דרור. את המפלגה הסוציאליסטית מייצגת משלחת רמת דרג: מייסטיג, אמיליו פרוגוני ואמריקו גיולדי. פועלי ציון משתתפים גם במצעד השנתי.

ד"ר נחום גולדמן ביקר בארגנטינה באותה שנה, 1940. "שלשום קיימנו ישיבה מיוחדת עם ד"ר גולדמן, אשר היתה מעניינת ביותר", כותב משה. "לפי ההרגל הפרולטרני שלנו עשינו מעט 'פאראד', אבל לעומת זאת דנו בעניינים קונקרטיים חשובים. הוא הודה בעצמו שזו הפעם הראשונה בארגנטינה שהוא שומע דו"חות כל כך קונקרטיים ומאלפים על הבעיות המקומיות. כפי שנמסר לנו אחר כך, הוא דיבר בהערכה רבה על הישיבה". דנים בעבודת הקונגרס היהודי העולמי, בקרנות, ביחסים בין הזרמים השונים בציונות בארגנטינה, ועוד.

גם בארצות השכנות נמשכה הפעילות המאומצת. פלטיצקי נסע בשליחות למונטווידאו, והריץ למשה מכתבים בבקשת עזרה – היה רצוי מאוד שיבוא לזמן ממושך, כדי להשליט סדר ולדאוג לארגון. משה כותב: "תפקיד התנועה (גם המפלגה, גם דרור) הוא כפול: מחד הגיבוש הפנימי של הקבוצות, הפיכתן לכוח מאורגן ובעל הכרה; מאידך, להתחשב במצב יישוב צעיר..." ובפשרנות מסוימת הוא מוסיף, "לא להוציא קוצים כשזה לא נחוץ, ולמשוך אל תחום השפעתנו חוגים רחבים ככל האפשר".

ליאו הלפרין ישב בברזיל, ואף הוא קרא למשה בדחיפות – רק אם יבוא יתחילו העניינים לזוז. דרך אגב, הוא מדווח, סטפן צווייג הבטיח לקיים הרצאה בפני פועלי ציון בריו דה ז'נירו, אבל עוד לא נקבע התאריך המדויק. לימים התלוצצו שצווייג העדיף להתאבד מאשר לדבר בפניהם.

באוקטובר 1941 חוגגים את חנוכת מעונה החדש של המפלגה. מהבניין הישן באוריבורו 333 עוברים לבניין ישן לא פחות, אבל קצת נוח יותר, באז'קוצ'ו 352. נושאים דברים יצחק ליבהובר ומשה קוסטרנינסקי. הבניין אינו קיים עוד; זה מכבר נהרס ופינה את מקומו לבית דירות בנאלי. אבל בזיכרון החברים הוא מוסיף להתקיים לא רק כמרכז התנועה, אלא כבית, בית שני ואצל רבים אף ראשון. "אינני מתגעגע במיוחד לבואנוס איירס", כתב לו חבר ששהה בשליחות בניו יורק, "אבל אני מתגעגע גם מתגעגע למרתף של אז'קוצ'ו, ולקוסטרנינסקי היושב שם טרוד תמיד". החליטו לשמר את המסורת שנקבעה במשרד הקודם, שלשכת דרור תימצא במרתף דווקא. הם חונכים את הבניין ביום ג' 28 בחודש, באספה כללית של דרור. מיוצגים המרכזים בבירה ובפרובינציות. נבחרת לשכה מרכזית חדשה.

בסוף 1941 הוקמה "אמי"א", האגודה ההדדית היהודית בארגנטינה. בעצם היתה זו הקהילה של בואנוס איירס, אשר התאחדה אחר כך עם שאר הקהילות בוועד הקהילות. בבחירות העמידו פועלי ציון רשימה משלהם, ומשה קוסטרנינסקי היה נציג המפלגה בוועד המארגן.

17 באפריל 1942 – הכנס הארצי של המפלגה המאוחדת: הלשכה המרכזית דחתה את הכנס בשבוע ימים כדי שלא להתחרות בכינוס קק"ל. לפי "אונדזער צייט" היתה הישיבה השנייה, שעסקה בבעיות הנוער, ברמה גבוהה במיוחד מבחינת ביטוי דעות המשתתפים. בישיבה השלישית, למחרת בבוקר, הוקראו המסקנות והחלטות הוועידה. דנו בין היתר בטרגדיה של "סטרומה". אירוע מרכזי בכנס היה הוויכוח הנוקב שהתפתח בין הלמן, גלזמן וקוסטרנינסקי על ארגון הקהילה בבואנוס איירס.

25 במאי – יום העצמאות של ארגנטינה. משה יושב בבית וכותב. בין היתר הוא מנסח שני מכתבים ארוכים ומפורטים: האחד לקרן היסוד, ובו הוא שוב מתאונן על הכספים שהפדרציה לקחה לעצמה מהקרנות, כאשר פועלי ציון עשו את רוב העבודה. מכתב שני הוא מריץ למחלקת הארגון של ההסתדרות הציונית בירושלים, ובו הוא מספר על ועדת התיאום שהקים ד"ר יעקב הלמן, איש פועלי ציון ונציג הקונגרס היהודי העולמי, כדי לאחות את הקרע בין הפדרציה לפועלי ציון.

סוף יוני-תחילת יולי: הכנס השלישי של פועלי ציון – צעירי ציון מתקיים במוזסויל. ברכות שלוחות מהברית העולמית פועלי ציון – צעירי ציון, מהקונגרס היהודי העולמי, מדירקטוריון קק"ל ומלייב יפה, יו"ר קרן היסוד, שהגיע לארגנטינה בשליחות ושהה בה שישה חודשים. דנו בין היתר בעבודה למען קק"ל וקרן היסוד. החברים מתחייבים לתרום שווה ערך של יום עבודה אחד למען הקרנות הללו.

מהחלטות הכינוס:

(1) להורות ללשכה המרכזית שתראה כמיממה החשובה ביותר את העמקת הצד האידיאולוגי בציונות ארגנטינה על ידי הסברה, חינוך, תעמולה וארגון שיטתיים.

(2) לנקוט את כל הצעדים האפשריים כדי לכוון בארגנטינה ארגון גג של המפלגות הציוניות הקיימות, כמרכז לקרנות, לשקלים, לתעמולה כלל-ציונית ולתפקידים פוליטיים, המוכרים על ידי ההנהלה הציונית, וזאת בלי להתכחש לאפשרות לחזור למאבק למען מימוש החלטת הקונגרס הציוני בדבר כינון הסתדרות ארצית אחידה.

עוד דנו בענייני נוער והתנועה בכלל. הוחלט לכלול בתקציב הלשכה המרכזית של המפלגה סעיף חודשי לפעילות דרוור, תמיכה בביטאון חדש של הנוער, בסמינר להכשרת מדריכים, בפרסום חומר לחינוך והסברה, בפרויקט לחקירה וללימוד על הנוער היהודי בארגנטינה, וכו'.

הכינוס נחשב למוצלח במיוחד. משה כתב בעקבותיו מאמר תחת הכותרת "תוך הכרת כוחנו":

ידענו, ויחד עם זאת היתה זו תגלית אפילו לאלה מאתנו שמכירים היטב את המפלגה ומאמינים בכוחה. מספר לא גדול של צירים – בסך הכל ארבעים – התאספו במקום צדדי, ללא פרסום בעיתונים, ברגע של אוזלת יד ובלבול מוחות ברחוב היהודי. המטרה היתה לחדד את הכלים הארגוניים כדי שאפשר יהיה להיטיב ולשרת את החברה ואת העם.

וגם הקשיים נמשכים. ב-11 בספטמבר כתב לנ' רוטנשטרייך ממחלקת הנוער של ההסתדרות הציונית: "במחצית השנייה של יולי היתה צריכה להתקיים ועידתנו הארצית, ועל סדר היום חשבנו להקדיש זמן רב לבעיות הנוער. הוועידה לא התקיימה משום חוסר האפשרות לדבר בה יידיש" (איסור הממשלה על כל השפות הזרות, משום המלחמה בתעמולה אנטי ארגנטינאית).

בד בבד התחילה עבודת הארגון של המושבה השלישית.

אוקטובר 1942: חברי דרוור לקחו על עצמם בשם המפלגה המאוחדת את עבודת הגבייה של התרומות למען ההתיישבות הכפרית בארץ.

שבת 8 בנובמבר: כנס גדול לעזרת קורבנות מלחמת העולם והפליטים. דיווח על הישגי מגבית החירום. מחליטים לשתף בפעולה זו גם את ארגוני הנוער.

בנובמבר מתקבל מכתב מצ'ילה:

בוודאי נודע לך מהגיליונות האחרונים של "מונדו חודיו" ... שהחברים שלנו תופסים עכשיו בפדרציה הציונית בצ'ילה את משרות היושב ראש, המזכיר הכללי, ותפקידי ארגון, תרבות, הסברה ועיתונות, וקק"ל. אבל אם בתקופה החדשה לא נעשה פעילות רחבה משלנו, יימחקו ההישגים שלנו בזרם הכללי של פעילות ציונית סתם.

1943

ב-1943 כבר ידעו פרטים רבים על השואה, אם כי מלוא הזוועה התגלה רק אחר כך. בארגנטינה הלכו וגברו הנטיות הפשיסטיות, וכן גם האנטישמיות על רקע פוליטי, בנוסף לאנטישמיות הישנה על רקע דתי.

ביוני אותה שנה חלה בארגנטינה הפיכה צבאית. קבוצת קצינים עלתה לבירה, וכמעט ללא התנגדות הדיחה את הממשל. הנשיא, רמון קסטיליו, ורוב חברי ממשלתו עלו על אוניית מלחמה ונמלטו לחוץ לארץ, וקבוצת הקצינים תפסה את השלטון.

בחודשים הראשונים פעלה בחסות הממשל החדש קבוצה קתולית ולאומנית קיצונית, אשר עשתה בדק בית יסודי ביותר: שינו את תוכנית הלימודים בכל האוניברסיטאות, פיטרו פרופסורים שלא נראו להם, והנהיגו את לימודי הדת הקתולית כמקצוע חובה בבתי הספר. נוסף על כך פיזרו את המפלגות הפוליטיות והחמירו במיוחד את הרדיפות אחרי הקומוניסטים על כל גוני האדום והוורוד, כולל כמובן הסוציאליסטים, כשהם עוצרים ואוסרים רבים ממנהיגיהם. אחד הצווים הראשונים של המשטר היה האיסור על השימוש בשפות זרות, מלבד בעיתונות; אך באוקטובר פרסמו צו האוסר גם פרסום עיתונות ביידיש. הצו הזה בוטל לאחר זמן, ורק עקב התערבות אמריקאית נמרצת בהשפעת הלובי היהודי.

כעבור זמן קצר התברר שהאיש החזק בהפיכה היה הקולונל חואן דומינגו פרון, שיחד עם אשתו אוויתסה הטביע את חותמו על ההיסטוריה הארגנטינאית במשך העשור הבא ויותר. הוא אמנם הסתפק בהתחלה בתואר הצנוע של שר העבודה והרווחה – משרד שרק אז הוקם – אך היה הכוח המניע מאחורי האיש שהושיב על כס הנשיאות, הגנרל פארל.

רבות דובר ונכתב על עמדתו של פרון כלפי כוחות הציר והנאציזם. את שנות השלושים עשה כמשקיף צבאי ברומא. גינוני הפשיזם, הטקסיות, ההזר, המדים המפוארים, פולחן המנהיג, דיברו אל נשמתו הלטינית. דמותו המתנשאת של בניטו מוסוליני, נאומיו הבומבסטיים, הרשימו את בן הכובסת הענייה. כאשר עלה לשלטון נקט עמדה רשמית של "ניטרליות" והתמיד בה כל שנות המלחמה, זמן רב אחרי שמדינות דרום אמריקאיות אחרות ניתקו את קשריהן עם כוחות הציר. אלא שהוא היה רחוק מאוד מניטרליות. משרד החוץ האמריקאי ראה בארגנטינה את מוקד הריגול הנאצי בדרום אמריקה, ואין כל ספק ששימשה מקלט למאות ואלפים מראשי הנאצים לאחר המלחמה: אייכמן ומנגלה הם רק השמות הידועים ביותר, אבל היו רבים אחרים, כעוזרו של אייכמן פרנץ שטנגל, משתף הפעולה הבלגי פייר דיייה, איש הס"ס לודביג ליינהרדט, ריינהרדט שפיצי, ועוד. פרון מינה נציג ברומא, איש דת ושמו דרגנוביץ', כדי לעזור לנאצים בבריחתם. כאשר קלאוס ברבי, "התליין של ליון", שאל את דרגנוביץ' למה הוא משתדל כל כך למענו, ענה לו, "עלינו לבנות עתודה מוסרית שתשמש אותנו בעתיד". וכאשר ל"עתודה המוסרית" מתווסף גם בצע כסף – הקונסוליות הארגנטינאיות באירופה, ובעיקר בספרד, מכרו דרכונים בסכומים גבוהים ביותר – אין

צורך בנימוקים נוספים. עדיין נותרה בעינה חידת נסיעתה של אוויטה לאירופה, נסיעה שהיתה אמורה להימשך שלושה שבועות והתארכה לחודשיים, וכמו במקרה התרכזה בספרד ובשווייץ, מקומות הריכוז של הנאצים המחפשים מקלט לאחר המלחמה; וכמו במקרה התחילה גם ליהנות אחריה מאמצעים כספיים בלתי מוגבלים, סכומי עתק שאין להסביר אותם בשיטות ההתרמה הדיקטטוריאליות שנקטה עד אז בארגנטינה בלבד. מקורות בלתי נדלים אלה אפשרו לה לקנות את לבם של ההמונים במתנות ובהטבות למיניהן. בשווייץ משוכנעים, גם בחוגי הבנקאות וגם בחוגים הפוליטיים, שיד המקרה לא היתה בכל אלה; ואחרי מותה של אוויטה שלח פרום את אחיה, חואן דוארטה, לשווייץ, לנסות לאתר את המטמון שלה, אך הלה העלה חרס בידו. במשפחת פרום, מסתבר, לא האמינו בחשבונות בנק משותפים.

בקיזור, תמיכתו של פרום בפשיזם ובנאציזם היתה סוד גלוי. מתנגדי המשטר כינו את הפרוניזם "פרו-נאציזם". אך בין ההיסטוריונים שבאו לבדוק את התקופה לאחר מכן נשמעו קולות אחרים. קולות בודדים, אך צורמניים. האיום הנאצי בארגנטינה, אמר רונלד ניוטון, איש אוניברסיטת סטנפורד, אינו אלא המצאת שירות הביון הבריטי, אשר חשש מפני אובדן השוק הארגנטינאי המסורתי לאחר המלחמה וכיבושו על ידי ארצות הברית, ועל כן השתדל לסכסך בין שתי הארצות. אילו היה פרום באמת פשיסט, טען, לא היה זוכה בבחירות לנשיאות ב-1946, אחרי מפלת גרמניה הנאצית.

הרביזיוניזם ההיסטורי הזה לא היה משכנע ביותר: גם וינסטון צ'רצ'יל התבטא בבוז על הארגנטינאים אשר "בחרו להתעסק עם הרוע, ולא סתם עם הרוע, אלא עם הצד המפסיד". כבר בסוף 1942 התחילה התכתבות בין משה ובין "הארגון למען עולם חופשי", שמושבו היה בניו יורק: "אף שאין לנו כל ספק שרוב העם בארגנטינה שותף לדעותיו של הארגון שלנו, עלולים להתעורר קשיים, לאור המצב המדיני הנוכחי בארצך, בהקמת ועד שיעמוד בראש תנועה בעלת אופי בין-לאומי. על כן נחוץ שיתוף פעולה מצדך כדי להתגבר על הקשיים האלה". גם סגן נשיא אורוגוואי הוא חבר בוועד, והוא מבקש להפעיל לחץ בארץ השכנה.

בידודה המדיני של ארגנטינה בימים אלה אינו מאיים רק על נקיטת סנקציות נגד הפשיזם והשלכותיו המוסריות, אלא שהוא פותח פתח לכוחות הריאקציה... הבחירות לנשיאות הממשמשות ובאות, ובידודה המוחלט של ארגנטינה לאחר ניתוק היחסים בין צ'ילה לכוחות הציר, מביאים אותנו להקמת מחלקה לארגנטינה ולהגברת מאמצינו... ואנו מזמינים אותך להצטרף לעבודת ההכנה.

אבל בארגנטינה רצו דווקא להאמין בגרסת הניטרליות, חרף כל העובדות וההוכחות. עניין של גאווה לאומית: למה להיות מזוהים עם הצד המפסיד כאשר אפשר אחרת. הדברים מצאו הד נרחב

כל כך, שבשנות התשעים הקים הנשיא קרלוס מנם ועדת הקירה לברר את היקף הפעילות הנאצית בארגנטינה. בוועדה השתתף צוות בין-לאומי של היסטוריונים ועיתונאים ידועי שם, ולאחר בדיקה מדוקדקת אישר את כל ההאשמות, ועוד. כפי שטען בזמנו הסטייט דפרטמנט, אנשי שירות הביון של הימלר עשו בארגנטינה כבשלהם כל שנות המלחמה, ובעזרת הממשל ניסו גם להשפיע בארצות השכנות, שהמשיכו לנטות לצד בעלות הברית. בבוליביה אף ארגנו הפיכה צבאית אשר הפילה ב-1943 את המשטר. בדרום ארגנטינה, בפּטגוּנְיָה, פעלה מעבדת גרעין סודית בהנהלתו של המדען האוסטרי ריכטר; פשטו שמועות עקשניות שגם בונים שם מחנות ריכוז, וקרוב לוודאי שהשמועות הללו היו נכונות, אף שלא נשארו הוכחות ברורות.

היהודים הרגישו שהם יושבים על הבית אבק שרפה. הם כבר ראו את הצוללת הגרמנית "גרף שפה" שוקעת מול חופי בואנוס איירס. הם ראו את הביטאון הנאצי, שהתהדר בשם הארגנטינאי כל כך "אל פמפרו", מפיץ תעמולה ומכריז על הניצחון הממשמש ובא של כוחות הציר, שהנה-הנה ינחתו על חופי אמריקה הדרומית וישחררו אותה מעול הקולוניאליזם האמריקאי; ואגב, מי השולט בארצות הברית אם לא היהודים, בכסף שלהם? באותה נשימה הזכירו לקוראים שהכל יודעים כמובן שכל היהודים הם "רוסוס" וקומוניסטים מושבעים. פרון עצמו אמנם נזהר מהצהרות אנטישמיות בפומבי – להפך, אחרי המלחמה אמר ש"היטלר ודאי לא היה מפסיד לולא היה מתחיל עם היהודים". אבל זה היה **אחרי** המלחמה. בינתיים הצליחו התעמולה והאינדוקטרינציה הנאצית להעכיר את האווירה וליצור מצב רוח קשה ביותר.

איש לא דיבר אתי על כל הדברים האלה. איש לא סיפר לי על ההפגנות, על האספות החשאיות והפומביות. אלה לא נושאים לשיחה עם ילדה בת חמש. אבל ילדים שומעים ורואים גם דברים שלא נאמרים להם במפורש, וקלטתי דברים מסביב. איכשהו חשתי שכשאבא בא הביתה מאוחר בלילות, הוא בסכנה. היה לי סיוט שחזר ונשנה: אני הולכת ברחוב עם אבא, מחזיקה בידו. קיץ, וחס מאוד. פתאום מתחיל אבא להינמס בחום, ממש ניתך כגוש קרח. הוא הולך ומתכווץ עד אשר לא נשאר ממנו דבר, וידי האוחזת בידו ריקה. הייתי מתעוררת בצעקות. כשאבא היה בבית הוא היה ניגש אלי והייתי נרגעת מיד, וכשלא היה, היתה אמא יושבת על מיטתי ומנסה להשקיט אותי, אך לא הייתי נרדמת שוב עד שהייתי שומעת את צעדי המהירים ואת המפתח שלו בדלת. אבא בבית, הכל בסדר, זה היה רק סיוט. מעולם לא סיפרתי להורי או לאף אחד אחר על הסיוט. פחדתי שאם אביע אותו בקול רם, יהפוך למציאות. ילדה רגישה, קבעו כולם, אין פלא שהיא סובלת מביעות לילה ואחר כך שוכחת הכל.

אבל אני מקדימה מאוחר למוקדם. אצלנו התחילה השנה דווקא בשקט. עברנו לגור בכפר, קרוב לבואנוס איירס. הייתי ילדה חולנית. בהיותי בת שנתיים וחצי לקיתי בשיתוק ילדים. אינני זוכרת פרטים רבים על המחלה, אך זכורים לי היטב הבקרים הרבים שבהם היתה מקימה אותי אמא עם

שחר למרות מחאותי הנמרצות כדי שנגיע מוקדם לבית החולים. נסענו אין-ספור פעמים והיינו תמיד בין הראשונים, אך השבועות חלפו ואיכשהו היו הרופאים עסוקים מדי ואף פעם לא הצלחנו להתקבל לבדיקה. תמיד היו חולים אחרים שהקדימו אותנו, אף שנרשמו בתור הרבה אחרינו. לבסוף נכמרו רחמיה של אחת האחיות – נזירה, רוב האחיות בארגנטינה היו אז נזירות – והיא אמרה לאמא: "גברתי, את מבזבזת את זמנך וחבל על הילדה. עלייך לקחת אותה לביקור פרטי אצל הרופא, ולשלם לו בעד הביקור כפי שיבקש ממך. אחר כך יקבל אותך גם בבית החולים, אך תצטרכי לגשת אליו שוב מפעם לפעם לבדיקות".

ואכן, כך היה. שוב אינני זוכרת את הפרטים, אלא רק את הפחד מפני הטיפולים המכאיבים. פעם ראתה מזכירתו של אבא שהוא בא למשרד כולו נרעש וחיזור. היא לא הבינה מה קרה, עד שהסביר לה שהיו צריכים לשאוב מוח עצמות מעמוד השדרה שלי, דבר מכאיב ביותר, וצעקותי הרעידו את קירות בית החולים. הוא ידע שהטיפול יהיה קשה, והחליט לקחת אותי אותו יום לבית החולים כדי לחסוך את הדבר מאמא, וכדי לעמוד לצדי ולתמוך בי. הייתי מוכרח לעשות את זה, אמר לה, הייתי חייב את זה לעצמי ולילדה.

הטיפולים למיניהם ארכו למעלה משנה וחצי, אך נרפאתי לחלוטין. איש לא היה מעלה על דעתו כיום שאי פעם נפגעת בשיתוק ילדים, אלא שנשארתי חלשה ובליתי את רוב חודשי החורף במיטה. הרופאים קבעו שאני זקוקה לאוויר צח, והמליצו שנעבור לגור בכפר, לפחות לחודשי החורף, עד שאתאושש. הורי מצאו בית בכפר במרחק שעה וחצי מבואנוס איירס, בית קטן, מסויד כולו לבן, מוקף בחצר גדולה ומוזנחת. כמה תרנגולות התרוצצו בחצר, והעמדתי שם ארגז עץ שעליו הכרזתי כמלונה לגור הכלבים החמוד שנתנו לי. מאחורי הבית השתרע שדה שגדלו בו פרא כל מיני עצים ושיחים. השדה הזה הפך לגן הקסום שלי, פינת הסתר שבה אהבתי לשחק ולטוות חלומות. לייבל, אחיה של אמא, שהבריח אותה לבואנוס איירס כאשר הגיעה ללא ניירות, נפרד אז מאשתו וגר אתנו.

מה זיכרון הילדות שאת הכי מתביישת בו, שאל פעם ידיד, פסיכולוג לעת מצוא. אין לי במיוחד במה להתבייש, עניתי גבוהת רוח, אך לנגד עיני צצה מיד תמונה: אני כועסת על הדוד, אינני זוכרת מדוע, ומשליכה עליו את הבובה שאני מחזיקה אותו רגע בידיים, בובתי היפה ביותר, בובת פורצלן הפותחת וסוגרת את העיניים ואת שערותיה אפשר לסרק בדיוק כמו את שערותי שלי – מתנה מאהרון דייחובסקי, כמובן. אני מחטיאה, והבובה אינה נוחתת על ראשו של הדוד המרגיז, אלא על הרצפה, והיא נשברת לרסיסים. והנה עומדים עלי אבא והדוד, האחד לשמאלי והשני לימיני, ושניהם מלטפים אותי ומנשקים אותי ומבטיחים לי בובה יפה שבעתיים, עם שערות עוד יותר יפות וארוכות, ואינני יכולה לומר להם שאינני בוכה על הבובה שנשברה, אלא כי אני מתביישת – כי אני יודעת שלא התנהגתי יפה ולא מגיעים לי דברי נועם וניחומים, אלא ההפך. ואפילו אז, כילדה קטנה, ידעתי כי בת מזל אני.

וכך, באותו חורף בכפר, הצליחו בכוחות משותפים אבא, אמא והדוד להבריא אותי, לחזק אותי ולהפוך אותי לילדה מפונקת מאוד.

כשחזרנו העירה עברנו לגור בדירה בשכונת אונסה, אחד מריכוזי היהודים בבואנוס איירס. חזית הבניין, שנבנה כנראה בסוף המאה הקודמת, היתה עשויה אבן אפורה מגולפת מעשה ידי אמן, זכר לימים טובים יותר, וכל הרואה אותה היה חושב שמאחורי חזית כזאת מסתרות מן הסתם דירות מרווחות ומפוארות. אך מדלת הברזל הכבדה נמשך מסדרון ארוך מאוד, צר ואפל, שדירתנו היתה ממוקמת בסופו. היה לנו חדר כניסה ששימש גם כחדר אוכל, ועוד שני חדרים. היתה זו דירה קטנה ואפלה, ואפילו החצר שנפתחה מהחדרים לא עזרה הרבה – הקירות הגבוהים של הבניינים סביב האפילו עליה, ורק פינה קטנה היתה זוכה לקרן שמש בשעות מסוימות של היום. פעם העיר מישהו לאמא, "לא הייתי רוצה לגדל ילד בדירה כזו" – וראיתי איך היא משתדלת להסתיר את הפגיעה תחת מסווה של שוויון נפש: היא גידלה בדירה הזאת שתי ילדות. משכורת של מזכ"ל פועלי ציון ומשכורת של מורה אינן מאפשרות הרבה יותר מזה.

אבל מעלה גדולה אחת היתה לה לדירה הזאת: היא היתה גמישה. זאת אומרת, קירותיה היו מתרחבים. לא זו בלבד שהבית המה תמיד מאדם, עשרות אנשים ביום ובלילה שהיו באים לערוך ישיבות, למסור על הנעשה במקומותיהם, להוריד קצת מהלב או סתם לביקור ידידותי, אלא שחונן מהמשפחה גרו שם תמיד אנשים נוספים. היו כאלה שזה עתה הגיעו לעיר הגדולה וטרם מצאו סידור נאות; היו שבאו מפנים הארץ בענייני התנועה, וגרו אצלנו מפני שאף אחד לא היה מעלה על הדעת שילכו למלון; היו שהגיעו למחנות הקיץ או להכשרה, הקדימו את בואם ונשארו בינתיים אצלנו.

ולא רק חברי התנועה התארחו אצלנו. היתה בחורה ושמה ציפורה שבאה מפרובינציה רחוקה ללמוד בבירה, ובידה פתק ממשפחת מכרים. היא מזכירה לי את עצמי כשהייתי סטודנטית, אמרה אמא, גם לי לא היה איפה לגור ובקושי היה לי מה לאכול. היא תגור אצלנו! ואכן היתה לבת בית ונשארה אצלנו זמן ממושך.

גם עוזרת הבית גרה אצלנו. אמא השתדלה תמיד למצוא עוזרות יהודיות כדי שידברו אתנו יידיש ושלא תהיה הרגשה שאדם זר מסתובב בבית. אבל פעם לא מצאה, ובאה אלינו בחורה אינדיאנית מהפרובינציות, זה עתה הגיעה לבואנוס איירס, עד כדי כך שבקושי דיברה ספרדית ורק שפת השבט שלה, קיצ'ואָה, היתה שגורה בפיה. בפליאה בחנה את רצפת העץ שבבית, אך לא אמרה דבר. היא ראתה את אמא מדברת בטלפון, והבעת פניה ענתה בה ברורות: האשה הזאת יצאה מדעתה, מחזיקה שפופרת שחורה ביד ומדברת עם עצמה. נקודת המשבר באה כאשר ירדה אתנו למנהרה במעמקי האדמה ופתאום הגיחה לפנינו מפלצת ענקית יורקת אש שנשאה בבטנה המון אנשים, ממש מאות אם לא אלפים. היא פרצה בצעקות אימים וניסתה לברוח, אך מרוב בלבול לא מצאה את הדרך החוצה. והנה הפלא ופלא – האנשים יוצאים להם מבטן המפלצת, בריאים ושלמים,

ומתהלכים בנחת במנהרה כאילו לא אירע דבר והחוויה הנוראה הזאת כלל לא עברה עליהם. זה לא מקום בשבילה, הודיעה לאמא, לא כך היא תיארה לעצמה את העיר הגדולה. כאן הכל מעשה שטן והיא חוזרת הביתה לפני שתתחיל להיראות כמו נשים אחרות במקום הזה, שהנעליים שלהן משונות וגבוהות והן מורחות על הפה מין משחה אדומה וגועלית שכזו.

כעבור חודשים אחדים דיברה הבחורה לא רק ספרדית, כי אם גם יידיש שוטפת, והכבד הקצוץ שלה היה טוב לפחות כמו של סבתא וללא ספק יותר טוב משל אמא. היא התלבשה והתאפרה לפי מיטב האופנה ונהנתה להיכנס לבטן המפלצת ברכבת התחתית ולנסוע בה, ולשוחח עם החברות שלה בטלפון. ותרא כי טוב, ותחליט שגם על האחים והאחיות שלה ליהנות מכל הטוב הזה. היא ביקשה רשות מאמא להביא את אחת האחיות שלה שתגור אצלנו כמה ימים עד שתסדר, ולפני שהבנו מה קורה נחת עלינו משהו דומה לשבט אינדיאני. איכשהו נמצא מקום לכולם, וקליטת ההגירה מהכפר אל העיר הוכתרה בהצלחה.

בקומה מעלינו גר גרמני, וכל השכנים ידעו לספר שהוא מרגל נאצי. מרגל משונה ביותר: לא זו בלבד שבא לגור בלב שכונה יהודית מובהקת, אלא שכאשר היה משתכר, כפי שהיה קורה לעתים לא רחוקות, היה מכריז בקולי קולות ובספרדית משובשת להחריד מה יעשה היטלר כשיכבוש את ארגנטינה. מכל מקום, גם אם לא היה מרגל, היה ללא ספק גרמני ונאצי, ופחדתי ממנו מאוד. פחדתי גם מהמסדרון הארוך והאפל שבבניין, פן אתקל בו שם; וכשהיה חולף על פני הייתי תוקעת בו מבטי זעם, שידע מה אני חושבת עליו, אבל מעולם לא העזתי לומר לו ולו גם מילה אחת. הדבר המוזר הוא שגם הוא לא אמר לי מעולם אף מילה וגם לא הסתכל לעברי, כאילו אינני קיימת. ילדה יהודייה קטנה בעלת צמות ארוכות, שבין כה וכה תישלח עוד מעט לאחד ממחנות הריכוז שבונים בפטגוניה, בדרום הארץ. מבטי האיבה שלי היו מבוזזים עליו.

זמן קצר לאחר שובנו התחילה אמא לשהות יותר ויותר זמן בבית החולים. אביה, שמואל חיים, חלה, ולא מצאו את הסיבה. הסברה היא שכיום היו מאבחנים בו סרטן הכבד. למרות חששותיו שלא יוכל ללמד בארגנטינה מצא בכל זאת תלמוד תורה ובית ספר למבוגרים, שם עבד, כנראה בהתנדבות. שלא כסבתא הקפדנית והמחמירה, היה סבא אדם חם ומפנק. היינו מבליים יחד שעות, משוחחים כאנשים בני אותו גיל ומשחקים בכל מיני משחקים שהמציא. הוא היה עושה צלליות סיניות נפלאות על הקיר וקיפולי נייר בשיטת אוריגמי היפנית. הוא גם לימד אותי קרוא וכתוב, ביידיש כמובן.

מאחר שכך, התיישבתי לכתוב יומן. אמא מצאה ביומני כתוב, "למה יש לי אבא שאף פעם איננו בבית?" כיום לא זכורים לי רגשי קיפוח כלשהם או קנאה בילדים אחרים שאבא שלהם נמצא יותר בבית. להפך, היה ברור לי שהתמזל מזלי ויש לי האבא הכי מקסים, הכי חכם, הכי יפה, הכי נהדר עלי אדמות. חוץ מזה הוא כל-יכול, ויצילני מכל צרה. וכשהיה בבית, היה חג. מעולם לא הרים עלי אצבע, אף שבדור שלי היה די מקובל להוריד סטירת לחי לילד שסרח או לעשות לו עיסוי במקום

שעליו נהוג לשבת; ולא עוד אלא שאינני זוכרת שאי פעם הרים עלי את קולו. גם לא היה נחוץ לו – מבט תוכחה אחד ממנו כאב יותר מכל הסתירות והצעקות שבעולם. תסביך אלקטרה? ודאי, עד עצם היום הזה. אבל – איך אומרים על פרנויה – העובדה שיש לך תסביך רדיפה אין פירושה שלא רודפים אחריו? העובדה שיש לי תסביך אלקטרה אין פירושה שלא היה לי האבא הכי מקסים, הכי חכם, הכי יפה, הכי נהדר עלי אדמות.

סבא הלך לעולמו ביוני אותה שנה. עד מחלתו הסופנית היה איש בריא, וכולם ניבאו לו אריכות ימים. סבתא, לעומת זאת, היתה דקה ושברירית, וכל פעם שהיתה נופלת למשכב היו נדים לה הרופאים ומנבאים שחורות. הסוף היה שהיא עברה את גיל מאה – לא ברור בכמה, שכן היו גרסאות שונות בנוגע לגילה, והיא עצמה לא ידעה לבטח; אבל אין ספק שעברה את המאה – בראש צלול ובמלוא חושיה. סבא היה בסביבות גיל שבעים כשנפטר. שוב, לא ברור בן כמה היה בדיוק: מרשם התושבים הפרימיטיבי בשטעטל היה מתנהל בפנקסים שהיו הולכים לאיבוד בשרפות, במלחמות וסתם במעשי הביזה בעיירה.

ובינתיים, חיים בכפר או חיים בעיר, המשיך אבא בקצב הפעילות הרגיל שלו. בינואר 1943 התקיימה מושבת הקיץ הרביעית של דרוור – האחרונה שבה השתתף באופן פעיל. בפברואר התקיים הכנס הארצי; מהדו"ח מתברר שהתנועה עברה תהליך מואץ של התפתחות וגידול. במרץ נסע למונטווידאו לקונגרס הציוני הראשון לאמריקה הלטינית. באחד במאי התקיים הכינוס הגדול המסורתי של פועלי ציון, שהשתתפו בו הפעם מספר רב של חברי המפלגה המאוחדת, דרוור ואינרקוף.

הערב נפתח בשירת המנון התנועה, ומזכ"ל המפלגה, משה קוסטרינסקי, ערך ניתוח מקיף של המצב הנוכחי וקרא לחברים להעמיק את התודעה הציונית-סוציאליסטית ולהרחיב את הפעולה. בנאום קצר ומרגש ביטא גלזמן את המרירות שהצטברה אצל הציונים-סוציאליסטים לנוכח היחס לקורבנות, דווקא מצד המשטרים המכונים את עצמם דמוקרטיים. מה בצע באמונה שסוף הסוציאליזם לנצח, אם בינתיים ניכחד כעם? גלזמן סיים במילותיו של ביאליק, "ואם יש צדק, יופע מיד". בהפסקה הגישו החברות תה, ואנשי אינרקוף הופיעו בשירה ובקטעי דקלום.

הקשיים שהערימו השלטונות הלכו וגברו. אנשים רבים, סטודנטים בעיקר, נעלמו בבתי הסוהר על פעילות "בדלנית" ועל "אינטלקטואליזם טפילי". האיסור על שימוש בשפות זרות אף הוא היה מכשול חמור. משה סירב לנאום או להופיע בפומבי בספרדית, אף שהספרדית שלו היתה נהדרת ויכול היה להתגאות בכך שהיה מנהיג פועלי ציון היחידי שממש שלט בשפה. הוא נאם אך ורק ביידיש או בעברית, למרות כל האיסורים. אמנם ידע שחלק מהנוער אינו שולט בשפות הללו, ולכן

היה מוכן לנהל בספרדית פגישות קטנות יותר וסמינריונים, אך לא אספות עם וכינוסים גדולים. ב-18 ביוני כתב מכתב מחאה לקק"ל על חוזר שהגיע בעניין מס הביכורים. הוא הרים את תרומתו, "אך רוצה לציין כי אף שברור שהמוסדות הציוניים משתמשים כל פעם יותר בספרדית כדי להגיע לנוער היהודי דובר הספרדית, הדבר לא יכול להיות לרועץ לידיש ולעברית". הוא מוצא ש"זה אנטי ציוני לכתוב לכל היהודים והעסקנים הציונים בבואנוס איירס על חג הביכורים ולקשור אותו לקק"ל, במכתבים וחוזרים שאין בהם אף אות יהודית אחת. בעיקר כאוב הדבר בנסיבות הנוכחיות, כשמשתמשים פחות בידיש באספות ובכינוסים, עקב איסורי המשטרה. כך תורמים, מדעת או שלא מדעת, להשתקת שפתנו".

אך לסניף פועלי ציון בבהיה בלנקה, שקרא לו לבוא בדחיפות ליישר הדורים בין חברים, ענה שהפעם יצטרכו להסתדר בלעדיו. הוא לא יעזוב את רות, אשר מות אביה, שאליו היתה קשורה במיוחד, השפיע עליה קשה מאוד. נוסף על כך היא נמצאת "במצב עדין" (כך התייחסו באותה תקופה להריון), בדירה ללא טלפון, כשהיא בקושי מכירה את השכנים, ובני המשפחה פזורים ברחבי העיר.

אין פירוש הדבר שעבד פחות או שהיה חוזר מוקדם יותר הביתה. הוא רק נע פחות בדרכים, ונשאר ככל האפשר במשרדו, במרתף בניין המפלגה הישן, כדי להיות ליד הטלפון פן רות, ב"מצבה העדין", תזדקק לו או תוחש לבית החולים. אבל, כתב, "יש עבודה עד מעל לראש. מגבית ההסתדרות מתפתחת לאט מאוד, אבל דורשת מאמץ רב, בעיקר שהנשים, אלוהים יברך אותן, עובדות קשה ודורשות הרבה עזרה וזמן. מבחינה כספית אין לעבודתן תוצאות יוצאות מגדר הרגיל, כמובן, אבל ההיקף הוא רב, וההסברה, המכתבים, הפרסומים וכו' דורשים זמן". נוסף על כך לא היה רגלסקי בקו הבריאות, ואם כי התחיל להתאושש ולפרסם שוב מאמרים בעיתון, היה עליו להיזהר, לשכב ולנוח הרבה, ולא לשאת נאומים. גם בריאותו של גלזמן הלכה והתערערה, והוא הופיע מעט מאוד בפומבי. כך נפל על משה נטל של הופעות פומביות נוספות, עוד נאומים ועוד עבודה ייצוגית.

באוגוסט 1943 התחדשה ההתכתבות בינו ובין עזריאל ביגון, אחרי שתיקה ממושכת. הוא כותב שגם מהמשפחה ברוסיה אינו מקבל כל ידיעות זה חמש שנים. במכתב הוא מספר בעיקר על דרור, כמובן, אך גם מפרט ומסכם את פעילותו בשטחים אחרים:

לבטח תדע כי אני עסוק בשנים האחרונות בתור מזכיר המפלגה. המשכורת שלי באה בעיקר מהליגה למען ארץ-ישראל העובדת, אולם עיקר העבודה שלי היא במפלגה, המתפתחת בשנים האחרונות די יפה בארגונינה. ואילו היינו יכולים לנהל תעמולה מתאימה – בשנים האחרונות אסור להשתמש בשפות זרות באספות פומביות, ובשנה האחרונה קשה בכלל לערוך אספות גדולות – המפלגה היתה תופסת עמדה של הגמוניה ביישוב היהודי בארץ. גם בלאו הכי יש

לנו השפעה ניכרת על החיים של הציבור היהודי בכלל, ושל התנועה הציונית בפרט. הקושי הוא בזה שחסרים לנו די אנשים פעילים וכסף, כדי להחיש את ההתפתחות הזו.

הוא מתנצל על שהמכתב כתוב בשפה "קלושה", תוצאה של חמש-עשרה שנים בארגונינה". אך העברית שלו, אם כי מיושנת במקצת, לא היתה גרועה יותר ואף טובה מזו של אנשים רבים שכתבו לו אז מאירופה ומארץ-ישראל.

בסוף ספטמבר בא הקיץ ל"מצב העדין" של רות. היא ילדה בת. הלידה היתה קשה וממושכת, אולי בשל מצבה הנפשי הירוד. לבת קראו דינה, על שם סבתא. הפעם שכח משה להביע את הביטחון שהיא תהיה בורוכוביסטית, אבל לא שכח להודיע לכל ש"יש תקווה" שהיא תהיה יפה ומצלחת כמו הבת הבכורה. גם בתו השנייה של הדוד יצחק, שנולדה כמה חודשים לאחר מכן, נקראה על שם סבתא דינה. זה היה האירוע המשמח היחיד בשנה האיומה הזאת.

משה כתב מכתב ניחומים אל אחד החברים ברוזריו, דלוגוויצקי, אשר עבר טרגדיה משפחתית:

חוויות כאלה ופעמים כאלה מגלידים רק על ידי מאבק פנימי ובכוחות עצמיים. שום "התערבות" מבחוץ, כל שכן עצות וניחומים, אינם מוסיפים. ככל שהאדם חזק יותר, בעל תוכן יותר, כך יהיה בודד יותר בחוויותיו, וכך עליו להתבסס על כוחותיו הוא כדי לעבור את התקופות הללו. רק אחר כך באים המשפחה, העיסוקים, ואחרון-אחרון חביב – הפעילות הציבורית והאידיאלים, ואלה מסייעים בריפוי.

זמן קצר לאחר מכן חלו דברים אלה גם עליו.

בנובמבר הכריזה הממשלה על "האפלות". פנסי הרחוב לא הודלקו, המכוניות נסעו ללא אורות, ועל חלונות הבתים הדביקו ניירות שחורים או תלו וילונות אטומים כדי שהאור לא יסתנן. ההאפלות היו אמורות לשמש כתרגיל או תמרון במקרה של הפצצה. לשם מה זקוקה ארץ "ניטרלית" לתמונים כאשר המלחמה רחוקה כל כך? ובפני ההפצצות של מי היתה אמורה להתגונן? מוטב לא לשאול.

ב-9 בנובמבר כינס משה אספה של הקונפדרציה של הנוער. רות יעצה לדחות אותה בשל המצב. בתוך לבה ידעה שהיא מדברת לשווא. דבריה היו נופלים תמיד על אוזניים ערלות כשהיתה מפצירה בו שישמור על עצמו, שייזהר. "אן ייד אן עקשן", היתה נאנחת במקרים כאלה, יהודי עקשן – ואני הייתי משוכנעת תמיד שזו מחמאה. מכל מקום, אבא לא היה האיש שישנה תוכניות לפי צו השלטונות, והוא עצמו חייב היה תמיד לשמש דוגמה אישית. בפרוטוקולים של ישיבות הלשכה

המרכזית של המפלגה והנהגת דרור היו רשימות נוכחות: באופן טבעי היו תמיד חברים שנעדרו מסיבה זו או אחרת. השם של משה קוסטרינסקי הופיע תמיד, ללא יוצא מהכלל. השעה היתה עשר בלילה, ליל האפלה. לא רחוק מהבית היה מקום שבו עמדו על המדרכה פיגמים לבנייה, והיה קשה לעבור. אבא ירד מהמדרכה כדי לתת לזוג שבא מולו לעבור. מונית חולפת דרסה אותו. זו היתה תאונת פגע וברח: לא הנהג ולא בני הזוג שפינה להם דרך לא טרחו לקרוא לעזרה. כל הלילה היה מוטל במקום, מתבוסס בדמו, עד שלמחרת מצאה אותו המשטרה. פלטיצקי תיאר איך נודע לו הדבר: הוא הגיע למחרת היום למשרדי המפלגה, ולתדהמתו ראה את יעקב הלמן – איש הקונגרס היהודי העולמי, יריבו הפוליטי הגדול של משה, שעמו נאבק ימים ולילות על מבנה הקהילה היהודית, על חלוקת כספי המגביות ועל שיטות עבודה בכלל – יושב כשראשו שמוט על השולחן, ויבבותיו ממלאות את האולם. רגלסקי לא ניסה אפילו להסתיר את הדמעות הזולגות על לחייו. המשרדים והחצר היו מלאים חברים, והבעת פניהם ענתה בהם. משה פצוע קשה, ולא נותנים תקווה רבה לחייו. הוא נפצע בראשו, איבד דם רב במשך כל אותו הלילה, והברך הימנית מרוסקת.

בימים ההם לא היה ביטוח לאומי, לא היה ביטוח רפואי, לא היה ביטוח תאונות עבודה, לא היה שום דבר. אבל החברים, חברי דרור וחברי המפלגה, ואפילו חברי תנועות ציוניות אחרות, נחלצו לעזרה. הם הגיעו מכל קצות הארץ, לפעמים בנסיעה של יום ויומיים ברכבת. בבית החולים לא הבינו מה קורה: תמיד עמדו שם כמאה איש, שמא יזדקק לתרומת דם נוספת, ממתנינים שיקראו להם. אנשים תרמו משכורת של שבוע ויותר כדי לעזור בכיסוי הוצאות האשפוז והניתוחים. היו כאלה שבאו אל אמא ואמרו לה בפשטות, "הנה פנקס הבנק שלי. קחי, קחי כמה שאת רוצה. קחי את הכל אם את צריכה". מסירות החברים לא ידעה גבול.

הרופאים קבעו שמצבו אינו מאפשר להעביר אותו לבית חולים אחר. רק ביום שני 15 בחודש הועבר לסנטוריום "קורדובה". הפצע בראש התחיל להגליד, אך הנמק פשט ברגל הימנית הפצועה. עברו עשרה ימים של מכאובות וייסורים. לבסוף החליטו שאין בְּרָהּ אלא לכרות את הרגל מעל לברך. "הרופאים אמרו: 'קוברים את הבן אדם עם רגל אחת או עם שתיים, אין הבדל'. אבל נתנו תקווה לחייו".

חוש הומור של גרדום. כך היה גם חוש ההומור של משה, שכאשר התעורר מההרדמה אמר: "טוב שהורידו לי רק את הרגל. יכלו להוריד לי גם את הראש".

הוא קיבל את הטיפול הטוב ביותר. את הניתוח ביצעה ד"ר סטנובסקי, שנחשבה למנתחת האורתופדית המעולה בארץ. ד"ר קנדל, אורתופד אף הוא, סגר את הקליניקה הפרטית שלו כדי ללוות את משה בכל שלבי השיקום. משה טוב, שלמד פעם רפואה, לא מש ממיטתו ימים שלמים, תרם מדמו ועמד לצד אמא בעצה רפואית ובתמיכה. רבים עשו לילות כימים בבית החולים, אך למעטים נתנו לגשת אל הפצוע. ואמא, שטרם התאוששה ממות אביה, והיניקה תינוקת בת פחות

מחודשיים, גילתה בעצמה כוחות נפש עלומים; כולם התפעלו מהגבורה השקטה שבה עמדה באסון, מעמידתה המכובדת. אלא שלעולם לא חזרה להיות אותה רות, אותה בחורה עליזה, תוססת, אופטימית, שהיתה פעם. את גזרתה הדקה איבדה. דוק של עצבות ירד על עיניה, ולא מש עוד. היא הפכה לו לאשה-אם, סוככה ושמרה עליו, ואוי לו למי שפגע בו או שנדמה היה לה שפגע בו. על כך לא סלחה לעולם.

"אונדזער צייט", 26 בנובמבר, פחות משבוע לאחר הניתוח. אבא כותב: "שורות אחדות מניצול ממות".

היחס המדהים מצד החברים מקרוב ומרחוק בימים הקשים שעברתי לאחרונה הובא לידיעתי בצורה חלקית בלבד, במידה שהרופאים הרשו לי עד עכשיו לקבל ידיעות על המתרחש סביב. כבר הדברים הידועים לי עוברים בהרבה את הנורמות הרגילות של הידידות בקרבנו. את היחס היוצא מן הכלל של חברים וידידים אינני מייחס לתכונותי האישיות הצנועות מאוד, כי אם לכוח הרעיון המאחד ומלכד את כולנו. נפל בגורלי להיות הדוגמה החיה של האחוה הרוחנית של ידידים וחברים שהתגלתה בצורה כל כך נהדרת. זאת זכות בלתי צפויה ויחד עם זאת אחריות גדולה, ואנסה להיות ראוי לה מיד כשיתאפשר לי לשוב לעבודה. אין באפשרותי למנות את כל החברים שהייתי רוצה לאמץ אל לבי... מתוך תקווה לשוב לחזית מלחמתנו בקרוב, בדרישת שלום לבבית לכל החברים והחברות – משה קוסטרינסקי.

הוא קיים את הבטחתו במהירות שלא תיאמן.

"טוב לשרת בורא עולם מתוך חדווה"

אחרי הניתוח הועבר לבית החלמה בכמוס מְחִיָּה, עיירה מחוץ לבואנוס איירס. כבר בדצמבר, ועוד בהיותו בבית החלמה, היה שוב שקוע רובו ככולו בעבודה היומיומית של המפלגה. הכאבים עדיין ייסרו אותו, אך היתה לו אפשרות להיות בקשר עם אנשי התנועה באמצעות טלפון, מכתבים וביקורים. כל הזמן התחלפו אצלו משמרות חברי דרור, כדי להיות עמו ולעזור בכל אשר יכלו. ובכל שבוע הגביר את פעילותו. "לכשאחזור העירה אטפל בפרויקטים שהונחו לפני. בקשר לדרור – להגביר השנה את העבודה. למכור עיתונים, להקים סניפים חדשים, העיקר להרגיל למצוות מעשיות. דווקא משום כך יש להמשיך בסמינריונים..."

עוד באמצע דצמבר כתב לאליהו דובקין, ראש מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית, בבקשה לקבל סרטיפיקט לעלייה בשביל מנחם כרמי. באותה רוח כתב גם לעזריאל ביגון, וביקש שישתדל בעניין הסרטיפיקט. הוא יודע שהבקשה נועזת ברגע זה, אבל יש להתחשב ברושם החיובי החזק שזה יעשה על התנועה הציונית בארגנטינה כולה, ובייחוד בקרב הנוער. על כן הוא מבקש תמיכה בעניין במחלקת העלייה, ופונה גם למזכירות הקיבוץ המאוחד.

מנחם, באותה העת קצקוביץ', הגיע לבואנוס איירס שנתיים וחצי לפני כן. את משה פגש ביום הראשון לבואו, פשוטו כמשמעו: עם רדתו מהאונייה שהביאה אותו מאורוגוואי פנה היישר למשרדי המפלגה, מזוודתו הקטנה בידו. הלל רוקח, אחד ממייסדי דרור, ששהה באותה עת בשליחות במונטווידאו, יעץ לו לפנות מיד למשה קוסטרינסקי. מנחם הציג את עצמו: בקושי שנה בדרום אמריקה, הגיע מביאליסטוק, השד יודע לאן נעלמו כל החברים שלו, אין לו משפחה, אין לו אף אחד, והוא רוצה להתנדב לצבא הבריטי. אבל בקונסוליה הבריטית במונטווידאו אמרו לו שהם לא עוסקים בגיוס, שייסע לבואנוס איירס, שם לשכת הגיוס הקרובה ביותר. אז הנה הוא בא, ואינו יודע לאן לפנות.

משה הקשיב, כיבה את הסיגריה, הניח למכונת הכתיבה, "מרים את הראש, מסתכל עלי, תוקע בי ככה שתי עיניים עמוקות שהיו לו", ומביע את דעתו שהתנדבות לצבא הבריטי כיחיד איננה הצעד הנכון ביותר ברגע זה. "והוא תמיד צדק, אני אומר לכם. סימן שאפילו הבריטים הסכימו אתו, מיד בפגישה הראשונה בלשכת הגיוס. וככה נשארתי כבר בבואנוס איירס".

בינתיים סידר לו משה עבודה בקרן הקיימת. עתה עמד שוב מולו, "זמן קצר לאחר הניתוח, עוד לא היתה לו פרוטזה אפילו, ואמרתי, אתה יודע, קוסטרינסקי, נמאס לי. אני רוצה לעלות". שוב הרים משה את ראשו והביט בו, אך הפעם היתה תגובתו שונה לגמרי. הוא התחיל לגלגל את הרעיון של עלייה סמלית מאמריקה הלטינית, כאות וסימן שהתנועה אינה רק תורמת כספים ואמצעים, אלא מגשימה בעצמה, שבתקופה כזו הופך העורף לחזית. הרעיון נתן פרי רק כעבור שנתיים, כאשר לאחר קרב קשה התקבלו עשרת הסרטיפיקטים ההיסטוריים ליוצאי התנועות החלוציות בארגנטינה.

וכך המשיכו להגיע מכתבים מאנשים שלא ידעו על מצבו: ל' דיגל, מארצות הברית, מברך אותו על הגיליון המיוחד של "אונדזער צייט", שהוא מוצלח ביותר. הוא מספר לו כמה מודעת החברה בארצות הברית לצעדים שנוקטת ממשלת ארגנטינה נגד העיתונות ביידיש ונגד המוסדות היהודיים ובכלל. בוודאי ידועה לו עמדת הנשיא רוזוולט בנידון.

הגיעו גם מכתבים מגבת, בין היתר מחייצ'ה סלוצקי, מארקה ישראלי, וכן מיודקה הלמן ועזריאל ביגון. לכולם הוא משיב ב-15 בינואר, בדיוק חודשיים לאחר הניתוח, ומן ההכרח דבריו אינם עליזים. הוא עושה חשבון נפש: למעלה משש-עשרה שנות פעילות בארגנטינה, ומה סך הכל?

זוכר היטב וחש סיפוק מחודשים אחדים של הסברה סוציאליסטית בקרב פועלים מקומיים עניים בפרובינציה בהרי האנדים, רגעים מסוימים של פעילות בדרור, מסירת הדגלים במושבות הקיץ, ורגעים אחדים, לא רבים מדי, של עבודה במפלגה. כל היתר הוא מאבק קשה ומר בנשמת הרוכלות הקטנה ובסביבתה, בבעלי הגוף, בשביעות הרצון העצמית של הגבירים החדשים. כזכור לכם, למדנו בפניסק את אמנות העצמיות מבחינה רוחנית. בבואנוס איירס **חייבים** לשלוט באמנות הזאת. ואמנם יצא לי שם של "קנאי מפלגתי" גמור... אז אני באמת נמצא במצב של מלחמה מתמדת.

ניסינו לנער את יהודי ארגנטינה בקשר למצב היהדות כיום. הדבר עלה בידינו רק באופן חלקי. לאחרונה זה הרבה יותר קשה, מפני שעקב התקנות והחוקים המקומיים איננו יכולים לפתח עבודת הסברה גלויה, אלא באמצעות כתב העת שלנו (אסור לדבר יידיש באספות שלנו, ובכלל קשה לכנס אספות). כלל לא קל להתהלך עם חשבון חורבן אירופה בראש ובנשמה, ולראות כיצד ה"יידליקעס" אשר "עשו" מאות אלפי פזו עקב המלחמה מובילים את נשותיהם המפורכסות ממקום נופש אחד למשנהו. הנה עומד הצבא הסובייטי בשערי פינסק. כמה יהודים ימצאו שם? האם יש שם עוד בכלל יהודים?

קיים בארגנטינה נוער טוב מאוד. אך יש להקדיש לו הרבה עבודה, והעיקר בהרבה כנות, בלי העמדת פנים ובלי זיקוקים. ואפילו מתעשרי המלחמה והקוענטניקעס [רוכלים קטנים] מתגרדים לעתים ומתגלים כיהודים, כפועלים לשעבר, עם אידאליים ו"כיוונים", אנשים שהיו פעם אנשי העם. השאלה היא כיצד לטהר את הסביבה...

וכך מתנדנדים בין התמרמרות להתמודדות, בין ביטול ובין אמונה. לפעמים נדמה שבמידה מסוימת הצלחתי להשפיע על חוגים אחדים, לחנך כמה צעירים, להעמיד דור – ולעתים אתה חושב: מה הם כוחותיך לעומת המשימה העומדת בפניך? ובפרט עכשיו, חצי או שלושת רבעי נכה! אז נזכרים, יקירי, בדברי הרבי של קארלין: טוב לשרת את בורא העולם מתוך חדווה.

אבל אם זה לא ניתן, פונים לפסוק מתוך "שולחן ערוך": "מוכרחים". נושכים שפתיים, וסוחבים הלאה בעול.

במקום אחר הוא חוזר על אותם הדברים אגב הדגשת פנים אחרות:

דברידך על הדרך החלוצית של הקיבוץ, של התנועה, של שבט פינסק שלנו, מצד אחד מעודדים וקוראים לפעולה, ומצד אחר מכאיבים ומביאים לידי ייאוש ממש. אילו ידעת מה זאת אומרת סביבה יהודית בארגנטינה! סביבה של דור ראשון או דור שני של הגירה לארץ בעלת תרבות די נמוכה, אולם הרבה אפשרויות של התפתחות כלכלית; סביבה ביישוב יהודי שרובו מורכב מהאלמנטים הכי נמוכים של העיירה הקטנה בבסרביה או בליטה (פרט למתיישבים במושבות הברון הירש, לא היו מהגרים לארגנטינה אלא בורחים הנה...). ורק אחרי המלחמה התחילו באים הנה צעירים בעלי תרבות מפלגתית או ציבורית ידועה – ורובם נמשכו אחרי ההגמוניה האדומה ושקעו במסחר לתשלומים הידוע... לא אוציא דיבה על קיבוץ שלם, ואסור להלשין על ישראל: יש בקרב היהדות הארגנטינאית הרבה כוחות בריאים וחלקים טריים, שאפשר היה לעשות בהם גדולות, אולם "המנהיגים" העומדים בראש הקיבוץ ומוסדותיו, המדברים בשם היישוב ומייצגים אותו – לא ראית מימיך כנופיה יותר מכוערת ומזיקה מחבורה זו. ודווקא בשעה שאתה קורא מכתבים כגון זה שלך, אתה מתמלא מרירות ואכזבה רבה. חושב אני כי בתנועה הציונית-סוציאליסטית התרכזו האלמנטים הכי טובים, האנשים ה"בלתי מסתפקים", וגם הכי פעילים של הקיבוץ, ואין זו התפארות שלי, אלא דעתם של הרבה אנשים אובייקטיביים.

הוא מספר להם על התאונה:

מנת ייסורים וסבל המביאים בהכרח להלכי רוח והרהורים מיוחדים... הדבר המעניין היה יחס החברים, התנועה כולה, ואפילו אנשים שאינם חברים. זו היתה תגלית עבורי, עבור אנשים זרים, ואולי עבור החברים עצמם. בארגנטינה לא רגילים לחברות וקרבה שכאלה. זה היה כמובן עידוד מיוחד בימים קשים אלה, וזה מוביל לחשבון נפש ולהרגשת חובה מיוחדת כלפי שבט פועלי ציון, אשר חברות כזו מתגלה בו... כבר התחלתי... לטפל בענייני התנועה ולחפש תשובה לשאלה החשובה ביותר – כיצד להצדיק בתנועה את הנאמנות והיחס שגילו החברים.

זאת ועוד, "מה שמכאיב ביותר הוא כי לעת עתה אינני רואה למה אעלה ארצה: חלמתי קודם ללכת לקבוצת גבת, לפינסקאים שלי. במצבי הנוכחי לא אוכל לעבוד כראוי. ולבוא לארץ-ישראל לחפש עבודות מיוחדות או להיות פקיד – מה טעם יש בזה?"

גם במישור הלאומי הוא מתנדנד בין ייאוש לתקווה: "מכים את ממשלת הזדון ואת כוחות הרשע; אין ספק שינוצחו", הוא כותב ב"אונדזער צייט". "אך האם לא מתעורר לעתים קרובות מדי סימן השאלה הטרגי: היכן הערובה שהעולם יהיה טוב יותר, מנין לנו הביטחון ששלטון הרשע ימוגר לא רק מבחינה צבאית, אלא גם מבחינה חברתית ורוחנית? ודווקא ובכל זאת... אנו ממשיכים למרות הכל להאמין ולקוות שהשעה המקווה תגיע בקרוב. אנו חוזרים בהכרה הזו, ובביטחון שאנחנו בעצמנו נהיה מסוגלים לגדול ולהגיע מהמצב". הנה כתב לו מזכיר הקיבוץ המאוחד שחונכנו שלא להשלוח את עצמנו בתקוות שווא, ולא להאמין ביציבותה של קהילה יהודית כלשהי. אם כך, הרי שהפתרון היחיד הוא בעלייה לארץ-ישראל וחיי עבודה בה.

ללייב יפה, אשר כתב לו שמה שקרה לו זו לא חרפה, הוא עונה, כמו שלום עליכם ב"ילדי כתריאליבקה", שזו בוודאי לא חרפה, אבל גם לא כבוד גדול. הוא משתדל להשקיע הכל בעבודה, ועבודה, כידוע, יש עד בלי די. הלוואי ויעמדו לו כוחותיו. הוא מפציר ביפה שיחזור בו מסירובו לבקר שוב בארגנטינה. עזרתו נחוצה מאוד.

מושבת הקיץ החמישית התקיימה בינואר, כבכל שנה. משה קיבל דו"ח מפורט: המקום בסנטה פה שבחרו בו להקמת המושבה היה גרוע כל כך, שחיל החלוצי כבר חשב לקום ולנסוע לקורדובה, שם התקיימה בהצלחה כזו המושבה בשנה הקודמת. אבל מה – לחבר'ה כבר יש ניסיון כזה בייבוש ביצות ובאפיית לבנים שאפשר היה לשלוח אותם ישר לארץ-ישראל. הם התגברו על הבעיות, היתה פתיחה חגיגית עם נאומים והנפת דגלים, שרו את שבועת הצופים, והיה שמח. למחרת בבוקר התחילו לדון בנושא הראשון בתוכנית: הציונות הסוציאליסטית. הצרה היא שכל המדריכים המבוגרים נאלצו לשבור שיניים ולדבר ספרדית, כי היה שם אחוז גבוה, מיטב החבר'ה, שלא הבינו יידיש. אבל אחרי הצהריים התחילו ללמד אותם מונחים בעברית, והנה הם יושבים בפינות ושוברים את השיניים ב"אידיומה ררו", השפה המזורה הזו. יחסי ידידות מצוינים התפתחו בין החבר'ה, כרגיל. באו אורחים מרוזריו והיה שמחה וששון. אבל – אולי אפשר לקבל קצת עזרה – למשל, מישהו שיבוא ויעזור למדריכים, או תוכנית הדרכה מפורטת יותר? ואפילו קצת כסף?

משה קרא בבית ההחלמה וחרק שיניים. היתה זו הפעם הראשונה שלא השתתף במחנה קיץ. הם היו רגילים כל כך לבוא אליו בכל הבעיות, קטנות כגדולות. הוא כתב להם: "אני מבין שהולך כמו בקונגרס ציוני: קשה אבל יפה".

בשנים שלאחר מכן המשיך לארגן את הסמינריונים העיוניים שקדמו לכל מושבות הקיץ וניהל אותם, אך נאלץ לוותר על המושבות עצמן.

הוא עזב את בית ההחלמה ושב לבואנוס איירס כשתהליך ההחלמה עוד טרם הסתיים – על פיזיותרפיה בכלל לא דובר אז – וחזר מיד לעבודתו במשרד. הוא עבד בעמידה, כי הפצע היה טרי והיה לו קשה לשבת. מזכירתו אמרה שלבה היה נשבר בקרבה בראותה אותו: היא היתה מביאה לו שלוש-ארבעה תיקים עם מכתבים ומברקים וכל מיני מסמכים, והוא היה עומד שעות על רגלו האחת, נשען על השולחן ועובד. גם כשהרכיבו לו את הפרוטזה היה מופיע לפעמים בלעדיה, כי היא היתה משפשפת ומכאיבה. הוא דחף את עצמו מעבר לגבולות ההגיוני והאפשרי. "אן ייד אן עקשן", היתה אמא נאנחת שוב, יהודי עקשן.

אכן, כפי שציטט מ"שולחן ערוך" – "מוכרחים". הוא סיגל לעצמו תכונה שתלווהו כל ימי חייו: היכולת להתעלם ממכאובים פיזיים, ואחת היא כמה ייסרו אותו, להתעלם מהנכות שלו, קשה ככל שהיתה, להתנהג כאילו התותבת והמקל הם חלקים אורגניים מגופו, כאילו הוא אדם בריא. למרות כל המאמצים הכרוכים בכך, כל המשאבים הרוחניים והפיזיים שנדרשו להמשיך ולפעול כרגיל, עבד במרץ בלתי נדלה – הסבל ממש זיכך אותו והגביר את כוחותיו.

בכל זאת, היו רגעים שבהם אכל הייאוש. ב-28 בנובמבר 1944, שנה לאחר התאונה, שלח לגלזמן מכתב התפטרות: בהתחשב במצב בתנועה ובאפשרויותיו לעבוד, הוא מודיע על התפטרותו כמזכיר הלשכה המרכזית, מזכיר המפלגה, ממזכירות הליגות, וכן ממפעל "ידידי ההסתדרות".

דרור חגגה עשר שנים לייסודה. במאי הופיעה מהדורה מיוחדת וכפולה של "יוגנט אוונגרד". משה כתב ב"אונדזער צייט": "עשר שנות קיום דרור מוכיחות שאין מדובר בארגון שנבנה בצורה מלאכותית, אלא בתנועה העונה על צרכים פנימיים עמוקים של הנוער היהודי בארץ זו". הוא מלא גאווה על הנוער הזה, המקבל על עצמו את עול ההמשך, וככל שרבות הדרישות וקשה הדרך, כן גדולה היענותו. מובן שבמשך עשר השנים הללו היו גם משברים ונעשו שגיאות שאפשר היה למנוע; עד עצם היום הזה מחפשים החברים את שיטות העבודה הנכונות, טועים ותועים מבחינות רבות. זאת ועוד – הם עוד לא הספיקו להפוך את העקרונות למעשים חיים. המנהיגים לא הוכיחו את היכולת להסיק את המסקנות מהניסיון שהצטבר בארגון במשך עשר שנים. הדברים נאמרים לא לשם ביקורת, אלא כדי לשפר ולהעמיק.

בכינוס השלישי של התנועה המאוחדת פועלי ציון – צעירי ציון התקבלו, כזכור, החלטות חשובות בנוגע לנוער: הצעה לכלול בתקציב הלשכה המרכזית של המפלגה סעיף חודשי לפעילות דרור, תמיכה בביטאון חדש של הנוער, סמינר להכשרת מדריכים, פרסום חומר לחינוך והסברה, פרויקט לחקירה ולימוד על הנוער היהודי בארגנטינה, וכו'. הביטאון היה חשוב ביותר לדרור: זמן קצר לאחר הכינוס התחיל להיווצר הבסיס של "אבנסדה חודיה", עיתון שהוקם בשיתוף פעולה הדוק עם "מרכז סירקין", והיה לביטאון הראשי של פועלי ציון ביבשת כולה. באותה הזדמנות אמר משה: יש להביא בחשבון שלושה אספקטים של בעיית הנוער: חינוך הנוער בכלל, עם פעילות

תרבותית כללית; בעיות התוכן היהודי, כיצד להשפיע; איך לחזק את דרור, שהיא והשומר הצעיר הן רוב מניינן ובניינן של תנועות הנוער החלוציות.

התפתחותו של הארגון שלנו במשך השנתיים-שלוש האחרונות סותרת באופן קטגורי את הדעה שהיתה מקובלת גם בקרב חברים שלנו, שארגון חינוכי חלוצי, המשתמש בפעילות החינוכית בשיטות של צופיות הדורשות מתח רעיוני מן החבר, המדרבן אותו להכשרה ולחלוציות, אי אפשר, בנסיבות של ארגונינו, שיתפתח לתנועה המונית. במשך השנים האחרונות גדלה דרור והתפשטה בכל רחבי הארץ, ואילו היו לנו אמצעים רבים יותר, עם מדריכים מתאימים, היינו מגיעים לממדים של תנועה המונית ("יוגנט אוונגרד", מאי 1945).

שייקה גרינבלט, אותו צעיר שעשר שנים לפני כן שפך את הלב במכתביו למשה וסיפר לו על לבטיו, נעשה באמת מפקח על מפעל עיבוד עץ בצ'אקו, מחוז מרוחק בצפון הארץ, כפי שהתנבא וכפי שחשש. הוא הביט בקנאה בצעירים שהתכוננו ללכת להכשרה ואולי אפילו לעלות ארצה, והרגיש שחיינו מחניקים וחסרי תוכן. בינתיים עוד פועמת בו רוח דרור, אבל הוא כל כך מבודד – הוא חי בקרב אנשים, גם יהודים וגם גויים, שאין לו שום דבר משותף עמם: כל גאוותם על פנקס הבנק שלהם. הוא מנסה למצוא ביהודים את אותה נשמה יתרה שמשה דיבר עליה – לשווא. האם ייתכן שאלה בני אותו גזע אשר בונה את הארץ, אשר התמרד בגטו ורשה? האם גם הוא יהפוך ביום מן הימים לאחד כמוהם? מסיבות אישיות ומשפחתיות אינו יכול לחשוב לפי שעה על עלייה, אבל הוא סובל, סובל כל כך, ומפחד כל כך ממה שצופן לו העתיד. התברגנות? התבוללות בסביבה? טוב שיש לו חבר כמו משה, טוב שיש בתנועה מנהיג כזה, שכולם אוהבים אותו ותלויים בו כל כך, ושאפשר לספר לו דברים אישיים כאלה –

משה שמח על שאוהבים אותו, אבל את הסיפוק הגדול ביותר הוא מקבל דווקא כשהחבר'ה אינם תלויים בו, אלא מתפקדים בכוחות עצמם. דומה הדבר להרגשת אב הרואה את בניו גדלים והופכים לבני אדם עצמאיים. הנה בעברית יש ביטוי מתאים: "להעמיד דור". קשה למצוא ביטוי מקביל בספרדית.

שייקה שולח למשה מתנה, תיבה מגולפת מעץ קשה ביותר – ושמו אכן "עץ הברזל" – עץ נדיר ויקר מאוד. התיבה היא מעשה ידיהם של אסירים בצ'אקו, ממש מלאכת מחשבת. כשעלה לארץ נתן משה את התיבה במתנה לד"ר קנדל, הרופא שטיפל בו וליווה אותו בכל שלבי החלמתו.

עשרת הסרטיפיקטים

כוחו של הקולונל פרום בממשל הגנרלים הלך וגבר, ובאותה המידה העמיקה גם העוינות אליו. ב-1945 התמנה לסגן נשיא המדינה, והתככים סביבו צברו תאוצה.

ב-9 באוקטובר הגיעו למשרדו שני גנרלים. הם הודיעו לו שהנשיא פארל מבקש את התפטרותו. פרום התיישב בצייטנות, לקח דף נייר, ועליו רשם שהוא מתכבד להגיש את התפטרותו ממשרותיו כסגן נשיא המדינה, שר ההגנה ושר העבודה והרווחה.

אוויטה פנתה למנהיגי איגודי הפועלים. פרום פוטר מפני שפעל לטובתם – עכשיו עליהם להחזיר את החוב המוסרי ולעזור לו. הוא רוצה לשאת את דברו אליהם פעם אחרונה לפני שהוא פורש. שלושים אלף פועלים התאספו בהפגנת תמיכה לפני משרדו, ודרשו את השבתו. הם לא היו צריכים לבקש הרבה – הוא השתכנע בקלות רבה. אבל, הזהיר אותם, עליהם להתכונן למאבק: "אם אתם נחושים בדעתכם להגן על ההישגים שלכם, אגן אנוכי עליכם בפני האוליגרכיה של האינטרסים הקפיטליסטיים. בואו אחרי, והניצחון יהיה שלנו!"

אמר, עלה על סירה, וברח.

המשטרה לא נזקקה לזמן רב כדי לאתר אותו. עוד באותו לילה מצאו אותו, מתחבא עם אוויטה באחד האיים בשפך הנהר לֶה פֶּלְטָה, לא הרחק מהבירה, והובילו אותו אחר כבוד לבית הסוהר. שוב גייסה אוויטה את הפועלים. הם התחילו לזרום בהמוניהם אל ארמון הנשיאות, נהר אדם, משמיעים קריאות בגנות המשטר ולטובת פרום. מאתיים אלף איש מילאו את הכיכר ואת הרחובות הסמוכים. אותו ערב הכריז הנשיא שהקולונל חואן דומינגו פרום כלל איננו במאסר, רק שמרו עליו כדי שלא יתנכלו לו ולא יאונה לו כל רע. הכרזה זו באה רק זמן קצר אחרי שהודיעו בהבלטה רבה על מאסרו, ברדיו ובכל כלי התקשורת, ופרוץ עצמו שמע אותה כשהוא יושב בתא המאסר בכלא ומנסה לשכנע את הרופא שהוא מרגיש מאוד לא טוב וצריך להבהיל אותו לבית חולים. בתוך שעות אחדות הובא לארמון הנשיאות – בריא לחלוטין – והופיע על המרפסת מחובק עם הנשיא. "הנה האישה", קרא פארל כשהוא מאמץ אותו אל לבו, "שכולנו אוהבים, חואן פרום, האדם אשר כבש לב כל הארגונינאים!" ופרוץ, שערו הכהה מרוח יפה בבריליאנטין, נופף אל ההמון וחיך. הוא ידע שימיו של פארל על כס הנשיאות ספורים.

תהפוכות אלו לא עברו בלי לתת את אותותיהם על הקהילה היהודית. משה כותב לליאו הלפרין בברזיל: "היום (ובכלל בימים האחרונים) מאוד לא שקט, וזה מעצבן ויוצר מצב רוח של התמררות. קשה להתרכז בעבודה, אבל הלוא מוכרחים..."

והוא מפרט:

מחר הבחירות. קיימנו מפגש מוצלח עם הסוציאליסטים (נאמתי בספרדית), והחבר'ה, בעיקר של דרור, פעילים מאוד למען המפלגה הסוציאליסטית. מצב הרוח בארץ מרומם ולוחמני. יום-יום היו התנגשויות, קורבנות רבים – הרוגים ופצועים. בימים האחרונים לקח על עצמו הצבא את השמירה על הסדר, מקווים שהבחירות יקוימו בשקט וכחוק. שפרון יפסיד זה ברור, אבל מה יעשה עד שיעביר את השלטון – זה ייקח עוד כמה חודשים – קשה לומר.

היתה זו תקוות שווא. פרון לא הפסיד, כידוע.

ובתוך כל התהפוכות הללו קמה מהומה מסוג אחר לגמרי בתנועה הציונית. בצהרי יום בחודש יולי, באמצע החורף הקר והלח של בואנוס איירס, הגיע קליטו צ'לס למשרדי המפלגה לבדוק את הדואר. הוא נהג לעשות כן מדי יום ביומו, ותמיד היה פוגש שם כמה מהחברים. אותו יום מצא במשרד את איציק ליבהובר, מסתובב כמו אריה בסוגר. איציק לחש לו שיש לו משהו חשוב מאוד לספר לו, אבל הדבר חסוי, מוטב שילכו לבית קפה סמוך. כך ישבו שני מזכירי דרור, המזכיר הנוכחי והמזכיר לשעבר, מכורבלים במעיליהם, והסתודדו ביניהם, חיוכים גדולים שפוכים על פניהם. מתברר שמשה קיבל מכתב ממשה קליגר ממזכירות דרור העולמית, שבו הוא מודיע לו שהוועד הפועל של הסוכנות היהודית החליט על הקצאת עשרה סרטיפיקטים לתנועות הציוניות בארגנטינה. 184 סרטיפיקטים כאלה חולקו בעולם כולו.

ההתרגשות היתה עצומה, ממש הלם של שמחה. אך התברר שהיה מוקדם מדי לחגוג: ההקצאה בוטלה מיד, עם הסרטיפיקטים שנועדו לארצות אחרות, והחליטו שמוטב להשתמש בהם כדי להעלות פליטים יהודים ממאוריציוס.

כך התחיל אחד המאבקים המרים והמוזרים ביותר בתולדות התנועה הציונית בארגנטינה. התגובה הראשונה בקרב רבים היתה שאסור לקחת ולו גם סרטיפיקט אחד; שארית הפלטה קודמת. אחרי שעברו מה שעברו באירופה, זכותם להגיע לחוף מבטחים ולשקם את חייהם בהקדם האפשרי. אחרים ראו את הדברים מזווית אחרת לגמרי: "כל זמן שהעלייה לארץ-ישראל תלויה במכסות האדמיניסטרציה הבריטית ההולכות וקטנות, ולא נמצאת בשליטה הבלעדית של הסוכנות היהודית, לא יכול אף משרד בעולם לספק את רצון כל האנשים והארגונים המעוניינים בעלייה", כתב משה. עשרה סרטיפיקטים הם מספר זעום, סמלי בלבד, אך ערכם לתנועות הציוניות בארגנטינה בל יסוער. כך ירגישו החברים שהציונות שלהם אינה מצטמצמת למתן כסף ואמצעים, שהם לא רק עורף, אלא שהם חלק מהעשייה. ולגבי הנוער, שמטיפים לו להגשמה עצמית בלי לתת לו את האמצעים והאפשרות לכך, תהיה זו פריצת דרך ממש. דרור ראתה בסרטיפיקטים את תחילת ההגשמה של למעלה מעשר שנות פעילות חינוכית. משה ראה בזה רגע היסטורי שאסור להחמיץ. הוא האמין בכל לבו שהסרטיפיקטים האלה יתרמו לליכוד ולצמיחה של התנועה הציונית בארגנטינה.

הוויכוח לא הצטמצם לאנשי המפלגות, אלא גלש ועבר לרחוב היהודי. אנשים שלא היתה להם כל נגיעה לפעילות ציונית, ואפילו לחיי הקהילה בכלל, ראו את עצמם מעורבים ומוסמכים לשפוט. אורגנה אספה בהשתתפות המנהיגים הציוניים הבולטים ביותר – נחמן גזנג ומרדכי רוזובסקי מהציונים הכלליים, משה קוסטרינסקי בשם פועלי ציון, ואברהם מבשן מטעם הסוכנות היהודית. הוחלט להעביר את העניין להכרעת אליהו דובקין ממחלקת העלייה של הסוכנות היהודית. "אתם מוכרחים להחליט", טלגרף משה, באנגלית. רוב התכתובת בעניין היתה באנגלית, כנראה בגלל הצנזורה הבריטית.

אחרי המתנה מורטת עצבים, דיונים והתכתבויות, אושרו סוף-סוף הסרטיפיקטים. הפעם הגיע המכתב של קליגר היישר למזכירות דרור, וקליטו לא ידע אם כבר מותר לשמוח או שמא נכונה אכזבה חדשה. אך ההחלטה היתה סופית. ואז התחיל המשא ומתן על חלוקתם בין התנועות הציוניות השונות.

המועצה הציונית העליונה הכריזה על עצמה למטרה זו כמשרד ארצישראלי זמני. חברי הוועדה היו יוסף לוצקי, אפרים צרפת ומשה קוסטרינסקי, והיו"ר היה אברהם מבשן. ההחלטה הסופית היתה שארבעה סרטיפיקטים יוקצו לדרור, שלושה לשומר הצעיר ושלושה לנוער הציוני.

היתה זו האפשרות הראשונה לעלייה אחרי מלחמת העולם. מבחינה היסטורית, היה זה רגע המפנה שסימן את תחילת העלייה החלוצית מארגנטינה. גל של התלהבות שטף את התנועות הציוניות, ומספר המועמדים עלה על מספר הסרטיפיקטים. כל מקרה נבדק ונבחן בקפידה: הובאו בחשבון תכונותיו האישיות של המועמד, מידת הכנתו לחיים בארץ והתאמתו למשימות חלוציות, מצבו המשפחתי, הבריאות, ועוד. איציק ליבהובר, מזכיר דרור, היה ראשון המועמדים אבל גם הראשון שנשר מהרשימה, למגינת לבו ולב חבריו. לבסוף נבחרו הארבעה: ברוך פיירשטיין (צורי), מתתיהו דרזנין, ומנחם קצקוביץ', הלוא הוא מנחם כרמי, עם כלתו הטרייה נחמה. מנחם ונחמה נישאו נישואים פיקטיביים מפני ששניים מהסרטיפיקטים היו מיועדים לזוג נשוי ולא נמצא זוג מתאים בין המועמדים לעלייה; אך כאשר מנחם הלך לתחנת הרכבת לקבל פני "כלתו" והביא אותה היישר אלינו הביתה, העיפה עליהם אמה מבט אחד ואמרה לאבא: "משה, זהו זה. תשכח מנישואים פיקטיביים, שניים אלה יהיו נישואים באמת". ואכן כך היה.

כ"סבא" טוב, היה משה מודע גם למעלות וגם לחסרונות של חניכיו. יומיים לפני שיצאו לדרך שלח למשה קליגר תיאור מפורט של הארבעה: מתתיהו וברוך, בחורים חזקים בגופם וברוחם, מוכנים לכל משימה. מנחם קצקוביץ' הוא אחד הבחורים הכי אינטליגנטים ובעלי הכרה בדרור, בעל ידיעות בעברית ותרבות יהודית, עורך משכבר של "יוגנט אוונגרד". כראש קבוצת נוער היתה לו השפעה רבה על החניכים שלו; דא עקא, ההשפעה הזאת לא פעלה תמיד לטובת התנועה. "מנחם זה מחטט יותר מדי במצבי רוח, בפסיכולוגיה..." ואם נוסח זה היה מתקבל יפה בפולין, בחלוץ הצעיר או בפרייהייט, לא כן בארגנטינה. זה גרם לקשיים. אבל, הוא מתריע, "אני מאריך בתיאור

העולים שלנו משום שאני חרד לתוצאות הניסיון הראשון הרציני שאנו עושים בשטח זה. ארץ-ישראל והתנועה לא תתמוטטנה חלילה אם ארבעת הבחורים ייכשלו, אולם בשביל תנועת הנוער שלנו בארגנטינה זוהי בעיה רצינית. אני מקווה שדווקא בימים ההולכים וקרבים של מתח ולוחמה, יהיה יותר קל או יותר טבעי שיסתגלו לקיבוץ ולחיי הארץ".
באותו יום ובאותה רוח הוא כותב למלך ניישטט:

כפי שתבין, אני כולי דאגה למצב רוחם ולהצלחתם של עולי דרור הראשונים מארגנטינה. השקעתי בתנועת דרור כאן מאמצים כה רבים עד כי הייתי רוצה להיות בטוח מראש עם ה"נציגים" שלנו. יש צורך לאפשר להם קליטה טבעית בקיבוץ. בוודאי היו סיבות רציניות לחילוקי הדעות במזכירות התנועה, אך כאן עשה הדבר רושם מר ולעתים תכופות אף הפוך. מזה שאנשים בתל אביב מתארים לעצמם.

העולים הפליגו ב-13 באוקטובר 1945 באונייה "קבו דה הורנוס". נמל בואנוס איירס המה אדם. כולם באו להיפרד, גם כאלה שהתנגדו בתחילה לכל עניין הסרטיפיקטים. שלטים ענקיים עם כתובות "עלה והגשם" ו"פריינטשאפט" הונפו באוויר. שרו המנונים ושירי מולדת, רקדו הורה, בכו וצחקו. קבוצת אנשים שעמדה מהצד והתבוננה במהומה התלחשה: "כתוב שם 'יחי הקומוניזם' ברוסית. אלה 'רוסוס', יהודים, נוסעים לכבוש את ארץ הקודש". "אה, הבנתי. אבל זאת לא סיבה לרקוד במעגלים, כמו אינדיאנים!"

הם הגיעו לנמל חיפה ב-5 בפברואר 1946, כעבור ארבעה חודשים כמעט. במחנות הפליטים בפורטוגל ובספרד נפגשו לראשונה עם ניצולי השואה אשר חיכו לתורם לנסוע הלאה, מי לארץ-ישראל ומי למקומות אחרים. פקידי הג'וינט הסתובבו שם, מנסים לעזור, וכדי להיפטר מהארגנטינאים הטרדנים האלה שלחו אותם ממקום למקום ומעיר לעיר, ממדריד לבילבאו ומבילבאו לברצלונה. הם החלו כבר להתעצבן ולדפוק על שולחנות הפקידים. לבסוף עלו על אונייה שהובילה דיפלומטים יפנים לטוקיו, ורב החובל שוכנע – בכוח הקסם האישי של החבר'ה ואולי גם כמה מרשרשים ששללו לכיסו – לעשות סיבוב קטן, לעגון בנמל בחיפה, ולהוריד אותם בדרך.

מובן מאליו שנכוננו להם עוד קשיי קליטה. הם הגיעו זמן קצר אחרי הפילוג במפא"י, שבו פרשה סיעה ב' של טבנקין מהמפלגה. כל צד רצה למשוך אותם אליו מתוך ההנחה – הנכונה – שהם רק הסנוניות הראשונות ובעקבותיהם יבואו עוד. ובינתיים שלחו את ארבעת חברי דרור – מנחם ונחמה קצקוביץ', ברוך פיירשטיין ומתתיהו דרזנין – לקומונה של הקיבוץ המאוחד בתל אביב. הם שהו שם חודש, ובהשוואה לתנאים במחנות בספרד היו אלה תנאי בית הבראה, אך רוחם קצרה והם סברו שהגיע הזמן לעשות משהו. יצחק בן-

אהרון, שחזר אז מהשבי הגרמני, נפגש אתם ויעץ להם להיות סבלנים, לא להיחפז, לחכות ולראות איך יתגלגלו הדברים. זאת היתה העצה האחרונה שרצו לשמוע או לקבל. לבסוף הגיעו לקיבוץ גבת, אותו קיבוץ של יוצאי פינסק שבו היו למשה כל כך הרבה ידידים מנוער. הם עדיין היו שם ב-30 ביוני, יום "השבת השחורה". ברוך צורי ומתתיהו דרזנין נעצרו בעתלית וברפיח ושוחררו רק לאחר 39 יום.

היו עוד התלבטויות ומשברים: הציעו להם להצטרף לנאות מרדכי, או לגרעין של "הנוער העובד" שעבר הכשרה בגבת ועמד להקים נקודה חדשה, "חלוצה", בנגב. הם שקלו את ההצעות בכובד ראש. מטרתם היתה לייסד נקודה משלהם, עם יוצאי דרור אחרים מאמריקה הלטינית, אך לא פעם אחז בהם הדיכאון: האם יבואו בעקבותיהם? האם ההכשרה החדשה הזאת שעל הקמתה שמעו תהיה מקור לעלייה, או שתיכשל כמו שנכשלו ניסיונות קודמים? אולי מוטב בכל זאת להצטרף לגרעין קיים? על כל אלה כתבו בפרוטרוט למשה. רגילים היו מאז ומתמיד לבוא אליו בבעיותיהם, וידעו באיזו מידה הוא שותף להתלבטויות.

הגרעינים שבאו אחריהם הצטרפו אף הם להכשרה בגבת. בפברואר 1948 כתב משה ל"יומן המשק" של הקבוצה:

קבוצתכם, ככל קיבוץ וככל היישוב, מכוונת ודרוכה לקראת קליטת האחים העומדים לבוא, ואשר ברל ז"ל קרא להם "אודים מוצלים מאש"... והנה אנחנו שלחנו לכם מארגנטינה גרעין קטנטן של חברים צעירים, ביכורי התנועה החלוצית אשר טיפחנו בעמל רב בדרום אמריקה – להדרכה ולהכשרה בביתכם. שמעתי שנקלטים הם יפה בעבודה ובחיים, וגאים אנחנו על אשר הבנים לא מביישים את שולחיהם... אנו רוצים ומוכנים לכבוש את המסלול שבו עברתם מפינסק דרך קלוסובה ועד לגבת, עם כל הלבטים של זמננו, עם הכרה מלאה של מציאותנו הנוכחית – אבל גם עם רעננותה של התקופה ההיא, התלהבותה ותסיסת העלומים שהיתה בה.

הם נשארו בגבת עד יוני 1949, כשקיבוץ מפלסים עלה על הקרקע.

הקמת ההכשרה

היה היה פעם יהודי ושמך ליאון חזנוביץ', אשר כתב ב-1911, עוד בהיותו בסטניסלב שבגליציה, ספר ושמך "ברויט און ערע", "לחם וכבוד". בספר הזה הוא דן בפרודוקטיביזציה של העם היהודי ובקשר בין התהליך הזה להתיישבות החקלאית. כעבור שנים מספר הגיע לארגנטינה כשליח פועלי ציון. הוא ביקר במושבות של הברון הירש, נסע ממושבה למושבה, עמד על מצבן והסיק מסקנות. בנאומים חוצבי להבות הסית את החקלאים נגד המנגנון המסורבל והביורוקרטי של "יק"א, חברת ההתיישבות היהודית מיסודו של הברון, נגד הפקידים הנוקשים והמתבוללים ונגד שיטות העבודה שלהם. הוא המשיך להטיף ולהפיץ את תורתו עד אשר מישהו הלשין עליו, בוודאי אחד מפקידי הברון, והוא גורש מהארץ בעוון אנרכיזם.

ואכן, המושבות לא התפתחו בדרך הצפויה. הדור הצעיר לא נשאר בהן. הבדיחה הקבועה אצל המתישבים, שלא היתה בדיחה כלל אלא שיקפה את המציאות, היתה שזורעים חיטה וקוצרים דוקטורים. קשה היה להתמודד עם מכת הארבה הפוקדת לפרקים, עם התחרות באיכרים הגויים הרגילים לעבודת האדמה הקשה, ובעיקר עם פקידי הברון. ומנגד קרצו אורות הכרך והאוניברסיטאות הגדולות. בשנות השלושים והארבעים החלה אפוא דעיכתה של ההתיישבות הזאת.

משה התעניין מאוד בנושא, והפך אותו לאחד מתחומי ההתמחות שלו. רעיונות ה"לחם וכבוד", הפרודוקטיביזציה באמצעות ההתיישבות החקלאית, מצאו הד בלבן. דמותו של חזנוביץ' ריתקה אותו; הוא חשב שאולי אפשר עוד להמשיך בקו שהתווה – אולי אפשר להחיות את רעיונותיו ולהפיק משהו מהם. המצב לא השתנה הרבה: המאבק ביק"א, בפקידות הברון, נמשך כמקודם; התחיל להסתמן גם תהליך של התנוונות ויצירת שכבת איכרים חסרי אדמה וחסרי אמצעים. באנשי ההתיישבות החקלאית ראה משה את המועמדים הראשונים והטבעיים לתנועה חלוצית ולהתיישבות בישראל. שוב ושוב ביקר במוזסויל, גם לרגל עבודת המפלגה, הליגות ודרור, וגם כדי לנסות ולנצל את הניסיון שהצטבר שם ולתרגם אותו לשפת המעשה, להקמת הכשרה לשם הכנה לחיים בארץ. את אחד במאי 1936 עשה במוזסויל; בוקל (ברוך) רזניק, ממקימי הליגה במקום ומייסדי מפלסים, ארגן באולם "קדימה" כנס המוני "למשה קוסטרינסקי שלנו", ובאותו כנס דנו לא רק בענייני הליגה, כי אם גם הונחו למעשה היסודות לתנועה החלוצית במקום. באוגוסט אותה שנה הוקם סניף דרור במוזסויל. ב-1937, שנתיים לאחר הקמת דרור, שלח משה חוזר בשם הלשכה המרכזית, ובו הוא מבקש להקים ולטפח סניפים במרכזי ההתיישבות אחרים. דרור, כתב לימים ב"אונדזער צייט", הוא הארגון הרעיוני היחיד שיש לו מספר לא מבוטל של חברים בקרב נוער המושבות; זה ארגון הנוער היחידי שעשה הקבלה בין המושבות היהודיות בארגנטינה והקואופרציה האגררית בארץ-ישראל.

נוסף על כך פעלו התנאים האובייקטיביים: במאי 1937, כאשר יהודי אירופה התדפקו על השערים הנעולים, כתב למזכירות האיחוד בתל אביב: "היחידים שפטורים מהגבלת ההגירה הם עובדי האדמה. יק"א מביאה יהודים גרמנים למושבותיה, וכן קבוצות קטנות חסרות כל הכשרה. כדאי שהקונגרס העולמי היהודי יתעניין בזה, וייתן גם דעתו למושבות היהודיות הקיימות כבר".

במשך השנים נעשו ניסיונות להקמת הכשרה, גם מצד דרור וגם מטעם תנועות חלוציות אחרות כשומר הצעיר והנוער הציוני. עוד בסוף שנות העשרים, כאמור, בזמן שהחלוץ קיבל תשעה סרטיפיקטים לעלייה, התעוררו בעיות בין פועלי ציון ובין הפדרציה של הציונים הכלליים, אשר נאחזה בטיעון שלפי התקנון, רק חברים שעברו הכשרה זכאים לסרטיפיקטים. על כן הקימו, לאחר דיונים ממושכים, קבוצת הכשרה של שישה חברים, שעסקו בעבודות חוץ במושבות הברון. הקשיים האובייקטיביים היו עצומים, ולמרות הנכונות והאידיאליזם, לא עמדה הקבוצה בקשיים והתפרקה. אך גם מניסיון זה הופק לקח: חייבים להקים הכשרה אם רוצים בארגון חלוצי.

לנגד עיניהם עמדה גם הדוגמה המאכזבת של ההתפתחויות בקרב השומר הצעיר. משה דיווח לאליהו דובקין שבפגישות בין שתי התנועות עלתה בעיה חריפה וכאובה: מכיוון שלא היתה אפשרות של עלייה, ולא היתה הכשרה חלוצית, וגם לא הסתדרות שתפעיל את חניכיה בפעולות הציוניות הכלליות מלבד קק"ל, ושיטות העבודה של השומר הצעיר – כשיטות דרור בהתחלה – נלקחו מהשיטות שהיו נהוגות באירופה, ולא התאימו לעולם החדש – הרי שחלק ניכר מההישגים שלהם התבטלו והתבזבו כשהנוער היה מתבגר והיתה מגיעה שעת ההחלטה – לאן לפנות. חלק מהם עברו ליבסקציה, חלק לשורות הבורגנות היהודית, חלק אף לדרור. מנהיגי השומר הצעיר הגיעו אף הם למסקנה שהמוצא היחידי הוא בהקמת הכשרה.

"אנו היינו מעוניינים בדבר", כתב משה, "מתוך תקווה שנקודה שכזו תוכל להיות התחלה לתנועה חלוצית יותר רחבה, וגם כדי להעמיק את החינוך החלוצי בין חברי הנוער שלנו (דרור, המשתייך למפלגה)... אנחנו מצדנו החלטנו לדון בעניין בוועידת המפלגה, כדי לתת לו אופי יותר פומבי ולהתחיל בהסברה הדרושה בקרב הקהל הרחב. אתה יודע כבר כי הוועידה לא התקיימה משום האיסור לדבר פומבית ביידיש. שבנו לדון בתוכנית ההכשרה אחר כך, אולם התברר כי בין חברי השומר הצעיר יש רק כעשרה מועמדים לצאת תכף להכשרה, ומספר בלתי ידוע בשנה הבאה; בין חברי דרור אפשר היה לגייס רק כחמישה או שישה חברים... התקציב חושב על ידי אנשים מוסמכים בערך של שלושים אלף פזו – סכום גדול מדי בשביל התחלה קלושה כזו". ובכן, התוכנית נגנזה לפי שעה.

בסוף 1937, בישיבה של הוועד המרכזי של פועלי ציון התאחדות, הקריא משה מכתב הנוגע להקמת קבוצת יזמות ואספת נציגים, בהשתפות בנק אגררי והאיגוד של הקואופרטיבים החקלאיים: זו הזדמנות לפעול להגברת הפרודוקטיביזציה, וגם להקמת הכשרה. יש למנות ועדה מיוחדת

שתעסוק בעניין ההכשרה. מחליטים שהנציגים באספה יהיו רגלסקי, קוסטרינסקי ופיין. הם ונציגי הוועד המרכזי של הליגות יהיו ועדה לענייני הכשרה. בנובמבר הוא מדווח שהם מתקרבים לשלב המעשי של הקמת הכשרה, ומלבד ההכשרה המעשית, שתופקד בידי אגרונום, כנראה בשיתוף עם הבנק החקלאי, תהיה גם "הכשרה רוחנית", כולה בהשגחת פועלי ציון. יש כבר 3,000 פזו, והובטחה קרקע חנם. משה הצליח להוציא מהפעילים את הסכמתם העקרונית, ויש לקוות שהעניינים יזוזו. שוב נחלו אכזבה. עברו עוד תשע שנים בדיוק עד לפתיחת ההכשרה.

בינואר 1946 התקיים הסמינר למדריכים בדוסה קסס באזור מוזסויל, אחד הארוכים והאינטנסיביים בתולדות התנועה. היה זה אחרי עליית "עשרת הסרטיפיקטים", והודגש שהם עולים ללא הכשרה, ועל כן תהיה קליטתם בארץ קשה יותר – צריך לדאוג שהעולים אחריהם יזכו להכנה הדרושה. המילה "הכשרה" ניסרה כל הזמן בחלל האוויר. נערכו תוכניות, חישבו חשבונות, הורכבה רשימת מועמדים. כסף לא היה ולא היה ברור מאין ייקחו אותו, אך כולם כבר היו רגילים לכך שהפרט הטכני הקטן הזה מסתדר איכשהו.

במרץ כבר התבררו העניינים יותר. החליטו לפעול בשיתוף פעולה עם השומר הצעיר. "לא מדובר בהחלוץ אחד", כפי שמתכננים בארץ ישראל, "הצהיר משה. "כל תנועת נוער תהיה אוטונומית לגמרי בעבודתה החינוכית והאידיאולוגית, בהכשרה וסביבה. אבל יש שורה של עניינים ועקרונות משותפים, ורצוי שיהיה גוף מרכזי אשר ייצג את כל התנועה החלוצית כלפי התנועה הציונית והציבוריות היהודית בכלל". כל תנועות הנוער יכולות להיכלל, "בתנאי אחד: שהשתייכותן לתנועה החלוצית לא תהיה רטורית בלבד".

במאי אותה שנה התכנסה בסנטה פה מועצת ההכשרה. הוחלט סופית על הקמתה, ונקבעה ועדה בהשתתפות הנציגים והמועמדים. חלפו חודש-חודשיים, קוצר הרוח גבר. סוף-סוף הודיעו שנמצא שטח מתאים, בלונגשמפס, לא הרחק מבואנוס איירס. ב-9 בספטמבר הוכרז רשמית על מפעל "הכשרה, עלייה, התיישבות".

המקום שהוחלט עליו היה "לה חואניטה", חווה של 170 דונם השייכת ליהודי ושמו פייבל עפרון, ששמח להחכיר אותה למטרה זו.

החברים הראשונים התחילו להגיע. האולם ברחוב אז'קוצ'ו ידע רגעים קדחתניים. בכל שעות היום היו מופיעים פרצופים חדשים ומזוודות. ב-17 בספטמבר יצא סוף-סוף חיל החלוץ בהדרכת מונית שבה נסע קוסטרינסקי, ורכובים על משאית עמוסה כלים, סירים וקרשים, נסעו ארבעת התושבים הראשונים של הקיבוץ. מיד עם הגיעם נרקמו הקשרים עם האישים החשובים ביותר במקום: דון אנטוניו ודון חוסה. היינו מבולבלים לנוכח הבעיות הרבות שצצו

יום-יום ומילאו אותנו הפתעות. אף פעם לא חשבנו שהחיים המשותפים מורכבים כל כך. אף אחד מאתנו לא חלם שכל פריט קטן יהיה עילה לוויכוחים תאורטיים ולהזכרת עקרונות. השיתופיות הכוללת או החלקית, התאוריה המפורסמת על "ערכים רגשיים", האספות על סיגוריות והיציאות לבואנוס איירס, עבודת חוץ.

כך נפתחה תקופה חדשה בתולדות התנועה – תקופת ההגשמה החלוצית. ב-10 בנובמבר חגגו רשמית את חנוכת ההכשרה על שם ברל כצנלסון. חברים צעירים נאמו בשם חברי ההכשרה ובשם דרור. משה קוסטרינסקי הדגיש את תוכנה ומובנה של ההכשרה; יעקב פלטיצקי סיפר על תולדות דרור; ולבסוף הביא רגלסקי את ברכת המפלגה. ובינתיים, בעוד הנציגים מדברים על ציונות וחלוציות ועוד ערכים נעלים, כילו החברים בסתר את הארוחה הטובה הראשונה שבאה אל פיהם זה זמן רב.

המגורים היו בבניין טרומי אחד שבנייתו הסתיימה רק כמה שנים אחר כך. בזמן חנוכת ההכשרה היה חסר אפילו גג. מחצית המבנה שימשה חדר אוכל, ספרייה ומטבח, המחצית השנייה חולקה לחדרים שבהם ישנו החברים ארבעה בחדר, ועוד כמה חדרים קטנים לזוגות נשואים. "בשתי חוות ההכשרה שלנו, בארגנטינה ובצ'ילה, הבעיה העיקרית היא של מימון ההשקעות הראשוניות ושל שיכון. בארגנטינה המצב הוא קשה ביותר, ואני מתפלא על כוח עמידתם של החברים. ישנים, בחורף די קשה, בצריף ללא רצפה, בלי דלתות וחלונות", כתב משה. "בכלל, אין בעיית המשך בתנועה, כי יש מועמדים וטרומ-מועמדים במספר גדול".

כיום, כשראשוני ההכשרה הם אנשים בגיל שיבה, הם מתפלאים בעצמם על כוח העמידה שלהם. לא ברור להם איך הצליחו לשרוד בתנאים קשים כל כך. ובכל זאת, מציינים כולם, שרר שם תמיד מצב רוח מרומם, אווירה של שמחה ועשייה. תמיד היו יותר מועמדים ממה שאפשר היה לקלוט.

הקבוצה	הראשונה	מנתה	עשרים	חבר'ה.
--------	---------	------	-------	--------

ב-1950 כבר היו חמישים.

המדריך החקלאי, דון אנטוניו, קיבל את הפיקוד בקרב הקשה נגד העשבים. הם פיתחו גן ירק לצריכה עצמית ולמכירה, עצי פרי, כוורת, קצת גידול אקסטנסיבי. היתה רפת שתחילתה בשלוש פרות שקיבלו מתנה, כולל פרה הולנדית אחת מניבה ביותר. בימים הראשונים היו מצליחות הפרות, לאחר שחלבו אותן, להפוך את דלי החלב בבעיטה מדויקת ואלגנטית אחת; עבר זמן מה עד שלמדו לקשור את רגלי הפרה ולהעמיד את הדלי כך שהיא לא תוכל לקלוע אליו. ודון חוסה, השכן הטוב, היה מלמד אותם הלכות חקלאות. דא עקא, שהוא היה זורע, שותל וקוטף לפי הירח, והחבר'ה התעקשו ללמוד את השיטות החקלאיות הנהוגות בקיבוצים ובמושבים בארץ דווקא. משיטות משונות שכאלו, היה דון חוסה נד בראשו, לא יכולה לצמוח שום טובה. הוא הוכיח את צדקתו כאשר הפיל בתוך עשר דקות בול עץ אשר על גדיעתו עמלו לשווא הבחורים החסונים

שבהכשרה במשך ימים אחדים; אבל כאשר קיבלו מחרשה משוכללת – מתנה, כמובן – עם כיסא ושני להבים, ושלושה סוסים מושכים אותה, נאלץ להודות שיש בכל זאת גם יתרונות מסוימים בקדמה.

עם הזמן השתפרו התנאים. בניין המגורים הושלם. הקימו מגדל מים גדול שהיה ראש גאוותם, מפני שבנו אותו במו ידיהם. בהתחלה שאבו מים מהבאר בעזרתו של "סאינו", סוס מרוצים שקנו בזול כי ימי הזוהר שלו חלפו משכבר. נוסף על כך היה גם סומא, דבר שהוריד ממחירו אבל הגדיל את ערכו: הוא עבד קשה, בלי להתאונן ובלי לבעוט. כולם הסכימו שאף על פי שיש לו חיים קשים, ההליכה שלו אצילית ביותר. הם אהבו לרכוב עליו בעיירה הסמוכה, להראות לכל למה מסוגלים הגאוצ'וס של "ברל כצנלסון", ואז צעד ממש כמו בימים הטובים שלו. היה גם "מופתי", הכלב הסומא, ופרה פוזלת, כך שהסוס לא הרגיש יוצא דופן.

"מובן שכסף עדיין אין כפי שצריך, אך המצב השתפר במידה ניכרת, ואני מקווה שבקרוב יהיו לנו אמצעים נוספים", כתב משה לחברים בגבת. "אני מתהלך עם הרעיון של הכשרה ימית. ניתן לגייס אמצעים לכך, אך אינני רואה לעת עתה את המועמדים".

הוקמה נגרייה, אשר שיפרה מאוד את רמת ההכנסות של ההכשרה. כאשר משה עלה ארצה בנו לו ארגז עץ יפהפה, מלאכת מחשבת של דיוק ואומנות. הרבה אהבה שפכו לתוך הארגז הזה. היה ממש חבל להשתמש בו למשלוח חפצים.

לא רחוק משם היה בית מחסה לנערים יהודים, יתומים ובני משפחות עניות, וחברי ההכשרה היו מנצלים את ההזדמנות ומארגנים להם שיחות על ציונות. כמה מהנערים האלה הצטרפו בעצמם להכשרה, עלו לארץ, ואחדים מהם נמצאים עד עצם היום בקיבוצים של יוצאי ארגנטינה.

פעם באה לבקר משלחת של ארגון נשים ספרדיות ידידות ההסתדרות. הן בדקו את המגורים ואמרו: "אוי, בטח נורא קר לכם. אבל אתם מתחממים באש האידאל, נכון?" ואנשי ההכשרה, שתיעבו מילים גבוהות, השתדלו לשמור על ארשת רצינית כשהם מסכימים אתן שאש האידאל מחפה בקלות על חוסר אש ההסקה, ואפילו על חוסר דלתות וחלונות, ואימצו לעצמם את הביטוי "חיומים באש האידאל" כאמרת כנף אירונית.

הם גם זכו לביקור מסוג אחר. יום אחד ראו מרחוק מכונית משטרה מתקרבת ונכנסת לחצר. המכונית הגיעה, הקיפה את מגדל המים, והמשיכה בדרך העפר עד למבנה קטן שעמד בפאתי החווה. היה זה בימי שלטונו של פרוץ, ונערכו מצודים על קומוניסטים, אנרכיסטים, סוציאליסטים, ובשוליהם גם על ציונים. בהכשרה החזיקו הרבה חומר הסברתי, לא פחות מאשר בספרייה של תנועת נוער רגילה: כתבי אבות הציונות, וגם כתבי מרקס ואנגלס ועוד הוגי דעות "בלתי כשרים". הם אפילו בנו "סליק" – ארגז עץ שהטמינו באדמה, ובו חלק ניכר מהחומר, אך הרבה ספרים נשארו גם על פני השטח, כדי שיוכלו לעיין בהם. הם ידעו יפה שהשכנים שמו עליהם עין, שהם בולטים בזרותם – חבורה של כמה עשרות נערים ונערות באזור של חוות משפחתיות. יהודה

שוסטר, מזכיר דרור באותם ימים, נעצר ונחקר במשך עשרים שעות רצופות במטה המשטרה. הוא היה בטוח שעומדים לענות אותו, כפי שעונו צעירים רבים ובעיקר סטודנטים, ואף שהדברים לא הגיעו לידי כך במקרה שלו, הפסיק את פעילותו בתנועה לזמן מסוים גם בגלל ההלם וגם על מנת שלא להפיל את שאר החברים. הוא גם הפסיק לכתוב ב"ונגוארדיה חובניל", עיתון דרור. מכל מקום, אין פלא שכשהחברים ראו את השוטרים יורדים מהמכונית, פניהם חמורות וידם מלטפת את כת האקדח, הסיקו את המסקנה המתבקשת – מישהו הלשין עליהם. עוד מעט תופיע מכונית נוספת שתסגור עליהם מצד שני. הם כבר ראו את עצמם יושבים בבית הסוהר בעוון הפצת תעמולה למען גוף זר.

לבסוף התברר שהפעם היתה זו בהלת שווא – השוטרים בכלל לא התכוונו אליהם, אלא חיפשו אסיר נמלט. אבל את הביקור הזה לא שכחו זמן רב.

לחברי ההכשרה בברזיל, "קיבוץ הכשרה עין דורות", אשר הוקמה בסוף 1948 במדינת סן פאולו, כבר היה קל יותר. הגרעין הראשון מנה 37 חברים, אשר הסתייעו בניסיונם ובעזרתם הפעילה של חברי ההכשרה בארגנטינה. גם הכסף לא היה בעיה חמורה כל כך: המפלגה העבירה להם תמיכה חודשית קטנה אבל מספקת. והם זכו גם לעזרתם של זוג שליחים מהארץ, אברהם ורחל נגב, אשר סייעו בארגון, נתנו שיעורי עברית, ובכלל העלו את מצב הרוח. רצתה יד המקרה ואברהם, שלימים התפרסם כמומחה הגדול בארץ לחקר הנבטים, היה בנו של יעקב ברזילי, מחנכו וידידו של משה עוד מימי נערוּתו בפינסק. כך נסגר עוד מעגל.

עלייה ב' ומח"ל

רות פתחה את הדלת וקיבלה בחיוך את פני האיש העומד בפתח. הוא נראה נסער, אך היא היתה רגילה בכך. הבית המה תמיד אדם, אך בימים ההם היה ככוורת: הפגישות עם המועמדים לעלייה ב' התקיימו אצלנו, כדי להרחיק אותן פיזית ממשרדי המפלגה. רות כבר ראתה הרבה צעירים נלהבים, הורים זועמים, אמהות בוכיות. היא כבר היתה עדה למחזות מרנינים ולמחזות קורעי לב, וידעה שאלה עוד לא תמו.

היא הזמינה את האיש להיכנס ושאלה אותו אם ברצונו לשתות משהו. אך נסגרה אחריו הדלת, והוא שלף אקדח: אם לא ישחרר משה את בנו מההכשרה – והרי ברור לו מה יהיה ההמשך, עלייה ב', ומי יודע עוד אילו סכנות נשקפות לו שם – יהרוג את משה בו במקום. השחרור או חייך, איים. משה לא נבהל; הוא דיבר עם האיש והרגיע אותו. לבסוף התפשר: בסדר, אמר, הוא לא יהרוג את משה, מה זה כבר יועיל, הבן לא יעזוב את ההכשרה בין כה וכה, אבל הוא ילך למשטרה ויודיע להם שמשה עוסק בשליחת צעירים ארגנטינאים במחירת לארץ זרה.

השתררה שתיקה, ואז שאלתי: "נו? והוא הלשין?"

אמא משכה בכתפיה. "מי יודע? היו כל כך הרבה הלשנות בזמן ההוא... לפעמים בחרה המשטרה להתערב, לפעמים לא".

אבל אצלי חזרו ונשנו הסיפורים שהתחילו כשהייתי ילדה קטנה והרגשתי שאבא בסכנה. שוב אנחנו מטיילים ברחוב כשאני אווזת בידו, והוא מתחיל להינמס כגוש קרח בחום עד שלא נותר ממנו דבר, וידי נשארת תלויה ריקה באוויר. שוב הייתי מתעוררת בצעקות, ובולעת אותן מיד – ילדה גדולה, כמעט בת עשר, אי אפשר ליילל כמו תינוקת. אבל לא הייתי נרדמת עד שלא הייתי שומעת את צעדי האטמים ואת הטק-טק של המקל במסדרון הארוך שהוביל לדירה שלנו. אז ידעתי – אבא בבית, הכל בסדר. אפשר להירדם שוב.

חברים מספרים: עברו כמה חודשים של רעב ועבודה בהכשרה, עד שבאמצע 1947 הגיע מכתב ממשה, שנסע לקונגרס הציוני העולמי הכ"ב, והודיע שיהיו חדשות גדולות. בשובו ביקר בהכשרה והתקיימה אספה.

"עלינו להשתתף בגיוס שבאמריקה", אמר. "בארץ-ישראל חיים רגעים קשים מאוד. לא מספיקה עזרה כספית, עלינו להשתתף עם הנוער שלנו".

בזמן שמשה דיבר על עלייה שרר שקט מוחלט. הרגשנו דגדוג עצבני בכל חלקי הגוף. מינו את אלה שיש להם פחות קשרים רגשיים ופחות התחייבויות. "אלה שמסיבה כלשהי לא יכולים לנסוע חייבים להודיע עכשיו" – סיים משה לאחר הסבר קפדני על הסכנות ועל תנאי

החיים לכל אורך הדרך, וקרא כמה תולדות עלייה ב', לתוספת הדגשה. "ייתכן שתצטרכו להפליג כמלחים באונייה כלשהי שתביא אתכם לאירופה". וכולנו הסכמנו. היינו חלוצים או לא?

המועמדים התחילו להגיע העירה כדי להתכונן ולחכות לקריאה למחנה האימונים. במרכז המפלגה ברחוב אז'קוצ'ו תמהו: מה קורה? למה חברים רבים כל כך נמצאים בכירה? ולאחר כמה ימים ידעו כולם את אשר איש לא היה צריך לדעת.

הם הפליגו מבואנוס איירס למרסיי באונייה "קמפנה", קבוצה קטנה של חברים מארגנטינה, ובאורוגוואי הצטרפו אליהם עוד כמה אנשים. לפני שנסעו קרא משה לשניים מהם, לקח אותם הצדה, ובסודי סודות הפקיד בידיהם מעטפה עם הוראות. את המעטפה היו אמורים לפתוח אחרי ההפלגה, כדי לדעת מה לעשות בשאר המעטפות שהיו נתונות בה: מעטפה אחת עם הוראות למרסיי, השנייה לפריז, השלישית למקרה שיגיעו לנמל תל אביב, והרביעית אם יעגנו בחיפה. מובן מאליו שפתחו את כל המעטפות מיד לאחר ההפלגה.

כעבור חודש הגיעו למרסיי. הם ירדו מהאונייה לבושים במכנסיים כחולים וחולצה לבנה, כדי שכולם ידעו שפה מדובר בחלוצים, וכדי שמקבלי פניהם יוכלו לזהות אותם בקלות.

איש לא חיכה להם. הם הגיעו ביום הכיפורים דווקא, ומצאו את עצמם בעיר הזרה עם מעט מאוד כסף, בלי כתובת של מלון, ובלי לדעת יותר מדי צרפתית. למזלם מלאה העיר פליטים ספרדים, אשר עזרו להם איכשהו.

למחרת הגיעו לכתובת הנקובה במכתב שלא היו אמורים לפתוח עד אז, אך פתחו חודש לפני כן. הם ביקשו לדבר עם האיש ששמו הופיע בהוראות. אדם בעל הבעה טרודה ועצבנית אמר להם שהאיש איננו ואף אחד אינו יודע מתי יחזור. לפני שהספיקו להתאושש מההלם הסתובב אליהם, לפי מיטב המסורת של ספרי הריגול, מצמץ מאחורי משקפיו וקרא: "נו, דברו כבר! מתי הגעתם? אני האיש שאתם מחפשים. עליכם לסלוח לנו, המברק של משה הגיע אתמול קצת מאוחר, ובגלל יום הכיפורים לא יכולנו לעשות הרבה למענכם". בעוד שעה תבוא משאית, הבטיח, ותיקח אותם למחנה עולים.

שוב אחזה בהם צמרמורת. לפני שהפליגו אמר להם משה: "השתדלו לא להגיע למחנה. שוררת שם דמורליזציה מידבקה, שקשה יהיה לכם לנצחה".

אך הם נאלצו לחכות כחודשיים במחנה, והתגברו על הדמורליזציה על ידי עזרה בעבודות ארגון. אחד מהם התמנה לסדרן העבודה, השני על המחסן. יוסף, ברזילאי שהצטרף לגרעין, התמנה למפקד הקבוצה.

בסוף ספטמבר כותבים למשה חברי הגרעין ממרסיי שמזכירות הקיבוץ המאוחד מזמינה שניים מהם להשתתף בסמינר מדריכים ברומא, אך הם משיבים בשלילה על מנת שלא להתפלג. משה מסכים אתם:

יוצאים בני נוער ממדינה חדשה כדי להשתלב בקיבוץ, והנה מציעים להם סמינר ושליחות חזרה למדינה שממנה יצאו, בלי שיטעמו כלל את טעם הקרקע והעבודה החלוצית בארץ-ישראל. זה עומד בניגוד לכל המושגים והעקרונות של הקיבוץ המאוחד שבשמו הם מדברים. אין זו אלא דמגוגיה מפלגתית זולה.

לבסוף הגיע היום המיוחל. הביאו אותם לנמל עזוב והם עלו על שלוש אוניות משא קטנות ורעועות. במשך שישה ימים ישנו על הסיפון עם עוד כמה מאות עולים, בלי אפשרות לזוז כמעט. ב-14 בנובמבר הגיעו לארץ בתעודותיהם המזויפות. לפי ההוראות היה עליהם להתנגד, ולו גם בכוח, אם ינסו להוריד אותם בנמל תל אביב. עליהם לרדת בחיפה, שם "העניין סודר". מהר מאוד הבינו למה הכוונה: פקידי העלייה שעלו על הסיפון דיברו בחופשיות גמורה בנוכחות הקצינים האנגלים. "זה בסדר, שילמנו להם מספיק", הסבירו לעולים הבלתי לגליים המבוהלים. אלה יצרו קשר עם החברים בגבת, ולאחר מכן חולקו להגנה על היישובים השונים.

23 באפריל 1947, מכתב ליהודה מהלר, קיבוץ געתון, נהריה:

אני תקווה שבקרוב אוכל לגשת באופן ממשי לגייס סכום מתאים בשביל הטרקטור שאתם חושבים עליו... כפי שאתה יודע, אני מתעניין מאוד בדבר ה"שידוך" שלנו, ז"א ליכוד קיבוץ געתון עם גרעיני העולים שהתחילו באים מדרור באמריקה הדרומית... הייתי מאוד מבקש שתכתוב לי על כל הפרטים הכרוכים בכך, וגם שתעמוד בקשר אודות הרעיון עם החבר חיים דן ממזכירות "דרור – החלוצי הצעיר" בתל אביב.

מהלר רומז על "הטיול הגדול של בחורי דרור": נא תודיע לנו מתי הם יוצאים לדרך, ונדאג שחברינו באירופה יפגשו אותם. הוא כותב למשה על האפשרויות השונות להתיישבות הגרעין, ועל הקושי להחליט. אולי ישפיע עליהם לכיוון זה או אחר? משה עונה: "בחורי דרור כאן רגילים לבוא אלי בכל ענייניהם, ולא רק התנועתיים, ובשבילי קיימת בעיה לא של השפעה עליהם אלא להפך, להרגיל אותם לעמוד יותר בכוחות עצמם, שלא יראו אותם יותר מדי תלויים בי. הוא הדין ביחס לארבעת הבחורים שלנו בגבת".

לעזריאל ביגון, אוקטובר 1947: "אקווה שבקרוב תקבלו אורחים ששלחתי. נא טפל בהם במיוחד, ועד כמה שאפשר להוציא לפועל את השידוך עם נאות מרדכי".

משה עסק בעוד דברים שלא היה להם קשר ישיר עם המפלגה או עם תנועת הנוער. בדצמבר 1947 אורגן בקורדובה קורס של ההגנה, עם מדריך שנשלח מארץ-ישראל. ראול כהן, מזכיר דרור במקום, סייע בידו בעניינים המנהליים. למשה היה חשוב שישתתפו בו לא רק חברי דרור, אלא אנשי כל התנועות החלוציות. אך בגלל ההגבלות שהטיל השלטון היה קשה להתאמן בנשק, ועל כן אורגן בסוף אפריל 1948 קורס נוסף באורוגוואי. וכשהכל היה מוכן, בדיוק לפני שהתחיל, הגיעה הוראה מההגנה שכל משתתפי הקורסים, גם בארגנטינה גם באורוגוואי, יעלו לארץ.

גם התנועה בברזיל לא נשארה באפס מעשה. עם סיום הדיקטטורה התחדשו המוסדות היהודיים. בניין המפלגה בריו שימש גם כאולם לתנועות הנוער. בספרייה על שם ביאליק התקיימה פעילות הנוער כל ימות השנה. משה ביקר שם ב-1946 וקיים פגישות עם המפלגות ועם חוגי נוער. כעבור שנה בא שוב, יחד עם משה טוב, והם הופיעו בפורום של כל התנועות הציוניות: דרור, השומר הצעיר, בני עקיבא. הפעם היה מדובר בגיוס למח"ל: התנדבות, עלייה לארץ-ישראל. שלמה תרזה, חבר מפלסים שעלה במסגרת זו, מעיד שהתרשמו ביותר מהדרך שבה נכנסו לכל פרט קטן והתעניינו במצבו המשפחתי והאישי של כל אחד מהמועמדים. בניין הפדרציה של הנוער שימש להם מטה כללי, ושם נבחרו המועמדים. אביו של תרזה, נציג "מזרחי" בפורום, דאג לכל העניינים הכספיים, ונתן את ברכתו לבן כשנסע. גם אבות כאלה היו – לא כולם נופפו באקדחים.

שוב החלו הכנות קדחתניות, נסיעות למחנה באורוגוואי, ריצות, המתנות בתורים אינסופיים במשרדי הממשלה להשיג את המסמכים, טקסים, פגישות, נאומים, מאמרים בעיתונים. הגיוס היה אמור להיות סודי, וההוראה היתה להיפרד בבית, להימנע ככל האפשר ממלווים בנמל. אך סודיות לחוד ומציאות לחוד: שוב המה נמל בוואנוס איירס אדם, שרו "תחזקנה", אמהות בכו, חברים רקדו הורה, גויים השתאו על המהומה הרבה. שוב הפליגו באונייה "קמפנה", שעשתה את נסיעתה האחרונה כמעט. עשרים ושבעה מחברי הקבוצה עלו בבואנוס איירס, עוד שישה-עשר באורוגוואי, ושני חברים נוספים בברזיל. יצאו כבלתי לגליים והגיעו למדינה חופשית, שלושה ימים אחרי הכרזתה.

הם היו הראשונים. בסך הכל עלו מדרום אמריקה 400 אנשי מח"ל. פרשה עלומה נוספת היתה קליטת שארית הפלטה. השלטונות בארגנטינה סירבו לקבל פליטים יהודים, בעוד שפתחו את השערים לרווחה בפני נאצים למיניהם. אבל רבים הגיעו לאורוגוואי עם אשרות זמניות, והיו צריכים להבריח אותם לארגנטינה או לארצות השכנות. למשה נודע שלאחד מבחורי דרור יש קרוב משפחה המשמש סגן מפקד המשטרה באחד המחוזות באנטרה ריוס, דווקא על הגבול בין ארגנטינה לאורוגוואי. בכל המדינה היו אז שני יהודים במשרה

כזו, והתמזל המזל שאחד מהם היה גיס של דוד של אליעזר "לאלו" לרמן, חבר דרור. גיס של דוד – לא קרבה מי יודע מה – אבל די בתור התחלה: הרי לא נדרש ממנו אלא להעלים עין מהמתרחש לעתים במקומות מסוימים. משה ביקש מלאו לעזוב כל דבר אחר, כולל הלימודים בתיכון, ולהתמסר למשימה. צריך לנסות, אמר לו, צריך להשתדל בכל דרך אפשרית. ההורים לא היו מרוצים, פחדו שיסתבך – אימת השלטונות היתה גדולה, בעיקר על היהודים. אך לאלו, נרגש מהאמון שנותנים בו ומהאחריות המוטלת עליו, התעקש: "זה היה כוחו של קוסטרינסקי, הוא ידע להפעיל אנשים. אי אפשר היה לסרב לו". הוא לחץ על הדוד, אשר הפעיל את כל כובד הקשרים המשפחתיים, וכמה מאות יהודים חצו את הנהר בין סלטוס באורוגוואי לקונקורדיה באנטרה ריוס ונעלמו אי שם בצפון הארץ, בבוליביה ובפרגוואי. לימים "סודרו" להם ניירות, והם נחשבו לאזרחים מן המניין בארצות הללו. ולא לו אמנם הסתבך, כפי שחששו הוריו, וישב קצת בבית הסוהר, אך הוציאו אותו כעבור זמן קצר.

היו גם פעולות רכש, ואף זה לא נרשם בספרי ההיסטוריה. הנושא היה חסוי אז, ונשאר חסוי או נשכח. הצבא הארגנטינאי היה מצויד ברובי מאוזר האגדתיים, אותם רובים שנכנסו לשימוש ערב מלחמת העולם הראשונה ונחשבו לטובים ולמהימנים ביותר עשרות בשנים. שוב הפעיל משה קשרים, מסוג שונה לחלוטין: נמצאה דרך לאנשים שחבשו את ספסל הלימודים עם הגנרל פרון והיתה להם גישה ישירה אליו. הכסף הדרוש נאסף במהירות ובחשאי, ונרכשה כמות ניכרת של רובים, אשר עשו את דרכם לארץ בארגזים שמסומנים "אטריות". ייצוא האטריות מארגנטינה לישראל נמשך זמן מה, ויש לשער שמעולם לא היתה פסטה ערבה לחך יותר מתכולת הארגזים האלה.

דרור – החלוקה הצעיר

תולדות מפא"י סבוכים ומפותלים כדרמה שקספירית. פילוגים ואיחודים, ושוב פילוגים ואיחודים, חלקם על רקע אידאולוגי, חלקם על רקע יריבויות אישיות ומאבקי כוח. היא הוקמה ב-1930 באיחוד בין הפועל הצעיר ו"אחדות העבודה". תקופת העדנה לא האריכה ימים הרבה יותר מירח דבש רגיל: מיד התחילו הסכסוכים על רקע הסניפים, ובעיקר סניף תל אביב, על היחסים בינם לבין עצמם ובין מרכז המפלגה, מועצות הפועלים, ההסתדרות.

הפילוג הקשה והמשמעותי ביותר נגרם על ידי הפרישה של יצחק טבנקין מהקיבוץ המאוחד עם סיעה ב' של הפועלים העירוניים ב-1944. הפילוג הטרגי הזה שינה את מהותה של תנועת העבודה ומוסיף להטביע את חותמו עליה עד עצם היום הזה.

שורשי המאבק היו פשוטים להחריד, והתחילו להתפשט עוד בשנות השלושים: האבטלה בקרב פועלי העיר, בייחוד פועלי הבניין והטקסטיל, אבטלה כה קשה, שיומיים עבודה בשבוע נחשבו להישג. מולם עמדו חברי הקבוצות הקבלניות, אשר היתה להם תעסוקה מלאה אך לא נטו להתחלק עם חבריהם. לפיכך הפכו לשכוחות העבודה למרכזי כוח: "המרתף" בבית ברנר, משכן מועצת פועלי תל אביב, היה לשם דבר כמקום כינוס למובטלים. אלה הופיעו תחילה יחידים, אחר כך קבוצות הולכות וגדלות. עם הזמן נוספו לנימוקים הכלכליים גם נדבכים רעיוניים, וכך היו לכוח פוליטי. בשלב מאוחר יותר נכנס לתמונה גם הקיבוץ המאוחד. יחד יצאו לרחוב והפגינו נגד הקיפוח הכלכלי-חברתי, נגד הנהגת ההסתדרות והמפלגה, ואף נגד ממשלת המנדט. הם קראו לעצמם סיעה ב', ובראשה עמדו אישים כיצחק טבנקין, יצחק בן-אהרון וישראל גלילי. מתנגדי הפילוג במפלגה, בהנהגתם של אהרון בקר, מרדכי נמיר וזלמן ארן, קראו לעצמם סיעה ג'. מסיעה ג' התפתח לימים ה"גוש" הידוע, מנגנון המפלגה.

אף שברל ובן-גוריון היו הדמויות הבולטות ביותר בסיעה ג', לא הצטרפו אליה בתחילת הדרך. במשך כשנתיים עוד קיווה בן-גוריון למנוע את הפילוג או לפחות להשיב אותו. הוא הצהיר שהסיעות אינן אלא כנופיות ומנהיגיהן הם ראשי כנופיות, והוא לא רוצה לדעת מהם. רק כאשר הצטרף הקיבוץ המאוחד למאבק, הבין שהפילוג אמנם עומד בפתח.

הדבר המעניין הוא שסיעה ב' היתה סיעת הרוב מבחינה מספרית. ולא זו בלבד אלא שחלק ניכר מהנוער נהו אחריהם. ברל כצנלסון התאונן שהוא מגדל סייחים, וטבנקין מנהל סוסים. בן-גוריון נפגע פגיעה אישית ממש מעזיבת חלק נכבד כל כך של הנוער. רבים גורסים שפירוק הפלמ"ח ב-1949 נבע מכך שרוב המפקדים היו אנשי אחדות העבודה. אין ספק שהיתה זו לפחות אחת הסיבות החשובות, ולא מן הפחותות: בן-גוריון חשש שמא יהפוך הפלמ"ח למעין צבא פרטי של הקיבוץ המאוחד. מכל מקום, כאשר התברר לו שניסיונות הפיוס עולים בתוהו והפילוג הוא עובדה קיימת, שינס את מותניו ויצא למאבק. הוא משך לסיעה ג' חברים חדשים, אשר נחשבו עד אז לבלתי

מפלגתיים או בלתי מזוהים מבחינה רעיונית, ולא רק שאיזון בכך את ההפסד המספרי, אלא שמפא"י עוד יצאה מרווחת.

זאת גם הסיבה שלקראת הבחירות עמדו אנשי סיעה ג' על בחירות יחסיות ולא אישיות, דבר שהשפיע על הפוליטיקה הישראלית כולה במשך זמן רב. בבחירות יחסיות משמיע את קולו גם מיעוט; במילים אחרות, יחסי הכוחות משתקפים בתוצאות. בבחירות אישיות התוצאה היא הכל או לא כלום.

זאת – בישראל. ובארגנטינה? – בארגנטינה עורר המצב תמיהה והתמרמרות. "את הדין וחשבון על ועידת מפא"י האחרונה קראתי בכאב", כתב משה לליאו הלפרין. "פגעו בכבודו של קפלנסקי והתקיפו בגסות את טבנקין. גורדוניה מושלת, ובן-גוריון וכצנלסון שותקים" (קבוצת קפלנסקי האשימה את ההנהגה שהיא דואגת להסתדרות יותר מאשר לתנועה, וממילא מזניחה את הסוציאליזם).

עוד ב-1943 היה משה סבור ש"אף על פי שהבחורים שלנו יודעים מעט מאוד – לדאבוננו הגדול! – על פרטי התנועה החלוצית, הם רואים את עצמם כמשתייכים לתנועה שמרכזה הוא הקיבוץ המאוחד. הסתדרות דרור כאן קשורה באופן ישיר ומתמיד אל המפלגה. אין ברשותנו, ואיננו רוצים, 'להתערב' בעניינים הפנימיים של מפא"י, ואסור להכניס צעירים ארגנטינאים בהבדלים, בחיכוכים ובבעיות שבין הגושים בתנועה החלוצית בארץ, המשתייכים למפא"י".

ולמשה קליגר, ממזכירות הקיבוץ המאוחד, כתב:

בדיונים במצב במפא"י השתמשם בנימוק "מה תאמר התנועה במחלת באירופה". מובן שעכשיו זה החלק הקדוש והחשוב ביותר בתנועה. אך יש תנועה גם ביבשת אמריקה... ואסור להתעלם ממנה. זו תנועה חשובה ויש בה חברים נאמנים, החשים את החיים במרכז, בארץ-ישראל. לא אטיף מוסר – באיזו זכות? – ואינני מתיימר לתת עצות. בפרט כשמדובר בעניינים עקרוניים חשובים, לא מתחשבים ב"כאבם" של חברים הנמצאים רחוק. אבל אני משוכנע שגם ברוב וגם באופוזיציה, מרבית החברים מסורים לתנועה ומודעים לקשר ההדוק בין כל החלקים, בין ארץ-ישראל והגולה... עקבתי בדאגה רבה אחר ההתפתחויות במפא"י. מאז האיחוד... הזניחו את תנועת הנוער; הקימו לאחר האיחוד את גורדוניה – אשר אף טרם הכירה בצורה מלאה בפלטפורמה של דנציג, ומאידיך החלישו את הבחירות הסוציאליסטיות; לא עזרו לבנות את תנועת דרור בעולם, וכו' וכו'. למפלגה לא היו חיים פנימיים אינטנסיביים דיים... הנני משוכנע שבכל החטאים האלה אשמים כל חלקי המפלגה... מפא"י לא מילאה מספיק את תפקידה כמפלגה, עד השנים האחרונות.

אני מסכים לרבות מהעמדות העקרוניות של האופוזיציה, עד כמה שהן ידועות לי, וברצון הייתי תומך בהן אילו הייתי בארץ... טענת היסוד של הרוב, שאי אפשר להשתייך למפלגה ולהילחם בעמדת הרוב, צודקת לחלוטין. דווקא בסביבה הבעל-ביתית והרחוקה מפוליטיזציה של ארגונינו מקבלת שאלת המשמעת וההנהלה האחידה משנה חשיבות. התרגלתי לייחס חשיבות עצומה לעניינים כאלה. ישנם מקרים שבהם עברת משמעת מגיעה למדרגה של קפיצה איכותית ולעברה על הרעיון והעיקרון. האופוזיציה היא ציונית-סוציאליסטית וחלוצית, היינו משתייכת לתנועה המיוצגת על ידי מפא"י, לטובה או לרעה. אך כשעוברים גבול מסוים של חופש הדעה וזכות אופוזיציונית – מתחילים לפגוע בעקרונות הכלליים של התנועה. דווקא משום שבאופן עקרוני אני מסכים בכל כך הרבה דברים עם האופוזיציה, כואב לי כשמתחיל להתקבל הרושם שהם עוברים את הגבול.

כפי שתבין, אינני כותב כדי "להשפיע", ואני יודע שבארץ-ישראל מכירים את התנועה בגולה ומתחשבים בה, לפחות עקרונית. אך ברצוני להדגיש ולהזהיר שלפילוג במפא"י יהיו השלכות קטסטרופליות, לא רק על ההסתדרות, אלא גם בעולם כולו. וזאת בכל זמן שהוא, אבל עכשיו יהיה זה ממש בחזקת פשע!

ראוי לציין שהמכתב הזה נכתב כשלושה חודשים אחרי התאונה שלו, והוא אינו מתייחס אליה ולו גם במילה אחת. הוא כואב את שבר המפלגה, ומתעלם משברו האישי.

אהרון רייכמן, ממזכירות דרור – החלוצ הצעיר, כותב לו: "בהסתדרות בקעו בקיעים רציניים. אורבות סכנות חמורות בדרך יצירתו ומלחמתו של הפועל העברי בארץ. אי שוויון, תופעות של ניצול, חוסר הכרעות דמוקרטיות... טשטוש הניגודים המעמדיים, חתירה לקראת שלום בית עם הבורגנות בארץ..." ומשה משיב:

על המצב בהסתדרות ובמפלגה אני קורא מתוך כאב וחרדה. הסברתי במכתב די ארוך לקליגר את עמדתי. הדגשתי כי בהרבה שאלות עקרוניות אני מסכים לדעת סיעה ב', או כמו שקוראים לה עכשיו, התנועה לאחדות העבודה. אבל בשטח האורגניזציוני ראיתי בעמדת החברים שגיאות וליקויים חשובים. ואף על פי שהפילוג כבר קיים, עודני מוסיף ומאמין כי השעה אינה מתאימה לכך. קודם כל, המצב הנוכחי בתנועה בארץ-ישראל ישפיע לרעה על כל התנועה העולמית – ונדמה לי שלא שמתם לב לסכנה הזו במידה הדרושה. גם אני מקווה כי מתוך ההיאבקות תקום אחדות יותר רחבה וגם חידוש הפעולה. ברם דרישתכם לאיחוד עם השומר הצעיר – שאינו רוצה כלל בכך בזמן האחרון – נראית לי מופרזת ומעכבת את תהליך האיחוד המורכב החדש.

הוא הביע הבנה כזו לעמדות סיעה ב', שמלך ניישטט מהאיחוד העולמי תמה: "אני מצטער קצת כשאני קורא את 'יוגנט אוונגרד'. כיצד קרה שיש שם יחס חיובי כמעט לסיעה ב'? בדברים כאלה אסור להקל ראש. אלה לא משחקים".

אך כשביקר בארץ אחרי הקונגרס הציוני הכ"ב שידד משה מערכות, והתחזק בעמדתו הפרו-מפא"ית נגד אחדות העבודה. הוא החליט, למרות כל ההיסוסים וההתלבטויות, לנקוט את הקו של בן-גוריון.

ולכן, כאשר קמה קבוצת צעירים בעלי רעיונות "אפיקורסיים" בהנהגתו של דוד הורוביץ, שהחליטו ללכת עם הרוב בקיבוץ המאוחד, נתקלו בהתנגדות הלשכה המרכזית של המפלגה.

"שלא תהיה כאן כל אי הבנה", אמר לי דוד יותר מחמישים שנה אחר כך. "הערצתי את אביך. הוא היה מנהיג מופלא, יחיד בדורו. אבל אם את כותבת עליו – זו לא חוכמה לדבר רק עם אנשים שהסכימו אתו. את צריכה לשמוע גם אנשים כמוני, שלא הלכו בדרך שלו".

שפשפתי את עיני. אבא היה לוחם ומורד, שוחה תמיד נגד הזרם. הוא לא היה מאומרי ההן ולא הקיף את עצמו באומרי הן. כל חייו סירב ללכת בדרך המקובלת והמותווית מראש, כל חייו היו פלוגתא עם יריבים פוליטיים ואידאולוגיים; אבל הוא כיבד את הבר-פלוגתא לא פחות מאת השותף לרעיון. אילו דיברתי רק עם האנשים שהסכימו אתו, זה לא היה כלל לרוחו.

"ההחלטה שלנו להצטרף לקבוצת טבנקין לא מצאה חן בעיניו, והיתה לנו הרגשה שהלשכה המרכזית, שאביך עמד בראשה, אינה מספקת לנו את כל החומר שביקשנו".

אולי. אולי גם לא התקבלו הידיעות מהארץ בדרך שהיו צריכות להתקבל. בהרבה מכתבים לארץ קובל משה על שהוא לא מקבל תשובות מספקות, או בזמן, או בכלל לא. אך אין ספק שרעיון הפילוג בקרב תנועת הנוער לא מצא חן בעיניו, ושהטיל את כל כובד משקלו למנוע אותו. הכינוס הארצי השני של דרור באפריל 1947 החליט לנתק את הקשרים עם המזכירות העולמית דרור – החלוץ הצעיר, ולהשתייך למזכירות העולמית של מפא"י, ובאמצע אוגוסט אותה שנה התקיים כינוס של דרור לכל היבשת. דנו בין היתר בעניין הפילוג; משה לא נאם, כי אם נתן לצעירים להתבטא, ניהל את הישיבה ואחר כך השתתף בדיון. רמת הוויכוחים היתה גבוהה, התוכן היה מעמיק, והמשתתפים גילו ידיעה והתמצאות במצב – "וסוף דבר: הכינוס אישר פה אחד את ההחלטה שנתקבלה בכינוס הארצי של דרור בחודש אפריל". יוצאת דופן במובן מסוים היתה קבוצת החברים מצ'ילה: הנוער הסוציאליסטי בצ'ילה היה נתון יותר להשפעת הקומוניזם ועקב כך נטה לעמדות רדיקליות יותר; הם היו סבורים שעמדת המפלגה החדשה עקבית יותר מבחינה זו. גם המצב הפנימי של המפלגה בצ'ילה והמבנה החברתי של הקהילה השפיעו.

סוף-סוף הגיעו לידי פשרה: מסונפים ונאמנים למפלגה שלנו בצ'ילה, וממילא לאיחוד העולמי. ואשר למצב בארץ-ישראל, הרי מפא"י מפלגה ארצית, ואנחנו שייכים למפלגה בצ'ילה ולא בארץ-ישראל. כשנהיה שם, נראה. לעת עתה איננו יודעים כהלכה מי אשם בפילוג, עמדת מי צודקת, וכו'.

דוד הורוביץ וחבריו לא השלימו עם ההחלטה, שנתפסה בעיניהם כבלתי דמוקרטית, בהתחשב בחלוקה המספרית בין אחדות העבודה למפא"י בארץ. הם עשו עבודת הסברה, הגדילו את מספר חבריהם, וקיוו שבכינוס השלישי של דרור, שעמד להתקיים במרץ 1948, תבוטל ההחלטה. אך הכינוס רק אישר את החלטת הקונגרס הקודם. וכך, בסוף 1948, קם בארגנטינה ארגון דרור – החלוץ הצעיר.

לאחר המלחמה

ב-23 במרץ 1945 התקיים במונטווידאו הקונגרס הציוני הראשון לאמריקה הלטינית. משה השתתף כנציג קרן היסוד, והיה יושב ראש ועדת ההחלטות. לדעתו דיברו יותר מדי על פוליטיקה, והדיבורים לא עמדו ברמה הנאותה; אך "היתה זו הפגנה גרנדיוזית של הרצון המאוחד של כל היישובים היהודיים ביבשת... קריאתנו מצאה הד מתאים בקרב הצירים והפעילים הרציניים. אבל לא כולם נתנו לעצמם דין וחשבון מספיק על האופי הדחוף של הקריאה..."

בקונגרס היו גם כמה תקריות, "אשר נידונו כבר יותר מדי בעיתונות היומית. אפשר לחלק אותן לשתי קטגוריות: התנגשויות על רקע רעיוני, דבר טבעי ואפילו נחוץ בקונגרס שבו מתכנס מספר לא מבוטל של יהודים סתם"... כאלה היו התקריות בנוגע ליידיש וספרדית, בעד ונגד הרביזיוניזם, הוויכוח על החינוך, וכו'. קטגוריה אחרת היתה העימותים הגלויים והלא גלויים אשר גרמו התמרמרות לכמה וכמה מהפעילים הציונים האחראים ביותר, ולא היו ראויים לתקופה. אגף הפועלים עמד בכל העניינים בחזית מאוחדת ובמשמעת מופתית. נציגיו לא נטלו את רשות הדיבור על מנת להפגין את כושר הנאום שלהם, אלא כדי לבטא את עמדת התנועה בשאלות החשובות. לכן היו מוכרחים להאזין להם: ידעו שעומד מאחוריהם כוח אשר פועל לא רק בקונגרס, אלא גם בעבודה הציונית היומיומית. ולא פעם, כאשר התבוננו במאבק על כיבודים והופעות, היו גומרים במרכה, "שלא עשני..."

לייב יפה, יו"ר קרן היסוד, כותב למשה מניו יורק: הוא שמח על הצלחת הקונגרס ומצטער על שלא עלה בידו להגיע. הוא חשב שאולי ייצג אותו אליעזר קפלן, הנמצא אף הוא בארצות הברית, אך גם זה לא הסתדר.

בישיבת הלשכה המרכזית פועלי ציון – צעירי ציון כעבור חודשיים מגיש משה קוסטרינסקי דו"ח על המצב הארגוני של שורת מרכזים המפתחים פעילות סדירה. לאחר דיון מתקבלות כמה החלטות מעשיות. שוב מתעוררת בעיית המגבית, אשר הוחרפה אותה שנה עקב ההחלטה להכריז על מגבית חירום מיוחדת. הקונגרס היהודי העולמי מציע לדחות את התרמת החירום בבירה כדי שלא לפגוע במגבית קרן היסוד.

בחורף 1945 שהה שלושה שבועות בצ'ילה; חל שם תהליך גיבוש של הנוער הציוני-סוציאליסטי, והוקם סניף דרור – עד אז פעלו שם חברי דרור בחדר שהוקצה להם בבניין בקהילה, והיו תלויים בכל במרכז בארגונינה. עתה הגישה התנועה עזרה כספית וארגונית, והם עברו למקום משלהם. ב-7 בספטמבר 1945, ערב ראש השנה תש"ו, כתב לישראל מרמינסקי מהוועד הפועל של ההסתדרות, ששהה בניו יורק בשליחות: "ההסתדרות הנוער שלנו, דרור, מתפתחת באופן מאוד משביע רצון... ההסתדרות קיימת רק כשנתיים. יש לה כמאה חברים וחברות, רובם של הנוער המתלמד. אני בטוח שיתחילו בקרוב בהכשרה".

נוסף על כך, עסק בענייני הליגה, המגבית וההסתדרות. הוא מפרט במכתב את תוצאות פעילותו – נאספו כ-190 אלף פזו למגבית, וב-25 ההרצאות שערך הרגיש שהקהל אוהד את ההסתדרות ואת תנועת העבודה בכלל.

טיפלתי בייחוד בראורגניזציה של המפלגה, שהיא הגוף הכי פעיל, בעל פרסטיז'ה ביישוב, ויש לו יותר אפשרויות לנהל פעולה שיטתית. סידרתי כמה ישיבות של המרכז ושלוש אספות כלליות של החברים, ועיבדתי תוכנית פעולה ארגונית מסודרת שאקווה שתצא לפועל. בעיה מעניינת שם היא בעיית היחסים עם תנועת הפועלים המקומית. המפלגה הקומוניסטית היא הכי חזקה ומאורגנת יפה. אחדים ממנהיגיה אוהדים את הציונות, בכל אופן אין המפלגה מתנגדת רשמית לציונות. זה מצב מיוחד במינו. כך למשל מצאתי כמה בחורים של דרור השייכים לנוער הקומוניסטי המקומי... מפלגתנו יכולה היתה במשך הזמן להשפיע במידה מרובה על המפלגה הסוציאליסטית, לא רק בכיוון של אהדה לרעיון הציונות העובדת, אלא אפילו בשטח הפעולה הסוציאליסטית המקומית. אפשרות זו לא נוצלה לגמרי, ולדעתי זה החטא הכי חמור של תנועתנו בצ'ילה. העמדתי את כל העניין לדיון מקיף במפלגתנו, ובאתי בקשר עם מזכיר המפלגה הסוציאליסטית, שהוא גם המזכיר ומנהיג הקונפדרציה של פועלי צ'ילה (הסתדרות כללית על-מפלגתית), החבר ב' איבניאז. החבר איבניאז השתתף גם באספה הפומבית למען ההסתדרות. סוף דבר: החלטנו לתמוך עד כמה שאפשר ביוזמת האיחוד הסוציאליסטי שיצא לפועל כנראה בעוד זמן קצר (לאחר פילוגים שחלו בזמן האחרון), ולדרוש מהמפלגה המחודשת שתכיר בפועלי ציון כחטיבה יהודית סוציאליסטית בעלת אוטונומיה בכל העניינים היהודיים, וקשורה למפלגה באופן פדרטיבי. עד כמה ששמעתי מאיבניאז ומאחרים לא יהיו שום עיכובים נגד דרישתנו.

בארגונינה, כזכור, לא הצליחו מעולם להגיע להסכם כזה עם המפלגה הסוציאליסטית. ליאו הלפרין ממשיך לדרוש ביקור בברזיל. משה משיב:

ועכשיו, בקשר לדרישתך שאבוא, "הזמנה" המגיעה בצורה כל כך בלתי צפויה, קטגורית ודחופה. יש כמה וכמה טעמים כנגד: (1) ארגוניים... (2) כספיים... (3) אישיים: הלוא ידוע לך מהמכתב אל יוריס ואלריך כיצד ברחתי לשבועות אחדים לצ'ילה... אבל אי אפשר לעשות תרגילי התעמלות כאלה לעתים קרובות מדי. אלא אם כן מחליטים – כפי שאולי היה נכון – לעזוב את המקום הזה לגמרי. אבל יהודי (ולו גם איננו איש פועלי ציון) יכול הרי לנסוע רק לארץ-ישראל... למען האמת, אני עובד מתוך ניצול הרזרבות האחרונות שלי, מבחינה רוחנית ופיזית, ואין לי האומץ לנסוע עכשיו לברזיל, במצב הנוכחי, ולעשות כל מה שצריך ואולי גם

אפשר לעשות. כאן מתעוררת גם שאלת רות והילדות: היא הסכימה לנסיעה לצ'ילה, כי ראתה שאני צולה את עצמי על אש קטנה, וכנראה רצתה שאתרענן במקצת. אבל היה לה קשה מאוד לבד. בדיוק חלו הילדות, גם אחותה והיא עצמה. אז קשה לי לדרוש ממנה שתסכים לנסיעה לברזיל, מה עוד שגם לי אין כרגע האומץ לכך... ומבחינה מפלגתית: בסופו של דבר, אני נחוץ גם פה. כשנסעתי, הופסק למעשה המעט שנעשה במפלגה... כשאני כאן, גם לא קל, אבל מכבדים את הכתובת.

והוא פונה למלך נוי: הרבה יותר קל ונוח להשתדל למען אחרים, אבל בכל זאת עליו לבוא הפעם בבקשה פרטית, מפני שלוחץ לו על הנשמה. כבר שמונה-עשרה שנה בארגנטינה, מספיק לכל הדעות, ופעם חלם לעלות ארצה ולהצטרף לקבוצת גבת, אל הפינסקאים שלו. אך לאחר התאונה השתנה המצב – הוא איננו מסוגל עוד לעבודה חלוצית, ועם זאת אינו רוצה בהנחות כלשהן – זה מנוגד לכל העקרונות שלו ולכל דרך חייו. אבל הנה חלף עוד זמן מה, וכל פעם קשה יותר להמשיך. ובכן, מה הסיכויים לקבל סרטיפיקט? האם אפשר לעזור לו בזה? ובמה יוכל לעסוק בארץ, כדי להועיל במשהו לתנועה?

ובאותו מכתב הוא משתדל גם למען ד"ר יוריס, העומד לחזור ארצה לאחר שש שנות שליחות בארגנטינה, שבהן עשה עבודה מצוינת. ודאי לא הצליח לחסוך שום דבר מהמשכורת – אולי אפשר לסדר לו הלוואה לסידורים ראשונים בארץ? יחשב הדבר לסיוע ליוריס בפרט ולתנועה בארגנטינה בכלל.

בזמן המלחמה היה ד"ר אריה טרטקובר נציג האיחוד העולמי באמריקה ועסק בקשר עם אמריקה ואירופה. במחצית השנייה של 1946, לפני נסיעתו לקונגרס הכ"ב ולארץ-ישראל, פנה טרטקובר למשה, אשר באותה עת התפטר מתפקידו כמזכ"ל מפלגת פועלי ציון בארגנטינה, והציע לו שאחרי שיתקיימו המגעים הנחוצים עם מזכירות האיחוד העולמי בתל אביב, יקבל עליו את תפקידו, אך הפעם בצורה קבועה, כלומר שיהיה נציג האיחוד העולמי באמריקה, ולא רק ראש לשכת הקשר. היתה חליפת מכתבים בין תל אביב לניו יורק, וכן מגעים רשמיים בזמן ועידת האיחוד העולמי. ההצעה הוגשה בישיבה הראשונה של הלשכה המרכזית. הוחלט להקים לשכת קשר לאמריקה הלטינית, למקם אותה בבואנוס איירס ולמנות את משה קוסטרינסקי לעמוד בראשה. משה לא רצה בתפקיד הזה ובוודאי לא ביקש אותו. הוא חשב להגשים סוף-סוף את עלייתו לאחר הקונגרס הציוני. זה עשרים שנה כמעט הוא נמצא בארגנטינה, כל הזמן הוא חושב על עלייה, וכל פעם נוצר בתנועה מצב המונע זאת ממנו. ואכן גם הפעם הופעל עליו לחץ: טרטקובר עוזב, ואין אף אחד אחר שיוכל למלא את התפקיד. היתה זו שעה היסטורית – ערב הקמת המדינה – ובעצם היתה זו הדרך

שבה התגלה לאיחוד העולמי. עולם אמריקה הלטינית, על הפרובלמטיקה המיוחדת ועל הצרכים הספציפיים שלו. משה הסכים לקבל על עצמו את התפקיד לזמן מה, עד עלייתו. המצב היה קשה ביותר. חוץ מקשיי הפעולה הרגילים, עמדה על הפרק הבעיה התמידית – כסף. המזכירות העולמית בתל אביב לא יכלה לעמוד במימון הלשכה החדשה בדרום אמריקה. הבררה היתה לצמצם את הפעולה לפי האמצעים המינימליים שעמדו לרשותה, או לעבוד ולהתגבר על המחסור כפי שניתן. בחרו באפשרות השנייה, וכך התחילו לפתח את הפעילות הדרושה. שוב נאלץ משה לברוא יש מאין, ולפעול כאשר אפילו משרד לא היה לו. שנה לאחר קבלת התפקיד הוא כותב לעזריאל ביגון:

לעניין מצבי ובעיית הכסף, מכיוון שנגעת בו, וניישטט מתאונן כאילו באופן פרטי על דרישותי: אני יודע את מצב הכספים באיחוד... כלום באתי אני בדרישה שייתנו לי את התפקיד, ולא דרשתי שייתנו לי להישאר בארץ? במשך כל הזמן שלחו לי 655 דולר. אילו נתנו לי אותו הסכום תכף כשיצאתי הנה, היה שוויון פי שלושה, כי לו סידרתי משרד פחות או יותר הגון והתחלתי לעבוד כראוי, התוצאות היו טובות יותר, וגם אפשר היה לקבל אמצעים מאנשים שונים. עכשיו אני נודד עם המזכירות מביתי למפלגה, ונפגש עם אנשים לסדר עניינים חשובים בבתי קפה.

למזכירתו חרות, חברת דרור צעירה שביקשה עבודה חלקית, אמר: "יהיה קצת כסף למשכורת שלך, ואולי גם לכמה גיליונות נייר למכתבים. מעבר לזה אינני יודע". אם לא יתחילו להתייחס ברצינות לעניין יתפטר: "גם עכשיו אפשר עוד לגייס כספים, אולם את הבסיס הראשון מוכרח לתת האיחוד. הודעתי שאני מתפטר אינה איום בעלמא, אלא החלטה רצינית. וכואב הלב, כי אינך יכול לתאר לך כמה גדולות האפשרויות מכאן, ומה מרה ההתקפה נגדנו מכאן". ושוב, בעניין עלייתו: "אם עוד יסתדרו במשך החודש ענייני המזכירות פה, אנהל כמובן את הבחירות לקונגרס הבא, ואז אבוא ואשאר בארץ. אם לא, אמצא לי עבודה זמנית, ואתחיל להתכונן לעלייה בהקדם האפשרי. נראה איך נסדר את עניין הוויזה. אולי יעזרו לי לפחות בזה".

משה המשיך לייצג את פועלי ציון בדאי"א – נציגות המוסדות היהודיים בארגנטינה – היינו ייצוג בפני השלטון והמוסדות הלא יהודיים. באספה כללית במאי 1946 דנו בדרך הייצוג הזאת, והועלתה גם שאלת שיתוף הפעולה עם הקונגרס היהודי העולמי. מרדכי רגלסקי ומשה קוסטרנינסקי הציעו שוב לכוון קונגרס יהודי ארגנטינאי, ועמדו על חשיבותו לנוכח המצב החדש שנוצר אחרי המלחמה והמקום שהישיבה הזו תופס לאחר שנגדעו הקהילות

באירופה. ההצעה הועלתה לראשונה בוועידת המפלגה ב-1937, ומשה הודיע אז למזכירות פועלי ציון התאחדות בתל אביב שאחרי הבחירות לקונגרס הכ' יתחילו בפעולה. לאמיתו של דבר שב הנושא ועלה כמעט כל שנה, אך חרף ניסיונות חוזרים ונשנים, לא נשא פרי.

בינתיים התחילו לכוון את כל המאמצים לבחירות לקונגרס הציוני, אשר היה אמור להתקיים באוגוסט אותה שנה ונדחה לדצמבר. המאבק התחיל כבר במאי, אך רק באוגוסט יצאו כל המפלגות הציוניות בקריאה לציבור לשקול את השקל. בין 29 באוגוסט ל-1 בספטמבר 1946 התקיים הכנס הרביעי של המפלגה המאוחדת: פתיחה חגיגית, מקהלה, נאומים. "פתח את הכנס מזכ"ל המפלגה לשעבר, משה קוסטרינסקי, אשר דיווח על הפעולה בתקופה האחרונה, התקופה שבה התגלתה ליהדות ארגנטינה הטרגדיה הנוראה של השואה. קוסטרינסקי גם נעל את הכנס".

חילוקי הדעות בין משה ובין ד"ר יעקב הלמן לא נפתרו ולא קהו עם השנים. הלמן הגיע לארגנטינה ב-1939 כנציג הקונגרס היהודי העולמי, ואף שמבחינה רעיונית היה איש פועלי ציון, הרי שמן הצד הציבורי והפוליטי ראו השניים את הדברים מזוויות שונות לחלוטין. בזמן התאונה של משה, בימי אשפוזו והחלמתו, גילה הלמן יחס חם וקרוב, ככל החברים, אך זה היה ברמה אישית ולא ציבורית.

ב-26 באוקטובר 1946 כותב ישעיהו קלינוב, לאחר שחזר משליחות בארגנטינה:

עוד לפני שקיבלתי את הטלגרמה שלך, שוחחתי עם מר ל' יפה, ולא היה קשה כלל וכלל לבוא אתו לידי גמר חיובי. באופן עקרוני הוא הסכים לחדש ולשפר את הסידור הקודם אתכם [הכוונה למגבית]. דא עקא שיפה חלה, גם עכשיו הוא חולה ואינו בא למשרד... היתה לי הזדמנות למסור לחברים על המצב בתנועה בארגנטינה, על היחסים עם הקונגרס היהודי, על כל הכרוך בדבר. הרציתי במיוחד על הנסיבות שנוצרו בישיבת המרכז של המפלגה בנוכחותו של שליח הקונגרס היהודי כאן, החבר ברוך צוקרמן. אין אני יכול לומר כי הדברים היו לרצונו של צוקרמן, אבל לא היה בידו לסתור את המעשים השונים ואת התופעות השונות שאין בהן משום חיוב, לפי ראות עינינו והכרתנו העמוקה. דיברתי על המצב גם עם חברי ההנהלה בלונדון ובירושלים. שוחחתי על המציאות הזאת עם שפרינצק, שהוא – כמו רבים מאתנו – במפורש מחייב את הפעולה המדינית של הקונגרס, אבל שולל את המגביות ואת ההתקשרויות הבלתי ציוניות מצד הקונגרס בארגנטינה, ולא בארגנטינה בלבד. לשפרינצק, אגב, מסרתי את דעתך כי היה טוב אילו הוא היה מבקר בארגנטינה, לעשות "סדר בתנועה". בבזל, אני מקווה, נקיים בירור מקיף על הכל, כי הגיעה השעה לחסל את הפרשה, שיש בה משום חילול השם של התנועה ואנשיה.

בהתאם לעמדה זו, הציע לייב יפה לפנות אל הקונגרס היהודי העולמי בדרישה שיתרכז בפעילות פוליטית ויחדל מאיסוף כספים, וכן להפסיק את פעילותו של ד"ר הלמן בארגוניו.

ההכנות לקונגרס הציוני נמשכו ביתר שאת. כזכור, הצליחו ללכד לקראת הקונגרס את מפלגות ישראל העובדת, ואלה הופיעו ברשימה מקיר אל קיר שכללה את פועלי ציון ימין ושמאל וגם את השומר הצעיר. הם אף שיתפו פעולה עם קבוצות על-מפלגתיות או בלתי מפלגתיות, כויצ"ו למשל. משה ביקש מאחת החברות, גאולה חבקיין, שתצטרף לדירקטוריון ויצ"ו, כדי שתוכל להשפיע בהצבעות לקונגרס, אם יהיה צורך בכך. המאמצים נשאו פרי והתוצאות עלו על כל הציפיות: רבע מבעלי זכות הבחירה, כארבעים אלף איש, שקלו את השקל, לעומת כ-8,000 מצביעים לקונגרס הכ"א, והרשימה המאוחדת זכתה בניצחון סוחף. הם זכו בהגמוניה בתנועה הציונית בארגוניו.

ב-11 בדצמבר נשלחה מתל אביב הזמנה, חתומה בידי מלך ניישטט, יו"ר סיעת האיחוד – ברית הפועלים העברית הסוציאליסטית העולמית, פועלי ציון – צעירי ציון ומפלגת העבודה הציונית העולמית. ההזמנה מופנית ל-22 חברים, ובכללם משה קוסטרינסקי, המתבקשים לבוא לישיבה הראשונה של הנהלת הסיעה ביום חמישי 12 בדצמבר בשעה תשע בבוקר באולם הסיעה בבניין הקונגרס. על סדר היום המשא ומתן עם התנועה לאחדות העבודה, פועלי ציון שמאל והשומר הצעיר, על הקמת אגף העבודה בקונגרס הציוני הכ"ב. "בהתאם לייפוי כוח של מליאת הסיעה נקבעתם על ידי הסיעה כהנהלת הסיעה. נוסף על כך נקבעו להנהלת הסיעה ששת חברינו בהנהלת הסוכנות היהודית וארבעת חברינו בנשיאות הקונגרס הציוני".

לאור הבעיות שהיו למשה עם השם "קוסטרינסקי" לאחר עלייתו ארצה, מעניין לבדוק את השמות שהופיעו בהזמנה: בבה אידלסון, ברוך אייזנשטט, דוד ברסלאו, שמואל דיין, דוד ורטהיים, אבא חושי, דוד טרגר, משה יארבלום, פנחס לוביאניקר, שרגא לבנברג, גולדה מאירסון, מלך ניישטט, מרדכי נמירובסקי, לואי סגל, לואי פינקוס, יונה קוסוי, משה קוסטרינסקי, זלמן רובשוב, אנשל רייס, דבורה רוטברט, לוי שקולניק, חיים שורר. לא רבים היו השמות העבריים ברשימה, ועבר זמן לא מועט עד אשר מאירסון הפכה למאיר, לוביאניקר ללבון, ניישטט לנוי, נמירובסקי לנמיר, קוסוי לכסה, רובשוב לשזר, ושקולניק לאשכול.

הפעם, כותב לו ניישטט-נוי במכתב נפרד, "אל תעלה על הדעת להיעדר מהוועידה העולמית. אנחנו זקוקים עכשיו יותר מאי פעם לעזרה ולתמיכה של המפלגות הארציות ושל החברים הנאמנים ביותר. אז חשוב שאתה וחברים אחרים מהתנועה העולמית תבואו, כדי שנוכל לברר באיזה עולם אנחנו נמצאים בכלל. המפלגות בדרום אמריקה חייבות להטיל על כף המאזניים את כל כובד משקלן".

הקונגרס הכ"ב, אשר התקיים בבזל, היה הראשון לאחר המלחמה, ומן ההכרח השתקף הדבר בנושאי הדיונים ובמפגשים האישיים. את הקונגרס כולו אפפה אווירה של ניצולים לאחר שרפה גדולה. אחת הדמויות שממנה התרשם משה ביותר היתה צביה לובטקין, ממפקדות מרד הגטאות. הוא ניצל את הנסיעה לבקר גם בארץ ובארצות הברית. בארץ הורגש מתח רב: חיפושי נשק, מעצרים, תפיסת אוניות מעפילים. בכל זאת הצליח להיפגש עם צמרת מפא"י, האיחוד העולמי, הסוכנות היהודית, קרן היסוד, קרן קיימת, ועוד; ובעיקר שמח לחדש את הקשר עם הפינסקאים הפזורים ברחבי הארץ, ובראש ובראשונה בגבת, ועם "גרעין הארבעה", מאנשי עשרת הסרטיפיקטים, אשר אף הם עדיין נמצאו בגבת. הוא השתדל להתראות גם עם שאר עולי דרום אמריקה לדורותיהם: כצמן, האיש שקדם לו בתפקיד מזכיר פועלי ציון בארגנטינה ואשר "מכר" לו בזמנו את עיתון המפלגה בסנטה פה, התגורר בחיפה מר נפש ומאוכזב, שכן קליטתו בארץ לא צלחה במיוחד; ולעומת זאת רבקה טרופ, אשר יותר מעשור לפני כן התקוטטה עם פקיד הסוכנות היהודית שלא הכיר בסמכות הסניף הארגנטינאי של המשרד הארצישראלי, והכריח אותה לשלם עוד פעם פונט וחצי מסים, נקלטה היטב ונראתה נינוחה ומאושרת. הוא נפגש עם אחיינו עמירם, בנו של ישראל לייב, ויחד עשו את החשבון העצוב של בני המשפחה באירופה: ישראל לייב, אשתו ובתו נספו; פנחס בסיביר, ואשתו, בתו ושני בניו נרצחו אף הם; ושתי האחיות, שרה לאה וברכה, ובני משפחותיהן, מתענים ברוסיה ומי ידע חיהם.

המפלגה הזמינה אותו להצטרף לכמה טיולים בארץ. תוכנית נהדרת: יישובי פרוזודור ירושלים והנגב. המפלגה תדאג לתחבורה, לאוכל, ללינה, הכל. משה מצדו מיהר להזמין את מתתיהו דרזנין, אחד מ"גרעין הארבעה" אשר פגש במקרה בתל אביב, וכך יצאו שמחים וטובי לב לטיול המאורגן. ישבו עשרים וחמישה אנשים במשאית קטנה המיועדת לחמישה-עשר, ברזנט מחורר מעל ראשיהם, והנה מתחיל לרדת גשם זלעפות, ממש מבול, ורוח חודרת לעצמות. מה עושים? מתחילים לשיר, כמובן. זה תמיד מחמם את הלב והמעיים. כך, רטובים ורועדים מקור, מגיעים למשמר הנגב, שעלה על הקרקע רק חודשיים לפני כן. שלושה צריפים בסך הכל, האחד משמש חדר אוכל ועוד שניים למגורים. משוחחים עם החברים, שומעים את סיפור הקמת היישוב, ומתחילים לעשות הכנות לארוחת הערב וללינה. והנה מתברר שאיש לא דאג לאוכל, והם נאלצים לקחת ביס מפה וביס משם, כי החברים הטובה עליהם – לא יותר מדי, לא נעים. מקום הלינה שהכינו להם הוא על שולחנות שחוברו יחדיו בחדר האוכל. הבנות ישנות על השולחן והבחורים תחת השולחן או בכל מקום אחר על הרצפה, וניתנת להם שמיכה אחת ויחידה להתחמם בה. ואצל כולם נחרת הטיול הזה בזיכרון כאחד המוצלחים והיפים שעשו אי פעם.

משה שהה בדרך למעלה מחודשיים, עד מרץ. בדרך חזרה מפריז התקלקל אחד המנועים של המטוס, "והייתי מועמד לתאונה חדשה ואולי 'קובעת'", אבל הצליחו לנחות נחיתת אונס וכל

הנוסעים יצאו ללא פגע. מיד עם שובו התחיל לטפל בארגון עלייה ב', ועוד באותו חודש נסע לצ'ילה בענייני ההכשרה ובעיקר כדי למנוע שם את הפילוג על רקע אחדות העבודה. ואמנם עלה הדבר בידו, כשם שזה עלה בידו בארגנטינה. רוב החברים נשארו נאמנים למפא"י.

הוא חזר הביתה כדי להספיק להשתתף בכנס גדול של דרור שנערך באפריל בהשתתפות חברים מצ'ילה, מברזיל ומאורוגוואי. ביום חמישי 17 ביולי התקיים הכינוס הדרום אמריקאי השלישי של דרור. כל הקהילה היהודית בבואנוס איירס היתה מוזמנת. הצירים ייצגו 2,500 חברי דרור, מהם אלפיים בארגנטינה. הלשכה המרכזית עמדה בקשר עם סניפים ועם יחידים בצ'ילה, בברזיל, בוונצואלה, בקוסטה ריקה, באקוודור ובבוליביה, שלא לדבר על אורוגוואי, אשר ראה עצמו כסניף של התנועה בארגנטינה.

היו בקשר לזה אספה פומבית גדולה, נשף בהשתתפותו של ברוך צוקרמן, מסיבת חברים, רשימות בעיתונים וכו'. דנו במצב בתנועה, בארגון התנועה בממדים קונטיננטליים, כבעיות הפעולה החינוכית, בחלוציות, בהסברה, בתעמולה, ועוד. וכמובן דנו גם בפרשת הפילוג במפא"י ובהשלכותיו על התנועה באמריקה הדרומית.

עוד החליטו להקים לשכה מרכזית של דרור לאמריקה הלטינית, כדי לרכז את העבודה, לתאם את העזרה ההדדית במישור התנועתי, לטפל בהוצאה לאור של חומר בספרדית, וכו'. משה סבור שהמועמד המתאים ביותר – היחידי, בעצם – לתפקיד מזכיר הלשכה הוא קליטו צלס; קליטו מסרב, איננו רוצה לקבל על עצמו את האחריות לעבודה היומיומית, אבל הוא מוכן לשבת במשרד ליד משה ולעבוד יחד אתו. אין זה כרוך בתוספת הוצאות, אבל אין ברשותו של משה אמצעים **כלשהם**. כל התוכנית עלולה להישאר על הנייר, וחבל...
התוכנית אכן נשארה על הנייר.

הציונים הכלליים, שלאחר הבחירות לקונגרס איבדו את הבכורה ברחוב היהודי, פתחו במסע השמצות על פועלי ציון, על מנהיגיהם ועל המפלגה כולה. דעת הקהל הגיבה בסלידה מהמסע הזה, אשר כלל האשמות שווא אישיות, והיו אף אנשים רבים בפדרציה עצמה שהתקוממו נגד השיטה הזאת.

בארגנטינה התחיל להשתרר מצב מוזר, ולא רק בקהילה היהודית. המשטר התיימר להיות דמוקרטי, שכן הנשיא הגיע לשלטון על ידי בחירות כלליות וחוקיות ונשען על תמיכת העם ובעיקר על הפועלים. אבל לאט-לאט התחילו להסתמן שינויים מבשרי רעות: פולחן אישיות בלתי מרוסן, אשר האפיל על הנעשה בברית המועצות או בכל משטר רודני אחר. תמונות ענקיות של הנשיא ושל רעייתו הופיעו בכל מקום, שמם הוזכר בעיתונות בכל הזדמנות, נאותה ובלתי נאותה, כל מעשיהם

– ובעיקר מעשיה – נסקרו עד זרא והוארו באור מיסטי ממש. "תכלית חי"י", ספרה של אוויטה פרון, היה נושא לימוד חובה בכל בתי הספר. לאט-לאט הושתקו כל אמצעי התקשורת של האופוזיציה, והתחילה רדיפה אכזרית של מתנגדי המשטר. היה ברור לכל שהמשטרה מחזיקה מלשינים, לא רק בכל מוסד וארגון, אלא אף בבתים פרטיים. באספות העם היהודיות – שבהן היה מותר לנאום רק בספרדית, כאמור – הסתובב אדם, יהודי דווקא, שנראה כאילו נלקח מסרט ריגול הוליוודי סוג ב': כובע לבד מהוה, מעיל מרופט במקצת, מפעם לפעם שולף מכיסו מטפחת מפוקפקת בניקיונה ומקנח בה את אפו, בוחן כל דבר סביב בעיניים טרוטות ולוחש לשוטרים אינפורמציה על הנואמים ועל המילים בידיש או בעברית ששרבבו בדבריהם. הוא היה לדמות כל כך שכיחה באספות האלה, שכשנעדר לעתים הורגש בחסרונו ודאגו – לא לשלומו, כמובן, אלא לדעת מי ממלא את מקומו. עוד היה ידוע לכל שהשוערים העומדים בפתח בתי הדירות בבואנוס איירס משלימים את הכנסתם הזעומה על ידי תוספת מהמשטרה, ומדווחים בנאמנות על כל היוצאים והבאים.

מכל – לא היה אפשר לדעת אם עוזרת הבית אינה נוהגת כך: בהרבה מקרים היו הוכחות ברורות שהמשטרה פועלת על סמך מידע שיכלה לקבל רק מתוך הבית. אנשים פחדו לדבר בין ארבעת קירותיהם.

כך גם ביחס ליהודים: באופן רשמי היו אסורים כל גילויי שנאת זרים, כולל יהודים. אבל הנאצים שמצאו מקלט בארגנטינה עשו את מלאכתם, כשהם בונים על אושיות השנאה הדתית. עם תומכי המשטר נמנו קבוצות לאומניות קיצוניות, שאנשיהן כתבו כתובות אנטישמיות על קירות הבתים בשכונות יהודיות, השתעשעו בהטלת פצצות זפת על קירות בתי כנסת, וחשבו שיהיה זה מעשה פטריוטי "להרוג יהודי אחד ליום". הם אמנם לא הגיעו לשלב ביצוע, אך הדבר יצר אווירה כבדה ועכורה.

הייתי בכיתה ד' כאשר הוכרזה מדינת ישראל. בבית הספר הממשלתי היו עוד תלמידים יהודים, אך אני הייתי היהודייה הגלויה והמוצהרת ביותר. לציון המאורע רשמתי על גיליון נייר הספוג על המכתבה שלי "תחי מדינת ישראל". כשסיימנו את הלימודים אותו בוקר ניגשה אלי אחת הילדות ולחשה לאוזני, "היזהרי. מחכים לך ביציאה מבית הספר ועומדים להרביץ לך". "מי מחכה? ולמה להרביץ לי?" שאלתי, מבולבלת לגמרי. "החברות שלך. לא היית צריכה להתגרור. אני במקומך הייתי אומרת למורה". כשיצאתי בליוויית המורה מבניין בית הספר קמה מהומה – צעקות וצחוק של הפתעה, ריצה לכל הכיוונים כדי להסתתר מעיניה. בתלבושת האחידה הלבנה דמו לעדת שחפים מתפזרת לכל רוח. כל כך הרבה ילדים להרביץ לילדה יהודייה אחת.

האם אירוע כזה השאיר צלקת? סבורתני שכן, אך הפצע היה שם עוד לפני האירוע המסוים הזה ורק העמיק. לא קל להיות ילד יהודי, שספג בבית הכרה יהודית וציונית, בסביבה אנטישמית. הייתי תמיד התלמידה הטובה ביותר, לא רק בכיתה, כי אם בכל בית הספר. כשהייתי כותבת חיבור היו

מקריאים אותו בכל הכיתות, וכשלא קיבלתי את הציון הגבוה ביותר במקצוע כלשהו ראיתי בזה קסטרוֹפָה. הייתי נשיאת הצלב האדום בבית הספר, ובתהלוכות ובאספות תלמידים הייתי נושאת הדגל. אך ידעתי יפה, כשם שידעו הורי, שאני עושה את זה כי אני מרגישה שאני חייבת להצטיין, להיות הטובה ביותר, כדי להיות שווה לאחרים. עובדה היא שאחרי עלייתי ארצה היתה ההצלחה בלימודים פחות חשובה בעיני.

לא פלא שרוב היהודים היו אנטי פרוניסטים והזדהו עם האופוזיציה. אך לא כולם. הממשל הצליח להקים גוף יהודי מטעם, "אויא", הארגון היהודי הארגונינאי. חבריו היו מוקצים מחמת מיאוס בעיני הקהילה בכללה.

והנה, שוד ושבר – התברר שהגניף פשט גם במשפחה שלנו. הדוד חיים, בעלה של אחותה הצעירה של אמא, הצטרף לשורות אויא. לא מעניין אותו שום דבר, התריס, אלא מה שפרון עושה למען הפועלים. מי עוד דאג להם ככה? לחופשה בתשלום, למשכורת שלוש-עשרה, לזכויות סוציאליות? וחוץ מזה, כל השמועות על האנטישמיות של פרון הן סתם רכילות ולשון הרע. עובדה – הוא פיטר כמה שרים, את מפכ"ל המשטרה, ואפילו את המזכיר הצבאי שלו, רק מפני שהביעו דעות גזעניות. הוא שלח יהודי להיות השגריר הראשון של ארגנטינה בישראל. זו אנטישמיות? האישי צדיק בדורו!

המשפחה הגיבה כאילו הדוד חיים כפר בעיקר. בושה וחרפה, הוא מכר את נשמתו בנוזד עדשים, תמורת חופשה שנתית ומשכורת שלוש-עשרה. נו טוב, אמרנו לה שלא תתחתן אתו, חשבה שאם תפסה בחור יפה אז תפסה מציאה, לא חשוב שאין לו שום דבר בין האוזניים. ואת, הזהירו אותי הדודים והדודות, שלא תעזי לספר שום דבר לאף אחד, את שומעת. חסר רק שאנשים ידעו שיש לנו פרוניסט במשפחה!

כיום, ממרחק חצי מאה, זה נשמע מצחיק. אבל אז נחשב הדבר לטרגדיה אמיתית.

באפריל 1947 התקיימה במונטווידאו הוועידה ראשונה של התנועה הציונית-סוציאליסטית באמריקה הלטינית. בין הנואמים היו ברוך צוקרמן, יושב ראש המפלגה בארצות הברית, ומשה קוסטרינסקי, מזכיר האיחוד לדרום אמריקה וחבר נשיאות הוועידה, אשר דיבר על הציונות ביבשת ועל מטרות המפלגה. הוא גם הגיש לוועידה דו"ח מסכם על הניסיון שנעשה עקב החלטת ועידת האיחוד העולמי בבזל בדצמבר 1946 – היינו מינוי לתפקיד: "אנחנו אומרים ניסיון מפני שלא כל הצורות הקונקרטיות של העבודה, ואף לא שיטותיה, נקבעו מראש. הסתמן הצורך הברור בלשכת קשר ובמרכז אינפורמציה והדרכה לאמריקה לטינית. אנו סבורים שהניסיון הוכתר בהצלחה ויהפוך לכלי קבוע בפעולתנו".

חליפת המכתבים עם המרכזים ביבשת היתה אינטנסיבית. יצאו לאור ארבע חוברות ב-3,000 עותקים כל אחת. היו חוברות על נושאים מיוחדים, כגון כ"ט בנובמבר, וכן חוברות במסגרת

תוכנית הפרסומים הרגילה, כגון תרגום מאמרו של זיאמה אהרונוביץ' (זלמן ארן) "גנבים בלילה לאור היום", לקט מאמרים מוקדש לבורוכוב וחוברת של בן-גוריון על המדינה היהודית אשר יצאה ב-5,000 עותקים. מרכז סירקין בשיתוף עם המפלגה הוציא לאור את "אבנסדה חודיה", שהיה, כאמור, לביטאון המרכזי ביבשת כולה.

משה ניצל את ההזדמנות של ועידות בארצות שונות לעבודה ארגונית והסברתית, לאספות המוניות, לגיוס כספים ולפגישות עם חברים. ביקורו בניו יורק ב-1947 חיזק בו את הדעה שנחוץ שיתוף פעולה הדוק יותר עם המפלגה בארצות הברית, והוא קיים כמה פגישות בנידון עם ברוך צוקרמן.

באותו הקשר הוא מריץ למזכירות דרור – החלוץ הצעיר בתל אביב מכתב מזעזע:

לא אבוא בתלונות, מכיוון שלפי חוסר התשובה למכתבי הרבים אינני בטוח אם יש לי בפני מי להתאונן. בכל זאת, ארשה לעצמי כמה הערות: (1) במרכז התנועה הזניחו לגמרי את דרור... הזהרתי בכל הזדמנות כי באמריקה הלטינית יש לנו בארצות שונות יותר מאלפיים צעירים מאורגנים בשם דרור, ויש לדאוג לתנועה ההולכת וגדלה. לסייע ב' מזכירות פעילה בפריז, המריצה בלי הרף מכתבים, חוזרים וחומר לכל הכתובות שלנו. ומכם – אף סימן חיים... (2) עזבתם אותי לנפשי בכל היבשת... עם כל השפעתי בקרב הנוער, אינני בטוח שאוכל לשמור על הכל במצב זה. (3) ביקשתי שידאגו לחברים המעטים היוצאים בפעם הראשונה מההכשרה הצעירה שלנו לדרך, שיטפלו בהם, שיפגישו אותם עם חברים... האומנם רק הצד שכנגד מבין ומעריך את חשיבות דעתם של ראשוני ההכשרה בארגונינו ביחס לכל התנועה כאן, ואתם מתעלמים מכל זה? ... האם בזאת תדאגו לגורל התנועה ביבשת שלמה, הפותחת בעלייה (ללא הפסק), המתחילה בתנועה ציונית רצינית? אני מלא דאגה והתמרמרות, אבל לא קובל עליכם. את חובתי אמלא ככל האפשר... ואתם תענו או תעשו כאשר תמצאו לנחוץ.

ליוסף קרלנבוים (אלמוגי) הוא כותב: "יוסל מפא"יניק... עוד לא סידרו את בעיית תקציבי, ואני הולך ומגיע לקצה גבול הסבלנות שלי. שמא תברר שם גם עניין זה? דווקא אם יבואו שליחים, והפעולה תהיה יותר מסונפת, יש צורך בלשכה מרכזת ומקשרת את העניינים".

"למנהיג החשוב והדגול של הוועלט באוועגונג פועלי ציון התאחדות צ"צ וכו' וכו' באמריקה הלטינית בכלל ובארגונינו בפרט", עונה אלמוגי. "שוב 'העמדת' את בעיותיכם בפני מרכז המפלגה, אולם חוששני שהן נשארו 'לעמוד'.

"אל נא תהתל ב'וועלט באוועגונג' שלי, שעוד נזכה ונראה בה נחת ונחמות, אמן ואמן", משיב משה באותו המטבע. "בדרך כלל העבודה פה מתפתחת בקצב יותר מדי אטי, ללא ניצול האפשרויות

המרובות, אבל בכל זאת מתקדמת... כל שאר הדברים, ובעיית השליחים בכלל, יכולים היו להיפתר במרוצת הזמן, לו היו לי אמצעים לנהל עבודה יותר שיטתית. דא עקא שהחברים הנכבדים, מהאיחוד כמו מהמפלגה, החליטו כנראה להרעיב אותי, או יותר נכון את הלשכה לאמריקה הלטינית, כבודה מלא עולם".

אוגוסט 1947 – נציג האיחוד העולמי לאמריקה הלטינית, משה קוסטרינסקי, מבקר במוזסויל. מתקיימת אספת עם באולם המרכזי, וקוסטרינסקי מוסר בפני קהל רב דו"ח על הקונגרס הציוני בבזל. הוא גם משוחח עם חברי דרור במקום.

הוא השתדל לקיים הבטחות שנתן לאנשים שונים בזמן הקונגרס ובביקורו בארץ. לאבא חושי, בחיפה, הוא מודיע שוועד הנשים הספרדיות למען ההסתדרות החליט לאסוף כספים לרכישת כמה מבנים טרומיים בארצות הברית, אשר יינתנו מתנה לשכונה הספרדית בחיפה. אישית הוא חושב שיהיה קשה להעביר בניינים טרומיים – אולי עדיף בניין ציבורי – בית ספר, מועדון, וכו'? באותה הזדמנות הוא משתדל למען יעקב כצמן, מזכיר פועלי ציון לשעבר, תושב חיפה. אחרי כל כך הרבה שנים טרם מצא את מקומו, והוא ממורמר ומלא רוגז – אולי יוכל חושי לעזור לו במשהו?

אל לוי שקולניק (אשכול), שעמד אז בראש חברת "מקורות": "כשנפרדנו בתל אביב אמרתי לך, ספק בצחוק ספק ברצינות, שאשלח לך צינורות בשביל המפעלים שלך. ואני שאלתי בכל הרצינות בארגנטינה, בצ'ילה ובברזיל, ולא העליתי ולא כלום". לעומת זאת, הוא ממליץ על מנהל הלשכה לאמריקה הלטינית של קרן קיימת לישראל, שהוא מהנדס הידראולי במקצועו, ורוצה לעלות ארצה. ליוסף ברץ, אשר בזמן ביקורו של משה בארץ נמצא בשליחות בניו יורק, הוא מודה על קבלת הפנים החמה שניתנה לו בעת ביקורו בדגניה, כולל השימוש בחדרו של ברץ בעת שהותו שם. אלא מאי? הוא בא בדברים עם האנשים המטפלים בבית גורדון, והנה אין שם אף פיסת נייר אחת מכל החומר הרב שמשה שלח במשך השנים – מאמרים, חוברות ועיתונים שלמים אשר פורסמו בארגנטינה. הייתכן? ובכל זאת, ישתדל לאסוף סכום ידוע למען בית גורדון ולהעבירו בהקדם.

התביעות החוזרות ונשנות לשגר לארגנטינה שליחים שסייעו בעבודת הארגון והמגביות התחילו לשאת פרי. רובם הגיעו במסגרת מגביות החירום, ובדרך כלל לא היו אנשים מהשורה הראשונה. ארגנטינה המשיכה להיחשב לפריפריית, בלתי ראויה למאמץ מיוחד. ביקורה של הגברת אידה סילברמן מארצות הברית, שליחת המגבית, היה כישלון חרוץ. היא לא הבינה את היהדות הדרום אמריקאית והסתכסכה עם המנהיגות המקומית. במכתב של משה אל לייב יפה במרץ 1945, הוא קובל עליה ומבקש שליח בעל שיעור קומה. במקומה בא ישעיהו קלינוב. הגיע גם אריה שיל (אשל), שליח לענייני ארגון של הסוכנות היהודית, שלימים התמנה לקונסול הראשון של ישראל בבואנוס איירס. יעקב אורי וזרובבל חביב, נציגי תנועת המושבים, מצאו שפה משותפת עם אנשי ההתיישבות החקלאית שביקשו לעלות לארץ ולהצטרף למושבים. אליעזר קרול, חבר כפר גלעדי,

נציג הקיבוץ המאוחד ושליח קרן היסוד, התחבב על כולם באישיותו החמה ובפשטות הליכותיו; הוא בא במקומו של זלמן רובשוב (שזר), אשר השתתף בוועידה של פועלי ציון. היו עוד רבים וטובים – ופחות טובים. היו כאלה שהזיקו יותר מאשר הועילו, בעיקר מפני שנקטו אורח חיים ראוותני ובזבזני, והרגיזו בכך תורמים פוטנציאלים. הורי, בעלי אורח החיים הספרטני, שבזבזו פרוטה מכספי ציבור נחשב בעיניהם תמיד לחטא בל יכופר, הזדעזעו כאשר נכחו בארוחת ערב במסעדה שבה התחרו צמד שליחים ישראלים על מומחיות ביינות צרפתיים יקרים.

אחד השליחים, ד"ר יוסף לרנר, הקים סניף אגודת ידידי בצלאל בבואנוס איירס. למזכיר כללי התמנה משה קוסטרינסקי. הוא נאבק ומחה שלא רק שאין לו זמן, אלא שאיננו מתמצא בענייני אמנות, והוא יכול לחשוב על כמה וכמה אנשים ראויים ממנו לתפקיד, אבל לא עזר לו שום דבר, הוא נשאר מזכיר האגודה.

בדצמבר 1947 הגיעה רות קליגר, שליחת ההגנה. היא באה לערוך מגבית חירום, וכל ההתרמות האחרות הופסקו על מנת שלא להפריע לה – מלבד מגבית של הרביזיוניסטים למען קרן תל חי. אף היא התגוררה בסוויטה ב"קלריג", המלון המפואר בעיר, אבל איש לא הרים גבה ולא בא בטענות: לשליחת ההגנה היה מותר, כפי הנראה, מה שאסור לאחרים. מכל השליחים עשתה עלי את הרושם החזק ביותר: כשאהיה גדולה ואהיה מרגלת נוראה ומסוכנת בשירות ההגנה, הבטחתי לעצמי, אראה בדיוק כמוה. ואם אצליח לסגל לעצמי את מבטה, מבט ספק מפתה ספק חולמני המתלכסן מבעד לעפעפיים כבדים ועצומים למחצה, אין ספק שיפלו שדודים כל הבנים בכיתה (כיתה ג' בבית הספר היהודי. בבית הספר הממשלתי, שבו למדתי בבקרים, היתה הפרדת מינים מוחלטת, לפי מיטב המסורת הקתולית, ולא היה בו אף בן אחד לרפואה). ואמנם שירתי בחיל המודיעין כשגדלתי, אך הדמיון ביני ובין רות קליגר לא היה בולט במיוחד.

באותם ימים ניהל אבא התכתבות אינטנסיבית עם משה טוב בווינגטון. טוב היה ראש המחלקה לאמריקה הלטינית בסוכנות היהודית, ותפקידו בארצות הברית היה להשפיע על מדיניות הממשלות הדרום אמריקאיות, בעיקר לקראת ההצבעה הממששת ובאה באו"ם על הקמת מדינת ישראל. הם התכתבו מדי שבוע, וטוב ורעייתו רחל חתמו בהברה הראשונה של שמותיהם, "מו" ו"רע". "מו" הוא שם ממקור סנסקריטי ו"רע" הוא שם של אל מצרי עתיק, מזכיר להם משה. והם עונים, שניהם יחד וכל אחד לחוד, שאולי הם מתהדרים בשמות סנסקריטיים ומצריים עתיקים, אבל כתב ידו של משה מתחרה בקלות בכתב חרטומי מצרים ובוודאי למד אותו על ברכי רעמסס השני בעצמו (הם לא הגזימו). משה כותב להם על נסיעותיו לצ'ילה ולאקוודור, על תפקידו החדש כמרכז האיחוד העולמי באמריקה הלטינית, על הנעשה בתנועה, ועל רצונו העז להניח הכל ולעלות ארצה. הם מבקשים שמשה ורות יבקרו לעתים קרובות ככל האפשר אצל אחיותיה של רחל, לידיה ואאידה. לידיה, הבכורה, היתה אשתו של השליח א"ל יוריס, ואאידה, הצעירה, היתה אמו של הפסנתרן

דניאל ברנבוים – שלא היה אז מוזיקאי ידוע, כי אם ילד שובב שהיה מרביץ לי בכל הזדמנות אפשרית, ואף שלא נשארתי חייבת לו, חדלתי מהר מאוד מלהצטרף לביקורים האלה. אך מחצית המכתבים דנים ב"דוקטור נו, יא", המופיע לעתים מזומנות בווישינגטון ומפריע לטוב בעבודתו. "לגבי הדוקטור, אינני יודע עוד מה נחליט. הוא העמיד בפני את השאלה מפני שהוא יודע שהוא נוטל לעצמו מעמד שאיש לא העניק לו, ואשר (לייב) יפה מתנגד לו במפורש..." כותב טוב. ועוד:

"נו, יא" פנה לוועדה נוצרית בניו יורק, והציע, אף לחץ עליהם, שיעלו בבואנוס איירס את המחזה של בן הכט אשר מסעיר כל כך את הרוחות בימים אלה: איזה רעיון גאוני, ועוד בשם הסוכנות! מלבד זאת מתפתחת העבודה יפה: עיבדתי תוכנית עבודה ששרתוק לקח אתו לירושלים, וייתן לי תשובה לגביה בסוף החודש... בינתיים יש לחזק את ארגון העבודה בכל ארץ וארץ... עם אמריקה המרכזית, מקסיקו וקובה יש לנו קשר אסטרטגי וקרוב. מאורוגוואי יש לנו ידיעות כל 48 שעות או לכל היותר 72; עם ארגנטינה, תפלא, שלוש-ארבע פעמים בשבוע. ארצות האוקיינוס השקט כנ"ל... אבל אתן לך דוגמה מהימים האחרונים. "נו, יא" היה באורוגוואי. הוא ראה והציע הצעות... הוא עמד על הצורך לראיין את נשיא המדינה ואת שר החוץ, מפני שעלינו להביא את הדברים בפני האו"ם וכו'. ובכן, קוסטרנסקי היקר, דווקא בימים אלה אין לנו מה למהר להיפגש עם נשיאים או לשוחח עם שרים בעניין האו"ם, כל עוד לא ישורטטו הקווים הכלליים של מדיניותנו, כאשר שרתוק יחזור לווישינגטון. חוץ מזה, אנו נמצאים בקשר ישיר עם השגרירים והנציגים באו"ם, אתם אנו נפגשים בניו יורק או בווישינגטון... אסור ליצור אנרכיה, ושכל אחד יבוא לראיין כאשר יתחשק לו. הנה באורוגוואי היו חילופי שלטון; יש משרות שלא אוישו. יש דברים הנמצאים בדיון בין השגריר ובין הסטייט דפרטמנט, ואשר יקבעו במידה זו או אחרת את גמישות מדיניות החוץ שלהם... נוסף על כך, התקבלתי לפני ימים אחדים כאן בווישינגטון על ידי נשיא אורוגוואי, ושוחחתי אתו רשמית בעניין שלנו. תת שר החוץ, שאותו אני מכיר, הוא חבר הוועדה למען פלשתינה באורוגוואי. כל הסימנים מראים שאין למהר ולנסות לקצר את הדרך, נכון? ובכן, "נו, יא" קופץ בראש וקובע, ללא כל רשות או הסמכה... והוא אינו משלים עם פעולה שקטה. הכל צריך להיות פרסום. כבר נגרם נזק רב כאשר שאל את פרון מה דעתו על פלשתינה והאו"ם, ונתן פרסומת רבה לעניין. אני מבטיח לך שכשתבוא לנו יורק או לווישינגטון תחוש בזה ביתר שאת. האיש הזה אינו מבין שקיימים אנגלים, ערבים ואמריקאים, ועוד מאה גורמים שיש למדוד ולשקול, וכו'.

זמן רב חקרתי ודרשתי מי הוא "נו", "יא", אותו דוקטור המשתמש בביטויים יקיים, המנסה לעשות פעולה מדינית ונוסע לעתים מזומנות מארגנטינה לארצות הברית להטריד את משה טוב ולהרגיז אותו. ובכן, לא היה זה אלא אברהם מבשן, השליח התושב של קרן היסוד בארגנטינה, אשר פעל אחר כך כשליח הסוכנות. הוא היה כפוף למשה טוב, אבל ניסה לפעול גם על דעת עצמו. הוא רצה, למשל, לפתוח לשכה מדינית בבואנוס איירס, כדי לנהל משם את העבודה באמריקה הלטינית; לייב יפה התנגד לרעיון גם מבחינה גאוגרפית – הוא היה סבור שהעבודה צריכה להתנהל מארצות הברית – וגם מבחינת האישיות – הוא לא חשב שמבשן הוא האיש המתאים. על כך המשיך משה טוב לכתוב: "כיום אני משוכנע שהאיש הזה – ובעיקר באווירה הזאת – אינו מתאים לתפקיד כזה. האם אתה סבור באמת ובתמים שזו הנקודה הגאוגרפית, או ליתר דיוק הגאופוליטית, המתאימה ביותר כדי לנהל את הפעולה בארצות אחרות?" – והוא עובר למנות את הקשיים בעבודה בבואנוס איירס, שמשה ידע כל כך יפה – האיסור על כינוסים ואספות, על הופעה בשפות זרות, וכו'. "ובכלל, קוסטרינסקי היקר, הגעתי למסקנה שבחודשי הקיץ אסור לנהל ציונות בארגנטינה!"

אבל הפעולה הציונית לא יצאה לפגרה, והוסיפה להתנהל גם בקיץ. באמצע אוקטובר הגיעו ידיעות על הגיוס של "צבאות הליגה הערבית וההכנות לפלישה כביכול לארץ". אבל יחד עם זאת הגיע מברק ממשה טוב בניו יורק, המזהיר מפני בהלה ומודיע שהדבר אינו רציני, אלא רק סחיטה פוליטית, והוא מדבר על חיכוכים בין סוריה ללבנון והוד מלכותו הסניור עבדאללה. אז הם מתמצאים בארגנטינה בכל הבלוף הפוליטי של הודעות אלו על מלחמה אפשרית, אבל בכל זאת כולם מעוצבנים, חרדים למתרחש שם בארץ, ומעיקה ההרגשה שהם יכולים לעזור כל כך מעט. הוד מלכותו הסניור עבדאללה הכין הפתעה בכל זאת.

בינואר 1948 נערכת כרגיל מושבת הקיץ של דרור, ובצמוד לה הסמינריון הרעיוני. הפעם, אומר משה, יהיה לו קשה לנהל אותו – עליו לצאת בדחיפות לצי'לה להסדיר בעיות ביחסים בין המפלגה לדרור. החברים אינם רוצים לערוך את הסמינריון בלעדיו. הוא סבור שזה לא טוב – הגיע הזמן ש"הנכדים" יסתדרו לבד; אבל הוא נכנע ודוחה את הנסיעה. במרץ נערך הכנס הארצי השלישי של דרור, בהשתתפות נציגים מכל הסניפים. בפתיחה החגיגית בירכו בשם המפלגה המאוחדת ד"ר יוסף לרנר ומשה קוסטרינסקי. מכריזים על מגבית חירום של דרור למען ישראל, ועל הקמת מרכז חדש בסלטה, בצפון הרחוק.

ועוד בעניין המגביות: לייב יפה סבור ש"מגביות משותפות עלולות לחסל את הקרנות וגם לפגוע באופן חמור בתנועה הציונית". הוא שולח למשה העתק ממכתביו אל נחום גולדמן ואל משה שרתוק, שבהם מודגש תפקידה ההיסטורי של הקרן. לגולדמן כתב יפה:

אתה השתתפת בוועידה הציונית בלונדון בשנת 1920, ואתה יודע מה הרעיון שהונח ביסודה של קרן היסוד בשעת היווסדה, ואתה עקבת אחרי עבודתה במשך כל שנות קיומה. בקרן היסוד ראינו כולנו רעיון מהפכני, פשוט בייחודו ובגדלותו. רעיון יסודי עמד אז לפנינו – להקים את המכשיר הכספי של תנועת תחייתנו, ליצור על ידי מס התנדבות את ההון הלאומי לבניין ארץ-ישראל, ליצור תקציב לאומי במקום מפעלי עזרה ומוסדות צדקה. קרן היסוד שאפה לחנך את העם לאזרחות ציונית. במשך עשרים ושמנה שנים נלחמנו על הרעיון הזה... במבוא להסכם שלנו עם קרן קיימת, שאושר על ידי קונגרסים שונים, נאמר שקרן היסוד היא מס לאומי וקרן קיימת היא תרומה. זה היה הקו היסודי של עבודתנו. לא קיבלנו את המעשר שעליו הוכרז בוועידה בלונדון. אבל הכנסנו לעם היהודי את רעיון המס הלאומי. לא פיללנו שיבוא יום ונסכים לוותר על העיקרון הזה ונדבר על מגביות משותפות של שתי הקרנות או על מגבית משותפת עם אוספי כספים למיניהם.

במשך השנים נשתרשה קרן היסוד בעם... היא לא היתה רק אוסף כספים – היא היתה נושאת הרעיון הציוני... בשליחותנו למען קרן היסוד היינו יכולים להביא לידי ביטוי מלא את הרעיון הציוני ואת רעיון ארץ-ישראל בשלמותו, דבר שהוא מן הנמנע כשקרן היסוד נכנסת כאחד השותפים עם אוספי כספים שונים ומשונים למיניהם. אותו הדין גם בנוגע לקרן קיימת. בתוך כליל זה יורדות שתי הקרנות שלנו למדרגת אוספי כספים שונים, לא חשוב מהו האחוז שאנו מקבלים.

ולמשה שרתוק כתב יפה:

אינני יכול להסכים לדעתך, שההכנסות של קרן היסוד ממגבית נפרדת תהיינה יותר קטנות מאשר ההכנסות ממגבית מאוחדת... אינני מדבר על שנה זו, שנת חירום והתעוררות בעם היהודי... אבל יבואו שנים כתיקונן ועלינו יהיה להגדיל את עבודת קרנותינו ולשמור על הרעיון שהונח ביסודה של קרן היסוד.

את המכתב למשה קוסטרינסקי מסיים יפה במילים:

אני בטוח שאתה לא שינית את דעתך בנוגע לקרנות ובוודאי תרצה להביא בעיתונך את דעתך על זה. למכתבים שאני שולח לך יש אופי פרטי ומפני זה אתה, כמובן, לא תזכיר אותם בדברים שתמצא לנחוץ לכתוב. אנו מוכרחים להילחם נגד הסכנה האורבת לקרנות, הנכס היקר ביותר שיצרה התנועה הציונית... לא ניתן לפורר את הקרנות לכל ה"חובבים" למיניהם ולתת לכל ארץ, לכל קהילה, לכל עדה לעשות כרצונם.

היה זה אחד המכתבים האחרונים שיפה כתב, זמן קצר לפני שנרצח. ובאשר לדעתו הוא על ההבדלים האידיאולוגיים בין הקרנות הלאומיות, העיד משה לימים שבמשך שנות עבודתו כמזכיר כללי של קרן היסוד בארגנטינה פגש קנאים משני הצדדים, גם קרן היסוד וגם קרן קיימת, "ונשבתי לעצמי להישאר פשוט ציוני, דבר כלל וכלל לא קל בימינו אלה, בעוונותינו הרבים".

עם כל פעילותו הענפה בארגנטינה, עם כל מעשיו הרבים והגדולים, ישב כל הזמן על המזוודות. דומה היה לאותו יהודי דתי הממתין כל יום לביאת המשיח, ומוכן ומזומן לצאת כל רגע לדרך. המשיח השתהה מפני שכל פעם שניסה להגשים את עלייתו, באה התנועה וכפתה עליו את דרישותיה.

בפברואר 1948 כתב למלך נוי:

זה מזמן עייפתי מארגנטינה וסביבתה, כידוע לך. עשרים שנה... חזרתי מארץ-ישראל בשנה שעברה בתנאי שבעוד שנה וחצי אני חוזר כדי להשתקע. במשך הזמן הזה השגתי תוצאות ניכרות, אבל המאבק בחוסר תקציב, שליחים, עזרה חיה – ואינני רוצה לחזור על כל מה שכתבתי כל כך הרבה פעמים למזכירות – כל זה מתיש. נוסף על כך המצב הוא כזה שבכל שאר הארצות, כולל כאלה שהן "חדשות" אצלנו, השגתי באופן יחסי יותר מאשר בארגנטינה... ובכן, החלטתי שהעבודה הראשונית נעשתה למעשה, הפרק הזה צריך להסתיים בוועידת התנועה לכל היבשת, ואז ייבחר משרד קבוע לאמריקה הלטינית. האיחוד צריך לשלוח הנה אדם חדש – ואני קם, ביוני לכל המאוחר – ולארץ-ישראל.

שנה וחצי בדיוק לאחר כתיבת המכתב הזה עלה לארץ.

כאשר יצאו לדרך עולי "עשרת הסרטיפיקטים", הוחלט בינם ובין משה שהפגישה הבאה ביניהם תהיה ב"בית הרשל פינסקי" בגבת. כאשר עלה קיבוץ מפלסים על הקרקע, ביוני 1949, קיבלו מכתבי ברכה רבים מכל מיני אישים – מברקים חמים וארוכים המדברים על חלוציות והגשמה והפרחת שממות הנגב. מברקו של משה היה של מילה אחת בלבד: "להתראות". אכן, ה"נכדים" שלו הגשימו את חלומם, והוא לא יכול היה לחכות עוד. הנה הגיע גם תורו, והפעם לא היה מוכן לשמוע שום נימוקים ושום דברי כיבושים, לא מהמפלגה, לא מהאיחוד העולמי, לא מהתנועה ולא מאף אחד אחר. הוא לא היה מוכן לדחות עוד את הדבר. הורי החליטו שאבא יקדים אותנו בעלייה. אמא היא שעמדה על כך: היא לא רצתה להשאיר את הכיתות שלה באמצע השנה, וגם ביקשה שאחותי ואני נסיים את שנת הלימודים. אבא השתכנע לבסוף, בנימוק שבינתיים יוכל אולי להכין גג על הראש ולהקל על חבלי הקליטה שלנו.

לפני עלייתו עשו הורי מעשה מוזר ביותר, יוצא דופן מבחינתם: הם העמידו חופה. אינני יודעת מי נכח בטקס, מאחר שאחותי ואני לא הוזמנו, אם כי אנו מופיעות בכתובה. אינני יודעת גם מה הניע אותם לכך; דיברו על זה מעט מאוד בבית, אולי מפני שנסיעתו הקרובה של אבא האפילה על כל דבר אחר.

אבל היו טקסים אחרים, כהנה וכהנה. קהילת בואנוס איירס, פועלי ציון וציונים סתם, וגם לא ציונים, נכנסו לתזזית של קבלות פנים וארוחות צהריים וערב ומסיבות פְּרָדָה, רישום בספר הזהב של קק"ל ונטיעת עצים. אנשים מכל המפלגות ומכל פינות הרחוב היהודי התחרו בנאומים ובמאמרים בעיתונות, וכל הפלוגתות הפוליטיות והמפלגתיות נשכחו כלא היו. כאילו נפטרתי מהעולם, צחק משה, רק על מי שהלך לעולמו אומרים כל כך הרבה דברי שבח.

שוב המה נמל בואנוס איירס אדם, כמו בזמן עליית "עשרת הסרטיפיקטים" ויותר. אלפים מילאו את המזח, ושוב שאלו את עצמם הגויים מה פירוש הכרזות הגדולות הללו עם כתובות בתורכית או ברוסית, לא ברור, הרי את ארץ הקודש כבר כבשו. שוב רקדו במעגלים כמו אינדיאנים, ואפילו המסתכלים מהצד לא עמדו אדישים והצטרפו להורה הסוערת. למרות הקור העז של חודש יולי נשארו כולם על המזח זמן רב אחרי שה"סנטה קרוז" הרימה עוגן, משוחחים ביניהם ובעיקר שרים. ואני הבטחתי לעצמי שלא אבכה, הרי אני כבר ילדה ממש גדולה, עוד מעט בת שתים-עשרה, ואסור לעשות בושות, אבל כל כך הרבה בני משפחה וסתם חברים בכו, שלא יכולתי לעמוד בזה ובכיתי גם כן, בחשק ובכוונה רבה.

וכך נסגר עוד פרק בחייו של אבא, ונפתח פרק ישן-חדש, הפרק הישראלי.

שער שני

המחלקה לעדות המזרח

עיירה לבנה נטויה על דיונות חול מצהיבות, בתים של קומה-קומתיים, מרפסותיהם בולטות החוצה כמגרות שידה שמישהו משך בחופזה החוצה ושכח משום מה לסגור אותן, כתמי ירק פה ושם – זו היתה חולון באותם הימים. בתל עריש הסמוכה הזדקרו כמה עצי דקל מאובקים, ומסגד קטן הסתתר ביניהם – שיא האקזוטיקה המזרחית בעיני. גם הנוף האנושי היה חדש ולעתים מפחיד: שלל פרצופים זרים, חלקם לבושים בבגדים ססגוניים ומזורים; אנשים מדברים מהר-מהר בקול רם מאוד, ואי אפשר להבין אותם בכלל; ובסך הכל עיירה קטנה ומנומנת. החלבן היה עובר מבית לבית כשכדי הפח הגדולים שלו מתנדנדים על עגלה רתומה לחמור, מחלק הקרח התנהל אף הוא לאטו והודיע על בואו בצלילי פעמון. הניגוד לבואנוס איירס, העיר הענקית והתוססת, העיר שלא ישנה אף פעם, לא יכול היה להיות חריף יותר.

והנה, כאילו לקדם את פנינו בחגיגות מיוחדת, ירד שלג במרכז הארץ. זה לא קורה כל פעם, הבטיחו לנו, אף לא לעתים קרובות, לאמיתו של דבר זה קורה לעתים רחוקות ביותר, ולמען הדיוק אף זקני העיר אינם זוכרים מתי עוד התרחשה תופעה כזו. נחמה פורתא לעולים החדשים שמטענם עוד היטלטל בים והם קפאו מקור, ללא ביגוד מתאים, ללא תנור חימום ואף ללא שמיכות.

אבא הקדים אותנו בחצי שנה. עם הגיעו לארץ גר ימים אחדים אצל אחיינו עמירם קיטרון, הלוא הוא מוטל קוסטרינסקי לשעבר, בנו של ישראל לייב; אבל זמן קצר לאחר מכן עבר אל ביתו של יעקב ברזילי, מורו וידידו משכבר הימים, במעונות העובדים ברחוב בן-יהודה בתל אביב. הוא ישן בסלון-ספרייה-חדר-אורחים, שחלונותיו נשקפו לרחוב. עמוק לתוך הלילה היו מודדים השניים את החדר הקטן לאורכו ולרוחבו, מתווכחים על ציונות וסוציאליזם וגאולת העם והארץ, כממשיכים את שיחותיהם מאותם הימים, בפינסק החרבה.

ובינתיים חיפש דיור מתאים לנו – מבצע בלתי אפשרי כמעט לעולה חדש שכיסיו ריקים. היו אלה ימים של בדונים ופחונים, כאשר אפילו מעברות עוד טרם הוקמו. אך למזלנו נמצאה דירה להשכרה, דירת שני חדרים השייכת להורי אחת מחברות מפלסים, וכשהגענו הביא אותנו אבא היישר מהאונייה לדירה בחולון. אותה שעה לא היה מאושר וגאה ממנו בארץ כולה.

ריח הדירה הזו עומד עדיין בנחירי: ריח רענן של דירה חדשה לגמרי, שאיש עוד לא גר בה, ריח של סיד וצבע טרי. ארץ חדשה, בית חדש, חיים חדשים. בכל זאת, היו חבלי קליטה לא קלים, בעיקר לאמא. היא מצאה מיד משרה כמורה, אך שנות עבודתה בחו"ל לא נחשבו לה לצורכי ותק, פנסיה ועוד. וזמן קצר לאחר הגיענו הונהג משטר הצנע, עם תלושים למנות אוכל וביגוד. ימי הרעב שעברה בילדותה, בעת מלחמת העולם, השאירו אצלה צלקת עמוקה, צל שליווה אותה תמיד. בארגנטינה היתה קונה ומבשלת תמיד קצת יותר מהנחוץ: מוטב יישאר משהו, ולא יחסר. והנה היא נאלצת לעמוד שעות ארוכות בתור על מנת לקבל 150 גרם בשר ושתי ביצים לשבוע, ולנהל משק בית שונה מאוד מזה שהורגלה בו, ללא עזרה כלשהי, נוסף על עבודתה כמורה (היא גם לא היתה

רגילה כל כך להתנהגות הצברים החמודים, אך זו פרשה אחרת). במשך שנות הצנע עברו הורי למשטר של צמחונות כמעט מוחלטת, ומסרו את מנת הבשר והביצים שלהם לאחותי ולי, כדי להשלים מה שהיה נראה להם שחסר לנו.

ואילו השכנים בבניין, אחרי שסיימו ללמד את אמא איך לבשל על פרימוס ולאפות על פתילייה, ועוד נתנו לה עצות רבות שהיתה זקוקה להן ועוד יותר עצות שלא היתה זקוקה להן, אמרו לה, "מי יודע מה עשה בעלך שם בארגנטינה שנאלצתם לברוח הנה!"

אמא הזדעזעה ואבא צחק, אך שנים לאחר מכן הזכיר זאת במאמרים שכתב על הבדלי תרבות ואי הבנות בין עולים לוותיקים ובין העדות לבין עצמן: "השכנה ממול" ו"העלייה שבועטים בה". למרות גלי העלייה ההמונית של תחילת ימי המדינה, לא היו רגילים אלא לעלייה מארצות המצוקה. העלייה מארצות הרווחה היתה קילוח דק, רובה חלוצים צעירים שפנו לקיבוצים. משפחה עירונית המגיעה מדרום אמריקה לחולון – הרי דבר תמוה ביותר:

כאשר המשיכו יהודי אמריקה הלטינית לעלות, ומספרם הגיע לאלפים, והם הוכיחו את עצמם בכל שטחי החיים והעבודה בכל אזורי הארץ, החל הציבור לקלוט את הרעיון שיהודים אלה אינם **בורחים**, כי אם **באים**. גם התחילו להעריך אותם בתור "חומר" חיובי, קונסטרוקטיבי. אין צורך לומר שהעולה מארגנטינה או מברזיל אינו דומה לתייר או לאורח-לשעה נכבד מהמערב, אבל בעצם הוא יהודי טוב. אדרבא... ובלבד שלא יטריד אותנו.

חנוכה. הנה מתאספות אצלנו בבית כמה משפחות מארגנטינה, צ'ילה ואורוגוואי שהתגוררו בתל אביב וסביבתה. שש משפחות בלבד, אך הן ממלאות את הדירה הקטנה עד אפס מקום, ובאופן יחסי הן מהוות חלק ניכר מהמושבה הדרום אמריקאית במרכז הארץ. הצנע בעיצומו, וכל משפחה מגיעה וצידה באמתחתה – כמה תפוחי אדמה בקליפתם. אמא מטגנת לביבות, מדליקים נרות, משחקים בסביבון, הילדים מקבלים דמי חנוכה, שרים עמוק לתוך הלילה, והשמחה – שמחת עניים – רבה.

שבועות. אנחנו מוזמנים לביקור אצל הרב ויינר, רבה של חולון, אשר, מתברר, הוא מיוצאי ראצק, אותה עיירה זעירה שאינה מופיעה בשום מפה ודווקא בה בחרה אמא להיולד. כל כך מעט אנשי ראצק מסתובבים עלי אדמות, שהם רואים את עצמם ערבים זה לזה. הרבנית נותנת מבט אחד באחותי ופורצת בצחוק. "הנה הילדה שסיפרתי לך עליה", היא אומרת לרב, "הילדה התימנייה שעמדה ברחוב ודיברה יידיש". אחותי לא מבינה במה מדובר בכלל, היא רק יודעת שמצביעים עליה וצוחקים, ופורצת בככי. הרבנית נאלצת לתת לה מנה כפולה של עוגה להרגיע אותה.

פסח. אנחנו נוסעים למפלסים. האוטובוס עושה את דרכו באטיות ועוצר בכל יישוב בדרך. שער הנגב נמצא אולי במרחק כמה עשרות קילומטרים מתל אביב, אך הדרך ארוכה-ארוכה. המשק עדיין שוכן בנקודה הראשונה, הארעית, שהקצו לו, והבניינים ארעיים אף הם – כמה אוהלים וצריפונים.

כל ענפי המשק בראשיתם, התנאים פרימיטיביים, האוכל במשורה, הגעגועים למשפחה ולחברים בארגונינה אוכלים בכל פה – אך הפנים זורחות. אבא חוזר לתל אביב מיד למחרת הסדר, אך אנו נשארות עוד ימים אחדים. אני נכנסת לסידור העבודה ומצטרפת לקבוצה השותלת שדרת אקליפטוסים לצד הכביש המוליך למה שעתידי להיות הנקודה החדשה. העצים האלה נגדעו כאשר נסלל הכביש החדש לבאר שבע, אך במשך עשרות שנים, כשהייתי נוסעת בכביש הזה ורואה את עצי האקליפטוס העבותים, העצים אשר צמחו מאותם שתילים דקים, היתה תופסת אותי הרגשה משונה בגרון.

כל זה היה מיותר בעיני אבא. כדי להגשים את חלומו במלואו צריך היה להצטרף למפלסים כחברים מן המניין. מפלסים, גבת או כל קיבוץ אחר – במשך השנים היה עולה הרצון הזה ומתעורר מחדש. פעמים אחדות התחילו גם בהכנות המעשיות: חיסול הפצים מיותרים ואריות כל היתר. אין שם בית ספר תיכון, אף לא תיכון אזורי, אמר בן דודי עמירם: לנעמי לא יהיה היכן ללמוד, מוטב תישאר אצלו בבית בגבעתיים. הוא ואשתו סוזי חישבו ומצאו שהוצאות החזקתי לא תעלינה על שמונה לירות בחודש. נעמי ילדה נחמדה, אמר, מצאה חן בעיני סוזי, ואין ספק שתתנהג יפה ולא תפריע. בסופי השבוע תוכל לנסוע למפלסים באוטובוס ולהיות עם המשפחה. מאוד רציתי גם אני לעבור למפלסים ולחיות חיי קיבוץ מלאים, היינו לרקוד הורה לאור הירח בלילה ולאחוז בשלח ביום והלאה הלימודים. אך הרעיון שמצפים ממני שאהיה ילדה נחמדה, שאתנהג יפה ולא אפריע היה מבעית כל כך, שנשמתי לרווחה כשהתוכנית לא יצאה לפועל.

התוכנית לא יצאה לפועל, לא אז ולא בהזדמנויות אחרות, מפני שהחיים הקיבוציים פירושה היה באותם ימים עבודה פיזית; עבודה שכירה היתה מוקצית מחמת מיאוס, ומי שהיה מגויס מטעם התנועה לעבודות חוץ ידע שזו שליחות זמנית, ומוטב לו שתישאר זמנית ושיחזור למשק מהר ככל האפשר, שמא יתחילו החברים לתהות עליו ועל טיב מניעיו. אבא לא יכול היה להשתלב בעבודת גופנית, אך בשום אופן לא רצה הנחות. הרי עוד לפני שנים כתב לחברים בארץ: הוא חלם פעם לעלות ארצה ולחיות בקיבוץ, אולי בגבת, שם נמצאים הפינסקאים שלו, אך לאחר התאונה נגוזו התקוות. אין הוא רואה עצמו עוד מוכשר לעבודה חלוצית כראוי, ולכפות על חברים שיעניקו לו פריבילגיות בעבודה זה דבר מנוגד לחלוטין לכל דרך חיו. וכך נשארנו בעיר.

גלי העלייה שהגיעו לחופי הארץ עם הקמת המדינה חוללו שינוי קיצוני במבנה הדמוגרפי. בני ארצות המזרח, שהיו 45 אחוז מהאוכלוסייה ב-1949, מנו 50 אחוז ב-1950, וקרוב לשלושת רבעי האוכלוסייה ב-1951. קליטת העלייה הזאת בתנאי הבראשית דאז עוררה בעיות ואתגרים קשים. בהיותה מפלגת השלטון, ומאחר שנטלה על עצמה תפקידים ממלכתיים ביסודם, ייחסה מפא"י חשיבות יתרה לעניין: היתה זו

משימה ראשונה במעלה גם מטעמים לאומיים וציוניים, גם מטעמים מספריים-אלקטורליים מובנים. מנהיגי המפלגה ידעו שעל כף המאזניים מונח עתידה של המפלגה ואחיותה בשלטון, ולא עוד אלא שזה המבחן אשר יקבע את פני המדינה כולה.

הבעיה היתה אפוא איך להפעיל את כור ההיתוך – איך לקרב את עדות המזרח, לנהל פעולה חינוכית והסברתית מתאימה, לתקן את הרגשת הקיפוח, ולפתח מנהיגות מתאימה מקרבם.

במרכז המפלגה טיפלו בנושא מחלקת הקליטה בראשותו של חיים רוקח ומחלקת ההסברה של זאב הרינג. אולם מהר מאוד התברר שבאלה לא די, ושכדי להבטיח טיפול נאות בנושא יש להקים במקביל מחלקות עדתיות. ובלשון יבשה: "צורכי הקליטה ומיזוגה בחיי המפלגה מחייבים, בתקופת מעבר, מחלקות מתאימות במרכז המפלגה".

אף ניסיון העבר הכתיב הקמת מחלקות על בסיס זה. וכך מ' כץ, ראש המחלקה ליוצאי אירופה: "הפעולה ההסברתית צריכה להיות בידי המחלקות העדתיות, ורק הן יכולות להתאים את עבודתן לחומר האנושי השונה באופיו, במנטליותו ובדרכו התרבותית".

וכך, בישיבה מיוחדת של לשכת מפא"י בדצמבר 1949, הוחלט על הקמת המחלקה לעדות המזרח.

ברחוב ברנר 2 בתל אביב, מרכז מפא"י, שפשפו עיניים. יחס כזה של העדפה מצד זלמן ארן, מזכיר המפלגה, כלפי מי שלא יהיה, עוד לא ראו ולא שמעו. ארן היה אישיות מורכבת – רגע זועם, רגע מתבדח, סוער, מופנם ומסוגר בדרך כלל. והנה אמר למשה קוסטרינסקי, העולה החדש מארגנטינה שעליו הוטלה הקמת המחלקה ליוצאי ארצות המזרח, שכאשר הוא, ארן, נוסע לישיבות הכנסת או נעדר מהבית מכל סיבה שהיא – מותר למשה, ולמשה בלבד, להשתמש במשרד שלו ובשולחן הכתיבה על כל מגרותיו, ולעשות בהם כבתוך שלו.

השניים התכתבו במשך שנים, ונפגשו פנים אל פנים בזמן הקונגרס הציוני הכ"ב בבזל. קשר טוב נוצר ביניהם: תכונות רבות משותפות היו להם, עם היותם כה שונים. שניהם היו מפא"יניקים מהאסכולה הישנה, בורוכוביסטים מושבעים – וכפי שגם הוכח אחר כך, בשנות כהונתו הארוכות של ארן כשר החינוך והתרבות – אנשים חילוניים ששמו דגש עצום על התודעה היהודית, וראו את עיקר העיקרים בחינוך הדור הצעיר ובהקניית ערכי העבודה. כבוד בלתי רגיל, אם כן: שותפות במשרדו של מזכ"ל המפלגה, גם אם המשרד כולו היה מרפסת סגורה בקומה השנייה. אך גם המחלקה ליוצאי עדות המזרח התמקמה כל כולה בשולחן כתיבה אחד, שאליו הסבו לסירוגין משה קוסטרינסקי, ראש המחלקה; עמנואל אהרוני, עוזרו האישי; ודוד פתל, ראש המדור הבבלי. אחר כך הצטרפו אליהם ראשי מדורים נוספים – יוון, צפון אפריקה, ועוד. איש לא התרגש במיוחד מהסידור המאולתר הזה, וטבעי היה בעיניהם להתחלק בשולחן ובמגרותיו. העבודה עצמה היתה בסופו של דבר עבודת שטח, ואף השולחן היחיד היה נשאר לעתים מיותר.

יש להניח שמשה ידע, כשנטל את התפקיד, שמדובר במשימה בלתי אפשרית. מפא"י היתה מפלגה אשכנזית בעיקרה, בהתאם למבנה היישוב לפני העלייה ההמונית, שרוב חבריה דיברו יידיש ושורשיהם התרבותיים במזרח אירופה. צריך היה לפתח פעולה חינוכית והסברתית רחבה כדי לקרב את בני עדות המזרח ולזכות באמונם. מלבד זאת – מה ההגדרה של "עדות המזרח" או "שבטי המזרח", כפי שמשה שרת אהב לכנותם? המחלקה שאבא הועמד בראשה כללה 28 ארצות, עם כל השוני וההבדל ביניהן. היחידים שלא נכנסו תחת גג המחלקה היו יוצאי תימן, אשר למענם הוקמה מחלקה מיוחדת בלחצו של ישראל ישעיהו, ובראשה שמעון אביזמר; ויוצאי בולגריה, בראשותו של יעקב ניצני.

כולם הכירו בחוסר הפרופורציה שבין מחלקה המופקדת על 28 ארצות מחד לשתי מחלקות המופקדות על ארץ אחת כל אחת מאידך, ולחוסר ההיגיון שבקיום שתי המחלקות הנפרדות הללו, מה עוד שיוצאי בולגריה, כפי שמישהו התבטא, היו "לא בשר ולא חלב מבחינה עדתית". אבל הופעלו לחצים, צריך היה לרצות כמה מפעילי העדות כדי שלא יטרידו יותר מדי, וזאת היתה התוצאה.

מינויו של משה עורר פליאה ואף התנגדות. "אם להתבטא בזהירות", אומר בזהירות דוד פתל, בעצמו יליד עיראק, "לא כולם הסכימו למינויו של אבא שלך, והוא נתקל בקשיים לא מעטים". הנימוקים היו בעיקר אישיים-אינטרסנטיים: רבים מפעילי העדות ראו את עצמם מתאימים לתפקיד ורצו בו. ולא קשה היה למצוא הצדקות כלפי חוץ: הרי משה עצמו עולה חדש, זה עתה הגיע – איך יוכל לדאוג לקליטתם של אחרים? ולמה דווקא אשכנזי, ועוד בעל שם אשכנזי בולט כל כך כמו קוסטרינסקי, ולא אחד מיוצאי עדות המזרח?

את השם קוסטרינסקי שינה לקיטרון ב-1952. משה שרת הופיע לאחת משיבות מזכירות מפא"י ונאמר לו שעוד לא מתחילים מפני שעדיין מחכים לקיטרון. מי זה קיטרון, ביקש לדעת. כשנאמר לו שקיטרון הוא קוסטרינסקי התפשט על פניו חיוך של שביעות רצון, והוא מלמל תחת שפמו, נו, סוף-סוף, הגיע הזמן. שרת היה כידוע חסיד גדול של עברות מונחים ושמות, והפעיל על כולם לחץ מתון ולא כל כך מתון בנידון. הפעם שמח במיוחד בגלל הקשר הטוב בינו ובין משה: אולי סייע לכימיה הטבעית גם הקשר הפינסקאי. השם קיטרון לקוח מספר שופטים: בפרק א' פסוק ל' כתוב לאמור, "זבולון לא הוריש את יושבי קיטרון ואת יושבי נהלל". מלבד זאת, פירוש המילה הוא "אגוז בעל קליפה קשה". שם מתאים לכל הדעות, חייכו אנשים.

גם צורתו החיצונית היתה כשל איש עדות המזרח: בקלות יכול היה להיחשב לעיראקי – או בבלי, לפי השם השגור אז – או צפון אפריקאי. וכשקיבל לידיו את התפקיד אמר לו אחד מפעילי העדות, "משה, עצה אחת יש לי לתת לך – לעולם אל תיתן אמון באשכנזים האלה!" אך המינוי לא הושתת לא על צורה חיצונית, לא על שם ולא על מוצא עדתי. קרוב לוודאי שהוא ניתן, לא למרות המוצא העדתי, אלא דווקא בעטיו. ההנהגה המסורתית של עדות המזרח, שפעלה

עוד לפני קום המדינה, היתה מפולגת ומסוכסכת בינה לבין עצמה; כל פלג בא בדרישות משלו, וקשה היה להביא אותם לידי הסכמה וייצוג משותף. היו ביניהם הרבה ויכוחים ולא מעט תככים. כפי שבן-גוריון רשם ביומנו ב-15 באוקטובר 1952: "קיטרון מרכז עדות המזרח. המצב בעדות הולך ומחמיר. העדה הבבלית היא סכנה. מתבדלים, יש זרות, מורעלים. מתנגדים לעבודה; עסקנינו (הכרמלי, ניצני, אנשי חוח) אינם ראויים לתפקיד. היכן למצוא אנשים? יש אנשים, אבל הוותיקים מפריעים". יעקב ניצני היה כאמור ראש המחלקה הבולגרית; ואליהו "לולו" הכרמלי, ממוצא מרוקאי, היה מהבולטים מבין אלה שחשבו שתפקידו של משה מגיע דווקא לו, ואף פעם לא השלים עם מינויו של מישוהו אחר: "איש עדות מקצועי", אמרו עליו. אבל הוא לא היה היחיד.

נוסף על כך היו בעיות מסוג אחר. זאב הרינג, ראש מחלקת ההסברה, אחת המחלקות שהיו ממונות על הקליטה במפלגה, סבר: "אין קליטת עלייה עניין מחלקתי היכול להיות בטיפול מחלקה אחת... אין העולים מהווים חטיבה אחת. גישות שונות לחטיבות שונות בתוכה הכרחיות בו". לעומת זאת, לא בקלות ויתרה מחלקת הקליטה על ההגמוניה שלה. חיים רוקח ראה במחלקות החדשות כפילות מיותרת, וסבר שהמחלקה שלו תוכל להמשיך למלא את תפקידה כבעבר, חרף הנסיבות החדשות. הוא התבטא בביטול: "יבואו אלי להסדיר איזושהו עניין, וכאשר העולה לא יבוא על סיפוקו, הוא יפנה לדלת נוספת... והלה ייתן המלצה אלי. לשם מה הכפילות הזו?"

אכן גישה פשטנית, אך היא גרמה תוהו ובוהו של ממש בעבודה המעשית. מחלקת הקליטה פשוט סירבה לשתף פעולה עם המחלקות העדתיות. "אנחנו המשכנו בשלנו", הודו לאחר שנים. הדברים הגיעו לידי כך שבסוף 1950 נאלצה מועצת המפלגה לדון שוב בעניין על מנת לנסות ולפתור אותו. צריך היה להגיע לידי הסדר, להגדיר תפקידים הגדרה ברורה יותר, ולתחום אחריות. הוחלט להפריד בין קליטה ראשונית, באמצעות מחלקת הקליטה, ובין המשך הקליטה, באחריות המחלקה לעדות המזרח.

הניסיון לא צלח, כמובן; שוב סירבה מחלקת הקליטה להישמע להחלטות המפלגה. "במשך השנה עשינו כמה ניסיונות לתאם את עבודתנו עם מחלקת הקליטה וללא הצלחה. אף דרישות קטנות ביותר, כגון קבלת רשימת עובדיה, אינן באות על סיפוקן", טען משה בשיבת לשכת מפא"י, כעבור שנה תמימה של ניסיונות סרק.

עלי לפעול במעברות, מתוך גישוש וללא ידיעה מי הם האנשים הפועלים בשמנו שם... היתה שאלת המושבים, והוסכם שהם נמצאים בטיפול, אבל למעשה מתארגנים בהם כינוסים על ידי מחלקת הקליטה ללא ידיעה. כתוצאה מעבודה כפולה זו אין העולים יודעים למי לפנות. מזכירי הסניפים ועולים פונים אלי יום-יום בדרישה לטפל בענייניהם ואינני יכול לעשות זאת במצב הדברים שלפנינו.

כיצד נעשתה העבודה? משה הפך את פעילות המחלקה לעבודת שטח. המחלקה ליוצאי ארצות המזרח היתה הכתובת שאליה היו פונים העולים במצוקתם. הדרך הטובה ביותר לעזור להם היתה להגיע אליהם, ליישוביהם, ולעמוד על הדברים מקרוב. "בפועל עוסקת המחלקה בכל. התחלנו לא בהוצאות, אלא... בפגישות, בבירורים ובדברים מעשיים. היה עלינו אפילו להקים בית כנסת", אמר בישיבת מועצת מפא"י.

רוב הזמן שהו עובדי המחלקה בדרך, בביקורים ביישובי העולים, במחנות ובמעברות. היו נוסעים באוטובוסים אטיים, כאשר הדרך מתל אביב לירושלים, למשל, הזדחלה שעות, ואילת היתה ממש מעבר להרי החושך. מושג האש"ל לא היה קיים אז; את ההוצאות שילם כל אחד מכיסו – ואין צורך לומר שהכיסים לא היו עמוקים ביותר. כשהיו צריכים ללון מחוץ לבית היו ישנים שניים-שלושה בחדר. זה היה מובן מאליו, וגם משה לא דרש לעצמו תנאים מיוחדים, אף שבשל נכותו היה זקוק למינימום של פרטיות. את הארוחות היו חוטפים איכשהו, ובדרך כלל הוזמנו לאחת המשפחות לכוס קפה או תה. היתה זו הזדמנות לא רק להסב על כוס הקפה, אלא גם ובעיקר לעמוד מקרוב על הצרכים והבעיות ולהכיר את האנשים מקרוב.

בדרכים לא דרכים כיתת משה את רגליו מיישוב ליישוב. מתחנת האוטובוס היו צריכים עוד ללכת, לפעמים קילומטרים, לעתים בחום ובאבק, או בגשם ובבוץ. היו אלה תנאים קשים לאדם בריא, לא כל שכן לאדם במצבו. אבל היתה זו אחת התקופות המאושרות בחייו, והוא לא נתן את דעתו כלל לקשיים. הרי מימיו לא התייחס לאי נוחות פיזית או למאמצים כלשהם, על אחת כמה וכמה כשהוא רואה את החלום בהתגשמותו. כולנו נתונים בטינופת, אמר המשורר, אבל יש שמסתכלים מתוך הטינופת בכוכבים. ומשה הסתכל בכוכבים כל ימיו.

פעם ישב בחברתו של עמנואל אהרוני על ספסל ברחובו של יישוב. אפשר חיכו למישהו, אפשר ישבו לנוח קצת. גשם זלעפות ירד בימים הקודמים, והם בוססו בדרך שעה ארוכה עד שהגיעו למקום, שוקעים בבוץ על כל צעד. כעבור דקות אחדות הצטרף אליהם על הספסל אדם, ולאחר שיחה קצרה התברר שהוא עולה חדש מבורמה. בורמה! משה, האיש שכל כך קשה היה לו להפגין רגשות, לא

הרבה – אך עיניו התלחלו. ועמנואל, שבמשך הזמן כבר למד להכיר אותו, התרגש מהמראה הזה יותר מאשר מכל הנאומים חוצבי הלהבות על קיבוץ גלויות ועל קליטת עלייה.

במהרה נאלצו להכיר בעובדה שהעולה החדש הזה הוא ותיק לכל דבר, וכפי שהוא עצמו ביטא זאת בפרץ פיוטיות: "לאמיתו של דבר אין עולה חדש. כל יהודי הוא בבחינת ותיק בארץ, כי עולה הוא לארץ לא משום הלחץ של חיי יהודי בתקופתנו – בכל אופן לא רק משום הלחץ הזה – אלא משום הערגה העתיקה לשיבת ציון של אבות אבותיו, עד דורות קדומים". ולא זו בלבד שהעברית שבפיו היתה רהוטה, שכתב ונאם בעברית, אלא ניכר היה בו שמיד קלט באופן אינסטינקטיבי את הנוף האנושי והפרובלמטיקה המיוחדת של עדות המזרח, והרגיש כאחד משלהם.

הוא עמד על זכויותיהם והגן עליהם בכל פורום אפשרי. זה היה חלק מהמנדט שלו, מהמשימה שנבחר אליה, לטפח מנהיגות מקרבם ולהגיע לידי כך שיהיה להם ייצוג נאות במוסדות המפלגתיים והמדיניים, בכנסת ובכל פורום ציבורי אחר. אך הוא עשה הרבה מעבר לזה. מזהים היה לראות, אומרים מקורביו מאותה תקופה, איך לחם למענם, כיצד השתדל לטפח ולקדם אותם, לדרוש בעבורם מינויים ציבוריים ופוליטיים. לתדהמת כולם, ואולי אף לתדהמתו שלו, הוא היה לממליך המלכים של עדות המזרח. הקושי העיקרי, לדעתו, היה במציאת אנשים מתאימים מקרב העדות: "ניסינו להעלות אנשים ולהכניסם לסמינרים ולקורסים ולשלבם בחיים בארץ... קשה מאוד לשכנע צעירים מהעדות שכדאי להם ללכת לקורסים מקצועיים או לסמינרים".

מובן שכל ההישגים האלה לא השתיקו את הרוטנים והקנאים, ואף הרגיזו אותם עוד יותר. בן-גוריון היה מודע למצב, והגיב בדרכו שלו. בדרך כלל לא ייחס חשיבות יתרה לבעיית העדות. יתר על כן, הבעיה כלל לא היתה קיימת לדעתו: עם ישראל אחד, וזהו. בכל זאת, לא היה עיוור לנעשה, וידע את הקשיים הנערמים על דרכו של משה. הוא ציין כאמור ביומנו שהמצב לא טוב, ושהעסקונה העדתית מעוניינת יותר בקידום ענייניה האישיים מאשר במציאת פתרון של ממש. יש כוחות בין העולים החדשים, כתב, "אבל הוותיקים מפריעים. לכן נחוצה הסמינריון". מדובר בסמינריון שמשה הציע. בן-גוריון כתב הלאה:

קיטרון: המזכירות החליטה על הקמת הסמינריון לפעילי העדות במסגרת ההסתדרות, ולדרוש מהמשלה ומהסוכנות תקציב לכך. כיצד? זה דורש 20 אלף לשנה – לארבעים איש, במשך שישה חודשים. כל איש יעלה 500 ל". איך תיתן הממשלה כסף לסמינר ההסתדרות? ההסתדרות תיתן 5,000, דורש מהמשלה 10,000. מהסוכנות 5,000. אתייעץ עם דינבורג.

חוצץ מזה, "קיטרון מזמין אותי לוועידת האיחוד של דרום-הבונים וגורדוניה. איחוד עולמי – גוש דרום אמריקאי וצפון אפריקא [כך במקור]. הוועידה ב'אוהלו', שבת זו".

משה עמד בראש המחלקה לעדות המזרח במשך כל שנות העלייה ההמונית, אך כמו בן-גוריון, סבר גם הוא שאין זה אלא מכשיר זמני, שיתבטל כאשר בעיית העדות, הזמנית אף היא, תבוא על פתרונה בעקבות תהליך סטיכי של מיזוג גלויות. כל המאמצים האדירים שהשקיע במחלקה לא היו מיועדים אלא להחשת התהליך. כך אמר עשר שנים לאחר מכן בישיבת המרכז לתרבות וחינוך של הוועד הפועל של ההסתדרות:

הגיע הזמן שנזכור כי השאלה אינה של עדות המזרח, אלא של פירוש אהבת ישראל... צריך להוציא מתוכנו את הרגישות הזו של בני עדות ושבתים. נפסיק לדבר על "עדות המזרח" כעל

גוש אחד מול עדה אשכנזית אחת. יש עשר עדות מזרח... והיחס בין פרסים ומרוקאים דומה ליחס בין רומנים וגליציאים.

ואמנם, זמן מה לאחר שעזב את התפקיד מפני שהתמנה למזכיר מפא"י במחוז בתל אביב, החליט מזכיר מפא"י דאז, גיורא יוספטל, לפזר את המחלקה. ייתכן מאוד שזה היה מוקדם מדי, מפני שהתהליך עדיין היה בעיצומו, ובעצם הרי לא הסתיים לחלוטין עד ימינו אלה. בדו"ח הסופי שלו הביא משה הצעות לתוכנית פעולה בשטח העדות אשר כלל בין היתר:

הגברת הפעילות הציבורית והרחבת הייצוג של העדות והשבטים בתנועה עשויות להבטיח ייצוגם המתאים בוועידות ובמוסדות המרכזיים. לאור הניסיון של הפעולה בכיוון זה במחצית השנה הקרובה, יש לבדוק האפשרות לבטל את השריון באחוזים שהיה בתקנון הבחירות לוועידת המפלגה הקודמת.

קווי פעולה בקרב עדות המזרח: 1. התנאים והיחסים השוררים ביישוב מחייבים טיפול מיוחד בבעיות עדות המזרח ומכשירים ספציפיים להסברה, לחינוך אזרחי, להעלאת הרמה התרבותית, לשילוב בחיי הציבור ותנועת העבודה וכו'. קיום המכשירים הספציפיים האלה מותנה בתהליך מיזוג העדות. יש לעשות הכל למען החשת התהליך, והמטרה העומדת בכל עת ובכל שעה בפני נושאי הפעולה הזו צריכה להיות חיסול המכשירים והמסגרות המיוחדות בהקדם האפשרי. ואולם אין לקבוע מראש את מועד החיסול. 2. המסגרות הקיימות במפלגה ובהסתדרות – המחלקה במרכז המפלגה, הוועדה המרכזת בוועד הפועל, המחלקות במועצות הפועלים והתאים בסניפים – הן אך ורק מכשירי התנועה והפעולה בקרב עדות המזרח, ואין לראותן בשום פנים ואופן כנציגות ציבורית של עדות המזרח בתוך המפלגה.

לחוג ליוצאי צפון אפריקה התווה את קווי הפעולה האלה:

- (1) להגביר את הפעילות הציבורית העצמאית של חברינו יוצאי צפון אפריקה מתוך שמירה והקפדה על תיאום מלא עם פעולתה הכללית של המפלגה.
- (2) לדאוג להעלאת הרמה התנועתית, התרבותית והמקצועית...
- (3) לכוון, בהתאם לעקרונות המפלגה, את פעולת המוסדות הציבוריים והממשלתיים, למען שיתוף מלא של העולים מצפון אפריקה...
- (4) לארגן ולהחיש את העלייה...

עם כל ההישגים, קיננה בו הרגשת תסכול ולא היה שבע רצון מהמאזן הסופי. רוב יוצאי ארצות המזרח אמנם הצטרפו למפא"י, והדבר הורגש יפה בתוצאות הבחירות, אבל באיזו מידה אפשר היה

לזקוף זאת לחריש החינוכי וההסברתי, לקליטה מוצלחת, ובאיזו מידה להרגשה שרווחה ביניהם – אולי בצדק – שפנקס החבר הוא המפתח לקבלת משרות ולהתקדמות בחיים? "מפא"יניק כדאיניק", נהגו להתבדח אז; וחוף מזה – כמה מהאנשים הבולטים במפלגות אחרות הצטרפו לשורותיהן רק מפני שנראה להם שיוכלו לעשות קריירה, ש"כדאי" יותר להשתייך לאופוזיציה? ייתכן שאופורטוניזם כזה הוא אך טבעי, אך לאיש עקרונות קשה היה להשלים עם תופעה כזו.

גם לאחר שעזב את התפקיד המשיך לטפח את עדות המזרח. בפרוטוקול ישיבת מזכירות מפא"י ביום ו' 2 באפריל 1954 רשום לאמור:

משה שרת: רציתי להביא לפניכם עניין אחד הנוגע להרכב המזכירות... להכניס חברים שכניסתם למזכירות תשמש ביטוי לרצוננו לשקף במזכירות נציגותם של שבטי ישראל. בהתאם לכך נכנסו למזכירות הח' ישראל ישעיהו ושלמה הלל... בבה אידלסון: לדעתי אין להוסיף למזכירות חברים נוספים. מלבד התביעה שמש שרת ציין, ישנן תביעות נוספות מצד גורמים נוספים... מוטב לנו לא להיענות לתביעה זו. מ' קיטרון: הלחץ הזה הוא איננו מלאכותי. לעלייה הזו חשיבות רצינית במפלגה. לא הייתי מקבל שאלה זו בצורה כה פשטנית. אני מציע להעביר שאלה זו לדיון בוועדה מיוחדת שתדון בנוקדה זו. אני מוכן להשתתף בבירור הזה.

בתקופה שהתקיימה אותה ישיבה שימש מזכיר מפא"י בתל אביב, חבר מרכז מפא"י וחבר המזכירות המצומצמת, חבר בוועדת העיתונות ואחראי לעיתונות החוץ של המפלגה, יו"ר המחלקה לקשרי חוץ, חינוך ותרבות, חבר בוועדת האיגוד המקצועי, וחבר הנהלת האיחוד העולמי. איכשהו מצא זמן לטפל גם באהבות הישנות שלו, ותנועות הנוער החלוציות המשיכו להיות בראש מעייניו. הוא היה חבר ברית ארגוני הנוער והחלוץ, ובישיבות הברית התבטא בחריפות האופיינית לו. כאשר התפתח ויכוח על סעיף בתקציב שהיה בעיניו משני ובלתי חשוב, העיר: "זאת צריכה להיות 'ברית' ולא ועדה לוויכוח על תקציבים. יש להשקיע את מרבית הכוח בתנועות הנוער, ולא דווקא בשיטות מקובלות".

האהבות הישנות כללו, כמובן, ואולי בראש ובראשונה, את דרור. הוא היה הרוח החיה בוועידת האיחוד ב"אוהלו" שעל הכנרת, שאותה מזכיר בן-גוריון ביומנו. דרור-הבונים וגורדוניה בדרום אמריקה ובצפון אפריקה החליטו להתפשר מבחינה אידאולוגית ולהירתם לעבודה המעשית המשותפת, ובוועידה הזאת חתמו על ההתקשרות ביניהן. הפרטים הטכניים-אדמיניסטרטיביים שהאיחוד הכתיב גזלו נתח הגון מזמן הוועידה, אך מעבר לזה עסקו בעניינים מהותיים יותר. משה הזכיר את תולדות שתי התנועות, את הערכים שרכשו והנחילו, ואת העבודה שעוד עומדת בפניהן. נוצרה אווירה מיוחדת במינה: על רקע הנוף המרהיב, בחורשת דקלים על חוף הכנרת, התרפקו

כמה מאות צעירים על זיכרונות העבר ורקמו תוכניות לעתיד. ולא היה דבר בלתי אפשרי בעיניהם,
לא היה דבר שנבצר מהם להשיגו.

בשליחות האיחוד העולמי

גרנו כשנתיים ימים בדירה בחולון, ובינתיים נרשמו הורי לשיכון בקריית שלום. נדמה לי, ושיתקנו אותי אם אני טועה, שזה היה הפרויקט הממשלתי הראשון לבניית שיכונים, ונעשו בו כל השגיאות האפשריות. ממנו נלמדו הלקחים כדי לתקן ולשפר אחר כך, אך המחיר ששילמנו – ששילמו כל המשתכנים – היה יקר.

הדירות הוקצו לפי הגרלה, וזכור לי כמה זרחו וקרנו הורי כאשר עלינו בהגרלה לשלב השני, ולא עוד אלא שלא לדירת קרקע אלא בקומה הראשונה. לא יכלו לדעת אז באיזו מהירות יידרדר השיכון ויהפוך לשכונת עוני ממש. לאמיתו של דבר נידון מראש להיות שכונת עוני, עקב טיב התכנון והבנייה. המחיר הבסיסי כלל רק את הקירות העירומים ומעט מאוד עליהם; כל תוספת היתה בגדר "שיפורים" והיתה כרוכה בתשלום נוסף. עד היום מעבירה בי המילה "שיפורים" חלחלה: היא מתקשרת בזיכרוני לבלטות אפורות וסדוקות, לחרסינה פגומה ולכלים סניטריים מיושנים. ולאחר ש"שיפצו" והיטיבו עד כמה שידם של הדיירים היתה משגת, התברר שהקירות עצמם רעועים וסדוקים, ובזמן הגשמים היה צריך לא פעם להעמיד דליים לאסוף בהם את המים שחדרו מבעד לגג הדולף. עברו כמעט שמונה חודשים עד אשר השיכון חובר לרשת החשמל – על טלפון לא היה מה לדבר בכלל – והתגעגענו למגהץ שאפשר פשוט לתקוע אותו בקיר במקום לחמם אותו על הפתילייה, ולתאורת מנורה במקום עששית נפט. מזל שלא פונקנו עוד במכשירים ביתיים אחרים הפועלים על חשמל! מי יכול היה לחלום אז על מקרר חשמלי או על מכונת כביסה?

באותם ימים שימש אבא בתפקיד ראש המחלקה לעדות המזרח, אך בד בבד עסק עוד בהרבה נושאים אחרים, ובכללם המפלגה בדרום אמריקה והטיפול בעולים מהיבשת. כך הפך, כפי שמישהו התבטא, לשגריר הבלתי מוכתר של יהדות זו בישראל.

אחד החברים בארגונינו כתב לו: "אתה ערקת לארץ, ואותנו השארת לטפל בכל הבעיות כאן". המעניין הוא שלא נימת הומור הסתתרה מאחורי השורות, כי אם תוכחה מרה. רבים הרגישו מיותמים כשהוא נסע.

המפלגה בארגונינו נשארה בעצם ללא מנהיגות: רגלסקי, גלזמן, הלפרין ואחרים פרשו מהחיים הציבוריים הפעילים מסיבות גיל, מחלות ונשירה טבעית. משה היה מקבל דו"חות מפורטים לא רק על ועידות ארציות ויבשתיות של המפלגה, אלא גם על סכסוכים אישיים בין חבריה, ולעתים נאלץ לשמש בורר מרחוק בחילוקי הדעות שביניהם. "קשה לשבור מסורת של עשרים שנה ויותר", כתבו לו מבואנוס איירס, "כשהמפלגה היתה רגילה למזכ"ל שלה, שהיה איש ה-24 שעות ביממה והיה עוסק בבעיות התנועה, וכיום כאשר התפתחנו בצורה יוצאת מהכלל הוא איננו כאן". כתבו לו גם על ענייני דיומא, על חיי הקהילה, על היחסים עם פרון, נפילת משטרו וההשלכות שהיו לדבר על יהודים בכלל, ועל המפלגות הציוניות בפרט.

באיחוד העולמי החליטו לנצל את זה. מלך נוי:

נדמה לי שאנו צריכים כרגע לקיים את הססמה "עם הפנים לדרום אמריקה". להשקיע כוחות ואמצעים מקסימליים על מנת לבסס שם את התנועה, להופכה לחי הנושא את עצמו, ולא זו בלבד אלא גם למקור עזרה לנו הן בעלייה והן באמצעים. אני חוזר לכן על הצעתי שתיקה חופש מהמפלגה לפחות לחצי שנה ותבקר בדרום אמריקה... אני חושב שהמפלגה צריכה להתחשב בהכרח זה ולאפשר לך למלא שליחות זו. לדעתי, זו היא שליחות שחשיבותה היא כעת ממדרגה ראשונה ואין כמוך היכול לעשות זאת בצורה היעילה ביותר. חשבתי שוב ושוב על אפשרות של ביקור בזק וגם התייעצתי על כך עם חברים שונים – המסקנה שלי היא שאין זה טוב לא לתנועה ולא בשבילך. לא ייתכן שתבקר בדרום אמריקה ולא תהיה גם בצ'ילה ואורוגוואי, ואין לעשות דבר כזה לימים ספורים... כל מקום דורש את שלו – ולא יום-יומיים. כי אתה הרי גם איש המפלגה וגם איש התנועה. ועל אחת כמה וכמה בארגונינו עצמה – אין לעשות את ביקורך לפגישת בזק, אלא לנצל את המקסימום הניתן לניצול. יש לי הרגשה שעכשיו אפשר להקים בארצות אלה איזה דבר מוצק לתנועה. ועלינו לא להזניח שעת כושר זו. אתה הקדשת עשרים שנות חיך ועבודתך לעניין התנועה בארצות אלה. הנך צריך לכן להעמיד בפניך את התפקיד הזה כראשון במעלה, העולה על כל ההתחייבויות האחרות. ואם אתה תעמיד דבר זה בתוקף, אין המפלגה יכולה להתנגד לכך – והיא חייבת לתת לך את האפשרות לבצע את הדבר – במידה רבה תלוי הדבר בכך – איך אתה תעמיד את השאלה במרכז המפלגה. המפלגה לא תחרב – אם כי ישנם בוודאי עניינים רבים אשר יסבלו בגלל הדרך, אבל לנו אין מוצא אחר ואין מצילים אחרים. כעת אנחנו יכולים להרשות לנו נסיעה כזאת מבחינה כספית – מה שלא תמיד יכולנו, ויהיה זה עוול גדול כלפי התנועה אם לא נעשה זאת. לכן, קיטרון יקירי, שמע הפעם בעצתי, קבל את הצעתי, ואם אין בכך אחרת תעמיד את מרכז המפלגה בפני עובדה – אתה לא דורש עבורך חופש ונסיעת תענוגות, אלא חצי שנה של עבודה קשה ומייגעת בחזית ראשונית לתנועה. ואין המפלגה רשאית לסרב לכך.

ומנחם כרמי, בשליחות לדרום אמריקה בעת ההיא, מהרהר:

בינתיים הגיעה בוודאי לאיחוד העולמי הזמנת המפלגה שתבוא לכינוס שנדחה ליוני. ישבתי באותה ישיבה וחשבתי בלבי שאולי כדאית היתה הסתלקותך ממדינה זו רק כדי שאנשים אלה בני שלומך ובני שלומי ידברו בלשון כבוד זו על קוסטרינסקי... וכי אפשר לשכוח כמה ירדו

לחייך אותם האנשים שעכשיו מציעים שבהזמנה למזכירות האיחוד העולמי יש להדגיש שצריך לבוא דווקא זה ולא אחר?

יו"ר הפדרציה הציונית מבשר לו: "בבואנוס איירס התחילו כבר לאפות אמפנדס ולפטם את העגלים לאסאדו לקראת בואך. אז עוד מעט נראה, מה?"
משה עונה על משקל הלצתו של מרק טוויין:

בעניין ביקורי בארגנטינה, אם העניינים ימשיכו כפי שהם, ייתכן שאצטרך לפרסם ב"נייע צייט" או ב"ידישע צייטונג" מודעה בזה הלשון: "צר לי להודיע שהידיעות בדבר מותי הן מוקדמות מאוד". הדבר תלוי גם בקיום הוועידה האזורית בדרום אמריקה, גם בהחלטת לשכת האיחוד, גם באפשרותי להתפנות מהעבודה במפלגה. כפי שהנך רואה, תנאים לא מעטים ולא קלים.

הנסיעה נדחתה פעמיים, כי התנאים לא אפשרו והוא לא יכול היה להשתחרר מהפעילות השוטפת. אך האיחוד העולמי והסוכנות היהודית המשיכו ללחוץ כי ראו הכרח בנסיעתו, בעיקר כדי לטפל בענייני עלייה. לבסוף יצאה השליחות לפועל, אך לא לשישה חודשים אלא לשלושה, מאמצע מרץ עד אמצע יוני 1953.

טוב שכך היה, מפני שקצב העבודה שלו במשך הזמן הזה היה רצחני. הוא רצה להספיק הכל, לשקם ולארגן מחדש דברים שהוזנחו במשך זמן רב. הוא ביקר בארגנטינה, בצ'ילה, באורוגוואי ובברזיל.

אומרים עלי שאני יודע לעבוד רצוף ובקצב לא רע, אבל שהדי במרומים שלא עבדתי בקצב כזה זה זמן רב. אספות פומביות כמעט כל יום, נוסף על כך ישיבות ובירורים, פגישות עם גורמים שונים וקבלת חברים מועמדים לעלייה – ממלאים את הימים ואת חלק הארי של הלילות... נפגשתי בכל הארצות הנ"ל עם חברי משרדי העלייה, עם הקונסולים, עם אנשי המועצות הציוניות וכן עם גורמים שונים המעוניינים או מטפלים בתוכניות עלייה.

מריו דה ז'ניירו לחברי לשכת האיחוד העולמי, 26 במרץ 1953: "סקירה ראשונה אחרי סדרה בלתי פוסקת של שיחות וישיבות בריו וסן פאולו: מבחינה ארגונית, המפלגה הרוסה עד היסוד...".
ובאותו תאריך, לנוי: "המצב בברזיל מעורר דאגה חמורה ורצינית. אני מוחל מחילה גמורה על כבוד והופעה, ובלבד שאזיז במשהו דמשהו את העגלה מהבוץ. אין אנשים בעלי רמה, המעטים שישנם מסתייגים. היחסים עם חברינו בצירות מתוחים, ולא באשמתם: קטנוניות קרתנית".

אף ממונטווידאו נסע בהרגשת חוסר סיפוק, שכן הותיר אחריו כמה עניינים לא גמורים. אמנם "התחלתי בזמנו בטיפול בעניין בית היתומים. יש כשלושה-עשר ילדים, מהם באים בחשבון לעליית הנוער שמונה עד עשרה. דיברתי אתם על העברה לגבעת חיים, ואנשינו הסכימו, הקהילה תומכת ברעיון עליית הנוער". הוא גם הספיק לטפל ב"הקמת סניף המפלגה בשביל הספרדים, בחנוכת המבנים החדשים בהכשרה, בסידור ענייני הכספים של המפלגה וכו'. אם ייתנו לי ואסתלק מכל העניינים ליומיים ואנוח קצת, כי כעת אני ממש הרוס – צרוד, עייף ומעוצבן..."

הרגשת התסכול נגרמה משום ש"חוששני שמכל היבשת, זהו היישוב הקרתני ביותר, אשר שקע בקטנות ואין מי שירים אותו ויעניק תנופה ומעוף. הרמה האינטלקטואלית בינונית ומטה". בזמנו, לפני עלייתו ארצה, ייסד קבוצת צעירים דוברי ספרדית ושמה "אתינאו", משהו בדומה לקבוצת "סירקין" בארגנטינה, והם היו היחידים שהיו פעילים והביעו רצון לגדול ולהתפתח. סנטיאגו, צ'ילה, 8 באפריל, לארגוב ולחברי המזכירות:

חברי היקרים, לא למדתי פרק עריכת הגלות לפי מושגי החסידות עד שבאתי הנה לארצות שהיו אי פעם האיפרכיה שלי. ייתכן כי ההרגשה חריפה ביותר דווקא משום שאני מכיר יפה את העניינים והאנשים וההשוואה בין הכא להתם עומדת לפני ביתר בהירות מאשר לפני כל מבקר ואורח אחר. בכל אופן, המונח המתאים ביותר הוא כנראה של תדהמה... הכריזו עלי כעל מורה הלכה ציונית סוציאליסטית, פוסק שאלות ומיישר הדורים – והנני נמצא מבוקר השכם ועד מאוחר בערב בסדרת שיחות, פגישות, ישיבות, הרצאות וכו' וכו'.

אותו תאריך, למלך נוי:

קיימתי כאן סדרה איומה של ישיבות ופגישות. היתה אספה כללית הקרויה כינוס שהתחילה בערב בואי, נמשכה שלוש ישיבות בשבת ונגמרה אמש בקבלת החלטות ובבחירת ועד חדש... ביררנו את שאלות הפדרציה הציונית, ועד החינוך, ארגון היישוב המקומי, הנוער, ארגון הנשים וכו', ונקבעו קווי פעולה. כמו כן מתקיימת סדרה של הרצאות על בעיות הארץ והמפלגה. והחברים מודיעים לי ומבטיחים שהם לומדים הרבה. קראו להרצאותי סמינר, וההשתתפות רבה. נוסף על כל אלה, שלוש מסיבות, סדר שלישי (של איחוד הנוער החלוצי), קבלת פנים בפדרציה הציונית ובאגודה הציונית של יוצאי גרמניה.

בואנוס איירס, 18 במאי:

ניסיתי להביא בפני החברים וגם בפני הקהל את בעיות חיינו בארץ, שלא לפי מתכונת התעמולה וההסברה הציונית השגרתית. לא רק משום נטייה אישית שלי לנוסח זה, אלא גם כי אני רואה בכך צורך דחוף. אם ברצוננו באמת ובכנות לקיים פה תנועה, הרי זה אפשרי בתנאי שתכיר בדיוק במתרחש בישראל ותבין את בעיותיה, לא להתעלם מהקשיים והתקלות, ולהדגיש את ההישגים העצומים.

דו"ח ליצחק רפאל, יו"ר מחלקת העלייה בסוכנות היהודית בירושלים:

מבלי להיכנס לניתוח מפורט של המצב הפוליטי והכלכלי של יהודי אמריקה הדרומית, מותר לי לקבוע כי ביישובים ההם פועלים כמה וכמה גורמים בכיוון הגברת העלייה והחשתה. זהו אולי כעת הסקטור היחידי של העולם היהודי אשר בו פועלים כגורמים חזקים התחושה היהודית הלאומית והרגש הציוני... ואולם חשיבות רבה נודעת להתפתחות התנאים הפוליטיים והכלכליים, התפתחות אשר העמידה את העלייה על סדר יומה של יהדות ארגנטינה ומעוררת נכונות לעלייה בצ'ילה ובאורוגוואי. תהליך זה טרם הגיע לביטוי כה מובהק בברזיל, אבל אין ספק שגם משם אפשרית עלייה של עשרות ואולי מאות משפחות. בפנקסי רשומים עשרות לא מעטות של חברים וידידים השואלים לסיזורם בכל מיני צורות בארץ, ומוכנים לבוא בזמן הקרוב ביותר... הרמה התרבותית, השורשיות היהודית, רמת האחריות והאמצעים הכספיים של בני המעמד הבינוני ביבשת מאפשרים בהחלט קליטת מושבה זו, אשר המשרדים צריכים להיות מכשירים ראשונים לה.

אף הוא מצדו מקבל דו"חות על הנעשה בארץ. מאיר ארגוב, מזכיר המפלגה, כותב לו: "קיטרון יקירי, במזכירות אין חדשות רבות, מלבד רציחות בגבולות, מתיחות בירושלים, אבטלה מוגברת, מתיחות עם הצ"כ, הסתה בעיתונות הימנית, הצהובה, והשמאלית; טרם קבענו 'עמדה' בכל השאלות הללו... מלבד זה, ישנן שעות די משעממות כרגיל".

וחוץ מזה, מרקוז, הכל בסדר. מאליה נשאלת השאלה – ומה עוד התחדש בחמישים השנים שחלפו מאז?

ארגוב ממשיך: "דווקא בשאלות התקציב העניינים פחות או יותר מסתדרים, אך תמיד בסוף החודש..."

אך דווקא בשאלות התקציב, יש הרבה מה לומר ל"יורשים" של משה, עמנואל אהרוני וברוך טל, הממלאים את תפקידו בהיעדרו:

"בבדיקת החשבונות שנעשתה על ידי צפריירי הוברר שחודש-חודש מוציא הרבי הדגול ישראל ישעיהו קרוב למאה לירות על חשבון נסיעות במוניות מיוחדות בקו חולון-תל אביב (קרי ביתו)... מצד אחד מאבק על כל פרוטה, המפלגה מותחת את מלוא יכולתה הכספית, ומאיך תופעה כזו. תביעת יוצאי תימן היתה ל-250 לירות לחודש נוסף על התקציב הרגיל כדי להוציא את "שלוחות" באופן סדיר. ארגוב אישר מאה – כלומר 1,200 לשנה – סכום לא קטן ולא מבוטל – וכן נתן הוראה לצמצם את נסיעותיו של ישעיהו עד לחמישים לירות, באופן שהחמישים הנותרות תשתחררנה לדרכי הפעלה... בעיות המחלקה ליוצאי תימן היו באות על פתרוןן וללא הפכו את המשרד שלהם לסניף של מוניות "יצהל".

התעוררה גם בעיה ישנה-חדשה – הקשר עם מפלגות ציוניות אחרות. משה כותב:

המצב מסתבך לא מעט משום חולשת הכלליים והמצב המיוחד במינו של שתי המפלגות הקשורות למפ"ם בארץ. החלטנו להפריד ביחסינו בין פועלי ציון שמאל והשומר הצעיר. הראשונים, מפלגה ציונית לקויה; השני, גורם יבסקי, ויש להסביר לקהל הסבר היטב כי אין השומר הצעיר עוד גורם חלוצי-ציוני כפי שהיה. המטרה: שלא לתת לנוער המחפש לו דרך לציונות ולישראל באיזו צורה שהיא להסתפק במוצא הקל והמסולף של סינתזה מדומה בין רדיקליות ואהדה למוסקבה ובין החזרה ליהדות... נבהלתי לעמוד פה על ההרס הרוחני ועל הצביעות היבסקית של תנועה זו באמריקה הדרומית.

אכן, השומר הצעיר בדרום אמריקה איבד את צלם התנועה החלוצית הקרובה כל כך לדרור בשנות השלושים והארבעים, עד כדי כך שראו את עצמן כתנועות אחיות ואף חשבו על הקמת הכשרה משותפת. הם עברו תהליך של פנייה חדה שמאלה והתרחקות הדרגתית מהמטרות הציוניות. באפריל 1953 קיבל מלך נוי העתק מברק מצבי לוריא לצבי הרמן. המברק היה מנוסח באנגלית, וזה תוכנו:

קוסטרינסקי (!) הטוען שהוא פועל בשליחות מחלקת הארגון של הסוכנות היהודית מנהל בארצות אמריקה הלטינית מסע אלים נגד הארגון החינוכי השומר הצעיר בכוונה להוציאם שלא כחוק מהפדרציות הציוניות המקומיות. נא לטלגרף הערות. אני מפציר בכך שתשים קץ לפעילות הזאת ורואה בפעולתו של קוסטרינסקי ללא רשות פשע נגד הציונות. ד"ש. לוריא

התשובה לא איחרה לבוא:

ח' צבי הרמן היקר, הח' קיטרון מבקר את ארצות דרום אמריקה בשליחות האיחוד העולמי. אין כל ספק שאינו מופיע בשום מקום כשליח המחלקה הארגונית של ההנהלה הציונית. אין הוא זקוק ומעוניין להסתיר מי הם שולחיו. בכל אופן אשלח לו העתק ממברקו של הח' צבי לוריא וכן את הערתך. וכל טוב לך.

ולמשה הוא כותב: "תשמע אותם כמו את החתולים".
 יצחק רפאל מגיב אף הוא: "מר משה קיטרון, חבר המועצה לענייני עלייה... נתבקש גם על ידינו לעמוד בהזדמנות זו מקרוב על המצב מבחינת העלייה, ועל בעיות העלייה המיוחדות ליבשת זו".
 אך משה זועם. פשע נגד הציונות! וממי זה בא! מאדם שמנסח את המברקים שלו באנגלית מפני שהעברית שלו קלושה ביותר, ואין לו כל מושג על הנעשה בתנועה הציונית בדרום אמריקה. משה מריץ מברק לברל לוקר בסוכנות היהודית: "מוחה בתוקף על האשמת צבי לוריא במברקו להרמן. לא הופעתי בשם ההנהגה, פועל בשם התנועה, ואלחם בחבלה היבסקית של השומר הצעיר בנוער היהודי". והוא מבקש שחליפת המכתבים הזאת תפורסם בעיתונות. אין לו מה להסתיר.
 סוף הסיפור היה שהשומר הצעיר בארגנטינה הוצא מהמוסדות המרכזיים של היישוב היהודי (הקהילה ומשלחת הארגונים היהודיים). מנהיגי היישוב היו שותפים לדעתו של משה: אין בשורותיהם מקום לשומר הצעיר בגלגולו הנוכחי.

באותה תקופה טיפל משה בהוצאה לאור בספרדית של מבחר כתבי בן-גוריון. עוד לפני שיצא לשליחות ליקט את החומר ותרגם את הכרך הראשון. על הכרך השני כתב לבן-גוריון: "הנכון הוא שהייתי מעוניין לעשות את המלאכה הזו בעצמי, משום יחס אישי לנושא ולמחבר (תרשה לי גילוי לב זה) וגם משום רציפות בסגנון ועריכה – אבל כיוון שאני די עסוק וטרוד איני מעז... שלא אגרום לאיחורים בהוצאה לאור". בכל זאת כתב את המבוא, ערך גם את הכרך השני, ובעיקר היה המקשר בין בן-גוריון להוצאה. בן-גוריון התעניין מאוד ועקב אחרי כל הפרטים: "בתוך התוהו ובוהו של הימים האלה – היעדרה של פולה במשך ימים אחדים – נעלם מכתבך – בוודאי אמצאם סוף-סוף, ועל הדברים שיש לענות – עוד אענה. פה אני רק מציע לצרף לפרק 'אישים' – רשימתי על 'הברון' הופיעה כהקדמה לחיי הברון מאת קרסל". בן-גוריון גם הוסיף הקדמה מיוחדת משלו למהדורה הספרדית.

הספר יצא בשני כרכים בהוצאת "קנדלברו" (מנורה), כמובן לא בלי עיכובים ובעיות, רובן פיננסיות, אך גם מהותיות: ד"ר אברהם מבשן, אותו מבשן שכל כך הרגיז את משה טוב כאשר הפריע לו במילוי תפקידיו הדיפלומטיים, היה המו"ל, והיו לו דעות משלו על עמדותיו של "הזקן". יהודי ארגנטינה, סבר, מעריצים את בן-גוריון המנהיג, בונה המדינה, אך בן-גוריון הפולמסן

הנוקשה והמר, המשתמש בקלות בלתי נסבלת בתואר "היטלריסטי" כשהוא מדבר על יריביו הפוליטיים – את הבן-גוריון הזה אינם מכירים וספק אם ירצו להכיר אותו. אולי אפשר לרכך ולמתן קצת – שלא לפגוע חס וחלילה בהפצת הספר?

אבא חזר בינתיים ארצה, ומכל מקום לא היה הכתובת הנכונה לפנייה מעין זו. לא תמיד הסכים עם בן-גוריון ועם ההתבטאויות שלו, אבל לרכך ולמתן את ביטוייו כדי לשאת חן בעיני קהל הקוראים? ובן-גוריון עצמו הגיב: "קיטרון יקר, אני מעריך גישתך החברית. כשאני כותב משהו אני שואל עצמי אם דברי יזעמו או ימתקו, אלא אם הם נכונים וראויים להישמע. ושום תגובה לא אכפת לי".

לבסוף יצאו כולם מרוצים. נשיא המדינה – מה לעשות, היה זה הגנרל פרוץ ולא אחר – קיבל מידי השגריר עותק חתום בידי המחבר. "קיטרון יקר, ביום ה' אחר הצהריים אגיע לתל אביב ואשהה שם עד שבת ועד בכלל", כתב בן-גוריון מגלי כנרת, שם נסע לנופש. "אם עד אז תקבל הספר – אחתום על העמוד כפי שאתה מציע, לשם הקדשה לפרוץ". וכעבור ימים אחדים: "קיטרון יקר, אני שולח בזאת העמוד הראשון של הספר עם ההקדשה לפי נוסח הציר. האוכל גם אני לקבל שני הספרים?"

פרוץ השיב במכתב נרגש – שאותו ניסח בוודאי המזכיר שלו, כשם שאת דברי ההקדשה של בן-גוריון "הציע" ציר ישראל בארגנטינה. בעיתונים חגגו, הספר הופץ בהצלחה, שימש מכשיר לפעולה ציונית והסברתית כללית, ושמו של בן-גוריון נודע כך גם בין אנשים שלא היתה להם כל זיקה לצינונות ואף ליהדות.

אבא חזר לארץ באמצע יוני להשתתף בוועד הפועל הציוני, אשר ישיבת הפתיחה שלו נדחתה ליולי. עם כל הנסיעות והשליחויות שלו לא נעדר אף פעם יותר משלושה חודשים מהבית, והוא חסר לנו מאוד. הבטתי בו – על אף הנסיעה הארוכה והמייגעת, אף שעבד בחודשים האלה בקצב מטורף, אף שהמשיך לעשן כקטר – שום דבר מכל אלה לא נתן בו את אותותיו. הוא נראה חיזור ועייף במקצת, אך צעיר כנער, עורו חלק ועיניו מבריקות. מאין לקח כוח?

לאחר מכן נסעה אמא לארגנטינה, לא בשליחות ציבורית, אלא לביקור פרטי, להיפגש עם ידידים וקרובים. במקום שכר תרגום ועריכה בעד ספרו של בן-גוריון, קיבל אבא מהוצאת הספרים כרטיס אנוניי בשבילה. היתה זו הפעם האחרונה שראתה את אמה, סבתא גיזלה גישה, שהלכה לעולמה זמן קצר לאחר מכן. עד עצם היום הזה נשארה בעינה התעלומה – בת כמה היתה בעת פטירתה. העברה את המאה? קרוב לוודאי שכן, אך לעולם לא נדע לבטח. אביה, שהיה בוודאי בן למעלה ממאה כאשר נפטר, היה זועק בשנותיו האחרונות: "שכה אחיה שאני רוצה למות!"

קליטת עלייה

אמא נשארה בארגנטינה קרוב לחצי שנה – הן רק הדרך ארכה כחודש לכל כיוון – ובינתיים נשלחנו, אחותי ואני, לקיבוץ איילת השחר כילדות חוץ. אינני יודעת ממה אבא חי במשך אותם חודשים, שכן משכורתו כולה לא הספיקה אפילו לכיסוי דמי החזקתנו במשק. עדיין היתה נהוגה אז המשכורת המשפחתית, לפי מספר הנפשות ולא לפי התפקיד.

קשה לומר שקליטתנו החברתית בקיבוץ היתה הצלחה מסחררת. כעבור חודשים נודע לי מבנות כיתתי שבהתחלה רבו ביניהן על הכבוד לקבל אותי לחדר, שכן נודע ברבים שאני ילדה מקסימה ויפהפייה ואבא שלי שגריר ארגנטינה בישראל. אחר כך רבו מפני שאף אחת לא רצתה להתחלק אתי בחדר, שכן אבא שלי בכלל לא שגריר ואני ילדה גועלית ומכוערת נורא; וכל זאת לפני שהגעתי למשק ולפני שמישהו ראה אותי אפילו פעם אחת. לא סיפרתי על כך לאבא מפני שידעתי מה תהיה תגובתו, אך הוא שמע ממקורות אחרים וכאב את עלבון החינוך לשוויון ולחברה בלתי מעמדית, אשר איכשהו הלך לאיבוד באיילת השחר. כל דבר בהופעתי, מהתסרוקת ועד אורך החצאית, זכה לביקורת וללעג. בערבים מצאתי מפלט בספרייה – המקום היחיד שהרגשתי בו כמעט כמו בבית. אך איכשהו נשארו שם גם כאשר הסתיימה שנת הלימודים והגיעה חופשת הקיץ: החזירו בנו את התחושה שעלינו להישאר בחופשה ולעבוד, כדי לשלם חוב מוסרי כביכול למשק. אחותי עבדה חצאי ימים, אני עבדתי ימים שלמים בכרם, ופיתחתי מומחיות רבה בזני הענבים השונים של איילת השחר. התמחיתי בהם בדרך האכילה: מרוב תסכול אכלתי כמויות כאלה, שעליתי כמה קילוגרמים במשקל.

אמא הגיעה לקראת שנת הלימודים החדשה, אך לא חזרנו לקריית שלום. אבא נרשם בינתיים לדירה ביד אליהו. הדירה הזאת היתה גדולה יותר – שלושה חדרים ומרפסת – צנועה ופשוטה, אך נעימה ומלאה אור, ניגוד גדול לדירה בקריית שלום. זאת היתה הדירה האחרונה של הורי, ובה גרו עד יום מותם. אני עצמי גרתי בה מעט מאוד – כשנתיים ימים בלבד. לאחר מכך התגייסתי לצבא, הלכתי לאוניברסיטה, נישאתי וכבר לא חזרתי; אך עד עצם היום הזה, כשאני מדברת על "הבית" אני מתכוונת לדירה ביד אליהו. נישואי לא עלו יפה; הבית שהקמתי עם בעלי לא היה מקום של אהבה וחום, כי אם ההפך; ובית הורי נשאר ביתי האמיתי, העוגן שלי, מקום של שמחה ותמיכה, שבו הרגשתי שייכת ומוגנת.

לאבא היה יותר קל להגיע לעבודה מיד אליהו מאשר מחולון או מקריית שלום. רק בשנותיו האחרונות רכש מכונית, ורעיון הרכב הצמוד היה לו תמיד לזרא, דוגמה מובהקת לניצול לרעה של כספי ציבור; רק בתקופת בחירות הרשה לעצמו למחול על העיקרון הזה ולקבל מכונית צמודה. כל הידידים ודורשי טובתו אשר היו מנסים להכניס בו קצת היגיון, להצביע על מצבו המיוחד ועל כך שאנשים הזקוקים לרכב הרבה פחות ממנו דורשים ומקבלים אותו בכל זאת, היו מתכבדים במבט

מבודח. ממתי הוא מבקש לעצמו פריבילגיות, מצב מיוחד או לא מצב מיוחד? הוא מאלה הנותנים, לא הלוקחים. ובינתיים עמד בתור ונסע באוטובוסים.

לשטחי הפעולה ה"רשמיים" שלו היה תמיד ממד נוסף – הטיפול בעולים החדשים. הוא עסק בזה במסגרות ממוסדות, כשהוא עצמו היה בחזקת עולה חדש בארץ, כשהקים את המחלקה ליוצאי עדות המזרח, וגם בעת כהונתו כמזכיר המפלגה בתל אביב. הקליטה החברתית והפסיכולוגית היתה חשובה בעיניו לא פחות מהקליטה הכלכלית-מקצועית. בקשר הבלתי אמצעי בין עולים וותיקים ראה מכשיר ראשון במעלה להשגת מטרה זו. הוא ניצל, למשל, ימי חג כדי לארגן מפגשים: ביום מסוים נערכו לא פחות מחמש-עשרה מסיבות חג בפינות שונות בתל אביב, שבהן אירחו עולים את הוותיקים ואלה יצאו אל ריכוזי העולים ואל הפרברים. האולמות היו מלאים מפה לפה, והשתתפו חברי כנסת, שרים ואישי ציבור. הדבר זכה לתהודה הרבה מעבר להשלכות המעשיות של אירועים מסוג זה: לעולים היתה הרגשה שלא שוכחים אותם, שהם אינם נדחקים אל השוליים, שהמימרה "בישראל אוהבים עלייה אבל לא עולים" היא בדיחה פחות או יותר מוצלחת, ואם יש בה יסוד של אמת, הרי ששואפים בכל זאת לנטרל אותו.

עוד ב-1948, מיד לאחר מלחמת הקוממיות, התקיים כנס של עולי דרום אמריקה, רובם אנשי מח"ל, כ-400 במנינם. מתוכם השתתפו בכנס כ-150; לא כולם קיבלו שחרור מהיחידות הצבאיות שלהם. הם דנו בעיקר בקשיי הקליטה המדיים – מה לעשות עם שחרורם, כיצד למצוא דיור ופרנסה. כעבור שנתיים, ב-1950, התקיים כנס נוסף, ובו החליטו שהבעיה הבוערת ביותר של העלייה העירונית, הבלתי חלוצית, איננה הפרנסה, אלא הדיור, ומשה נבחר לעמוד בראש ועדה שתטפל בעניין. היה זה הצעד הראשון לקראת הקמת התאחדות עולי אמריקה הלטינית.

אך מעבר למסגרות המפלגתיות והרשמיות, מעבר לפתרון הבעיות המעשיות, פעל גם ככותל דמעות ויועץ פסיכולוגי: מצויים בידי עשרות מכתבים קורעי לב מאנשים הלומים מהמעבר לחיים בישראל. למרות ההכשרה האידאולוגית והמעשית בחו"ל התקשו להתעמת עם המציאות החדשה, ופנו אליו לבקש סעד ועצה. "עולים באים אלי הביתה עם בעיותיהם", אמר באחד הכנסים של ההתאחדות. באים אליו הביתה – הוא הזכיר זאת כמעט אגב אורחא, אך אילו סיפורים ודרמות אישיות הסתתרו מאחורי המילים הפשוטות האלה. לא רק באו, כי אם גם גרו אצלנו, לתקופות ארוכות יותר או פחות, לפי המקרה. כמו בארגנטינה – כמה שהדירה היתה צרה, כך היה בה תמיד מקום לעוד אדם הזקוק לגג על הראש.

בחדר הכניסה עמד אצלנו ארגז מצעים מרופד, אשר שימש מעין ספסל לעת מצוא. וכשאורח נטה ללון אצלנו, היה מקבל קודם כל את המיטה של אחותי, והיא היתה עוברת לישון על הארגז, מפני שהיתה הקטנה ביותר ומידותיה פחות או יותר כמידות הארגז. כעבור זמן מה – לעתים שבוע, לעתים חודש – היה נמאס לה והיא היתה תובעת את מקומה. אז היה מגיע תורי לישון על הארגז.

אך מה לעשות, הייתי מבוגרת ממנה ורגלי ארוכות יותר, והן היו בולטות מהארגז החוצה, כך שכל מי שהיה קם באמצע הלילה ללכת לשירותים או לקחת כוס מים, היה נתקל בהן ומעיר אותי. בדרך כלל היינו מתיישבים אז במטבח וקושרים שיחה בלחש כדי שלא להעיר את בני הבית הישנים. ואילו דרמות התגוללו אז עמוק לתוך הלילה! יש להן לשעות הלילה תכונה מיוחדת, שכאשר שקט בחוץ ואנשים מסביב ישנים, נפתחות חרצובות הלב וחרצובות הלשון ומספרים דברים שאיש לא היה חולם להעלות על דל שפתיו בנסיבות אחרות.

היו אלה אנשים שלפי חינוכם ודרך הווייתם, קשה היה להם להתאונן וקשה היה להם לתבוע: עולים מרצון ולא מכורח, אנשים שלא באו מפני שברחו מסיבות פוליטיות או כלכליות, אלא מתוך ידיעה ברורה שהם לא עומדים להיטיב את תנאי חייהם, כי אם להפך. אך בכל זאת: הנה מהנדס לשעבר אשר מצא עבודה כפועל בבית חרושת, אלא שהמפעל רחוק כל כך ממקום מגוריו בגליל התחתון שאין לו כל אפשרות לחזור הביתה, שלא לדבר על כך שלא יישאר לו הרבה מהמשכורת אם ינכה ממנה את דמי הנסיעה; אז הוא ישן על ספסל אחורי של אוטובוס וחוזר הביתה אחת לשבוע, בשבתות. או סיפורה של האשה שבעלה לא היה להוט כל כך לעלות ארצה, ועכשיו הוא מוצא שקשיי הקליטה "מצדיקים" את עמדתו, על כן הוא מעמיד אותה בפני בְּרָה: חוזרים כולם לארגנטינה, או שמתגרשים. מה לעשות? הרי צריך לחשוב גם על הילדים!
ואני, בת השש-עשרה, בתפקיד כומר מוודה, פסיכולוג לעת מצוא, יועצת סתרים, הייתי מקשיבה, מזדהה עד כדי דמעות, ומנסה את כוחי בעצה ועידוד. וכי במה עוד יכולתי לעזור?

שנים לאחר מכן, כאשר גלי העלייה הראשונים מדרום אמריקה כבר נקלטו מבחינה כלכלית, כתב משה מאמר שבו ניתח קשיים מסוג אחר: ההיבטים הפסיכולוגיים-חברתיים. דווקא החיים התוססים והרבגוניים של הקהילות בדרום אמריקה הם גורם המקשה על הקליטה בישראל. טלו למשל יהודי טיפוסי בן המעמד הבינוני, לא צעיר מדי, לא מבוגר מדי, שהגשים את האידאולוגיה הציונית שלו ועלה לישראל.

בארצו היה חבר במפלגה ציונית: הוא ארגן, הסביר, התדיין, הטיף, נלחם במפלגות יריבות. בישראל הוא מתחיל לגלות את ההבדלים. קודם כל, הוא נוכח לדעת שהמפלגה הפוליטית שאליה השתייך בגולה לא פעלה למעשה בתור שכזו, אלא כאגודה להפצת רעיון; לעומת זאת, "כאן" קיימת מפלגה פוליטית ממש, שהציונות שלה שונה לחלוטין מזו הידועה לו. נוסף על כך, "שם" תרם מרצונו הטוב והתרם למגבית. "כאן" יש מסים, ועוד איזה... והדבר החשוב ביותר: "שם" היה מתפנה מעסקיו הפרטיים ומנדב מזמנו ומרצו לעבודה ציבורית ולמען האידאל (ואולי גם למען הכבוד האישי, אך אין בכך כל פסול). "כאן" הפעילות הציבורית היומיומית נעשית בדרך כלל על ידי מנגנון קבוע. העולה, מופתע

ומבולבל, אינו מוכן למצב החדש. הוא הוצא, ללא כל הודעה מוקדמת, מדרך החיים הציבוריים שהיה רגיל לה, שהיתה ההשלמה החברתית והלאומית של חיי הפרטיים, ובמידה רבה הביטוי המרכזי של הווייתו היהודית. ועתה – יהדותו וישראליותו אינן תלויות עוד בהשתייכותו לארגון, ונוסף על כך, הוא חסר את השפה, הניסיון, היכולת והקשרים הנחוצים כדי להשתלב בחיים הציבוריים בישראל.

לא קל להתרגל לסגנון חדש, בעיקר כשמדובר באנשים מבוגרים... התחושה המרה ש"שם" היו מישוהו וכאן... כאילו אינם קיימים היא אחד הגורמים השליליים המשפיעים ביותר בתהליך הקליטה החברתית וההשתרשות, שאינם מתבטאים בנתונים סטטיסטיים, אך משפיעים לא מעט על העולה. ככל שמעמדו הקהילתי היה חשוב יותר בארץ מוצאו, כך גם תהיה חריפה ועמוקה יותר בעייתו בהווה.

במכתב מפורט לבן-גוריון הוא סוקר את מצב העולים העירוניים מאמריקה הלטינית מבחינה כלכלית, ומציע פתרונות. אלה אנשים שבארץ מוצאם השתכרו למחייתם ולמעלה מזה, אך כשבאים לפרוט את חסכוניהם לדולרים לא נשאר דבר. "הקרוזירו והפזו דומים לפיג'מה: אפשר להתהלך בהם בבית, אבל אי אפשר לצאת החוצה". הבעיה הבוערת ביותר היא שיכון: הם מוכנים, כאמור, לרדת ברמת החיים, אך לא עד כדי מעברות ומחנות עולים. לא פעם קרה שנשארה צלקת כזו אצל משפחות ששוכנו במעברה כשלב מעבר, שגם כאשר הסתדרו אחר כך בשיכון מתאים יותר לא יכלו להתגבר על הטראומה וירדו כלעומת שבאו. אמנם הירידה אינה מגיעה לממדים גדולים, אך רישומה ניכר:

כולם יודעים לחשב מה האחוז של עשרות אחדות בקרב עלייה של 25 אלף, אבל ההתייחסות והדימויים אינם נקבעים על ידי נתונים סטטיסטיים, כי אם על ידי טעמי הנגינה השגורים במקלה הקרויה "ציבור"... שמא ייעשה משהו שלא לבזבז את ההשקעה העצומה, הנפשית, הלאומית והכלכלית, שהושקעה בעידוד העלייה ובקליטתה?

הוא מתריע: "השאלה מרגיזה מאוד את האנשים אשר השקיעו את עצמם, בעבר הלא רחוק, בעלייה ב' ובבריחה, בקליטת העלייה ובסידורה" – היינו אנשים כמשה עצמו. ובכל זאת, זה המאגר החשוב ביותר לעלייה מארצות הרווחה, ואירוניה היסטורית היא שלא מכירים בכך ומתייחסים הרבה יותר לעולה מהארצות האנגלוסקסיות, שאותו מנסים לפתות בכל מיני הטבות והוא כמעט שאינו מתפתה. עד כדי כך שלא פעם פנה המדור לקליטת עולים בסוכנות היהודית אל ארגון עולי אמריקה הלטינית, והציע לו דירות שהוכנו לעולים מארצות אנגלוסקסיות ועמדו ריקות, מחוסר מועמדים. באופן יחסי "הרי אמריקה הלטינית תרמה לעלייה פי אחד-עשר,

לפחות, מהמחצית הצפונית של יבשת אמריקה. ואולם הגורמים הממשלתיים, הלאומיים והציבוריים בישראל מרבים לדבר על העלייה מארצות הברית ומתעלמים כמעט לחלוטין מעליית אמריקה הלטינית. אמנם נכון הדבר שבארצות הברית אנו מוצאים כמחצית העם היהודי, ובמחצית זו הסיכונים והסיכויים לעתידנו – אבל היכן כאן מינימום של פרופורציה, של שימת לב לגורם המדי, הבטוח כמעט, לעלייה הנכספת?"

בדו"ח האמור לבן-גוריון (1952) הציע משה כמה פתרונות מעשיים: הלוואות בתנאים נוחים; כנס כלכלי בדומה לוועידת ירושלים של יהדות ארצות הברית, בהשתתפות בעלי ההון, ולא רק הם, אלא גם ראשי התנועה הציונית והקהילות הקובעים את דעת הקהל; והקמת גוף מרכזי בעל סמכויות שירכז בידיו את ענייני העלייה הזאת, כדי שהעולים לא יצטרכו להתרוצץ ממקום למקום לסידור ענייניהם כשהם תועים בנבכים הקפקאיים של הביורוקרטיה הישראלית.

מכשיר חשוב לקליטת עלייה היה התאחדות עולי אמריקה הלטינית, שאבא עמד בראשה במשך שנים:

על אף המגבלות החמורות באמצעים וחוסר מועדונים מתאימים, היא מפתחת פעולה חברתית ותרבותית ענפה למדי, מתוך ניצול כל ההזדמנויות להפגיש את חבריה עם בני עליות אחרות ועם ותיקים. בד בבד עם הפעולה בשטח הקליטה, המתנהלת בססמת העזרה ההדדית בקרב העולים החדשים, פעולת התרבות הנ"ל מעניקה לעסקנים לשעבר פיצוי – ולו חלקי בלבד – על ניתוקם מחיי ציבור שהסכינו להם בארצות מוצאם.

גם לאחר שנים, באוקטובר 1964, הוא מתריע בדו"ח לאבא אבן, סגן ראש הממשלה: "בין שהעולה בא מתוך הכרה ציונית ברורה, בין שאינו רואה את עצמו ציוני במונח המקובל של המילה, הרי הוא מקווה לחיות חיים יהודיים שלמים, בסביבה ובחברה יהודית. לפתע הוא מוצא את עצמו מנותק ומבודד מהחברה הסובבת אותו". הוא חוזר ומדגיש את התחום החברתי:

עלי לקבוע בצער רב כי דווקא ביחס לעלייה זו... מתגלים בכל חריפותם ליקוייו של הווי הקליטה במדינה. הווי ולא משטר, שכן הממשלה, הסוכנות, הסתדרות העובדים וגורמים ציבוריים אחרים עושים גדולות למען הקליטה, גם אם ישנם ליקויים ומחדלים בשיטות הטיפול ובפרטיו. כוונתי ליחסו האדיש והמתנכר של הציבור, לחוסר המגע החברתי בין ותיקים לעולים חדשים, לחוסר הסבלנות ואף לזלזול שמגלים ותיקים וותיקים-למחצה לעולה החדש.

מילים כמעט זהות לאלו שהשמיע בזמנו בנוגע לקליטת עולי עדות המזרח.

בנאומו בכינוס הארצי השמיני של התאחדות עולי אמריקה הלטינית, שהתקיים ב-1966, אמר:

במדינה הזאת, אשר קלטה מיליון ומאתיים אלף יהודים, ואשר קיימה וביצעה מפעל אדירים לקליטתם, להשרשתם, להתערותם התרבותית והחברתית – במדינה הזאת הציבור אינו קולט עלייה, ועולים אשר באים מיישוב חדש מתהווה ומתארגן, ונעמדים מול החברה הישראלית, בחלקים רבים העלייה הזאת נשברת. כי היא מבודדת, והקונפונטציה של יהודי אמריקה הלטינית עם החברה הישראלית היא קונפונטציה שבהרבה מקרים צריך הרבה הרגשה ציונית והרבה מסירות יהודית כדי לעמוד בה, כי מבודדים את העולה החדש ואת העולה החדשה. הרוב המכריע... מוכנים להיות שותפים לתהליך הקשה מאוד של הבראת העם. איננו מוכנים לראות את עצמנו פה כנסבלים וכזרים, ויש לפעמים הרגשה כזאת.

עוד כתב:

כאשר מדברים על העלייה ובעיותיה, נוטים להתמקד באוכלוסייה מהמעמד הבינוני, הפונה אל הערים. אך כל נשכח את העלייה החלוצית: האופי הציוני-עממי של היישובים, עובדת התהוות התנועות והתפתחותן בתקופה של העדר לחץ חיצוני גרמה לכך שחלוציהן בארץ נמנים עם הנאמנים והאחראים ביותר, **הציונים** ביותר בקרב כל העלייה של השנים האחרונות. אלף החלוצים אשר באו לארץ בתקופת המדינה (מהם חלק הגון במח"ל, אשר בגיוסו ובהסעתו השתתפתי) הקימו את מפלסים, געש, כיסופים ועין השלושה, החליפו את חברי גבעות זייד, השלימו את משמר הנגב, רמות מנשה, גל און, סעד, ברור חיל. הנני נמנע מהערכה אישית, היות שחברי מפלסים והשלמת ברור חיל היו רובם חניכי, אבל מספיקה עדותם של חברים ותיקים רבים, המביעים את התפעלותם אחרי כל פגישה עם הצעירים האלה.

כך מהדהדות בקולו של "סבא" מימי דרור הרחוקים הגאווה ושביעות הרצון מה"נכדים" שלו.

מזכירות סניף תל אביב

בעת שליחותו נתן משה את דעתו לתוכניות ראורגניזציה של המחלקה לעדות המזרח, ועם שובו התחיל גם ליישם אותן. אך לפני שקרמו עור וגידים עשו חייו תפנית חדה – הוא עבר לשמש בתפקיד מזכיר מפא"י בתל אביב.

סניף מפא"י בתל אביב היה אגדתי בפרובלמטיות שלו. הבעיות החלו כמעט מלכתחילה, מראשית שנות השלושים. המפלגה כולה היתה מסוכסכת ומפולגת על יסוד זרמים רעיוניים ומאבקים אישיים, ובוזה לא נבדלה הרבה ממפלגות אחרות, פועליות ולא פועליות. ההבדל היה שבמפלגה השלטת בולטים יותר הדברים לעין. בחיפה ובירושלים היו המתחים מחודדים פחות, במידה מסוימת עקב הריחוק הגאוגרפי – כמה עשרות קילומטרים היו משמעותיים מאוד באותה תקופה – וכך נהנו הסניפים האלה ממידה מסוימת של חופש פעולה. אך בסניף מפא"י בתל אביב, הגדול והחשוב מכולם, מרכז העצבים של המפלגה, התבטא המצב ביתר שאת. שם התרכזה המנהיגות, ומוקד הכוח היה באופן טבעי גם מוקד המאבקים.

ב-1953 הוטל על מרדכי נמיר ושרגא נצר למצוא מזכיר חדש לסניף תל אביב. מאבקי הכוח בין ה"צעירים" ובין ה"גוש" הובילו אותם להחלטת פשרה – זוג מזכירים: מרדכי הורוביץ, בסוף שנות הארבעים שלו, כנציג הגוש, ואברהם עופר, בן ה-31, בשם הצעירים. עופר, בעל האישיות התקיפה והלשון הבוטה, הצליח במהרה ליצור קואליציות ובסיס כוח אישי מכאן, ולהסתכסך עם רבים וטובים מכאן. לא עבר זמן רב ונוכחותו של מזכיר שני לידו התחילה להפריע לו. הוא תבע לעצמו מעמד של מזכיר יחיד.

הדברים הגיעו לידי כך שהסניף עמד בסכנת פילוג. אהרון בקר ומרדכי נמיר החליטו להביא את הבעיה בפני ראש הממשלה דאז, משה שרת. משה שרת, יומן אישי, 9 בפברואר 1954:

מראש היה ברור כי בחירתי לרה"מ פירושה כניסתי הפעילה למנהיגות המפלגה באחריות מרכזית. נעניתי וקבעתי את ישיבת הוועדה ליום ו' בבוקר. ... בינתיים החריפו העניינים בתל אביב – נטושה מלחמה גלויה כבימים ההם [ימי פרישת סיעה ב' שהיתה ל"אחדות העבודה" בשנת 1944] המאיימת להביא לידי התגבשות סיעות... ובכן, ביקשתי לברר את המצב מפי רב'קה [כוונתו לרפאל בש, אשר כעבור חודש ימים, במרץ 1954, נכנס אף הוא לכהן כמזכיר מפא"י במתכונת זוגית, עם יונה כסה]. סח לי כי המזכירות נכנסה לעובי הקורה. עד כה היו שני מזכירים לסניף. נמלך אברהם עופר ובהישענו על תמיכה שריכז הכריז על רצונו להיות מזכיר יחיד. הדבר חולל מרד של מתנגדיו והסניף חישב להתפלג. כדי להעמיד תריס בפני הפורענות החליטה המזכירות להטיל על (משה) קיטרון להיות מזכיר הסניף ולידו ועדה מרכזת, בהם גם "בומה" [כינויו המשפחתי של אברהם

עופר] גם "העזר כנגדו", אך עופר אינו מקבל את הדין ואינו מסיר מועמדותו על מנת שיוכרע הדבר בבחירות.

בפברואר 1954 התקיימה ישיבת מזכירות המפלגה, ומהפרוטוקול אנו למדים שכך התגלגלו הדברים:

מרדכי נמיר: אני מציע שהח' קיטרון יקבל על עצמו שליחות מפלגתית חשובה ויסקים ללכת לכהן כמזכיר הסניף המחוזי בתל אביב. הזדמן לי לשוחח עם כל צבעי וגוני הקשת של סניף תל אביב. יתר על כן, הייתי נוכח בשתי ישיבות של מועצת הסניף המחוזי, ונוכחתי לדעת שבסניף מרחף משהו המאיים בפרוצס של סיעתיות. זה שנים שבסניף תל אביב התרכזו גלי משטמה הדדית, יחסי החברים החריפו במידה המאיימת בהתפרצות ריב אחים. המצב הקיים בסניף מחייב אותנו למצוא איש מתאים שייקח על עצמו את הנהלת הסניף ואשר בכוחו וביכולתו לפרק את המתרחשות המאיימת ולהרגיע את סערת הרוחות בסניף. אם לא נדע בעוד מועד לעשות לתיקון המצב – כל ההתרחשויות בסניף עלולות להסתיים בקטסטרופה. אני חושב שקיטרון הוא האיש המתאים לשמש, בנסיבות הקיימות, מזכיר הסניף. יש לגייס לתפקיד זה עד למועד הבחירות לכנסת הבאה, משמע שנה וחצי. אני מוצא זכות לעצמי לתבוע זאת ממנו, אם כי ההסדר בשבילו כרוך בקשיים.

זיאמה ארן: דעתי היא שקיטרון צריך לקבל על עצמו שליחות חשובה זו, המוטלת עליו. מהמתרחש בסניף המחוזי בתל אביב מגיעים אלי הדים ואדים על מצב הרוחות והריחות וכו'. ברור לי כי המתרחש בסניף טומן בחובו פתח לאסון גדול. אין מפחידה אותי העובדה שקיימים חילוקי דעות בין חברים. מהות חילוקי הדעות אינה רצינית, רציני הוא שתופעת חילוקי הדעות אינה לגופו של עניין, אלא המחלוקת היא לגבי אישים המתרכזים מאחורי דעה מסוימת.

בדרך כלל יש מקום לחילוקי דעות בין חברים, אך לא בצורה שהדבר קיים בסניף תל אביב. רצפטים רדיקליים

הנגע – אין בידי. מדי פעם בפעם נופל בחלקו של חבר זה או אחר בתנועה להיכנס לסיטואציה קשה כגון זו, על מנת להושיע...

אמרתי כבר לקיטרון שעצם העובדה שכל החלקים בסניף תל אביב תומכים במועמדותו ומוכנים לקבלו – חשיבות עצומה לדבר. לפיכך נפל הגורל הפעם על קיטרון והוא צריך להיות אותו "יפני נושא המוקש" הנכון להקרבה עצמית... אם קיטרון ייענה לתביעה המופנית אליו – יעשה בכך שירות עצום למפלגה. אני מציע לו לקבל על עצמו אותה חובה שהוא נתבע לה.

משה קיטרון: עדיין איני יכול לתת הסכמתי בנידון. עלי לחקור, לחדור ולהתעמק בבעיות הסניף. נראה לי שקיים שורש פגום בחיי הסניף המצמיח מפעם לפעם תופעות מיוחדות. סיעה ב' צמחה למעשה בסניף תל אביב, חוג המעורר, תנועת ההתחדשות, פרשת עופר וכו'. השלב הנוכחי שבו נתון הסניף מחייב את מי שיקבל על עצמו את התפקיד להתחיל את חיי הסניף מחדש. לשם כך יש ללמוד לפני כן את המצב בסניף ולהבין פשר שורשי התופעות המתגלות בו. יתר על כן, יש לי נימוקים אישיים, שלפיהם אינני יכול לקבל על עצמי תפקיד זה. אני כשלעצמי מסופק מאוד אם יעלה בידי לעשות משהו לתיקון המצב; אינני רואה לפני דרך שלפיה אלך ואין לי תוכנית פעולה שלפיה אנהג; אני בתוכי מלא ספקות והיסוסים ביחס ליכולת כוחותי בשטח זה שאתם מציעים לי.

אני חושב שאסור לי לקבל על עצמי תפקיד קשה זה, בהרגשה עצמית כזו, כפי שהצגתיה לפניכם. מלבד זה, עם כל רצוני שיימצא לי מחליף לריכוז מחלקת העדות והשבטים – אין להשאיר את המחלקה ללא מרכז, אפילו לתקופה קצרה ביותר.

מ' נמיר (לקיטרון): אשר להיסוסך וספקותיך – הם אינם מפליאים אותי. הרתיעה מובנת. נאמר כאן שהחברים יגישו לך עזרתם. גוברין, בקר ואנוכי חברים במועצת הסניף.

ז' ארן (לקיטרון): אינך בודד במערכה, יש פורום חברים המקבל על עצמו את הריזיקה הזו.

מ' קיטרון: אין כל הצדקה שאסכים לקבל על עצמי את התפקיד, כשאין לי ביטחון שאוכל לעמוד בו.

ב' וסט: בים הזועף בסניף תל אביב, ההצעה על מועמדותו של קיטרון היא בבחינת סם משקיט ומרגיע. זקוקים בסניף לאדם המסוגל להתרומם ברוחו מעל לכל התקלות והעניינים הבלתי נעימים הקיימים בסניף. אינני מוצא כצעד נכון להעלים מעיני קיטרון את כל הקשיים והצרות שבסניף אלא להפך, יש להציג לפניו את מצב הדברים כפי שהוא בלי כחל ושרק. עליו לדעת כי בסניף זה תמיד ניצתות מדורות והמלאכה שם אינה קלה כלל ועיקר...

אני חושב שקיטרון, עם כל היסוסיו וספקותיו, צריך לקבל על עצמו שליחות חשובה זו. אשר לפרוצדורה – אני מציע שהמרכז יסדיר זאת כשם ששלח לפני שנה וחצי את החברים עופר והורוביץ להיות מזכירי הסניף. מלבד זה, המזכירות צריכה לפנות בדרישה לסניף ולמועצת הסניף, להפסיק בינתיים את כל הברורים והדיונים המוסיפים חומר דלק למדורה. הערכתו של נמיר היתה נכונה, "אין לדחות את כיבוי הדלקה". אני רוצה להאמין שקיטרון יסכים לקבל על עצמו את התפקיד ויצליח להתרומם ברוחו ולרומם את חיי הסניף. אני מקווה כי קבוצת חברים במפלגה תעמוד לימינו ותעזור לו במשימה – להתגבר על התקלות הקיימות בסניף.

מ' קיטרון: אני מציע לגייס לתפקיד את הח' הרינג.

יונה כסה [מזכיר מפא"י עם רפאל בש]: לפי הערכתי, קיטרון הוא האיש המתאים לתפקיד זה. שמענו נימוקיו, היסוסיו וספקותיו, אולם עם זאת אנו מאמינים שיעלה בידו לשחות בגלים

הזדוניים האלה ולהרגיעם. אני מציע למזכירות להיענות לתביעת חברינו בסניף תל אביב ולאפשר לקיטרון לקבל על עצמו את התפקיד שהוא נתבע לו.

ז' ארץ: בקשר להרינג, דיברתי עם חברים בסניף תל אביב, ואלה טענו שהם זקוקים לטיפוס אנושי אחר. יש לנו זכות מוסרית לתביעה התקיפה המכוונת אל קיטרון לקבל על עצמו שליחות זו, מאחר שדעת רוב החברים בסניף ובמזכירות היא שקיטרון מסוגל לחלץ את הסניף מהמערבולת.

מ' נמיר: לפי דעתי, הרבה יותר הולם הוא – כדי לסלק טענות על אינטרבנציה מלמעלה – שהוועדה תבוא למזכירות הסניף לאחר שמילאה את השליחות שהוטלה עליה, ותביא הצעתה. הוועדה תציע למזכירות הסניף לפנות למרכז המפלגה בבקשה לשחרר את קיטרון מתפקידו במרכז המפלגה על מנת לאפשר לו ללכת לתפקיד בסניף. נדמה לי שזוהי הדרך הטקטית ביותר, אם כי מבחינה פרינציפיונית, בנתונים מסוימים, אינני שולל גם אינטרבנציה של מזכירות המרכז.

רפאל בש: בסיכום: א) דעת המזכירות היא שקיטרון צריך להיענות לבקשת סניף תל אביב ולקבל על עצמו את התפקיד בסניף תל אביב, לתקופה של שנה וחצי. ב) הפרוצדורה – לפי הצעת נמיר.

מ' קיטרון: אני מבקש שהות לכמה ימים להחליט בנידון.

אך היה ברור – ברור לכל מי שהכיר אותו מקרוב, ובמעמקי לבו ודאי גם לו עצמו – שהפור הוטל. תפקיד קשה, כפוי טובה, קן

צרעות – מה יכול להיות מושך יותר? איך אפשר לעמוד בפני פיתוי שכזה?

הוא נסע לשדה בוקר להתייעץ עם בן-גוריון. "קיטרון יקר", כותב לו "הזקן" ב-20 בפברואר, "אינך צריך לשאול רשות לבוא הנה. אני מתעניין מאוד במשמרת הצעירה וגם בשאר הפעולות שאתה מטפל בהן". אבל הם שוחחו בארבע עיניים, ולא ידוע, אם כי אפשר לשער, מה היה תוכן השיחה ביניהם.

והמאבק נמשך. ב-2 במרץ 1954 כתב שוב משה שרת ביומנו האישי:

אחה"צ במשרד רה"מ, דיון ממושך ומייגע עם אנשי סניף המפלגה בתל אביב. ועד השלושה – אני, נמיר ובש – ישב בדין... הקטרוג על אברהם היה חמור וחריף. אמנם עשה עבודה טובה כמזכיר הסניף, אך גם המזכיר השני פעל במסירות ובהצלחה. מה ראה אברהם לתבוע לעצמו את הזכות להיות מזכיר יחיד? יומרה זו דחתה רבים, ומשלא נתקבלה – על שום מה יצא לארגן סביבו מחנה נאמנים?

הדבר פילג את הסניף, גיבש בו שתי סיעות, וחיידש את המצב שהיה קיים עם צמיחת סיעה ב' – גם אז החל הפילוג לא מניגודים אידאולוגיים, אלא מריב אישי ומהתנגשויות יצרי שלטון.

עם הרחבת הקרע נתלוו לו חילוקי דעות לשם שמים, כביכול. עד שבא אסון הפילוג בכל מוראו... יובא מזכיר מהמרכז, (משה) קיטרון יהיה האיש, ועמו יעבדו עוד שניים, אשר עופר אחד מהם.

בסוגריים יש להעיר שמשה שרת לא היה משוחד נגד עופר. נהפוך הוא, הוא הכיר אותו מאז היה נער, ואחותו של "בומה" עבדה תקופה מסוימת בבית שרת.

בן-גוריון החליט להתערב, אף עזב את מבצרו בשדה בוקר ובא לתל אביב במיוחד כדי לשוחח עם הצעירים ולנסות ולהשפיע עליהם. אכן, התקבלה בסופו של דבר דעתו ודעת שרת, באישורה של מזכירות מפא"י: ב-3 במרץ אחרי חצות נמסר לעיתונות שמשה קיטרון נתמנה למזכ"ל הסניף, ועופר והורוביץ לסגניו.

עופר לא קיבל את ההחלטה, ועמד על דעתו כי הוא, ולא אחר, צריך לקבל את המינוי. הוא ניסה לגייס את תמיכת קואליציית הצעירים שעליה התבסס בתחילה, אך מהר מאוד התברר לו שהתמיכה הזו נזילה מאוד, משענת קנה רצוץ, וממנה לא תצמח לו הישועה. הוא עזב את מזכירות מפא"י ועבר ל"תנובה", כשהוא מותיר מאחוריו רגשות איבה וטינה. מרדכי הורוביץ נשאר עוד שנה וכיהן כסגן מזכ"ל וכמנהל המחלקה המוניציפלית במפלגה.

עופר אמנם פרש אך לא ויתר. הוא הדליף לעיתונות, ובייחוד ל"מעריב" ול"הארץ", שני העיתונים העוינים למפלגה, את גרסתו שלו על הנאמר בישיבות ועל ההחלטות שהתקבלו בהן. הופיעה רשימה תחת הכותרת "המטאטא החדש": "המזכיר החדש של סניף מפא"י בתל אביב הוא בעל 'גב'. אם להאמין לדברי עיתונות מפא"י על מטרות ביקורו האחרון ה'אמיתיות' של איש שדה בוקר בתל אביב, הרי זה כדי להבטיח את בחירתו של ה'קטר' החדש, שתפקידו יהיה לגרור את רכבת מפא"י אל הבחירות".

עד כדי כך שבעיתונות המפלגתית ראו לנכון להפריך גרסה זו:

ביום שלישי 2.3.54 סיימה מזכירות המחוז בתל אביב את דיוניה על דרכי ניהול המפלגה בתל אביב... ההצבעה הראשונה לבחירת מזכירים למחוז התקיימה בישיבת המזכירות ביום 24.2.54, כשהועלו שלוש הצעות: הצעה א' על מזכירות בת שלושה חברים ומהם אחד כמזכיר כללי, החבר מ' קיטרון... הצעה א' על מזכירות בת שלושה, ובראשה מזכיר כללי, זכתה ברוב קולות... הצעה זו של הוועדה, שנתקבלה על דעת ב"כ הרוב והמיעוט, הובאה לאישור לפני ישיבת מזכירות המחוז האחרונה מיום 2.3.54 ונתקבלה על ידי כל חברי המזכירות. נגדה הצביע חבר אחד ואחד נמנע. עובדות אלו מכחישות את כל מה שנתפרסם בעיתונות אחר כך כאילו ההצעה לבחור בח' משה קיטרון כמזכיר כללי נכפתה על חברי

המזכירות בתל אביב על ידי מרכז המפלגה. האמת היא שמזכירות המחוז בתל אביב היא אשר הכריעה בשאלה.

אך עופר לא הרפה. ההדלפות נמשכו, גם מדיונים במרכז המפלגה וגם בנושאים עקרוניים. תהו על מקור ההדלפות, חיפשו, והגיעו לעופר. הוא הוזמן לישיבת מזכירות המפלגה ב-14 ביוני 1954, הועמד בפני העובדות, ולא הכחיש.

אברהם עופר: נכון הוא שהשתמשתי במידה ידועה בעיתונות, בעניין המאבק הציבורי שניהלתי אותו בקשר לסניף תל אביב. לעומת זה, אין לכם מושג באיזו מידה אני מצליח למנוע פרסומים בעיתונות. אני מוכן לומר כאן שהיה לי חלק במניעת פרסומים הקשורים בסניף תל אביב, ביניהם רשימה "שבדובים ויער" בעיתון "הארץ", שבו כתבו על עניין עופר-קיטרון.

רפאל בש: אילו היה מפרסם עופר בירורים בשאלת סניף תל אביב – דברים כאלה אפשר לפרסם, אך מה עשה עופר? – הוא אמר לי, "היות ולא ניתנה לי אפשרות להביע דעתי בענייני סניף המפלגה בתל אביב – מצאתי דרך להביע דעתי בעיתונות אחרת", וזוהי עיתונות הידועה כעוינת למפלגה... ובכלל, מי שקרא את המאמרים שנכתבו בתקופת המחלוקת שהיתה בסניף תל אביב, את המאמר ב"הארץ" – היה ברור לו שמי שמסר ידיעות אלה, מסר זאת בצורה שתבליט את אותו צד היכול לשרת משהו הרוצה להכות את המפלגה. זאת מסירת ידיעות שאין בה בירור ענייני... נוצר מצב שהיינו לעתים קרובות חוששים לדון בשאלות מסוימות, שמא הדברים יגיעו לעיתונות הזרה... עמדנו בפני שאלה קשה – כיצד לטפל בדבר. זה המקרה הראשון במפלגה שצריך לטפל בו בצורה כזו.

מרדכי נמיר: אני נדהם מהעניין הזה. אני מודה שאולי זה כך בגלל החינוך הרוסי שלי, אולי בזאת יש להסביר את תגובתי. אני נרעד, נרעש, נפחד ונדהם למשמע הדברים ששמעתי כאן... מובן שיש הזרמת ידיעות מכוונות לעיתונות; אבל שמתוך המפלגה שלנו יהיה כזה שמשחק בשחמט בחיילים הלבנים והשחורים גם יחד?

משה קיטרון: לי לא קל להיכנס לעניין הזה. האמת היא שאני מרגיש כמי שמקבל את סטירות הלחי. מסתבר שתוך כדי הפרסומים האלה – ידוע שיש עופר, שהוא מנהיג הצעירים, וסילקו אותו על ידי מינוי קומיסר... חשבתי לאחר שבאתי לבית ארלוזורוב שעופר ישתף פעולה ואם הבחירה שלי נראית בעיניו בלתי דמוקרטית, ביקשתי אותו לפנות למוסד לביקורת ולתבוע בירור בנידון. ועופר הודיע על נכונותו לשתף פעולה ותוך כדי כך המשיך לפרסם בנידון בעיתונים. לאחר שהמלחמה האישית נכשלה באורח דמוקרטי – אין יותר מאבק.

פנחס לבון: ...במפלגתנו התפתחה מחלה מסוכנת של פרסומת אישית... אני מצטער שאלה המכנים עצמם "צעירים" אינם נופלים בזה ממוריהם, אך מה שאפשר לסלוח למזדקן – קשה לסלוח לאלה הנושאים את דגל הנוער... לדעתי מסירת ידיעות על העניינים הפנימיים של המפלגה לעיתונות – הזרה – זהו פשע מבחינה מפלגתית. שימוש בעיתונות זרה כפוסק וכגורם לוויכוח פנימי – זה פשע... שום מפלגה נורמלית אינה יכולה לסבול תופעות כאלה. עופר טוען שלא נתנו לו אפשרות להדפיס דבריו בקשר לסניף המפלגה בתל אביב בעיתונות המפלגה. אם אתה, עופר, בתמים משתמש בנימוק הזה – אלה היושבים כאן אין להם זכות להיות תמימים. אתה לא תקבל את פרס התמימות בבית ארלוזורוב.

בישיבת 25 ביוני מציע בש שפרשת עופר תועבר למוסד לביקורת. משה קיטרון מתנגד – העניין שדובר בו איננו עניין ביקורתי או חברתי, אלא בעל אופי פוליטי-ארגוני. הסקת המסקנות מוטלת על המזכירות. מתקיימת הצבעה – רוב החברים מצדדים בעמדה זו ומחליטים לשלוח לעופר מכתב ובו אזהרה. והיה אם עופר יערער עליו, יועבר העניין לבדיקה נוספת, או בבית דין המפלגה או במוסד לביקורת.

המאמרים המשיכו להופיע, ובמרכז מפא"י המשיכו לדון בסוגיה. 4 בנובמבר 1955: **יונה כסה:** עופר נקבע כחבר בוועדה להכנת הוועידה [ועידת המפלגה]. נראה לי שלאחר פרסום מאמריו ב"הארץ", אינו יכול להיות חבר בוועדה הזאת. אם אדם מפרסם דברים כפי שפרסם מעל דפי "הארץ", אין לי שום אמון אליו... נראה לי שהתגובה למעשיו של עופר צריכה להיות מיידית.

משה קיטרון: סניף תל אביב לא יטפל בעניין זה: מבחינה פורמלית אין לנו שליטה על כך. עופר יודע את התקנות. אפשר רק להגיש תביעה לבית הדין של המפלגה. המצב הוא כזה שהמלחמה התחדשה בסניף תל אביב, ולכן אינני יכול להתקדם בענייני "הדור הצעיר", ההכנות לוועידה וכו'. כולנו אשמים בכך. נתנו לעופר במות בבית ברל וכמו כן זכות השתתפות במרכז... המלחמה בתל אביב התחדשה וכל מי שנפגע במפלגה על ידי אי היכללות ברשימות יושב תחת גגו של עופר.

פנחס לבון: לא עיינתי עדיין בתקנון, אבל אני מניח שיש בתקנון משהו המאפשר למזכירות להפסיק, על ידי אקט אדמיניסטרטיבי, חברות במפלגה... האשמה תהיה – חתירה תחת המפלגה ושימוש בעיתונות עוינת כבמה להצגת בעיות פנימיות של המפלגה... אינני יודע אם למזכירות הכוח לעשות מה שהיא צריכה לעשות. היא צריכה להפסיק את ההפקרות שקיימת במפלגה; זוהי המפלגה המופקרת ביותר. אם כך יתפתחו הדברים עוד מעט תהיה זו בושה

וחרפה להיות במפלגה. אם יש בתקנון סעיף המאפשר הפסקת חברות אדמיניסטרטיבית, יש לעשות זאת.

סיכום: המזכירות מחליטה להוציא את עופר מוועדת ההכנה.

י' כסה: בדרך כלל אינני קפדן ומחמיר, אבל אני עצמי אינני יכול לשבת עמו בוועדה מאחר שאין לי אמון בו, ומה יהיה אם מחר יפרסם בעיתונות חומר שנידון בוועדה המכינה? עופר יכול היה לבוא אלי ולטעון נגד "דבר" שסירב להדפיס מאמריו. הוא לא עשה זאת, אלא עשה דין לעצמו. אין להתעלם מכך שהמזכיר הוא באיש – חבר מזכירות מחוז תל אביב. העיתון הזה ("הארץ") שמח לכל הזדמנות להעלות את המפלגה על המוקד.

פ' לבון: אני מוכן להיכנס להתערבות עם מי שירצה בזה (בסכום קטן – לפי יכולתי) שהבירור הזה יהיה בשבוע הבא מעל דפי "הארץ".

מ' קיטרון: אפשר להגן על דברים אבל לא בצורה של היתממות. צריך לחסום את הפרצה התחיקתית, אבל מחוץ לתקנון צריך שכל ישר. האם חסרה במפלגה ביקורת עצמית? – אין גיליון של "הפועל הצעיר" שאין בו ביקורת קשה על המפלגה.

עופר הודח לא רק מהוועדה המכינה, אלא אף לא נבחר למרכז מפא"י ב-1956.

כעבור שנים, כאשר שלח יד בנפשו בעת כהונתו כשר השיכון, היו שקוננו עליו

שחברי המפלגה בגדו בו ולא עמדו לצדו בעת צרה. ההיסטוריה האישית שלו

חזרה על עצמה: שוב לא היו אלה החברים שבגדו בו, אלא אישיותו שלו.

הדמוקרטיה במפא"י

מפא"י היתה בנויה על בסיס דמוקרטי לחלוטין, ובן-גוריון היה ראש ממשלה בעל הכרה דמוקרטית צרופה. אלא מה – לא תמיד זה ניכר בשטח.

לא פעם הטיחו מקורביו בבן-גוריון שהוא נוהג בדרך דיקטטוריאלית. "הטיחו" זאת אולי לא המילה הנכונה: רמזו לו בעדינות, והוא תמיד הגיב בהפתעה גמורה וכנה. בתוך לבו היה משוכנע שהוא מקפיד על מיטב כללי הדמוקרטיה, אלא שנהג לפי הכלל "כופים אותו עד שאומר רוצה אני"; היה עומד על דעתו עד שהיו נכנעים לו.

למען האמת, נבע המצב לא רק ממבנה אישיותו, אלא גם מאידאולוגיה, ומוסדות מפא"י העתיקו את דפוסי ההתנהגות שלו, בזה כמו בהרבה דברים אחרים. בחיים המפלגתיים – ולא של מפא"י בלבד – התנהלו הדברים בדרך לא מעט פטריארכלית. ה"פרוטקציה" המפורסמת, שיטת ה"פתקאות", ה"צעטעלעך", הן השתלשלות טבעית של הגישה הזאת, מה עוד שמדובר היה ביישוב קטן, שבו השחקנים הראשיים בזירה מכירים זה את זה, על נקודות התורפה והכוח שלהם, ומפתחים יחסים של קרבה, כמעט אנדוגמיים, של תמיכה או יריבות. הדבר לא נתפס כתופעה שלילית, כצורה של שחיתות; על פי רוב ראה את עצמו בעל השררה כמי שמסדר את העניינים לטובת הכלל, אם כי לא בדרך המקובלת והגלויה. זאת היתה, אגב, אחת הסיבות הראשיות לקושי של העולים החדשים להשתלב במערכת הפוליטית: הם באו מרקע שונה, נוכרים, בלתי מוכרים לפטרונים ולממסד בכלל. משה היה יוצא מהכלל מבחינה זו. קשה לחשוב על עולה חדש כלשהו שעלה במהירות כזאת בשלבי ההיררכיה המפלגתית, ולאחר נפילתו הפוליטית, לא נמצא במשך זמן מישוהו שעבר מסלול דומה.

הבחירות למוסדות המרכזיים היו דמוקרטיות בעיקרון: רשימות מועמדים והצבעה חשאית לכאורה. אך למעשה ידעו בדיוק מי מצביע בעד מי ומה, וקל היה להפעיל לחצים. שלא לדבר על העובדה שגם רשימות המועמדים לא היו נקבעות בדיוק באורח דמוקרטי – אלא אם כן נחשב הפנקס השחור הקטן של שרגא נצר למכשיר הדמוקרטיה.

גם מרד הצעירים המפורסם התחיל במאבק על הדמוקרטיה במפלגה. זו, מכל מקום, היתה גרסתם. גרסת הגוש – או הממסד, או ותיקי המפלגה, קרא להם כפי שתקרא – היתה שונה במקצת, היינו שהיה זה בעצם מאבק על כוח ושהצעירים אצה להם הדרך. "קרייריסטים", נאנח דור המייסדים. הם "לא מוכנים לשמש במשך שלושים שנה כמזכירי מועצת הפועלים של זרנוגה ג' לפני שהם מקבלים עמדות כוח במפלגה". קריירה? בסדר, אך במקרה זה, שלא יתיימרו לשאת את דגל הדמוקרטיה הפנימית במפלגה כשהם מתכוונים בעצם לנגח אותה מבפנים.

הבעיות התחילו להסתמן עוד לפני הקמת "מועדון צעירי המפלגה" ב-1949. כבר בוועידת האיחוד העולמי, שהתקיימה בבזל בדצמבר 1947, אמר משה דיין "כמה מילים על הלכי הרוח של המשמרת הצעירה, ויש צורך שהצירים ידעו זאת: יש קרע מסוים בין המפלגה והנוער". בכנס

השני, שהתקיים בכפר הירוק זמן קצר לאחר מכן, דנו באריכות בריכוזיות במוסדות העליונים במפלגה ובמכשולים הנערמים בפני הצעירים השואפים להגיע לעמדות מפתח: נותנים להם ייצוג, אך לא כוח; נותנים להם עמדות לכאורה, אך מנטרלים אותם בחיבוק דוב. הם נמצאים במוסדות הרשמיים והגדולים, אך לא במוסדות הבלתי רשמיים, שהם מרכזי הכוח האמיתיים. הם סברו שדמוקרטיה אמיתית היתה פותחת להם את השערים. בכנס בכפר הירוק טענו: "...אין למפלגה כיום נוער, ואם יש נוער, לא יימצא בתוכו אף נער אשר יהיה מוכן למות בעד ערכי המפלגה". ועל כך השיב לוי אשכול, אשר נאם בפני המשתתפים: "חשבתי שהכינוס הזה צריך לומר לחבריו... כי צריך לבנות את העם, צריך לבנות את יישוביו, ולדעת זה חשוב יותר מאשר דמוקרטיה בסניף המפלגה".

בן-גוריון הביע את תמיכתו בצעירים ערב כינוס היסוד שלהם, שנערך אף הוא בכפר הירוק, בדצמבר 1950. אך שנים לאחר מכן, כאשר באה קבוצה מהם לביקור בשדה בוקר, אמר להם: "אתם מוצלחים, עזבו את הפוליטיקה לשרגא נצר, ולכו להיות מורים".

אחד הקיצונים בעמדה הפרו-גושיסטית היה פנחס לבון, אך הוא התבטא בזהירות: "בדרך כלל הנני מתייחס בחיבה לכל צעיר בעל יכולת המנסה להיכנס לעבודה קונסטרוקטיבית בהסתדרות ובמדינה. האמת היא שמוסדותינו ומשרדינו קולטים באופן בלתי פוסק צעירים..."

אף משה "התייחס בחיבה" לצעירים, אך בדרך שונה לחלוטין מזו של לבון. ה"חיבה" שלו היתה אינסטינקטיבית, מולדת, ולא הזדקקה למונחים פושרים שכאלה. ובכל זאת, ראה גם את הצד האפל של הירח:

על רקע זה צמחו כמה וכמה גידולים לתפארת, של שילוב דורות ושיתוף פעולה והבנה הדדית. התגלו גם אי הבנות והתנגשויות ותקלות. וגדל גם צמח פרא, זה הטיפוס של הצעיר הנצחי, המזדקן ואינו מתבגר והתובע "בשם" הדור הצעיר שאליו השתייך לפני עשר שנים ומעלה. יש והלב מתמלא רחמנות וחמלה לטיפוס טרגי-קומי זה: בלוריתו נכונה וקולו ערב, גם בנות הקדרים לא תחסרנה, והריהו מוכן ומזומן לתפקיד נאסר א-דין. רק דבר קט חסר לו: מישהו שיתנדב להיות האמיר. כי באין אמיר, מה טעם למחזה כולו? לבנו לשחקן המחונן. אבל האם משום כך נסייע לו להדביק תו האמיר על המנהיגות של מפלגת פועלי ארץ-ישראל?

אינסטינקטיבית ומולדת היתה גם תמיכתו בדמוקרטיה, דמוקרטיה כשלעצמה ודמוקרטיה מפלגתית. אך כאשר הוא והצעירים המקצועיים מהסוג הנ"ל דיברו על דמוקרטיה, לא התכוונו לאותו דבר. המושגים היו שונים. הקשר בין תביעה לייצוג, כוח ומשרות מכאן ואידאולוגיה מכאן, הוא מן ההכרח רופף ביותר. פנחס לבון אמר עוד שהניסיון לתאר את מועדון הצעירים במפלגת פועלי ארץ-ישראל כמעין חברה פביאנית העוסקת בליבון שאלות ובבירורים אידאולוגיים עומד,

לצערו הרב, בניגוד גמור למציאות. מכל מקום – הצעירים לא העלו כלל את נושא הייצוג כאשר מנו לראשונה בפני חברי מרכז מפא"י את נקודות המחלוקת ביניהם ובין הגוש. המאבק נגד "ועדות המינויים" החל רק לאחר זמן.

בעיית הדמוקרטיה התבטאה באופנים שונים וברמות שונות. התופעה היתה מושרשת כל כך, שלא רק בן-גוריון אלא גם מנהיגים אחרים חטאו בה במשים וללא משים. פעם התקיימה הצבעה במועצת הפועלות. בבה אידלסון ישבה כרגיל בשורה הראשונה, גבה אל כל השורות שמאחוריה. אבל למחרת בבוקר זימנה אליה את גאולה חבקין, אחת מחברות המרכז, והוכיחה אותה על פניה על שהצביעה נגד דעתה ורצונה של בבה. "איך ידעה כיצד הצבעתי", שאלה גאולה הנדהמת את משה. "יש לה עיניים בגב? או שהושיבה מרגלות בשורות האחוריות לדווח לה?" משה נמנע מהתשובה המתבקשת מאליה, והנהן בראשו. הוא הכיר את התופעות האלו, ועוד איך. והיא המשיכה: "אמרתי לבבה שאני מצביעה לפי מצפוני, ואינני מסכימה ללחץ". "לחץ? מה פתאום לחץ?! אצלנו לא מפעילים לחץ!" התרתחה בבה אידלסון, שהיתה ידועה בהרבה מידות תרומיות אבל לא בדיפלומטיה ובלשון הרכה שלה. "ומה את עושה עכשיו?" שאלה גאולה בקור רוח מעושה. בבה הביטה בה בזעם אך לא ענתה.

מעמדו של משה לא היה קל. בסופו של דבר נבחר במידה רבה כדי לגשר על הפערים, כדי למצוא מכנה משותף בין הצעירים לגוש. הן מבחינת עמדתו הן מבחינת הגיל היה גשר טבעי בין הצעירים לממסד – צעיר במקצת מאנשי העלייה החמישית, כיהושע רבינוביץ', ישראל ישעיהו, אורי אלפרט ומשה ברעם, מבוגר מעט מהצעירים, כגון שלמה הלל ועמוס דגני. היתה זו הפעם הראשונה שאדם שאינו חבר קיבוץ או יוצא קיבוץ נבחר לשמש כמזכיר מפא"י במחוז תל אביב. וכאמור, היתה זו הפעם הראשונה שעולה חדש מגיע לעמדת כוח כזו בזמן קצר כל כך. וכאשר עופר ותומכיו רצו לנגח אותו תיארו את מינויו של משה כ"הצנחה מלמעלה", היינו בתהליך בלתי דמוקרטי. לא פלא שבישיבת מזכירות מפא"י מ-6 בספטמבר 1955 התבטא משה במרירות:

...אנחנו הגענו למצב שמזכירי המפלגה, בכל הדרגות, הגיעו למצב של מבריחים ביערות, שאם מישהו לא כל כך יוצלח ואינו יכול לחזור על הפתחים – מילא, יהיה מלמד אצלנו. אם העסקן איננו מתאים למוסדות המשקיים של ההסתדרות – טוב, יהיה מזכיר המפלגה. זהו היחס. וביחס כזה מוסדותיה של המפלגה לא ייבנו ולא ייתקנו.

אבל הוא נאבק למען הדמוקרטיה כאילו שאין השמצות, ונאבק בהשמצות כאילו שהדמוקרטיה היא עובדה קיימת. הוא דרש הצבעות חשאיות וועדות מינויים עצמאיות הפועלות לפי קריטריונים

אובייקטיביים – קול קורא במדבר. בישיבת מרכז המפלגה ב-11 באפריל 1955, שדנה ברשימות המועמדים לבחירות להסתדרות, אמר:

בתל אביב יהיה צורך לבחור בוועדת מינויים, מאחר שוועד הסניף אינו יכול לשמש כוועדת מינויים. מוסדות מחוז תל אביב הם: מועצת מחוז בת 315 חברים, מזכירות בת 55 חברים, וועדה מרכזת בת אחד-עשר חברים. הצעתי היא שמזכירות מחוז תל אביב תבחר ועדת מינויים ותטיל עליה להביא הצעת רשימת מועמדים שתובא למועצת המחוז, וזו תקיים הצבעה חשאית לקביעת הרשימה.

יש הצעה אחרת: שההצבעה תהיה גלויה. הנימוקים הם – היות שיש כל מיני בעיות בתל אביב, שעלולות לעמוד כמכשול בעניין זה, יש ספק אם באמצעות הצבעה חשאית יבחרו רשימת מועמדים שתהיה תואמת את עקרונות התדריך. למשל, יש חשש שהתימנים לא ייבחרו. כמו כן המקצועות החופשיים לא ייוצגו כראוי. אלה הטוענים כך מציעים שהמועצה תבחר ועדת מינויים בת 21 חברים ותייפה כוחה להרכיב רשימת מועמדים. אלה המציעים לעשות זאת טוענים שבדרך זאת אפשר יהיה להרכיב רשימת מועמדים שתהיה תואמת את עקרונות התדריך.

בזה התקרב לאחת התביעות העיקריות של הצעירים, אשר התנגדו כאמור לקיום ועדות המינויים בכלל, בטענה שהן מבוססות במידה לא קטנה על "פרוטקציה" והסכמים חשאיים.

במרץ 1954 פרש מאיר ארגוב מתפקידו כמזכיר מפא"י עקב בעיות בריאות. יונה כסה ורפאל בש נבחרו למזכירי המפלגה במקומו. נבחרה מזכירות מפא"י חדשה, של תשעה-עשר חברים. משתדלים להוריד את הגיל הממוצע ולתת יותר ייצוג לעדות המזרח. ניתן גם ייצוג ישיר לנציגי שלוש הערים הגדולות ולחברה אחת – גולדה מאיר. משה חבר במזכירות מפא"י המצומצמת, ונוסף על כהונתו כמזכיר המחוז הוא מתמנה ליו"ר המחלקה לקשרי חוץ, למחלקה לחינוך ותרבות, לוועדת האיגוד המקצועי ולוועדת העיתונות.

9 במרץ 1954, מכתב מהנהלת הקואליציה בכנסת, כתוב על נייר זול ומצהיב:

לח' מ' קיטרון שלום וברכה,
שר התחבורה, מר יוסף ספיר, הסב את תשומת לבי למאמרך "הסתירה שבקואליציה" שהופיע ב"דבר" מיום 5 במארכ 1954, וקבל גם על תוכנו וגם על מגמתו.
הטענה לתוכן היא שתיארת את מפלגת הציונים הכלליים כמייצגת בעיקר את האינטרסים של היסודות הטפילים שבמדינה, וכבעלת אידאולוגיה גלותית מובהקת.

מר ספיר רואה במאמרו מגמה ברורה של פתיחת מלחמת בחירות, וטענתו היא שלא ייתכן לקיים חיי ממשל קואליציוני תקינים ובה בשעה לנהל מלחמת בחירות, ומה גם בצורה חריפה. כמובן שמעמדך במפלגת פועלי ארץ-ישראל נודע ערך מיוחד למאמרו, תוכנו ומגמתו. אודה לך אם תואיל לומר מה ראית על ככה לכתוב את מאמרו כאשר כתבת. שלך בידידות, י"ד שפירא
יו"ר הנהלת הקואליציה

משה לא היה זקוק לפתיחת מלחמת בחירות כדי להביע דעה מעין זו, ותשובתו לא איחרה לבוא:

חבר שפירא היקר,
אודה בכל גילוי הלב הנהוג בינינו שקראתי את מכתבך מ-9 במרץ בתימהון, ולא היה ברור לי מה וכיצד לענות לך. בתימהון על שום מה? על שום ששר בישראל ראה לנחוץ לפנות להנהלת הקואליציה בכנסת ולהגיש קובלנה על מאמר אשר הופיע בחתימה ובאחריות אישית של חבר, התופס אמנם מעמד די מכובד במפלגתו, אבל אין משקלו האישי ומעמדו במדינה מגיעים כדי קביעת קווים למדיניות המפלגה בהנהלת המדינה. ספקות באשר לתשובה, משום שחשבתי למיותר להזכיר לך, ובאמצעותך לכבוד שר התחבורה, כי במפלגתנו שורר חופש דעות רחב למדי ומדי פעם מתפרסמים מאמרים על עניינים מרכזיים של המדינה, בחתימתם של חברים שונים וביניהם רבים העולים עלי מבחינת משקלם הציבורי (וכן מבחינות אחרות), מאמרים של ביקורת ברורה נגד פעולות הממשלה או של הצעות מנוגדות לקו המקובל על ידי הקואליציה, ולא יעלה על הדעת כי מאמרים אלה מונעים מלקיים יחסי ממשל קואליציוני תקינים. או שהיה עלי לדפדף בגיליונות הביטאון הרשמי והמוסמך של מפלגת הציונים הכלליים ("הבוקר") של החודשים האחרונים, ולציין את הביטויים החריפים וההאשמות הכבדות נגד מפלגת פועלי ארץ-ישראל וחבריה בממשלה, ולא במאמרים על אחריותם הפרטית של החותמים, אלא במאמרים ראשיים של נציגיה הרשמיים של מפלגה זו? חשבתי ללכת בדרך השנייה, אולם לא ניתן לי להתפנות לכך, ולא החשבתי את "הצטדקותי" כתשובה עד כדי הזנחת העבודה המוטלת עלי. זכורני מאמר ראשי ב"הבוקר", בראשית מרץ, על כנס הרשויות המקומיות, מלא עקיצות והתקפה אנטי קואליציונית...

בתוך קלחת הבחירות, ודווקא בעטייה, הוא אינו מזניח את הפן הרעיוני. בישיבת מרכז מפא"י בספטמבר 1955 הוא מקשה: "האם אנחנו יודעים מה דמותו של מעמד הפועלים בארץ, ולקראת

מה הולכים? האם זה מתגבש למה שקרוי 'ציבור פועלים' שסביבו יש פריפריה, או שהמעמד עצמו מתחיל להתפצל ולהתפזר, ואז מוכרחות להיות תוצאות מרחיקות לכת לדבר?"
הוא הודיע למחלקה הארגונית של הנהלת ההסתדרות הציונית בירושלים שלא ישתתף בישיבת הוועדה שזומנה לסוף יוני, ולא בישיבות הבאות שלה:

איני רואה טעם בהשתתפותי בישיבה זו, ומחובתי להסביר גלויות את נימוקי. הוועדה מתכנסת אך ורק לפני מושב הוועד הפועל הציוני, שומעת הרצאה מראש המחלקה או מפי מנהלים, ומקיימת בירור מקוטע שאינו מגיע בדרך כלל לסיכום על דעת החברים והמפלגות. אחר כך הח' צבי הרמן מופיע בפני הוועד הפועל וועדותיו בשם הוועדה הארגונית המייעצת... אין זה מוסיף כבוד לוועדה ואינו מגביר התעניינותם של חבריה. אמנם לפי החוקה ועדה זו היא מייעצת בלבד, אבל גם במעמד זה אפשר וצריך היה להפעיל אותה בצורה מכובדת יותר.

שוב נבחרת מזכירות מפא"י, ובישיבה ב-23 בספטמבר 1955 נבחר למרכז הוועדה לענייני עיתונות, לענייני דת, ולוועדה להכנת מצע המפלגה לקראת הבחירות.
המלחמה למען דמוקרטיה במקום שאינו רוצה להיות דמוקרטי מתישה, ולנסות ולגשר בין הגושיסטים לצעירים מתיש לא פחות. בסוף מאי 1956 הריץ מכתב לחברי הוועדה המרכזת של מחוז תל אביב:

מתוך שמיעת הדעות וההצעות של חברי ועדת הבחירות המחוזית וכן מתוך מגע עם מזכירי הסניפים ומרכזי התאים, באתי לידי מסקנה שאיני יכול לקבל עלי האחריות לחוקיות הבחירות לוועידה בגבולות מתקבלים על הדעת של החוקה ושל הסדר הדרוש במפלגה.
לאחר ששקלתי החלטתי כי אין לי בררה אלא להתפטר מריכוז הבחירות וכמובן מתפקידי כמזכיר המפלגה במחוז, החל מתאריך זה.
יש להצטער על כך כי ההחלטה בשלה סמוך לימי הבחירות, וייתכן שהדבר יפריע למבצע חשוב זה, אולם מצפוני אינו מרשה לי לנהוג אחרת.
בברכת חברים נאמנה, (-)

העתק:

לחברי ועדת הבחירות

לח"ח ר' בש וי' כסה – מזכירי המפלגה

אך ההתפטרות לא מתקבלת, והמצב אינו משתנה.

המחלקה לחינוך בוועד הפועל של ההסתדרות

1958 לא היתה שנה טובה בחייו של אבא.

אותה שנה התחתנתי.

הכיצד – נישואי בת בכורה אינם סיבה לשמחה במשפחה?

הכל תלוי. במקרה שלי נגרם להורי פצע שלא נרפא אף פעם, אלא הלך והעמיק עם השנים, ועל הצער שהסבתי להם בכך לא אסלח לעצמי לעולם. מצאתי מכתב לאבא מידיד בארצות הברית בזו הלשון: "מה קרה לך? הנה בתך, בבת עינך, עומדת להינשא – ואתה כותב כאילו היתה זו מודעת אבל!"

הייתי בת ממושמעת וצייתנית, עושה תמיד את רצון ההורים והמורים – טיפוס מובהק של קֶנוֹן, היו אומרים בימינו. הפנמתי כל כך את הערכים שהנחילו לי, שמעולם לא היה כל מקום או צורך בהתנגשות או בהתמרדות. והנה בהזדמנות שחשוב היה ביותר לשמוע בקול ההורים, מרדתי ופעלתי בניגוד לרצונם. מה לעשות, נערה בת תשע-עשרה יודעת הכל יותר טוב מכל אחד אחר. האיש אינו מתאים לי, הוא לא בשבילי? אני יודעת יותר טוב! ועל יוהרת הנעורים הזאת שילמתי ביוקר.

הם אמנם הביעו דעה שלילית, אך לא לחצו. אין טעם להתפלסף עכשיו על מה שהיה אילו היה – אילו הפעילו עלי יותר לחץ. ייתכן מאוד שהייתי נכנעת, אך זו לא היתה דרכם. את האיש שעתיד היה להיות בעלי הכרתי בצבא – הוא עבד כאזרח ביחידה שבה שירתתי כחיילת – ואבא, אשר הכיר אישית את מפקד היחידה, שאל לחוות דעתו. "אילו נעמי היתה בתי", ענה בקצרה, "לא הייתי שמח. הוא אדם מאוד, מאוד קשה". "נגיד לה", הציעה אמא. "לא", השיב אבא. "אמרנו לה את דעתנו. עכשיו ניתן לה לעשות את השגיאות שלה".

יש לציין שגם אני לא עשיתי רושם מלבב ביותר על משפחת בעלי לעתיד. כאשר ראו אותי לראשונה פסקו: "בחורה נחמדה. אבל כל כך לא אלגנטית!" וזאת בישראל של שנות החמישים.

ואכן היתה זו שגיאה. הורי נישאו בנוכחות עדים ובני משפחה בלבד. לא היתה להם מסיבת כלולות כלל, הסימן החגיגי היחידי היה שהחתן הצעיר חילק לחניכיו פירות מתוך שקיק נייר שקנה בדרך, והם חיו עד יומם האחרון באהבה ובמסירות הדדית. בחתונה שלי השתתפו שבע מאות וחמישים איש, כולל חלק ניכר מהצמרת הפוליטית במדינה – ולא היה לי רגע אחד של חסד. ואף הורי – שחקרו שיניים והשתדלו במשך השנים להשכין שלום, לנהוג כלפי חתנם כאילו הכל בסדר גם כשהדברים היו יגעים מאוד, גם למען שלמות המשפחה, שהיתה אז ערך מקודש ומצווה היה לשמור עליו אף אם המחיר כבד, גם למען הנכדים – עמדו לא פעם באש הצולבת והיו קורבן לזעמו. הוא ידע שהוא פוגע בי הכי קשה כשהוא פוגע בהם.

החתימה נערכה בעיצומו של קיץ, בחודש אוגוסט. אך עוד לפני כן, באביב אותה שנה, הגיע הקץ לקריירה הפוליטית של אבא. הוא סיים את תפקידו במזכירות מחוז תל אביב. כזכור התמנה לתקופה של שנה וחצי-שנתיים, ולאחריה התפטר. ההתפטרות לא התקבלה, והוא נשא במשרה שנתיים נוספות. לאחר מכן עבר לכהן כראש המחלקה לחינוך בוועד הפועל של ההסתדרות. תפקיד בעל ערך, בעיקר כשיודעים לצקת בו את התוכן הנכון, אך חסר כל כוח והשפעה פוליטית. במילים אחרות, הוא הפך ממנהיג לפקיד. כיצד קרה הדבר ומדוע, למה לא קיבל תפקיד מתאים יותר – על זה רבו ההשערות והניחושים. מעולם לא שוחחתי על כך עם אבא – לא רציתי להעלות את הנושא אלא אם כן הוא יפתח בו, והוא לא פתח. גם לידידים קרובים לא סיפר. הגה קטע ממכתב של מנחם כרמי, אותו כרמי שהיה אחד מעליית "עשרת הסרטיפיקטים" עשר שנים לפני כן:

...קודם כל עניין עבודתך במפלגה: לא אעלים שכאב לי הדבר. הרי בדרך כלל אני רגיש יותר ל"תגובות, תחושות ונסיבות" (ככתוב במכתבך...) ממך. ואם אתה החלטת מה שהחלטת כעבור עשרים שנות שירות, הרי אני הייתי מחליט קצת קודם... בקיצור, בוודאי לא אני ה"פארשיון" הצריך לתת לך עצה טובה, עידוד על אחת כמה וכמה. אבל זה כואב, לאלפי הרוחות והשדים! ואני מוכן לשמוע בקולך. לא אשאל דבר.

כעבור שנים העזתי בכל זאת ושאלתי. לא את אבא, כי אם אנשים אחרים. אחת הגרסאות, שחזרה ונשנתה בעקשנות, היתה שבמלחמתו העיקשת על הדמוקרטיה במפא"י התנגש אבא עם בן-גוריון, וזה החליט לנקום בו. הדבר אמור היה להתרחש באחת מישיבות מזכירות מפא"י המצומצמת.

אבל ככל שחיפשתי ונברתי בארכיונים ובפרוטוקולים, לא מצאתי כל זכר לעימות כזה, לא במזכירות מפא"י ולא בשום מוסד אחר. רוב חברי מזכירות מפא"י באותה התקופה אינם עוד בחיים, ואלה שנשארו אינם זוכרים תקרית כזו. זאת ועוד, מצויה בידי התכתבות ענפה בין אבא לבן-גוריון, רובה מהשנים 1952 עד 1964, וכולם מנוסחים בנימה לא רק אישית אלא חמה וידידותית. "בוא לבקר אותי מתי שתרצה", כותב לו בן-גוריון, "תביא אתך את מי שאתה רוצה, אינך צריך לבקש רשות, רק תודיע לי יום-יומיים קודם". "קיטרון יקר – שמח לראותך אצלנו בשדה בוקר". "קיטרון יקר, אני מעריך גישתך החברית". וכן הלאה. כך לא כותבים לבן אדם שנוטרים לו. ואבא מצדו, אמנם היה אחד מל"ו צדיקים ולא ידע שנאה וטינה מה הן, אך אין להניח שהיה כותב בנימה חברית כל כך לאדם אשר גרם למפלתו הפוליטית.

אנשים קרובים לבן-גוריון (האומנם היו כאלה? גולדה מאיר, למשל, טענה באוטוביוגרפיה שלה שהיחידים שהיו ממש קרובים אליו היו אשתו פולה ואולי גם בתו רננה) סבורים שהוא בכלל לא היה בנוי כך. הוא לעולם לא היה "מעניש" אדם על שהביע דעה מנוגדת לשלו. ואולי הם צודקים, אם כי יחסו ללבון ולאשכול, למשל, מוכיח אחרת.

האמת ניתנת להיאמר, שאת הגרסה הזאת שמעתי בעיקר מבני המושבה הארגנטינאית בארץ. אגדות רבות מהלכות בה על אבא, המיועדות על פי רוב לתאר אותו כדמות גדולה מהחיים; וזו כנראה אחת מהן. הנה משה שלהם, האיש שמעולם לא שתק ולא ויתר, שהתעמת אפילו עם בן-גוריון, והיה מוכן לשלם את המחיר.

אבא היה באמת גדול מהחיים, ודמותו אינה זקוקה לשום אגדות כדי לקשט ולפאר אותה. הוא באמת לא שתק ולא התפשר כאשר מדובר היה ברעיונות ובערכים. מובן מאליו שזאת תכונה שאיננה עוזרת לבן אדם בחיים הפוליטיים, ואין ספק שהיתה הגורם הראשי למפלתו. מלחמתו למען הדמוקרטיה במפלגה בוודאי תרמה לזה רבות, אך לא דרך עימות עם בן-גוריון.

עד פרשת לבון היה אחד המעריצים הגדולים של "הזקן": הוא העריך את מנהיגותו, את כושרו לקבל החלטות קשות, את ראיית הנולד שלו, הנבואית כמעט. מובן שזו לא היתה הערצה עיוורת, והיו לו גם הסתייגויות וביקורת – מן הנמנע הוא. בזמן הפילוג של מפא"י ב-1944 היו לו השגות על שתיקתו של בן-גוריון בתחילת המשבר, ועל היחס שלו אחר כך לחברים הפורשים. גם בזמן הבאת עצמותיו של ז'בוטינסקי לארץ כתב לשדה בוקר מכתב חריף, אבל הקדים את דברי הביקורת בדברים אלה:

לא פעם ביטאתי, בזכות חבר לתנועה ובעצמאות המחשבה שלמדנו ממך, את דעתי המנוגדת לשלך לגבי המינוח של סוציאליזם וציונות והיחס למסגרות הקיימות לשני הרעיונות הללו ולסינתזה של שניהם. לא שיניתי דעתי מאז התחלתי להפיץ משנתך ולתרגם דבריך, בגולה רחוקה, לפני שנים רבות, וכאז כן עתה שואב אני השראה ממך באשר לבעיות היסוד של חיינו, ועל הכל מערנותך למתרחש בשטחים שונים ומשונים שבחינו הציבוריים וכוהך כי רב להגיב, להתריע ולהדריך.

אך מעבר לעובדות בפרשת לבון, לשאלת הצדק או החפות של הדמויות המעורבות, התקומם משה נגד הפרת הנורמות הדמוקרטיות הבסיסיות ביותר. וכך כתב:

למדתי מבן-גוריון עצמו את האמונה הבלתי מעורערת בפרט היהודי וביכולתו להתגבר ולהגשים. השתתפתי במאמצים להנהיג חינוך אזרחי, להגשים משטר דמוקרטי ריבוני למען ההמונים הבאים מכל כך הרבה ארצות טוטליטריות ופאודליות למחצה... הזלזול הגמור שבן-

גוריון מפגין כלפי החלטות הכנסת, החלטות חד משמעיות של רוב חופשי במפלגתו הוא, חורג בהרבה מזכותו הטבעית להגן על דעות ו"אמיתות" אישיות. זו עמדה אנטי דמוקרטית בתכלית, אנטי חינוכית, בלתי ראויה למנהיג מפא"י וההסתדרות.

בעבר כיבדנו ודרשנו כבוד לממשלת ישראל, לא רק משום נאמנות לאיש אשר כיהן במשך ארבע-עשרה שנה כראש ממשלה, אלא מפני שראינו בממשלה זו את ביטוי הריבונות המחודשת של ישראל...

האדריכל הראשי של מדינת ישראל חוטא לאחרונה בחטא נגד ריבונות העם. עלינו להגן על הדמוקרטיה הישראלית נגד המייסד הראשי שלה. בלית בררה, כך נעשה.

כמה כאב לו לכתוב דברים אלה, אפשר רק לשער. אך אין לזה כל קשר עם תהפוכות גורלו הפוליטי של משה. המאמר נכתב בספטמבר 1965, שנים רבות לאחר שעזב את סניף תל אביב ועבר לוועד הפועל.

גרסה אחרת אומרת שהוא פשוט נשחק במאבק בין הגוש לצעירים. גם זה לא נכון: הוא אמנם עמד בתווך ביניהם, אך נהנה מאהדתם של חלק לא מבוטל מהצעירים, שלא לדבר על ממסד המפלגה, אשר בחר בו. והלוא בזמן כהונתו ניטל העוקץ ממאבק הצעירים, לפחות בסניף, ועם פרישתו של עופר עברו לשיטות מאבק שקטות יותר.

מה קרה אפוא?

נראה שהתשובה נעוצה בצירוף של גורמים. הרי למרות עלייתו המהירה בראשית דרכו בארץ, הוא לא היה בנוי, לא מבחינת סגנונו ולא מבחינת אישיותו, לחיים הפוליטיים בישראל. הוא היה בראש ובראשונה אידאולוג, איש החשיבה והתאוריה הפוליטית, ומחנך; מושגים של סחר-מכר פוליטי, הגורר בהכרח ויתורים על ערכים ותכנים, היו זרים לו. והקו המעשי, המפוכח, המקדש את המטרה ואינו בוחל באמצעים, של הפרקמטיה המפלגתית בישראל לא התאים לו. חוקי המשחק בארץ היו זרים לאופיו.

מה עוד שבמפא"י היתה חלוקה ברורה בין הרעיון למנגנון. "לך המדינה ולי המפלגה", אמר שרגא נצר, איש המנגנון, לבן-גוריון, ואף ש"הזקן" הכחיש זאת, כך התנהלו הדברים, קצת בנוסח ה"טמני הול" של המפלגה הדמוקרטית בארצות הברית ועוד מפלגות פועלים בעולם. ברור ששיטה כזו – שבה הכוח נמצא בידי איש או קבוצת אנשים שאינם חייבים דין וחשבון לאף אחד מפני שלא נבחרו בעצם לשום תפקיד ובאופן רשמי אינם ממלאים פונקציה מוגדרת – אינה יכולה לדור בכפיפה אחת עם הדמוקרטיה. משטר כזה אינו מותר מקום רב לתאורטיקנים, לאנשי עקרונות, למרדנים. הוא באופן טבעי מעדיף את הטיפוס הצייתן, ההולך בתלם, ומקדם את הכדאיניקים למיניהם.

ואבא היה ההפך מכל זה.

זמן קצר לאחר עלייתו ארצה פורסם באחד העיתונים בארגוני צילום של הוועידה הארצית של מפא"י, שבה הוא יושב בשורה הראשונה ליד בן-גוריון ושרת. מיד התרגשו החבר'ה בדרור: הנה יודעים להעריך את "סבא" כמו שצריך. רק הגיע לארץ, וכבר הוא נמצא במקום הראוי לו. לא להתרגש, מיהר משה להרגיע את "לאו" לרמן, מזכיר דרור, במכתב אישי. לפעמים הוא מרגיש כמו במרפסת הקרמלין, שם נמדדת מידת השפעתו וחשיבותו של האיש לפי המרחק שהוא נמצא מסטלין, וכל אחד מפעיל מרפקים ונדחק כדי להתקרב כמה שיותר. הוא בכלל אינו מבין איך הגיע לשם.

עם גישה אפיקורסית שכזו אפשר לפתח קריירה פוליטית בארץ?!
בסופו של דבר צדקה אמה, כרגיל: הוא לא היה בנוי למלחמות היהודים.

באפריל 1958 נבחר לוועדה המרכזת של הוועד הפועל של ההסתדרות ולמרכז לתרבות וחינוך, ונכנס לכהן כראש המחלקה לחינוך. התפקיד היה קטן עליו, בלתי ראוי לו, אך כדרכו התמסר לו בכל כוחות הלב והנפש.

היה זה בדיוק עשור לאחר קום המדינה. גלי העלייה הכפילו את מספר התלמידים במוסדות החינוך פי חמישה, ממאה אלף לחצי מיליון. נחוצה היה ליצור דפוסים חדשים, הן מבחינת הצורה הן מבחינת התוכן. התעוררו בעיות בנוגע לכיוון הזרמים השונים, בעיקר הזרם הדתי והחינוך הניתן לילדי העולים. הפערים היו כל כך גדולים שהביאו לפיטוריו של שר החינוך הראשון, זלמן שזר, ובסופו של דבר גם לנפילת הממשלה בשל הצבעת אי אמון בכנסת בראשית 1951. עקב כך הוחלט לבטל את הזרמים ולהנהיג חינוך ממלכתי, המחולק לחינוך ממלכתי-כללי וממלכתי-דתי.

מבחינת המפלגות הפועליות היתה עוד בעיה: שרי החינוך שבאו אחר כך – דוד רמז, משה שרת, פנחס רוזן, בן ציון דינור – היו כל כך עסוקים בקביעת המסגרות הלימודיות החדשות, שמן ההכרח הזניחו את התוכן החינוכי. הם גם כיהנו תקופות קצרות, לעתים תקופות גישור, ולא יכלו או לא הספיקו להתמסר לעניין ברצינות הדרושה.

בשלהי 1955 התמנה למשרה זו זלמן ארן, אשר שירת כשר חינוך במשך תקופות ארוכות ובממשלות שונות, כשתיים-עשרה שנה בסך הכל. הוא התנגד מלכתחילה לביטול זרם העובדים, אך ביקש להימנע מהתנגשות עם בן-גוריון בנושא; על כן ניסה לשלב בתוכניות הלימודים ערכים שהיו מרכזיים בזרם העובדים ולהפוך אותם לנחלת הכלל, על יסוד ההשקפה שבתי הספר אינם בתי חרושת לתעודות, כי אם מקומות חינוך, ובעיקר חינוך לחיי עבודה. כן עמד על נושא התודעה היהודית – דבר אשר עורר עליו גם את זעמם של הדתיים וגם את זעמן של מפלגות מסוימות מהשמאל, ואפילו של אנשים בקרב מפלגתו שלו. אלה טענו שזה מעט מדי, ואלה שזה יותר מדי; אלה חשבו שדרך ההקניה היא מן ההכרח שטחית ומכנית, ואלה טענו שתוכנית הלימודים הזאת אינה עולה בקנה אחד עם מדינה מודרנית. בקיצור, קשה להבין מה פסול אפשר למצוא בגישה

האומרת ש"אילו נשאלתי: 'מהו הערך הראשוני שדורנו היה רוצה להקנות לדור הצעיר', הייתי משיב תודעה יהודית-ישראלית" – אך הרוחות סערו.

כך גם משה: הוא ראה את עיקר תפקידו בהנחלת ערכי תנועת העבודה, בטיפוח חוגי הורים שיסייעו וישתתפו בהעברת הערכים החינוכיים בכלל, וביציקת התוכן הזה למסגרת החינוך הממלכתי. מבחינה זו, בא מינויו בזמן מוצלח: שר חינוך השותף לדעתו על מהות החינוך בישראל, גם של צעירים וגם של מבוגרים, ורגע היסטורי שבו נדרש מאמץ מיוחד לשמר את ערכי תנועת הפועלים עקב המהפך במבנה בית הספר: "התמורות והשינויים במערכת החינוך הממלכתי, לשלביה ולמסגרותיו, מחייבים אותנו לתגובה ולהתאמת פעולותינו שלנו בקצב מזורז ובאופן יסודי למדי. לא אכנס לפרטיה של מסכת כבירה זו..." אמר. לשון אחרת: "התחלנו בפעולה – צנועה עדיין – למען הקמת תנועה רחבה להגברת ערכי החינוך הממלכתי, ברוח הגדרות מטרתו לפי סעיף ב' של החוק".

מאליה נשאלת השאלה – "למה ומדוע צריכה ההסתדרות לטפל בענייני חינוך. ככל אשר השאלה מצלצלת באוזני הנאמנים לערכי העבודה ותנועת העבודה כמהדורה מודרנית של 'מה העבודה הזאת לכם', הרי אין ספק כי השאלה כשלעצמה היא לגיטימית". והוא משיב על שאלתו שלו:

מותר בשלב זה להסתכן בדברים שנשמעים כססמה אידאולוגית מליצית למדי – אבל שכוחם יפה ותוכנם נכון למרות הניסוח המיושן, רחמנא ליצלן: ...ההסתדרות רשאית ואף חייבת להבטיח המשכיותה שלה על ידי הקניית ידע ותודעה לדור הצעיר, ומכאן שעליה לדאוג לתכנים מתאימים של המפעל החינוכי ולשיטות נאותות של מערכת ההשכלה. ואין בדאגה זו משום מגמתיות צרה, מנוגדת לעיקרון החינוכי כביכול... אין לה להסתדרות הצורך והרצון והכוונה לפגוע כמלוא הנימה בחוק חינוך חובה – חינוך ממלכתי...

כרגיל, דיבר אל הנוער בגובה העיניים:

בסמינריונים, בימי העיון ובשיחות שאנו מקיימים עם התלמידים, נמנעים אנו מ"להלעיט" אותם במשנה העיונית של העקרונות הגדולים אשר הונחו ביסודה של תנועת העבודה... אלא שמציגים אנו בפני הנוער את הפרובלמטיקה הקשה והמסובכת של חיינו, מעודדים אותם לוויכוח חופשי, לעימות עם העקרונות הנ"ל ועם המציאות כפי שהיא מצטיירת בפני בני הנוער. שני תנאים בלבד לצורה זו של דיון: (1) לבסס הוויכוח על עובדות ועל נתונים בדוקים, ולא על שמועות, התרשמויות, נאומים ששמענו ומאמרים שקראנו. (2) יושר אינטלקטואלי מרבי, כנות המתווכח לגבי עצמו ולגבי חבריו...

גישה זו מחייבת כנות ופתיחות משני הצדדים, הכרה בחולשות ובמחדלים. כך אפשר לדבר גם על החיוב, לציין את ההישגים ואת הניצחונות, מבלי להיראות כתועמלן מטעם:

לא התאכזבנו ולא התחרטנו על אשר שיתפנו את החברים הצעירים בספקות, בכאבי לב ובטן אשר נאמני תנועת העבודה חשים בשנים אלה מטעמים שונים ובצורות שונות. לא ראינו, לעומת זאת, תוצאות חיוביות כלשהן למאמצים הגדולים לטיפול קוסמטי בתדמיתה של הסתדרות העובדים, ויש שמתעוררת מחשבה אפיקורסית: שמא הדיבורים והמאמצים והניסיונות למען שיפור התדמית הזיקו הרבה יותר מאשר תרמו.

ובאשר לחוגי ההורים שיזם – מטרתם היתה "לקרב את ציבור ההורים לבעיות החינוך, לעורר הבנה למתרחש ולנעשה במוסד החינוכי, לתאם בין השפעתם הטבעית של ההורים ובין עבודתם של המורים והמחנכים, ומעל הכל, ליצור בציבור הרחב את הזיקה לערכים החינוכיים שעליהם מושתת החינוך הממלכתי בישראל". בעיקר חשוב הדבר מפני ש"בתקופת קיבוץ גלויות רבים ההורים הלומדים את 'שפת האם' מפי ילדיהם... אנו חיים בתקופה של 'צער גידול אבות' לא פחות – ואולי הרבה יותר – מאשר צער גידול בנים".

במכתב אל ראובן ברקת, מזכ"ל המפלגה, כמה שנים לאחר קבלת התפקיד, מסכם משה:

אנחנו, חברי המפלגה במרכז לתרבות וחינוך של ההסתדרות, עושים בשטח זה לא מעט... מבלי להפריז בהישגינו, מותר לציין שאנו עומדים בקשר הדוק עם עשרות רבות של ועדי הורים בחמישים יישובים עירוניים, מקיימים חוגי לימוד ועיון להורים, ומעודדים בכל הצורות האפשריות את פועלנו. למעשה, אנו מהווים הגורם הציבורי היחידי העוסק בסוגיה זו ברציפות...

ועוד הוא מפרט:

כפי שסיפרתי לך בשיחתנו אתמול, התגבש בקרב קבוצת מחנכים וחברים קרובים לענייני חינוך הרעיון להקים איגוד או ארגון למען החינוך, אשר מתפקידו לעורר תודעה חינוכית בציבור הרחב, לעודד ולטפח את אחריותם של המורים לייעודם החינוכי, להחדיר ערכי החלוציות והעבודה בבתי הספר לסוגיהם...

גם את הזרם הממלכתי-דתי לא הזניח, וכך כתב לידידה:

ודאי סיפרתי לך שלמרות היותי כופר ובלתי מאמין, ארגנתי סמינר למורים דתיים, והוא פועל תחת חסותי. הסיבה היא בעיקר פוליטית: מאחר שכל כך רבים מחברי ההסתדרות הם דתיים, שיקבלו את המגיע להם במישרין, ללא המונופולין של המפלגות הדתיות על הקדוש ברוך הוא. אבל אני רוצה לנהוג ביושר. אם זה סמינר דתי, שיהיה כזה, ללא צביעות.

בדו"חות שלו למוסדות הוועד הפועל והמפלגה מנה את שלוחות ההסתדרות שפעלו באופן ישיר בשדה החינוך: המחלקה הפדגוגית והמחלקה לפעולה ציבורית בחינוך, שתיהן במסגרת המרכז לתרבות ולחינוך; המחלקה לחינוך מקצועי בוועד הפועל; מחלקת החינוך של מועצת הפועלות; מרכז הנוער העובד והלומד; אגף החינוך החקלאי שבמרכז החקלאי; ומרכז משען. מדובר היה בתקציבים שהסתכמו במאות אלפי לירות ממקורות שונים, וכיסו רשת של עשרות מוסדות חינוך שכללו אלפי ילדים ובני נוער. בחשבון זה לא נכללו הקרן לעידוד ההשכלה העל-יסודית והגבוהה, שעיקר מטרתה היתה לחלק מלגות, שכן תפקידה היה בעיקר סוציאלי, ללא הכוונה חינוכית מיוחדת; ההקצבות לצורכי חינוך של מוסדות משקיים שונים; השירותים שנתנו מועצות הפועלים בשטח זה לחברי ההסתדרות בכל היישובים העירוניים; ובעיקר, הפעולה הענפה למען חינוך מבוגרים ולהכשרה מקצועית של בני הנוער.

בפרק זמן של כמה חודשים בלבד הקים, הדריך והמציא מימון חלקי לשבעים או שמונים חוגי לימוד של הורים בערים שונות, בראש ובראשונה בין עולים חדשים; חילק ספרי לימוד לתלמידים נצרכים בסכום של אלפי לירות; ארגן ימי לימוד על ההסתדרות למען תלמידי תיכון שעמדו על סף בחינות הבגרות, וסמינריונים למורים. כן ארגן סמינריון על ההסתדרות לסטודנטים באוניברסיטה העברית בירושלים, שנמשך כל השנה האקדמית. וכך כתב למשל לבן-גוריון: "הטלתי על חבר שמרכז כעת את בית הספר הטכני שעל יד האוניברסיטה של תל אביב, שיעבד ויערוך תוכנית להקמת בית ספר כוללני תיכון מקצועי בנגב, כפי ששוחחנו בביקורי אצלך".

בדרכו האופיינית, לא היה לגמרי מרוצה מהתוצאות: "...העבודה העקשנית המתמדת מניבה פירות נאים למדי, אלא שאין בזה משום סיפוק מלא, והעיקר שהעבודה, הישגיה ותוצאותיה, יהיה להם ערך אך ורק אם תועבר לשלב גבוה יותר ותכליתי יותר של המשך שיש בו משום חידוש והרחבה". זאת ועוד, "היש ההסתדרותי גדול למדי, אבל רישומו אינו ניכר במידה מספקת בציבור הרחב ואף בחוגי המחנכים ברשויות הממלכתיות והמוניציפליות..."

וללא כל קשר לזה, "יש לי הזדמנות לכתוב עוד קצת בשביל כמה עיתונים, אם כי לא במידה שהייתי רוצה".

לא במידה שהיה רוצה? יש מאמרים למאות מאותה תקופה, אשר הופיעו בביטאוני התנועה, כ"הפועל הצעיר", "מולד", "והדור"; "ב"דבר" פרסם את "דבר היום" שעליו חתם בראשי התיבות

מ"ד; כתב סדרת מאמרים תחת הכותרת "בניין העם" אשר התפרסמו ב"פאלק און ציון", וכן סדרה על "תהליכים בחיי יהדות דרום אמריקה"; השתתף בכתבי עת כגון "מולד", "רבעון לכלכלה", "בתפוצות הגולה", בנוסף לחוברות בודדות שהוציא במסגרת המחלקה. מאמריו הופיעו בתדירות בעיתונות הספרדית והיידית בדרום אמריקה ובעיתונות הלועזית בארץ. הוא מצא זמן לכל אלה בלי להזניח עיסוקים אחרים, כנשיאות ההתאחדות לאמריקה הלטינית והטיפול המאומץ בעולים חדשים.

בסוף 1959 התפטר מוועדת הביצוע של הוועדה לעידוד ההשכלה במחאה על דרכי הפעולה שלה, אך זמן קצר לאחר מכן נבחר כחבר הברית העברית העולמית. בקיצור, מעז יצא משהו מתוק: יותר זמן להגות ולטיפוח נושאים עיוניים. נחמה פורתא.

בשליחות ההסתדרות

בסוף 1960 פנתה המחלקה המדינית של ההסתדרות למשה בבקשה שייסע לדרום אמריקה בשליחות כפולה: להשתתף ב"מכון להשכלה פוליטית" בקוסטה ריקה, וכן לקשור קשרים עם איגודי הפועלים ועם התנועות הדמוקרטיות באזור ולבדוק אפשרות של קשרים הדוקים ורצופים ביניהם ובין ההסתדרות. לאחר קבלת הסכמתו העקרונית קיבלו גם את אישורו של פנחס לבון, מזכ"ל ההסתדרות, והוחלט על שליחות של שלושה חודשים, מסוף אפריל עד סוף יוני 1961. רשימת הארצות היתה מרשימה: חודש בקוסטה ריקה, כדי לקיים בה סדרת הרצאות במכון להכשרה פוליטית, ויתר הזמן בהונדורס, גואטמלה, מקסיקו, פנמה, ונצואלה, קולומביה, אקוודור, פרו ובוליביה. לא הארצות ה"קלאסיות" שלו, שהשאיר בהן כל כך הרבה ידידים וחניכים, שם זכרו אותו כאילו רק אתמול נסע, כי אם "עולם שונה בנוף הטבע ובנוף האדם, בבעיות ובתהליכים, מאשר הכרתי".

הוא התעכב יומיים בניו יורק. נציג ההסתדרות שם, י' אברך, לא נהג לנסוע לשדה התעופה לקבל אורחים מישראל, מפני שלו עשה כך "היתה נחוצה עוד משרה שלמה רק לתפקיד הזה, אבל אותך אבוא לקבל בשדה התעופה ואחלוק לך כל הכבוד המגיע לאשכנזי הספרדי ביותר שישנו בתוכנו". הוא מברך את משה לקראת בואו, ורואה ברכה כפולה בנסיעתו: גם יעשה עבודה חשובה באמריקה הלטינית, גם לא יהיה בישראל בזמן הבחירות, הידד.

הסוף היה שהעבודה החשובה באמריקה הלטינית נעשתה, אבל אבא חזר ארצה בזמן לבחירות, מפני ששינה את כל תוכנית הביקורים וקיצר אותה: לו נענה לדרישות המינימליות של המארחים היה מבלה לפחות חודש בכל ארץ, היינו קרוב לשנה בסך הכל. הוא שהה חודש רק בקוסטה ריקה, וביתר הארצות היה ימים אחדים בלבד.

בקוסטה ריקה קיבלו את האורח בכבוד בלתי רגיל. היתה זו הפעם הראשונה שנציג ההסתדרות ביקר אצלם, והם התייחסו לזאת בכובד ראש. מיד הכתירו אותו בתואר פרופסור, ועשו אותו ליושב ראש ההסתדרות ואף לשר העבודה של ישראל. כל טענותיו של משה שהוא לא זה ולא זה ולא זה לא הועילו. "אני מקווה שלא יסבכו אותי יותר מדי בכל התארים האלה", התלוצץ במכתב למחלקה המדינית, והוסיף ברצינות, "מתחת לנוסח האנקדוטי הזה מתגלה יחס של הערצה ממש לתנועתנו". בכל זאת, התמנה לפרופסור מן המניין באוניברסיטה של קוסטה ריקה. בא רקטור האוניברסיטה של לימה, הפרופ' לואיס אלברטו סנצ'ס, ששהה שם אף הוא בהזמנת האוניברסיטה, התקנא בקוסטה ריקה והזמין את משה לסדרת הרצאות בלימה. "שאלוהים יעזור וייתן כוחות, שאעמוד בכל המצב המשונה הזה", הוא נאנח, ואינו יכול שלא לספר את הסיפור על ד"ר מבשן, שנסע לביקור בבוליביה. לתדהמתו פנו אליו כולם בתואר דוקטור, מנער המעלית במלון ועד למצחצח נעליים ברחוב – אנשים שלא היה להם מושג מי הוא ומה הוא. "מנין אתם יודעים שאני דוקטור", לא התאפק ושאל לבסוף, וקיבל תשובה: "אצלנו כל בן זונה הוא דוקטור!"

המכון להכשרה מדינית היה צינור להשפעה ולהפצת הדמוקרטיה בכל ארצות אמריקה הלטינית, ובעיקר אלה הנתונות במשטר רודני. היה זה זמן קצר אחרי הכרזתו של קסטרו על רפובליקה סוציאליסטית בהשראתן של ברית המועצות וסין, ורק ימים אחדים אחרי כישלון הפלישה האמריקאית לקובה, והרוחות סערו: זעמו גם על קסטרו על שבגד במהפכה הדמוקרטית ומכר את עמו, וגם על הנשיא קנדי על שארגן את הפלישה בשלומיאליות כזו והעז להיכשל. פיגארוס, אחד ממנהיגי המרד, אישיות חשובה דייה כדי שקנדי יקדיש לו פגישה של שעות אחדות בעצם שבוע הפלישה, בא למכון ומסר דו"ח כאוב.

המכון השפיע גם בניקרגואה, בסנטו דומינגו ובפרגוואי, שם התבצרו דיקטטורות מסוג אחר לגמרי. שבעה-עשר מפלגות וארגונים דמוקרטיים בארבע-עשרה ארצות היו מסונפים לו, והוא הכשיר פעילים למנהיגות, הכין אותם לביצוע הרפורמות החברתיות והכלכליות הדרושות ביבשת, ודאג לתת להם תוכן רוחני ורעיוני כנושאי הדמוקרטיה החופשית. אי לכך שימש במה למנהיגי ההווה ולמנהיגים לעתיד. ההנהלה המעשית היתה בידי לואיס אלברטו מונחה, אחד האישים הבולטים במפלגה הדמוקרטית, עיתונאי ידוע, עורך העיתון "קומבטה" ("מאבק") ולימים נשיא הרפובליקה, שאתו קשר משה ידידות שנמשכה שנים אחרי השליחות. בפגישתם הראשונה התייחדו לשיחה ארוכה, שאחד מסעיפיה העיקריים היה ביקור של קבוצת פעילים בישראל – חמישה-עשר צעירים שבהם ראו את עתיד החיים הפוליטיים ביבשת.

עוד אחד מפעילי המכון היה הכומר נונייס, שלימים התמנה לשגריר בישראל. עם הגיעו שלח למשה הזמנה – דלת השגרירות בירושלים פתוחה לפניו תמיד, ועל האש מתבשל סיר מרק בשבילו. אבא הבטיח לבוא, אך בימים ההם כבר היה חולה מאוד, ולא יכול היה לקיים את הקשר כפי שהיה רוצה. נונייס ביקר אצל אבא בבית, אך אבא לא הגיע לשגרירות.

הוא פעל לא רק במסגרת האוניברסיטה ואיגודי הפועלים. "לפני שעה קלה באו אלי שתי יהודיות... לבקש שארצה בפני אגודה לאחוה יהודית-נוצרית, שרובה כמרים, נזירות ועוד השד יודע מה". גם הקהילה היהודית נהרה לאולם המרכז הציוני לקבל את פני האורח ולשמוע דרישת שלום חיה מהארץ.

"הנציג הנווד של הוועד הפועל" זכה בכל מקום לשיתוף פעולה מלא מטעם הנציגויות הדיפלומטיות של המדינה, בין היתר משום שראו בשליחות זו סיוע חשוב לקיום קשרים ולהפצת דבר ישראל בין חוגים וגורמים שאִתם קשה לשירות הדיפלומטי לקיים מגע קרוב מדי, מטעמי נוהג או משום הגוון הפוליטי של המשטר הקיים.

גם השבוע במקסיקו היה מלא וגדוש. "המקומיים טוענים כי המקסיקנים רגישים מאוד ל'התערבות' זרה ומסתייגים מהפגנת קשר הדוק עם גורם חיצוני כלשהו. זו הפעם הראשונה שהם מגלים יחס כזה, באופן פומבי ורשמי, כפי שגילו לנציג ההסתדרות... האפשרויות הן עצומות, הרבה יותר מאשר בצינורות דיפלומטיים רגילים". את משה קיבלו המזכיר הכללי של הקונפדרציה

של העובדים המקסיקנים, יושב ראש המפלגה השלטת וארגון עורכי המדורים לענייני עבודה בעיתונים. נערכו עמו ראיונות בטלוויזיה (שהיתה אז בחיתוליה), ברדיו ובעיתונות, הופעות פומביות וכו'.

בהונדורס היה יומיים. המארח היה שר המשק והכלכלה. הרצאתו של משה התקיימה באוניברסיטה, והיתה פגישה עם ראשי הקונפדרציה של האיגודים המקצועיים. "יהודים – עשר-שתיים-עשרה משפחות. לא נפגשים ביניהם אלא בראש השנה וביום הכיפורים".
ולאחר מכן –

מהונדורס ואילך השתבשו הדרכים, התארכים והתוכניות: מזג האוויר בכל אמריקה המרכזית היה כזה שטסתי הלוך וחזור מעל לכל המצר העצום (עד לעיר יוקטן שבמקסיקו!) ובזכותי שלושה ימים על מנת להגיע לוונצואלה... אין לך נמל תעופה במרכז אמריקה, כולל ברנקילה שבקולומביה, שלא טסנו אליו, מעליו וממנו; הכל בגלל מזג האוויר שלא אפשר נחיתות בתחנות שהייתי זקוק להן. הייתי יום ועוד לילה בפנמה, לנתי לילה בקורסאו ההולנדית...

קבלת פנים מפוארת ציפתה לו בשדה התעופה בקראקס, עם טלוויזיה, עיתונות, משלחת מהקהילה, משלחת מהקונפדרציה של איגודי הפועלים, ציר ישראל, וכו', אבל בשעה שעמדו כולם והמתינו, חג האורח הנכבד בשמים. דווקא ונצואלה היתה יעד חשוב: המפלגה השלטת ("אקסיון דמוקרטיקה") והאיגודים המקצועיים אהדו את ישראל, אבל "יש נפט (רק שלושה מיליון חביות ליום...) ויש תיאום עם הארצות הערביות, ומגע עם נאצר, ולפני ימים מספר הגיע השגריר החדש של קע"מ, ומכינים ביקור של נאצר, וכו'" – והיתה חשיבות רבה לנצל את ביקור האורח שבא בשם האיגודים המקצועיים הישראליים ולתת לו פרסום ככל האפשר. השליחות הוכתרה בהצלחה, אפילו לפי קנה המידה המחמיר של משה.

אמנם מזמן לא היתה לי הרגשה של מילוי שליחות תנועתית כה חשובה... הרבה יותר חשובה היא העובדה שארגוני הפועלים והמפלגות הדמוקרטיות מצפים מאתנו לעזרה ולהדרכה במידה שלא פיללתי. ונדמה לי שזו השעה המתאימה ביותר, דווקא משום שהתסיסה גוברת והולכת, וברוב הארצות עומדים בפני מפנה רציני. ישנה תחרות דרמטית עם הזמן: אם יספיקו השלטונות המתקדמים במקסיקו, בהונדורס, בוונצואלה ובבוליביה לפתור חלק הבעיות והמשימות, ו"גאלו" את אמריקה הלטינית. אם יפגרו יותר מדי, תהיינה מרידות, רובן עקרות.

בינתיים מודיע לו משה שרת שבועידה הארצית של קרן קיימת לישראל וקרן היסוד נבחר למועצה של הוועד הארצי המאוחד של הקרנות הלאומיות בישראל. "מובטחני שתהיה נאמן

לתפקידך ותעשה כמיטב יכולתך לסייע בידינו להעמיק את התודעה הציונית בקרב הציבור בישראל ולהאדיר את מידת התנדבותו למען קליטת העולים ובניין הארץ".

אך אחרי כל ההצלחות, הנאומים, ההרצאות, ההופעות, הפגישות עם אישים רמי מעלה, היה עצוב על הנשמה, והחדר במלון היה ריק כפל כפליים. הגעגועים הטרידו במיוחד מפני שהפעם השאיר מאחוריו משפחה מוגדלת – בכור נכדיו, בני רון, נולד לא מכבר. הוא כתב לו מכתבים כפי שכותבים למבוגר, מלאי פרטים על פעילותו והרהורי לבו. ידיעותיו של רוני בקריאה היו עדיין מוגבלות למדי – תינוק בעריסתו – על כן הייתי קוראת בפניו את המכתבים בתוספת דברי הסבר משלי. רוני היה מאזין בכובד ראש ופורץ בבכי מר – לא ברור אם מפני הזדהות עם גורל המוני העובדים באמריקה הלטינית או מפני שהיה רעב. ייתכן שהאפשרות השנייה היא הנכונה, מפני שכל אימת שלא נזהרתי וניתנה לו הזדמנות, היה תופס את המכתבים, לועס אותם בחניכיים החשופות שלו, וכולע אותם לתיאבון.

בשליחות הסוכנות היהודית

תחילת שנות השישים היתה תקופה קשה לארגנטינה. לחוסר היציבות הפוליטית, שלה הסכין העם זה שנים, התווספו קשיים כלכליים ותסיסה חברתית. וכרגיל, התבטא הדבר בין היתר בעליית התופעות האנטישמיות. וכך תיאר משה את הדברים:

החרפת המשבר הכלכלי והפוליטי מולידה גרעינים פשיסטיים לגמרי ולמחצה. חסידי פרנקו ופליטי הנאצים מגרמניה והפשיסטים מאיטליה, חוגים ממורמרים ומתוסכלים מקרב הפלוטוקרטיה ה"אריסטוקרטית" לשעבר, ואין צורך לומר סיגים שמעל ליורה הרוחת וגועשת של דלת העם... מובן שגרעינים וקבוצות וחוגים אלה הם אנטישמיים, וכי השגרירויות הערביות ובראשן המשרד של הליגה הערבית ששים להעמיד לרשות נאמני האומה הארגנטינאית כסף רב ואמצעים "טכניים" כדי הצורך. בראש התסיסה הפשיסטית-אנטישמית עומד ארגון "טקוארה", אשר יוצא לרחוב בהפגנות – התנגשויות אלימות בבואנוס איירס ובמונטווידאו.

טקוארה – שם אינדיאני של פרח הגדל בפּמפּס, שעליו נקרא גם מקום שבו התחולל קרב מהולל. את השם הרומנטי הזה נטל לעצמו ארגון לאומני קיצוני, שבין היתר חרת על דגלו אנטישמיות קיצונית – אנטישמיות במהדורה הקלאסית: לא רק כתובות נאצה על הקירות וחילול בתי כנסת ובתי עלמין, כי אם חטיפת אנשים, עינויים ורציחתם; צעירה יהודייה שעל חזה חרתו צלב קרס, סטודנטים שנעלמו ולא נודעו עקבותיהם. וכרגיל בעתות משבר, החלו היהודים להושיט את ידם למקל הנדודים. שוב נוכחו לדעת – כאילו היו זקוקים להוכחות נוספות – מה רעוע מצבם, מה מושרשת האנטישמיות בעם ובממשל, אם כי באופן רשמי הכחישו זאת השלטונות. גיששו למצוא דרך, מי לארצות הברית, מי לאירופה ומי לישראל. את העלייה הצפויה הזאת היה צריך לארגן, ובאופן טבעי הופנו העיניים למשה קיטרון, אשר כל השנים המשיך להיות מעורב בחיים הפוליטיים והחברתיים של ארגנטינה בכלל, ולא כל שכן של הקהילה היהודית בה.

ב-5 בספטמבר 1962 כתב לו משה שרת: "בשם הנהלת הסוכנות היהודית הנני להזמין לקבל עליך, נוסף על התפקיד של נציג מחלקת העלייה בארגנטינה, גם את כהונת ראש נציגות הסוכנות היהודית באותה ארץ – כהונה שלא היתה קיימת עד כה". באותו יום הוא פונה גם אל אהרון בקר, מזכ"ל ההסתדרות:

...השליחות המוצעת למשה קיטרון היא לתקופה של שנתיים, בתפקיד כפול: ראש נציגות הסוכנות היהודית ושליח מרכזי של מחלקת העלייה באותה ארץ. שני שיקולים מכריעים הצטרפו לבחירתנו במשה קיטרון לכהונה זו: ערעור מעמדה של יהדות ארגנטינה, הפותח

סיכויים לעליית רבים מתוכה לארץ, והתאמתו המיוחדת של קיטרון לתפקיד המוצע עקב קרבתו הנפשית המובהקת ליהדות הארגנטינאית, התמצאותו בנסיבות חייה ובהלכי רוחה והסמכות האישית שהוא נהנה ממנה ביחסיו עם כל החוגים והמוסדות שבתוכה. אנו מפצירים בוועד הפועל לראות את השליחות הזאת כעניין שהזמן גרמו. יתרום נא הוועד הפועל את תרומתו, על ידי שחרורו של משה קיטרון לתקופה המוצעת, לפתרון הבעיות אשר המצב החדש שנוצר בארגנטינה מעמיד בפניהם את מדינת ישראל והתנועה הציונית כאחד.

מבחינתו של משה באה ההזמנה בזמן לא נוח. לא מכבר חזר משליחות של חודשים אחדים. הוא לא שש לצאת שוב, ועוד לשנתיים; הוא חשש שמא זה יפגע בעבודתו השוטפת ובפעולתו הציבורית בכלל.

והאמת היא שהוא אינו בקו הבריאות. הוא אינו מודה בכך וכרגיל משתדל להתעלם ממכאובים, אך לעתים קרובות הוא חש בסימפטומים של שפעת לכאורה – חום, שיעול, כאב בכל חלקי הגוף. הסרטן אשר בסוף הכריע אותו מתחיל לקנן בו ולתת את אותותיו. ואנחנו לא ידענו, ולא חשדנו בשום דבר. חשבנו שהוא נחלש, או עייף – קורה לבן אדם.

אף אמא לא היתה מרוצה מהרעיון, מתוך דאגה לשלומו ובריאותו. היא ראתה שהוא משתדל להסתיר את מצבו הבריאותי, גם ידעה היטב שהוא וורקוהוליק, וששום דבר לא יעזור: ככל שעבד קשה בארץ, בעת שליחות נטה לקחת על עצמו מעמסה בלתי אנושית ממש. לבסוף החליטה לסיים את שנת ההוראה ולהצטרף אליו בחופשת הקיץ – הלוא הוא החורף בארגנטינה – כדי להיות לידו. שנה אחת בלבד, הוא מחליט לבסוף. שנתיים זה הרבה יותר מדי. בשנה אפשר להספיק לא מעט. אחותי היתה לקראת סוף שירותה בנה"ל, אני הייתי עם בעלי ובני בשנת השתלמות באירופה, ואמא תבקר אצלנו ביקור קצר בדרכה לבואנוס איירס או בדרך חזרה. כך תוקל עלינו במקצת היעדרותו הממושכת של אבא.

28 בספטמבר 1962: אבא מודה לשרת ולשאר החברים בהנהלה הציונית על האמון שנתנו בו. אמנם ידועים ונהירים לו אישיה, חייה ובעיותיה של יהדות זו, אבל אין ספק כי המצב שמתהווה לאחרונה דורש מאמצים מרובים, אורך רוח ומהירות תגובה כאחד, ויצירת יחסים הולמים עם כל הגורמים היהודיים והלא יהודיים הבאים בחשבון. משום טעמים משפחתיים ובשל עבודתו בוועד הפועל של ההסתדרות הוא מבקש לתקן את המינוי, באופן שהשחרור מהעבודה בהסתדרות יהיה בגבולות שנה אחת ולא שנתיים.

בקשתו מתקבלת, והדברים מתחילים להתגלגל במהירות. מזכיר ההסתדרות, אהרון בקר, מודיע לו שהוא "נענה לפנייתו של יו"ר הנהלת הסוכנות, חברנו משה שרת, בקשר לשחרורו לתקופת חצי

שנה עד שנה, למען יוכל למלא תפקיד אחראי שהוטל עליו על ידי הנהלת הסוכנות בקשר לעליית יהודי ארגנטינה".
שרת מגדיר ביתר פירוט:

תפקידיך כראש הנציגות יהיו: כלפי חוץ – ייצוג הסוכנות היהודית בפני גורמים אחרים בארגנטינה, בכלל זה הפדרציה הציונית, המוסדות המרכזיים של היהדות הארגנטינאית, שגרירות ישראל בבואנוס איירס, ובמקרה הצורך – השלטונות הארגנטינאיים; כלפי פנים – ריכוזן ותיאומן של פעולות שליחי המחלקות של הסוכנות היהודית בארגנטינה והפיקוח עליהן... ענייני יהדות ארגנטינה נהירים לך היטב. כן ידועות לך התמורות שחלו בסיכוייה של יהדות זו לקראת העתיד ובהלכי רוחה כיום... כשליח מחלקת העלייה תהיה ממילא שקוע ראשך ורובך בסוגיה הזאת. אבל גם כראש הנציגות מן הדין כי תציב את עניין העלייה במרכז מעייניך ופעולותיך. עם זה חזקה עליך כי תיתן דעתך במלוא הצורך על הגברת החינוך העברי, הפעולה החינוכית בקרב הדור הצעיר, העמקת התודעה הציונית ברחבי היישוב היהודי, הרמת קרן ההסתדרות הציונית בחייו, הידוק קשרי איגוד הקהילות הארגנטינאית עם הסוכנות היהודית והבטחת מלוא שיתוף הפעולה בין נציגות הסוכנות ובין שגרירות ישראל.

אבא העביר את תפקידו בארץ לידיים נאמנות, ושוב ארז את המזוודות. עם הגיעו, וכאשר תמה השמחה הראשונית של המפגש המחודש עם ראשי הקהילה והתנועה, כאשר הסתיימו טקסי קבלת הפנים והארוחות החגיגיות, נוכח שהוא ניצב בפני בעיות מהותיות וקשיים טכניים טורדניים. משרדי הסוכנות לא התאימו; הם היו ממוקמים בדירה ישנה ורעועה, הבלטות יצאו ממקומן ובלטו החוצה, דלתות המשרדים לא נסגרו, הצבע התקלף, כל הסביבה עשתה רושם מדכא ומוזנח. החום והלחות של בואנוס איירס בעיצומו של קיץ, אשר באופן מסורתי משתקים כל פעילות ציבורית ובעצם כל פעילות שהיא – זכורה הלצתו של משה טוב, שבקיץ יוצאת התנועה הציונית לפגרה – היו ללא נשוא. תורים של יהודים המבקשים לקבל אינפורמציה ועזרה השתרכו בפרוזדורים. אנשים מצטופפים, נדחקים, מזיעים ומקללים – האם כך מתחילים בחיים חדשים?

משה נזכר במרתף האפל והטחוב של אז'קוצ'ו, אשר שימש פעם מעון לתנועת דרור. איש לא התאונן אז על התנאים – איש אף לא נתן דעתו לכך. אבל הזמנים השתנו, קהל היעד שונה – אלה אינם חלוצים צעירים הפונים לקיבוצים, כי אם בעיקר בני המעמד הבינוני, מפונקים ולא במעט עייפים. ככה אי אפשר לטפל בהם ולמשוך אותם. משימה ראשונה אפוא – למצוא משכן ראוי ולהתמקם בו.

משימה שנייה, לא פחות חשובה – לארגן את העלייה בלי למשוך יותר מדי את תשומת לב השלטונות ובלי לנקר עיניים. "הסתת" אזרחים ארגנטינאים לעזוב את הארץ עדיין נחשבה למעשה אנטי פטריוטי ובלתי חוקי. עד כדי כך ששקלו אם לפזר את העולים באוניות שונות, טיפין-טיפין, שלא תיווצרנה קבוצות גדולות ובולטות מדי, או להפך, לשכור אונייה מיוחדת של הסוכנות להעברתם. "אם יגיעו ממדי העלייה לשיעור המקווה, יהיה צורך לנהוג בזהירות רבה".
ובינתיים הוא כותב לבצלאל שחר ממחלקת התרבות של הוועד הפועל דברים הנקראים כאילו נאמרו היום:

ראוי שתאמץ דמיוןך ותשווה לעיניך מדינה עצומה שאיבדה כל מצפן פוליטי, כלכלי ומוסרי, ואפילו המשברים שבה חסרים היגיון של משבר. ובמדינה הזאת כחצי מיליון יהודים, אשר הנתונים הסוציולוגיים של בורוכוב מתאמתים בה אימות מדויק להפליא, והזעם המוסרי של סירקין מתבקש פה בכל הלהט, והמבוכה גדולה וגדלה; יש רצון לעלייה – ויש פחד מפניה; יש דור צעיר המחפש דרך "צוריק צו זיך" [חזרה אל עצמו], והמתמרד נגד המסגרות הקיימות; יש קבוצת מנהיגים חשובה וראויה לתפקידה – וגבאות רבה ועסקנות משוויצה. תוסיף לדייסה הזאת את התלות בסידורים טכניים ומנגנוניים על מנת שתיעשה פעולה לשמה; את הרגישות של אנשים שמא בא מישהו "להשתלט" עליהם ולהנמיך קומתם התמירה.

ואל משה שרת:

חשבתי פעם שאני מתמצא בענייני ארגנטינה, אבל למשבר הכלכלי הנוכחי גילויים כה תמוהים שאינני מוצא בהם את ידי ורגלי. הדעה הכללית היא שהמשבר הזה אינו מתקרב לקצו, אלא להפך, יחמיר וילך. ההתפרצויות האנטישמיות שככו, אבל הפגיעות וההתנגשויות הזעירות אינן פוסקות. על רקע זה פועלת התנועה הציונית ומתפתח תהליך העלייה. קניתי בית להסתדרות הציונית ולסוכנות. אני תקווה שנוכל להיכנס בו בעוד חודש וחצי ונוכל לסדר את העבודה בצורה פונקציונלית – ואל יהיה הדבר קל בעיניך. החלטנו על הגדלה מסוימת וזהירה של המנגנון ועל קביעת התפקידים, אבל כל זה יושלם רק עם ההעברה לדירה החדשה.

בינואר 1963, חודשיים לאחר תחילת העבודה, הוא כותב לשרת:

בשטח העלייה טרם אתקדם הרבה, כלומר הטיפול בעולים ממשך, אנו מתחילים "להניע" את ערי השדה וגושים שונים בציבור היהודי הגדול שבבואנוס איירס, והעלייה נמשכת. אבל

הראורגניזציה של המנגנון והנוהל אינה מתקדמת... רשומים להפלגה עד סוף מאי כ-1,600 איש. בוודאי נצטרך ביולי-אוגוסט שוב לאוניות מיוחדות, אלא שצריך לתכנן את הדבר מראש ובזהירות מסוימת. חלק מאישי הציבור המקומי קובלים על עניין "פלמיניה", אונייה מיוחדת, שבאה במיוחד "להוציא יהודים" מכאן (ורובם ילידי ארגנטינה, שהחוק אינו מרשה כלל לבטל ולהמיר אזרחותם), העלולה לעורר פירושים ותגובות בלתי נעימות בהחלט. הסברתי לאנשים אלה כי עליהם להתרגל לעובדת עלייה גדולה למדי, ואין להסתיר את הזרם. אבל כשמבקשים לפזר את העולים באוניות שונות, או לפחות להסיע אותם באוניות ההולכות בקווים רגילים בין בואנוס איירס לאירופה, עלינו להתחשב בדרישה זו, לאור המצב הפוליטי. הוכרז פה על בחירות כלליות ביוני 1963. רוב האוכלוסייה אינו מאמין שיגיעו לקיים את הבחירות. הניחויים שהמשבר "ייפתר" על ידי דיקטטורה רווחים וגוברים, והקהל מקבל אותם באדישות ואפילו בהרגשה "סוף-סוף נדע איפה אנחנו בעולם". אם זה יקרה, אין ספק שיציף אותנו גל של מועמדים לעלייה, אבל הממשלה תנקוט אמצעים שונים שיכבידו למעשה על עלייה כבדה ורצינית.

תחילת אפריל, לז' שרגאי, חבר הנהלת הסוכנות היהודית:

עברנו בימים אלה לדירה החדשה, ואני תקווה שהתנאים החדשים יאפשרו שירות טוב יותר (ומהיר יותר) לעניין הגדול. היה פה, כידוע, ניסיון הפיכה צבאית. לא אכנס לפרטים שאינם מעניינינו הישיר. בשבילנו קובעת העובדה שניצחון הממשלה החוקית-כביכול לא פתר שום שאלה ולא קידם את הארץ הזו לקראת פתרון בעיותיה וחיסול המשבר הממושך והמורכב. המבוכה, חוסר האמון וחוסר הביטחון בעינים עומדים, אף מעמיקים. נראה הדבר שיתאמתו הניחויים והחישובים אשר העליתי בסקירתי ובמכתבים השונים: לפי כל הנתונים, יש לצפות להגברת גל העלייה מארגנטינה.

הנתונים על העלייה וההרשמה בשלושת החודשים הראשונים של 1963 אינם משנים את התמונה שניסיתי לתאר בסקירה, כפי שתראה בנספח, ברם מתקבל על הדעת שעם החרפת המשבר תחול תזווה בסקטור הבעייתי ביותר של היישוב הזה, כלומר בקרב המעמד הבינוני: יהיו לא מעט יהודים אשר יתייאשו מהתקווה לחסל את רכושם בתנאים טובים יותר, ויחליטו לעלות "כפי שהם", עם המעט או המרובה שיצליחו להציל, ואלו מבין אלה אשר עדיין יש להם רכוש של ממש ועסקיהם אינם סובלים כל כך מהמשבר, ייתכן שחלק יחליטו להוציא מה שאפשר וכל עוד אפשר – ויזונו.

שוב צצה בעיית שער החליפין:

בעיית חיסול הרכוש היא הבעיה הרצינית ביותר... הבית או העסק שחשבו למכור, אין כל אפשרות למכור אותו בשעה זו. ישנם מעטים שרוצים למסור את הרכוש לקרובים וידידים שימכרו אותו בבוא הזמן, ובינתיים רוצים לעלות ומבקשים מאתנו דמי נסיעה. ואמנם אין להם, פשוטו כמשמעו, כדי מימון הנסיעה. אבל אלה, כאמור, מעטים. הרוב נשאר "תקוע" ואינו ממשיך בהכנות ממשיות לעלייה. זאת היא הבעיה הגדולה של המעמד הבינוני בארגנטינה ובאורוגוואי. הכרחי למצוא פתרון לשאלה זו. ומוטב שנעשה זאת במאורגן ובאופן אחראי.

עוד הם מתכתבים, ומשה שרת מחליט לצאת לסיבוב בדרום אמריקה. משה שש לביקור, ומתכנן לנצל אותו במידת האפשר. שרת אל אבא, סוף פברואר 1963: "...התפלצתי בראותי את התוכנית המוצעת ובה חמישה פריטים ליום, כגון: כל הבוקר ביקורים בבתי ספר, ארוחות צהריים עם קבוצת תורמים (ז"א נאום!) בשש בערב קבלת פנים חגיגית (שוב נאום!) ובתשע אספה פומבית (ז"א נאום של שעה!)... תוכנית כזו פירושה קשר גלוי להמיתני והיא מוכרחה להביא לידי התפוצצות..."

אבא מושך כתפיים. שרת אולי מתבדח, אבל בכל זאת – מה הם חמישה אירועים ליום? יום עבודה רגיל. ושרת ממשיך, בנימה רצינית יותר: "כבר הודעתי לך כי לא אשתתף בשום מסיבת עיתונאים. זהו כלל בל יעבור הנקוט בידי מאז התפטרתי מהממשלה... הסיבה פשוטה: אחת היא מה שאומר מצדי באוזני העיתונאים, הם יציגו לי שאלות בענייני מדיניות חוץ של ישראל – נושא שאני נשמר לנפשי מלגעת בו בפומבי".

במכתב המיני שנתן לו שרת הודגש הצורך בשיתוף פעולה הדוק עם השגרירות. זה היה מובן מאליו; גם בשליחויות הקודמות שלו נעזר משה בשגרירויות ישראל במקומות השונים, ותמיד מצא אוזן קשבת ויד מושטת. הפעם היה שיתוף הפעולה בין השגרירות ובין שליח הסוכנות לענייני עלייה הדוק במיוחד. כשגריר בארגנטינה כיהן יוסף אבידר, ידיד משכבר הימים; אשתו של אבידר היתה סופרת הילדים הידועה ימימה צ'רנוביץ, אחותו של יעקב צור, השגריר לשעבר וידיד עוד יותר ותיק וקרוב. יחד עם הרעיוות בילו זמן רב לא רק בעשייה ציונית, אלא גם בשיחות נפש ושיחות סתם.

אף הטיפול בענייני חינוך ונוער נכלל בהגדרת התפקיד והסמכויות, וגם זה היה מובן מאליו. פגישות, כנסים ציבוריים, שיחות אישיות – המגע עם הנוער היה כתמיד החלק הנעים ביותר בשליחותו, ובהחלט לא משני. ועל רקע זה, בבואנוס איירס ובארגנטינה בכלל, חזר אליו ביתר שאת זיכרון שנות פעילותו בדרור ובמפלגה.

אמצע אפריל: "מבצאל שחר למשה קיטרון אשר על אמריקה הלטינית, שלום וברכה. היתה התרגשות בקשר להעלאת עצמותיו של דב בורוכוב. ואתה, פועל-ציוניק ללא תקווה שכמותך, בוודאי התרגשת ממרחקים".

אכן הוא מתרגש, ומהרהר, ועושה הקבלה בין תורתו של בורוכוב למצב הנוכחי:

המציאות שבה חי ופעל בורוכוב אוכלה בלהבות שתי מלחמות עולם, בסערת מהפכות ובכבשני השואה. הנגידיים והפרנסים, מנהיגי המפלגות והאינטליגנציה האנטי ציונית במזרח אירופה, שנגדם לחם בורוכוב בזמנים ההם, נגדעו והושמדו, ואילו ממשיכיהם ביבשת אמריקה וביתר המרכזים היהודיים של הגולה הם כה שונים ורחוקים מקודמיהם!

קרה לבורוכוב מה שקורה בהיסטוריה לעתים נדירות, אבל קורה: רעיונו ניצח לגמרי, ניצחון מוחלט ומזהיר, ומשום כך – כאילו משום כך – עזבו אותו... יש אצלנו רבים מאוד במדינה אשר מצהירים הצהרה נלהבת שהם אנטי מרקסיסטים ואנטי בורוכוביסטים. תשמעו מה הם אומרים ותראו מה הם עושים – הרי זה בורוכוביזם צרוף! – גורל משונה! ...בזמנו של בורוכוב הרבו לדבר על "לומפן פרולטריאט" ואצלנו יש בעיה של "לומפן בורגנות", שמתחילה ממוכרי הצעצועים על המדרכות על יד התחנה המרכזית בתל אביב ועד למקימי מפעלים באשראי ממלכתי ללא פרוטה משלהם, ועד לחוגים מסוימים בשורות ההסתדרות ובשורות מפלגות הפועלים בארץ אשר מבחינה חברתית ורוחנית שייכים ל"לומפן בורגנות" בתוך מעמד הפועלים.

...אמרנו: הסוציולוגיה היהודית החדישה אימצה לה תורת בורוכוב בדבר תהליכי ההגירה היהודית, פיזור והתרכזותה, הפרודוקטיביזציה והדפרולטריזציה שבה... מקובלת פחות, אם כי מטרידה יותר, היא הנחת יסוד אחרת במשנתו של בורוכוב: הכורח ההיסטורי בפתרון ציוני של הבעיה היהודית. אכן המצוקה היהודית שונה בתכלית בימינו מזו שידענו לפני חמישים-שישים שנה. היא חברתית-רוחנית יותר מאשר כלכלית-חומרית, וכלכלית יותר מאשר פוליטית. לאור מצבם של היהודים בפזורה של ימינו, קשה לדבר על דלת העם הנמקה בעונייה. אולם המבנה הסוציולוגי של העם נשאר אנורמלי, וכושר השתלבותו ברקמת החיים של הסביבה (כל הרקמה, ולא קטעים מסוימים בלבד) לא גדל כלל, אלא פחת במובנים רבים...

פרק מיוחד במינו בשליחות זו, אשר לא חשבו עליו בהגדרת התפקיד, היה הידוק הקשרים בין ההסתדרות לתנועה הקואופרטיבית בדרום אמריקה. משה השתתף בכנסים בכל רחבי היבשת, נפגש עם אישים בולטים, הרצה וכתב. אמצע אפריל, ליהודית שמחונית:

העלייה הארגוניאית, שאתם מתחילים לראות ולהרגיש בארץ, איננה חלילה פרי עבודתי כי אם תוצאת המצב המסובך השורר פה, אבל מאליו מובן שהעבודה רבה ומייגעת, ואינני יכול להתפנות לפעולות שונות שאני מעוניין בהן... אולם חייב אני לפחות דו"ח קצר על מילוי השליחות שהוטלה עלי בשם הסתדרות העובדים, לייצגה בוועידה הארצית של הקואופרטיבים היצרניים בארגונינה. יומיים לפני מועד הוועידה פרצה מרידה צבאית, היו קרבות והתנגשויות, ועל כולם מבוכה רבה באוכלוסייה. והיה ספק אם יקיימו אמנם את הכנס, מה גם שנועד לעיר קורדובה, אשר "הפעילות המהפכנית" היתה מורגשת בה באופן מיוחד. למרות הכל, הוועידה התקיימה כמתוכנן – פרט לכמה שינויים טכניים – ועלי לציין שהרושם היה הרבה יותר רציני מאשר פיללתי... נתקבלתי יפה, וכרגיל סובבו אותי כל הזמן אנשים שונים שביקשו אינפורמציה על הישגי הקואופרציה בישראל, כולם באנחה עמוקה: אתם השגתם הרבה יותר מאשר אנחנו מעזים לשאוף במצבנו הנוכחי.

מאי 1963: "...באשר לוועידה עצמה: הצירים המוסמכים היו שרי העבודה של עשרים הרפובליקות של היבשת... על ידם, משלחות שכללו מומחים ויועצים, ובתור משקיפים, שורה של ארגונים בין-לאומיים ואזוריים ומשקיפים אורחים".

ביוני הרצה בפני מנהיגי התנועה הקואופרטיבית בארגונינה. ועוד באותו חודש: "בעקבות הרצאה במכון לחינוך לקואופרציה בפקולטה לכלכלה של האוניברסיטה בלה פלטה, התגבשה בקרב ראשי התנועה הקואופרטיבית הנכונות להקים גוף קבוע לחילופי אינפורמציה, ביקורים ושיתוף פעולה עם ההסתדרות". יולי, במכתב מאת זאב לוין, ראש המחלקה המדינית של ההסתדרות: "בהרגשה של סיפוק רב והערכה נאמנה קראנו במכתבך מיום 28 ביוני על הקמת הוועדה לקואופרציה ארגונינה-ישראל. אנו מייחסים חשיבות רבה להקמת מסגרת זו, וצופים לקראת חיזוק מעמדנו בארגונינה..."

כשאמא הגיעה עבר להתגורר אתה במלון דירות קטן, ביחידה של שני חדרים מצוידת בשירותים ובמטבחון. אמא בישלה, אך היתה פטורה משאר עבודות הבית, ופעם ראשונה אחרי הרבה שנים היו עתותיה בידיה. היא נהנתה מכל רגע: נפגשה עם חברות שלא ראתה למעלה מעשר שנים, עם בני המשפחה שעדיין נותרו שם, ביקרה בסמינריון למורים ובבתי הספר שלימדה בהם, והיתה פעילה בארגוני הנשים הציוניות למיניהם ובמפלגה בפרט. מכתביה היו גדושים תיאורים על סדר היום העמוס שלה ועל האנשים שנפגשה עמם.

בקשתו של אבא לחזור לדיוני הוועד הפועל הציוני נדחת בנימוק שזה עלול לפגוע בשליחות, אבל במידה רבה בהשפעתו מתקבלת בו החלטה בדבר הקמת רשות עליונה לעליית יהודי המערב. מדווחים לו מהארץ ש"דולצ'ין מנסה לרכז את הטיפול בעלייה מהמערב במחלקה הכלכלית – מאמצים שאין חברינו לוקחים ברצינות, כי זה מבוסס על שיקולים מפלגתיים גרידא".

בין כה וכה התקרבה שנת השליחות לקצה, ואבא החל בהכנות למסור את התפקיד. אך לא בקלות כזו התגלגלו העניינים.
מאיר ארגוב, אוגוסט 1963:

אשר לסיום עבודתך (השליחות) אחשוב זאת כפגיעה קשה בעבודה המבורכת שעשית, וזו דעת כל החברים, ואנו שוב נאבד איש אשר בתוקף תפקידו ובמילוי חובותיו היה ער לבעיות המפלגה והתנועה בלי כל סתירה בשליחות הרשמית. ומי כמוך יודע שעל קונטיננט זה שאתה נמצא בו אנו בונים תקוות ציוניות גדולות. ולכן במה שרק אוכל להפריע ולעכב את שובך – אעשה הכל כדי לעכב.

משה משיב:

כל המצב במשפחה דורש היותי במקום, ואין זו שאלה של משא ומתן והתדיינות עם אשתי, כפי שקורה לפעמים לגבי מועמדים לשליחות, שכן היא ליוותה אותי תמיד בכל פעולתי ושירותי את התנועה, ואין מדובר במבצע שכנוע לגביה. "חטאתי" לא פעם נגד חובתי למשפחה, מתוך הכרה ברורה ובידיעתה. הפעם נראה לי שעלי לקיים במידת האפשרות גם חובה זו.

אבא לא הרבה להזכיר את החובות למשפחה בהקשר של עבודתו. אך נוסף על כך:

יש גם סיבות אחרות. קיבלתי חופשה מהוועד הפועל לשנה... עבודתי ותפקידי (בלשון רבים) חולקו בין שלושה-ארבעה חברים באופן זמני בלבד. אם לא אחזור כעת, מן הדין שאבקש שיקבעו מחליף קבוע. עבודה זו – בשטח החינוך מטעם ההסתדרות – מעניינת אותי, סבורני שיש בה משום תרומה בלתי מבוטלת למלחמתנו הקשה נגד הפגעים החברתיים והרוחניים אשר פשו ביישוב, וכל עוד אראה אפשרות לעשות בשטח זה משהו יעיל, ברצוני להמשיך בה. ...אגיד ללא יומרה אך גם ללא עניוות מופרזת: השגתי השנה לא מעט באשר לתיאום וריכוז ענייני העלייה, העמדת העניין במרכז פעולתה של ההסתדרות הציונית, והפכתי את השליחים לצוות שאיננו מלוכד עדיין כפי שרציתי, אבל נענה לשיטות ולנוסח פעולה של צוות אחיד... קיבלתי את השליחות מתוך אחריות מוסרית כלפי העלייה הארגוניאית והדרום אמריקאית. כעת, הנני מרגיש חובה לטפל בעניינים אלה דווקא בארץ.

גם שרת "שכח" שדובר בשנה אחת בלבד, ומשיב לבקשתו של משה לחזור ארצה בדרכו האופיינית. הוא מבריק: "בתשובה למכתבך האחרון קרא נא יחזקאל פרק 20 פסוק 32 שש המילים הראשונות וביחיד נקודה".

ומה הן שש המילים הראשונות הללו? "והעולה על רוחכם היו לא תהיה!"
בעקבות המברק בא מכתב, מנוסח אף הוא בסגנון טלגרפי:

לעת עתה הרצתי אליך רק מברק המסתמך על הפסוק ביחזקאל. קיבלתי את מברק התשובה ולא התרשמתי מהפסוק אשר ביקשת לתמוך את יתדותיך בו. נדהמתי בראותי כי אתה מתכוון בכל הרצינות לנטוש את משמרתך בתוך שנה קצוצה אחת. אמנם אמרת לי משהו מעין זה בצאתך לשליחות, אבל מיד הגבתי אז שלילית על כוונתך ולא עלה על דעתי כי תחזיק בעמדתך זו.

ולאחר ימים אחדים חוזר שרת ומדגיש:

יקירי משה, אין ביכולתי – לדאבוני! – לתת לך פקודות ולגזור עליך ציות להן, אבל בשם האחריות הציונית, אשר את לשונה והגיגה אתה מבין היטב, ולמען מעמדך שלך בעולמנו הציוני בכלל ובקרב מחנה השליחים הישראליים הנמצאים בשירות ציוני פעיל, הנני בא לשטוח לפניך את בקשתי הנמרצת, אשר כל חברינו בהנהלה שותפים לה בלב ונפש, כי תשקול את העניין מחדש ותסכים להאריך את שליחותך עוד לשנה אחת.

אך אבא עומד על שלו. הוא כותב לז' שרגאי: "אין צורך לומר שאני מתייחס בכל הרצינות והכבוד לדרישתך שלך ושל מר שרת – אולם אני חוזר ומודיע, כפי שהודעתי למר שרת, שאני יוצא את ארגנטינה ב-15 באוקטובר, ואהיה בארץ בראשית נובמבר".

בינתיים מפצירים בו שיחזור כבר למחלקה לחינוך ותרבות, מפני שהעבודה מרובה, ושלושת המחליפים שלו אינם מספיקים לעשות אותה. וכך כותב אליו בצלאל שחר: "אחרי החלק הרשמי אני רוצה לחזור ולהדגיש שוב ושוב בפניך, ידידי האמיץ, את חיוניות הדבר שתשוב אלינו במהרה. מצבנו בוועד הפועל איננו מזהיר ביותר, ויהודי כמוך יכול לתרום רבות לאיזון הדברים. המצב בחינוך מדאיג יותר משנה לשנה".

משה עונה שיש להביא בחשבון שלפחות בתקופה הראשונה יצטרך להמשיך ולטפל בענייני עלייה, על מנת שלא להזניח אותה:
7 באוקטובר:

האמת היא שאני עוקר ו"עורק" מכאן למרות פניותיהם הנמרצות של שרת ושרגאי, אולם אינני רואה לנכון "להמשיך לזמן מה", וכל שכן לקבל דרישתם להישאר לשנה נוספת. לעומת זאת, ברור שמחובתי לטפל בענייני העלייה הזאת מטעם התאחדות העולים, במסגרת הסוכנות וכן הלאה. מסתבר שבזמן הראשון אצטרך להקדיש לכך זמן לא מועט... יש לי מטען של פעולות ועניינים בשטח המגעים ההסתדרותיים עם התנועה הקואופרטיבית והאיגודים המקצועיים בארגנטינה וביבשת – מותר לי להגיד שהצלחתי משהו בנידון, אף על פי שטיפלתי בשטח זה רק דרך אגב.

אכן הצליח בכך, ועוד יותר במשימתו הראשית, היינו ייצוג הסוכנות היהודית וארגון העלייה. ב-
 1963 עלו מארגנטינה 4,400

איש – "יציאת מצרים", כפי שכינו את התופעה. כשליש מהם הצהירו שינסו להשתלב בהתיישבות העובדת; עוד שלישי רצו לפנות תחילה לאולפן ללמוד את השפה, והיתר התכוונו להתיישב מיד בעיר או במרכז עירוני. כולם כאחד הביעו אמון בעצמם וביכולתם להסתגל לתנאי הארץ, בעזרת השלטונות וגורמי הקליטה.

שוב החלה סדרת מסיבות הפחדה והארוחות החגיגיות. ההסתדרות הציונית הארצית ערכה טקס פרדה שבו דנו בבעיות העלייה של היישוב היהודי בארגנטינה, מתוך הבלטת פועלו של משה קיטרון. הוא היה סמל לתקופה, ציינו, ולא בכדי בחרו בו לשליחות זו. הוא מצדו העמיד בחריפות את בעיות העלייה וקרא להסתכל במציאות בפנים. רק העלייה מציעה תשובה לכל הבעיות שצריכות להעסיק אותנו. את גל העלייה הנוכחי הוא מייחס לא רק למשבר הכלכלי הפוקד את ארגנטינה, אלא לתסיסה הרוחנית של הנוער היהודי ולתגובתו לתופעות האנטישמיות, לדאגת ההורים לחינוך יהודי לילדיהם ולקליטתם המוצלחת של אלה שעלו לא מכבר.

המפלגה ערכה אף היא מסיבת פחדה חגיגית. מלבד אנשי השגרירות בלט אמריקו גיולדי, המנהיג הסוציאליסטי הוותיק, אשר היה אחרון הנואמים. בדבריו החמים העלה את זכר חברותם במשך עשרות בשנים, ואמר שאחרי עלייתו של קוסטרינסקי לארץ עקב אחריו באמצעות מכתבים וקריאת מאמרים, בעיקר על הציונות הסוציאליסטית. ובנאום התשובה דיבר משה על האחדות האורגנית ציונות-סוציאליזם, והזכיר שהיה חבר נושא-פנקס במפלגה הסוציאליסטית בשורה שלמה של יישובים בארגנטינה. הוא נפגש זה עתה עם מנהיגים סוציאליסטים בארצות רבות בדרום אמריקה; כולם הביעו עניין בישראל, והוא סבור שאמנם יש לישראל הרבה מה ללמד את התנועה הסוציאליסטית ביבשת – קודם כל, על שינוי פני האדם.

העשור האחרון

פעם באתי לביקור בבית הורי, זמן מה לאחר שובם. עם תום הביקור ליווה אותי אבא החוצה. מעניין אילו פרטים תפלים נחרתים בזיכרון ברגעים חשובים. אני זוכרת שגזמו אותו יום את הדשא בגינה, והריח החריף של העשב הטרי עמד באוויר. לבשתי חצאית שחורה וסוודר בצבע לילך, שכיסה בקושי את כרסי המתעגלת – הייתי בחודש הרביעי להריוני עם דני, בני השני. אבא לבש מכנסיים אפורים וחולצה לבנה בצווארון פתוח. הלכנו יד ביד כמו שני ילדים. הרגשתי שידו חמה מאוד. עד אז לא הבחנתי בשום דבר יוצא דופן. שאלתי אותו אם הוא מרגיש בטוב.

"בוודאי", השיב, "הרי את רואה".

לא ציפיתי לתשובה אחרת. גם כשהרגיש ממש לא טוב וסבל כאבים, התכחש להם. אני דווקא חושבת שיש לך חום, אמרתי, אולי תמדוד. אולי זו התחלה של שפעת.

"שטויות", פסק. "הכל בסדר. אולי אני קצת עייף, זה הכל".

כעבור כמה שעות צלצלה אמא להגיד שאמנם צדקתי, לאבא חום גבוה. הרופא ציווה על אשפוז מְדִי, הוא נשלח לבית החולים בילינסון.

האבחנה היתה דלקת ריאות, אך שהייתו בבית החולים היתה ממושכת. בעצם היתה זו הפעם השנייה שאושפז בשל כך – גם ב-1960 היה ימים אחדים בבית החולים, ועוד זמן מה שכב בבית – אך שוב לא חשדנו בדבר. או אולי לא רצינו לחשוד. לנפש האדם מנגנוני הגנה יעילים, השומרים עליו שלא יראה, ולא ישמע, ולא ידע מה שעלול להכאיב לו.

רק לאחר שנים, כאשר היה ברור שמדובר בסרטן, אמרו הרופאים שכבר אז חשדו שיש משהו מעבר לדלקת.

ואנחנו אמרנו שמעז יצא מתוק, והיה רווח בצד ההפסד של דלקת הריאות: כפי שאמא שיננה לשווא כל השנים, היה הכרח להתרחק מהסיגריות. הוא לא הפסיק לעשן לגמרי, אך הפחית במידה ניכרת, ונתן העדפה למקטרת, מתוך הנחה שזה פחות מזיק. אמא התנזרה מעישון לחלוטין, כדי שעשן הסיגריה לא יגרה אותו. מכל מקום, תמיד עישנה הרבה פחות ממנו.

אני לא עישנתי בכלל, אף לא סיגריה אחת בכל ימי חיי. מעולם לא נמשכתי לסיגריות, ולאחר שאבא הלך לעולמו ראיתי בהן ממש אויב אישי. ריח הטבק מחליא אותי עד היום.

נראה היה שהחלים, אם כי ה"שפעת" היתה פוקדת אותו לעתים, וכוחותיו לא חזרו אליו אלא לאחר זמן. בינתיים המשיך בפרסום מאמרים בכתבי עת שונים, גם על נושאים אידאולוגיים, גם על הקהילות היהודיות באמריקה הלטינית, נושא שבו נחשב למומחה הגדול בארץ. הוא גם כתב ערך בנושא זה בשביל האנציקלופדיה העברית, ואחר כך גם בשביל "האנציקלופדיה לציונות וישראל" שיצאה לאור במסגרת מכון הרצל בניו יורק.

הוא הרצה בפורומים שונים: בבית הספר למדע המדינה, במדרשה הצבאית לחינוך ובמרכז לתפוצות (המוסד לקשרי תרבות עם יהודי התפוצות). כן הרצה במכללה לביטחון לאומי ובקורסים של משרד החוץ למנהיגי האיגודים המקצועיים מדרום אמריקה. באמצע דצמבר אותה שנה נשא סדרת הרצאות על יהדות זמננו בפני סגל הפיקוד הבכיר של צה"ל.

במסגרת תפקידו כיו"ר התאחדות עולי אמריקה הלטינית המשיך לטפל בבעיות העולים והעלייה: בדו"ח בקונגרס עולי אמריקה הלטינית עמד על הפעילות, על ההישגים, וגם על בעיות הקליטה של העולה במישור אישי, על החברה הישראלית הקולטת ולא תמיד קולטת – אותם הנושאים השבים וצצים מתחילת הקמת המדינה, ובעצם טרם באו על פתרונם עד עצם היום הזה.

כן הגה רעיון שאותו התחיל להגשים קצת לאחר מכן, בשיתוף עם המכון לחקר הציונות באוניברסיטה העברית: לאסוף כל חומר אפשרי על החיים החברתיים והפוליטיים של היישוב היהודי באמריקה הלטינית.

ידוע לנו למעשה שמדובר בכל החיים החברתיים של היישובים בדרום אמריקה, שבהם מילאה תמיד הציונות תפקיד ראשון במעלה, ומדובר בכל החומר האפשרי מהארגונים והמפלגות וכן האישים המובילים: פרוטוקולים, פרסומים רשמיים (כולל עיתונים), דו"חות, מכתבים,

ציילומים, זיכרונות וכו'. חלק גדול מהחומר הולך לאיבוד. הגיע הזמן לאסוף אותו, למיין אותו, ולהתחיל לעבד אותו על ידי אנשי מדע מוסמכים.

וכמובן, מחלקת החינוך בוועד הפועל:

לאור ההקפאה המחלטת של תקציבי החינוך... מתבקשות הערות אחדות. במשך שנים אחדות ניהלנו פעולות מגוונות ומסועפות תחת הכותרת של פעולה ציבורית בחינוך, ומטרתן לנסות ולחדש את מעמדה של ההסתדרות במערכת החינוך במדינה כגורם מכוון ומשפיע. התקציב שניתן לנו לא היה מעולם מספיק ולא אפשר גם פעולה ניסיונית ויוזמה אלא בממדים מוגבלים, אולם הצלחנו לקרום את התשתית לפעולה רצינית יותר ובעיקר להכשיר גורמים שונים – בראש ובראשונה בקרב ההסתדרות עצמה – לראות נכונה את המתרחש בשטח חיוני זה. ההתפתחות שחלה בשנים האחרונות הביאה לשינוי יסודי במצב: הגברתו של החינוך הממלכתי-הדתי (שהפך למעשה זרם של המפד"ל) באמצעים שאינם כשרים יתר על המידה, ומגמה אנטי-הסתדרותית מובהקת; החלשת הזיקה להסתדרות ולערכיה בקרב הדור הצעיר, והעדר חינוך וידע על תנועת העבודה במוסדות החינוך (כולל מוסדות שבתחום השפעתה הישירה של ההסתדרות); התעניינותו של הציבור כולו, ושל השלוחות השונות של ההסתדרות בכלל, בבעיות חינוכו של הנוער והדור הצעיר – כל אלה הבשילו את הצורך ואת ההכרה בצורך דחוף לטפל בנושאים רגישים אלה ולפתח פעולה מתוכננת, שיטתית ובעלת תנופה, מתוך ניצול כל האפשרויות הניתנות במסגרת חוק החינוך הממלכתי הקיים. התפתחות זו היא אובייקטיבית, אולם מותר לנו להניח שיצרנו במשך הזמן את כתובת ההסתדרות למועצות הפועלים, לפעילי חינוך, למורים ולמחנכים, ואף לחברינו במשרד החינוך והתרבות, אשר מתעוררים ומוכנים לתרום לשינוי המצב ולשיפורו.

הוא התכתב עם יהודים ולא יהודים, גם ידידים ותיקים, גם אנשים שאתם קשר קשרים בשליחותיו האחרונות. מנהיג פועלים באורוגוואי כתב לו באוקטובר 1964 וקובל על שאין פרי לעמלו:

הדבר שהכי מפריע הוא חוסר ההבנה. עשינו מעשה גדול, ועכשיו אנו רואים שקמים קואופרטיבים שמנסים לשים יד על ההכנסות כדי לרמות את המדינה. האם זה מה שחיפשנו? ...הבעיות הללו משותפות לכולם, אך כשאנו דנים בהן עם ידיד ומומחה כמוך, יש לנו הרושם שהיה לנו כשהיינו ילדים והיינו מספרים את הבעיות שלנו לאבא.

באותה תקופה התחילו לדון באפשרות העלאת עצמותיו של הברון הירש, אבי ההתיישבות היהודית בארגנטינה, ולהטמין בקבר מיוחד, אולי במפלסים, ולבנות שם משהו דומה לקבר הברון בזיכרון יעקב. הכוונה היתה לאירוע ממלכתי. אוקטובר 1964:

הייתי אצל הנשיא, ולאחר מכן שוחחתי עם נשיא האוניברסיטה אליהו אילת, המשמש כחבר בדירקטוריון הישראלי של יק"א (הארגון להתיישבות יהודית מיסודו של הברון). הקיצור, הגענו למסקנות הבאות: על העברת הארון צריכה להחליט יק"א. ישראל לא "תדרוש". היישוב בארגנטינה יכול לנקוט יוזמה ולהביא את ההצעה, אך אילת ממליץ בכל לשון של המלצה לא לעשות זאת לפני שיחוש את הדופק אצל היהודים החשובים בלונדון, אחרת הם עלולים להתנגד. אם יתקבל הדבר, תוקם ועדה מתאימה, עם הנשיא בראש וכו'. מכל מקום, מדובר במשהו דומה לרמת הנדיב בזיכרון יעקב. אך לא בית תרבות, וזה מוציא מכלל חשבון את מפלסים.

במשך השנים המשיך אבא להיות בקשר הדוק עם "נכדיו" במפלסים. היינו מוזמנים לכל החגים, השתתפנו בשמחות ובצרות, וראינו במשק בית שני. החברים המשיכו לבוא אליו בבעיותיהם – כמו בימי נעוריהם בדרור. פעם, בתחילת שנות החמישים, הגיעו למשרדו בתל אביב בבהלה גדולה:

שגריר ארגנטינה בישר להם שאוויטה פרון מתכוונת לתרום להם ספרייה בספרדית, בתנאי כמובן שהספרייה תיקרא על שמה. מה לעשות?

ואבא, שבדרך כלל לא נודע בגינונים הדיפלומטיים שלו, גילה שבשעת הצורך הוא יודע גם יודע לדבר בשפה זו. הוא הרים טלפון לשגריר והביע את התפעלותו מהרעיון הנפלא – ספרייה על שם אוויטה פרון בישראל. אבל למה במקום קטן ונידח כמפלסים? למה לא באחת הערים הגדולות, כתל אביב או ירושלים למשל, כדי שיותר אנשים יוכלו ליהנות מהספרייה, ושמה של אוויטה יובלט כראוי? השגריר שתק רגע, ואחר כך השיב: "תראה, קוסטרינסקי, אני לא אידיוט. תגיד לחבר'ה שלך במפלסים שאם הם לא רוצים ספרייה על שם אוויטה, אז לא צריך!"

הוא סייע להם גם במקרה עצוב יותר – נער ארגנטינאי שהגיע ארצה כתייר, בא לביקור במפלסים וטבע בברכת המשק. אבא נמצא אז בדרום אמריקה בשליחות, וטיפל בקשר עם המשפחה ובהעברת הגופה.

אך רוב המגעים היו ברמה אחרת. ב-1965 התחילו לחשוב על בית תרבות במפלסים, אשר יהיו בו ארכיון ומוזיאון על תולדות התנועה, ספרייה ואולם הרצאות. אבא היה סבור שבשלב זה צריכה לבוא היוזמה ממוסדות יהדות ארגנטינה, כדי שאנשי מפלסים לא יעמדו כעניים בפתח, כאינטרסנטים ופושטי יד.

הרעיון לא יצא אז לפועל. אירוניה עצובה היא שבית התרבות במפלסים הוקם רק אחרי שאבא הלך לעולמו. חברי המשק חיפשו וחשבו על מפעל נאות להנצחת שמו, ובית התרבות נראה להם מתאים ביותר. קליטו צלס, אותו קליטו שהיה מזכיר דרור עשרים שנה לפני כן, בזמן עליית "עשרת הסרטיפיקטים", נסע לארגנטינה בשליחות מיוחדת להתרים את הקהילה למטרה זו. בית התרבות הוקם לתפארת, ויש בו מועדון חברים וספרייה – לא על שם אוויטה פרון, כי אם על שם משה קיטרון.

משלחת פרלמנטרית מארגנטינה באה לביקור בארץ. חברי המשלחת מהמפלגה הסוציאליסטית ביקרו אצל משה, שוחחו, התעניינו, וגילו ידע רב והתמצאות מפתיעה בעניינים ישראלים מובהקים, כגון הרעיון הקיבוצי, אופייה הייחודי של הסתדרות העובדים, ועוד. בלט ביניהם חואן אנטוניו סולארי, ונקשרה ביניהם ידידות שנמשכה כל ימי חייו של משה. מכתביו של סולארי מזעזעים בתיאורי ירידת קרנה של המפלגה הסוציאליסטית בארגנטינה, ובעצם בעולם כולו. רק בישראל, כך ראה, מוסיף הרעיון הסוציאליסטי להשפיע ולשנות דברים.

בתחילת 1967 ניסה משה להעלות בלשכת האיחוד העולמי את שאלת היעדרה של נציגות הנוער במושב הוועד הפועל הציוני.

הגישושים והתהיות אחרי חידוש פני התנועה הציונית נעים בקשת רחבה למדי שבין המגמה לביטול המפלגות וקבלת דינם של פרנסים ונגידים ובין התשוקה ה"נוסטלגית" לחדש את המאבקים האידאולוגיים שימרדו ויתססו, עד שיחזירו לה, לציונות, את התואר והטעם של תנועה... תוך כדי חיפוש וניסויים אלה, מתפתחת גם הדרך לשיתוף תנועות וארגוני נוער בקונגרס ובוועד הפועל הציוני, בתור גורם עצמאי וחיביה העומדת בפני עצמה. טרם נקבעו המסלולים לדרך זו... בשלב זה חשובה ואף מכרעת היא הופעת נציגות הנוער כשלעצמה... ואין צורך לומר שרק בדרך זו יתגבש הנוהג ויתלבנו צורות ההופעה המשותפת בשם הרבדים השונים והמרובים שבקרב הנעלם הגדול הקרוי "נוער ציוני" בימינו.

בתחילת 1968, מראשית מרץ ועד סוף מאי, יצא משה שוב לדרום אמריקה בשליחות ההסתדרות. טרם צאתו מסר בוועד הפועל את הדו"ח הבא:

אין אני מסכם את שנות עבודתי בראשות המחלקה לחינוך מתוך "חולשת הלב" או "רוח נמוכה" חס ושלום וחס... אסתפק בציון כמה נקודות חשובות: 1. שכלול האמצעים הדידקטיים והתוכנית החינוכית של בית הספר היסודי, כולל גן הילדים. 2. ביצוע הרפורמה, שמגבילה למעשה את משך החינוך הקרוי יסודי, ומפנה יותר ויותר אמצעים ושימת לב לחינוך העל-יסודי.

השליחות היתה בשם תנועת ידידי ההסתדרות, ומטרתה המוצהרת היתה להקים סניפים באמריקה הלטינית – מעין קונגרס עולמי של ידידי ההסתדרות – ולהפיץ את רעיון ההסתדרות בקרב יהודים וגויים כאחד. למעשה היתה הרבה יותר מזה: דיאלוג עם היישוב היהודי ביבשת על רקע מלחמת ששת הימים, עם כל המשתמע מזה, ובחינת מצבו של הנוער ועמדתו כלפי ישראל לאור המצב החדש. הרי הדאגה הגדולה היתה תמיד יצירת שפה משותפת בין נוער התפוצות לנוער הישראלי, מניעת התרחקות עקב אי הבנות אידאולוגיות, ומלחמת ששת הימים יצרה מציאות חדשה. מבחינה זו היה קשר אורגני בין ההיבטים השונים של השליחות: במה שונה ישראל משאר האומות? – שואל הנוער המחפש דרכים להזדהות עם העם והארץ. ואחת התשובות היא ללא ספק: ההסתדרות בעלת האופי הייחודי – איגוד פועלים שהוא הרבה יותר מאיגוד פועלים.

בעיני הציבור היהודי, היו חוגי ידידי ההסתדרות מיועדים בראש ובראשונה לחברי המפלגות הציוניות-סוציאליסטיות, אך גם הבלתי מפלגתיים או אנשי מפלגות אחרות יכלו למצוא שם את מקומם – כל מי שהיה מוכן לשתף פעולה מצא מכנה משותף במסגרת זו. כך גם הגיעו לתנועה הזאת מספר לא מבוטל של אינטלקטואלים צעירים. בעיני הציבור הלא יהודי, היה מדובר בקשר של הסברה, אינפורמציה והכוונה בפועלה של ההסתדרות, הישגיה ובעיותיה, ודרך השתלבותה בתהליכים החברתיים והכלכליים של המדינה. משה הצהיר ש"תנועת חברי ההסתדרות לא באה לקחת, אלא להעניק. לא מדובר בעריכת מגבית, אלא לאפשר הכרת חיי המדינה, להתקרב לחוגים רחבים יותר, גם כאלה שכיום אינם קשורים עדיין לחיים היהודיים. הבעיה היא כיצד להגיע לכל השכבות, גם כאלה שעומדים מהצד... תפקידה של ההסתדרות בהתפתחות הארץ חייב להגיע לתודעתם של יהודים ולא יהודים".

כדרכו, נזהר מאוד מאידאליזציה ומיצירת אשליות. הוא דיבר אל הקהל בשפה יומיומית, ותיאר את הפעולה השוטפת של ההסתדרות. "אני עומד כאן לפניכם עם תפילה בלב – שאהיה מסוגל לבטא מה שיש לומר במילים פשוטות". הוא לא דיבר על צבא גיבורים אשר ניצחו ניצחון מזהיר את צבאות ערב, ולא תיאר את העלייה כהליך שכולו גן של שושנים. עם זאת, ומאחר שסבר ש"באמריקה הלטינית, כולל אמריקה הלטינית היהודית, השתמרה וקיימת חשיבותו של המומנט האידאולוגי יותר מאשר בסקטורים אחרים", התמקד בו לא פחות מאשר בעניינים הקונקרטיים. הוא נזכר בפעולתו בליגה למען ארץ-ישראל העובדת לפני שנים – איך בגלגולה המקורי התנגד לה מפני שראה בליגה מכשיר אדמיניסטרטיבי מדולדל מתוכן רעיוני, המתחרה במפלגה, ואילו עתה הוא רואה באגודת ידידי ההסתדרות מכשיר להחייאת האידאולוגיה. "זה יעזור לנו להשתלב במסגרת הכללית של יהדות הגולה, ובעיקר בחוגי האינטלקטואליים והדור הצעיר".

כך ביקר בשבע ארצות: אורוגוואי, ארגנטינה, ברזיל, ונצואלה, קולומביה, פרו וצ'ילה. בין היתר השתתף בפתיחת המרכז לתרבות של הקהילה בבואנוס איירס ובחגיגות יום העצמאות העשרים של המדינה, אשר צוין בטקס גדול. הזכירו שהיה ממניחי היסוד של הקהילה ועזר להפוך אותה מחברה קדישא לקהילה של ממש.

כמעט כל שבת נערך "עונג שבת" בהשתתפות כל מוסדות המפלגה. משה היה נואם בהזדמנות זו על בעיות עלייה, נוער, תרבות, קשרים בין ישראל לגולה, ולאחר מכן כך היה מתקיים דיון ממושך. מובן שהיו גם מסיבות עיתונאים עם נציגי העיתונות היהודית והזרה.

הוא התקרב במיוחד לקונפדרציה הכללית של העובדים במקסיקו (סט"מ), והמשיך להתכתב עם מנהיגיה במשך שנים – השנים המעטות שעוד נותרו לו – וגם הם היו פונים אליו לעתים קרובות לבקש עצה והדרכה על סמך הניסיון שהצטבר בארץ.

עם שובו לארץ, בסוף מאי 1968, הגיש חשבון הוצאות. האש"ל שלו הסתכם בתשעה-עשר דולר ליום במשך 81 יום, ולדעתו היה זה סכום מספיק בהחלט, די והותר לצרכים שלו. רמת ציפיות שונה במקצת מזו של רוב השליחים.

פחות מחודש וחצי לאחר שובו אושפז בבילינסון, תחנה ראשונה בסדרה ארוכה: כעבור שלושה ימים הועבר לבית החולים מאיר בכפר סבא, שהתמחה אז במחלת ריאות, ושם אובחן אצלו הסרטן. כעבור שבועיים הועבר לתל השומר, שם שהה שבוע, חזר הביתה ל"חופשה" של שבוע, וכעבור עוד שבוע, ב-14 באוגוסט, נותח. עשרה ימים לאחר הניתוח חזר למאיר, שם שהה עוד עשרה ימים. את ההקרנות קיבל בבילינסון.

בעיניים עצומות יכולתי להבחין בין בתי החולים, רק לפי הריח. תמיד עמד בחלל ריח של תחבושות ושל דם ושל חומרי חיטוי ואמוניאק ושל שתן. בתי החולים היו נקיים, אבל הריח הזה עמד בהם והיה תוקף את הנחיריים ואת הנשמה מיד עם הכניסה. וגם ריח של סבל ושל כאב עמד שם. הנה הלם המפגש הראשון עם אבא לאחר הניתוח: הוא שוכב במיטתו, פניו אפורים, וצינורות מצינורות שונים משתלשלים מגופו ומחברים אותו לכל מיני מכשירים משונים. ידיו – אותן ידיים ארוכות, חזקות, עם כתמי ניקוטין כהים על האצבעות, שזכרתי מאז ומתמיד – היו שמוטות על הסדין, לבנות, רפויות, חסרות חיים. כמו שתי ציפורים מתות עם הבטן למעלה, חשבת. עצמתי חזק את העיניים. הנה אפתח אותן, וכל זה יהיה כלא היה. התמונה המחרידה תיעלם. אולי ישכב במיטה, אבל ודאי יחייך ויתלוצץ קצת על חשבון עצמו, כפי שנהג לעשות תמיד כשהיה חולה. פתחתי שוב את העיניים – כל אותם הצינורות עדיין היו תקועים שם, ומסכת חמצן על אפו. מרוב אביזרים, בקושי יכולתי לראות את אבא שלי. הוא הפך למכונת הנשמה.

הרופאים לא דגלו אז באמירת האמת לחולה, ונאמר לו שיש לו אמפיזמה. למה אמפיזמה? הרי זו מחלה קטלנית כמעט כסרטן, אבל השם מפחיד פחות. אנשים השתמשו בכל מיני מילים שאולות, העיקר שלא יצטרכו להעלות על דל שפתותיהם את המילה הנוראה: דבר אחר, מחלה קשה, לא עליכם, שלא נדע. אך אני משוכנעת שידע את האמת מהרגע הראשון. הוא שיחק את המשחק כדי שלא לצער אותנו, העמיד פנים שאכן הוא חולה אמפיזמה, אבל הוא ידע. רק פעם שאל אבא בכל זאת את הרופא – למה הקרנות אחרי אמפיזמה? לפעמים עושים הקרנות גם אחרי אמפיזמה, הרגיעו אותו. לא רק אחרי סרטן, גם אחרי ניתוחים אחרים. אבל הוא ידע.

למשפחות היו אומרים את האמת, פחות או יותר, אבל לנו לא אמרו. אמרו שהניתוח הצליח. ואולי היתה זו האמת – הניתוח הצליח והחולה מת, לפי הבדיחה הנושנה הלא-מוצלחת. אבל מאחר שהכרנו את החינניות שלו, את כוח הרצון שלו, את הדחף שלו להתגבר על מחלות ומכאובים כדי לחיות ולפעול הלאה – הסתפקנו בהגדרה סתמית זו, הניתוח הצליח. כיום אני מתפלאה שוב – אולי מתפעלת – מיכולת ההונאה העצמית של האדם, המונעת ממנו לראות אמת מכאיבה, גם אם היא מסתכלת לו היישר בעיניים. הוא יורק דם, ממשיך לירוק דם זמן רב לאחר הניתוח? – ובכן, ברור שאחרי ניתוח שכזה יורקים דם. הוא אינו מתאושש? – מובן מאליה שההקרנות מתישות את הבן אדם. הוא עוד יתאושש, אלא מה.

מברקים עם איחולי החלמה המשיכו להגיע לביתן 10 בתל השומר ולבית החולים מאיר במשך כל חודש אוגוסט, ובספטמבר חזר לעבודה. הוא התייחס למה שעבר עליו בנושלוטיות הרגילה שלו: "בעקבות מחלה אשר נתנה אותי במשך חודשיים בידי הרופאים..." באוקטובר היתה לו ולאמא סיבה כפולה לשמוח ולחגוג: גם הסתיימה סדרת ההקרנות, גם גמרו לשלם את המשכנתא בעד הדירה ביד אליהו. ובכן, החליטו ללכת לקולנוע – לקולנוע מוגרבי, אינני זוכרת עוד לאיזה סרט – ולנסוע באוטובוס, הרי הוא עובר קרוב כל כך, ממש לא כדאי לקחת את המכונית ולחפש חניה. את המכונית, אגב, הראשונה והאחרונה שהיתה לו, מכונית "דאף" עם הילוכים אוטומטיים מותאמים לנכה, רכש אבא רק שנים ספורות לפני כן. עד אז נזקק לחלוטין לתחבורה ציבורית.

הם התקרבו לתחנה, ואבא קם ממקומו קצת לפני כן, להיות מוכן לרדת. הנהג עצר בפתאומיות, אבא נפל ונחבל קשות. הוא אושפז בבית החולים הדסה-בלפור, שם אבחנו שטף דם פנימי בחלל הבטן. גם הטחול נפגע והחליטו להוציא אותו. הוא שהה שבועיים בבית החולים. זו היתה תאונה קשה, קשה שבעתיים לאדם במצבו. חברת "אגד" התנערה לגמרי מכל אחריות. לאדם במצב רגיל זה לא היה קורה, טענו, גם אם הנהג עצר פתאום.

הבעיות הרפואיות המשיכו להציק, מעשה שטן, ולא רק לאבא. אמא יצאה לפנסיה. היא סיימה מסלול בהוראה שכמותו רואים כיום לעתים רחוקות: מעבר להקניית ידע, היה בשבילה כל ילד עולם ומלואו, אישיות שיש לטפח ולדאוג לה. היא לא ידעה מה זה העברת שיעור באופן מכני, לא היתה מסוגלת לזה: כל פעם התכוננה מחדש, כאילו היתה זו הפעם הראשונה שהיא מעבירה את החומר, וכאילו לא לעסה אותו פעמים אין-ספור קודם לכן. והתוצאות היו מורגשות: השיעורים שלה היו חיים ומעניינים, והתלמידים לא השתעממו אצלה אף פעם. שנים אחרי סיום בית הספר המשיכו להתכתב אתה, לשלוח לה ברכות לחגים ולהזמין אותה לשמחותיהם. היה ממש קשה להסתובב אתה בשכונה:

כל רגע היה עוצר אותה מישהו, ולעתים קרובות היה הפתיח: "המורה רות, את ודאי זוכרת אותי..." ואז היה ברור שהטיול או מסע הקניות או אף ההליכה לקופת חולים מתעכבים שעה ארוכה. בכל זאת שמחה לקראת יציאתה לפנסיה. מאז ימי נעוריה עבדה קשה, וששה לאפשרות לחיות בקצב פחות מאומץ ולנוח קצת. היא ראתה עצמה מקדישה את עתותיה לידידיה ואף לעצמה. והנה זמן קצר לאחר פרישתה התגלה אצלה גוש בשד. היא הוזמנה בבהילות לאיכילוב לבצע ביופסיה, וביקשו את הסכמתה ואת הסכמת אבא להמשיך ולנתח בו במקום אם יתגלה שהגוש הוא ממאיר. ישבתי עם אבא על המדרגות ליד חדר הניתוח, וחיכינו לפסק הדין. הדקות נקפו, וגם השעות. פניו של אבא הלכו והאפירו. מעולם לא ראיתי אותו מדוכדך כל כך, מעולם לא נפלה רוחו, אף לא בשעותיו הקשות ביותר. תמיד ידע להתעלם ממכאוביו הוא או לבטל אותם באיזו התחכמות, גם אם היה זה הומור שחור; אך לא הפעם. לא כאשר מדובר באמא.

הרופאים יצאו אלינו ואמרו שהניתוח עבר בהצלחה ושאינן סיבה רפואית שהגברת קיטרון לא תחיה עוד שנים ארוכות וטובות. הפעם אמרו את האמת: אמא חיה עוד שנים ארוכות, אבל לא כל כך טובות. אחר מותו של אבא הפכה לאדם אחר. הניצוץ כבה אצלה. החודשים שלאחר מכן היו למחול שדים של הקרנות וטיפולים. באחד הלילות, בזמן מושב הוועד הפועל הציוני, בעוד אמא מקבלת הקרנות, קיבל אבא שטף דם במלוננו בירושלים. הוא לא רצה להבהיל אותנו, ובעיקר אותה, ועל כן התאשפז בלי לומר דבר. רק למחרת הודיעו למשפחה. אמא היתה נוסעת לבקר אותו בבית החולים כשהיתה חוזרת מסדרת ההקרנות שלה, כשהיתה אמורה לשכב ולנוח. אך השתחרר, התחיל ללוות אותה לטיפולים שעוד חיכו לה. כל אחד מהם השתדל להעמיד פנים שהכל בסדר, שאין מקום לדאגה, ואין אלה אלא הטרדות חולפות. איש מהם לא הצליח להערים על השני.

בכל זאת, ובמאמץ לא קטן, המשיך בעבודתו הסדירה כחבר הוועדה המרכזת של הוועד הפועל של ההסתדרות ובמחלקת החינוך, כחבר הנהלת המועצה הציונית, כחבר נשיאות הוועד הפועל הציוני, במזכירות האיחוד העולמי ובהתאחדות עולי אמריקה הליטינית. הוא לא נכנע למחלה. בתחילת נובמבר 1970 השתתף בדיונים להקמת קרן ארגנטינה-ישראל לקליטת עלייה, שאמורה היתה לעסוק בין היתר בהקצאת הלוואות לעולים. באותה תקופה חשבו גם על ועידה עולמית של ידידי ההסתדרות, והוא היה אחת הדמויות המרכזיות ביוזמה זו.

בקיץ 1971 נסעתי עם משפחתי ליפן, עקב מינוי בעלי למשרת נספח מדעי בשגרירות. כעבור זמן מה הבחנתי שכתב ידו של אבא, הקשה תמיד לקריאה, נעשה בלתי קריא כמעט, ולאחר מכן התחילו להגיע מכתבים שאמא כתבה בשמו מפני ש"הוא מאושפז עקב דלקת ריאות". שוב דלקת ריאות?! ואני האמנתי! זה ממש לא מתקבל על הדעת, אך האמנתי. מנגנון ההגנה פעל שוב: האמנתי במה שרצייתי להאמין, ולא נתתי לספקות להרים ראש. כאשר צלצלתי הרגיעה אותי אמא שהנה-הנה הוא יוצא מבית החולים והכל יהיה בסדר. ואכן יצא מבית החולים ושוחרתי אתו בטלפון – ולא שיערתי שאלו פגרות קצרות, ולאחר מכן הוא חוזר לבית החולים לסדרת טיפולים נוספת.

במכתב שקיבלתי ממנו אז כתב: "נעמילה! לא טוב היות האדם חולה, ותוספת לא טובה היא שיש לך במרחקים בת אהובה ואוהבת והיא דואגת ומודאגת, ואתה צריך גם לדאוג שתהיה שקטה ולא תפרפר יתר על המידה... כבר הסברתי לך שהשפעת עברה אצלי לדלקת כי במערכת נשימה נגועה, כפי שיש לי אחרי הניתוח של 1968, השיפור הוא ממילא אטי, ועלי להיזהר, ולקבל בין היתר מכתבים טובים ויפים כאלה שמגיעים מנכדי, אשר היה לך הכישרון והמזל גם יחד לתת לי... מה טעם בפרטים? אין בהם טעם כי אינם מהווים תמונה ואינם מסבירים את המצב".

ואני עוד לא הבנתי! לא ידעתי שזה מכתב פְּרָדָה! כמעט ברגע האחרון, כשבועיים לפני מותו, נודע לי ש"צריך להיות מוכנים לגרוע ביותר". למחרת עליתי על מטוס ארצה.

בהונג קונג נאלצתי להמתין יממה להמשך הטיסה לארץ. ישבתי על המזח במפרץ קאולון, מול אחד הנופים המדהימים בעולם, ולא ראיתי דבר מהנעשה סביבי. ישבתי והתדיינתי והתמקחתי עם ריבוננו של עולם, עם האלוהים שזה מכבר חדלתי להאמין בו: איפה קצת צדק, הוכחתי אותו, כמה עוד אתה

יכול להתעלל באדם. כמה פעמים היה כבר על סף המוות – כמה תאונות ומחלות שלחת לו. ולמה? הרי מעולם לא חשב על עצמו ולא דאג לעצמו, רק לזולת – כך אתה מוכיח את מידת הצדק והרחמים שלך – צדיק ורע לו? תן לו לפחות למות בכבוד ובשקט. אל תיתן לו להתייטר עוד, אגא. אחר כך הייתי תופסת את עצמי שאני בסך הכל מדברת אל עצמי ואין שומע, בולעת קצת דמעות ומתחילה את הוויכוח מחדש.

בסך הכל הייתי קרוב לשלושה ימים בדרך. כל הזמן הזה כמעט לא ישנתי – הוצפתי זיכרונות, זיכרונות ילדות בעיקר: בעת חניית המטוס בדלהי, למשל, נזכרתי איך אבא קרא בפני את "ספר הג'ונגל" ואת "קים" לקיפלינג, והבטחנו זה לזה שניסע יחד למסע ארוך בהודו, ובו נתחקה על עקבותיו של קים. כל כך הרבה תוכניות רקמנו יחד, וכל כך מעט התגשמו.

אפילו אז המשכתי לקוות איכשהו ש"הגרוע ביותר" לא יתחולל. איך זה ייתכן – אדם שופע חיוניות ומרץ, נראה צעיר בדור מכפי גילו, והעיקר – בעל הרגשות ייעוד ומטרה בחיים, תחושה שיש לו עוד הרבה מה לעשות ולתרום. את כל אלה ודאי לא הביאו הרופאים בחשבון. הם מבינים רק בעובדות ובמספרים, בתוצאות של בדיקות, בדברים מוחשיים. יצר החיים אינו נראה לעין, אבל הוא חזק מכל אלה. כיצד זה יסתלק? גם הפעם ידע להתגבר.

ולרגעים הייתי מתמלאה חששות וספקות: אולי בכל זאת יודעים הרופאים מה הם מדברים? הוא חיכה לי בבית. אף שהכינו אותי מראש, נבהלתי למראהו. רזונו הרגיל הפך לשידפון. גון פניו השזוף היה לצהוב. כמעט לא יכול היה לנשום בלי מסכת חמצן. הוא ניסה לחייך אלי ולא הצליח. רק עיניו נשארו אותן העיניים.

"אף לא דמעה!" לחשה אלי אמא כשראתה את פני. "אסור לך. זה לא יהיה לכבודו!" היא ישבה אתי עד אור הבוקר וסיפרה מה שהסתירה ממני עד אז – כל הקורות אותו מאז נסעתי: הנדודים מבית חולים לבית חולים, הבדיקות והטיפולים האינסופיים. על שבבי התקווה, שהתבדו תמיד. כיצד ניסה להשתתף בדיוני הוועד הפועל הציוני ונאבק עם הרופאים: טען שלא תהיה לו שום בעיה להגיע על כיסא גלגלים ולהשמיע את דבריו מתוכו, אך נאלץ להיכנע כאשר התברר לו שלא מדובר בכיסא גלגלים אלא באלונקה, עם מסכת חמצן על פניו.

כששהה בבית החולים, שלושה שבועות לפני מותו, קיבל מכתב מהקונגרס היהודי העולמי שבו מברכים אותו על רמתו הגבוהה של מאמר שכתב על יהודי אמריקה הלטינית בישראל שהתפרסם ב"גשר". הוא ליווה את המאמר במכתב שבו הביע ספקות בטיב הכתיבה, עקב מצב בריאותו הרעוע. תנוח דעתך, הם מרגיעים אותו, המאמר "מצטיין בכישרון ניתוח וראייה עמוקה של הבעיות". אכן מצוטט המאמר עוד עכשיו, שנות דור לאחר כתיבתו, וחוקרים עדיין משתמשים בו.

את המאמר הזה, כרוב הדברים שכתב בבית החולים, רשמה אמא. היתה יושבת ליד מיטתו והוא היה מכתוב לה, ואחר כך היתה מוסרת להקלדה או מקלידה בעצמה.

יומיים לפני שהגעתי, פחות משבועיים לפני מותו, הוגשה לעיונו טיוטת תוכנית הלימודים של סמינריון במכון להכשרה רעיונית על שם משה שרת. אבא רשם בשוליים, בכתב יד רועד: "שמונה שעות על תולדות ההתיישבות מתוך 88 – יותר מדי!"

יוסף קסטלמן, שנבחר למזכיר המפלגה בארגונינו, הודה לו על מכתב הברכה ששיגר לו. מבחינת העיתות והתוכן יכלו הדברים לשמש לו הספד: "מעבר לכל רגשות, היה זה מכתב של מורה שהשפיע רבות בעיצוב אישיותי והיה ללא ספק אחד המעטים אשר העניקו לי את המטען האידיאולוגי אשר קבע את גורלי. במקרה שלי אפשר לדבר על ירושה, מפני שמעטים היו החברים אשר תרמו כמוך לתנועה בארגונינו. ולא מדובר רק בי, אלא בהמון החברים, הן בארגונינו הן בישראל, החייבים את עיצובם הפוליטי ואת השתייכותם לתנועה למשה קיטרון".

חלפו למעלה משנות דור, אך אינני יכולה להיזכר בימים שלאחר מכן, הימים האחרונים לחיי, בלי להרגיש חנק בגרון. הוא היה בבית לחופשה לכאורה, לרגל ביקורי, אך בעצם לא יכלו עוד לעשות דבר למענו בבית החולים. אחות היתה באה כמה פעמים ביום לתת לו זריקה לשיכוך כאבים, וכשהיתה מתאחרת, היו כאביו ייסורי תופת.

פעם לא הגיע בזמן מכל החמצן, והוא התחיל להראות סימני חנק. צלצלנו לכל מקום אפשרי, והבטיחו לנו שעוד מעט, אוטוטו, הוא מגיע. בינתיים עברו הזקות, והיה לו יותר ויותר קשה לנשום. אמא ישבה מולו, חסרת אונים, בוכה ללא דמעות, הבעת פניה אומרת הכל. לא היה לי כוח לראות את

זה. השתטחתי על הרצפה, כבשתי את ראשי בשטיח, והתפללתי. לא התפללתי לישועה – מזה כבר התייאשתי. התפללתי שלא לראות בסבל הזה. את הרגשת התסכול ואוזלת היד כאשר אדם אהוב סובל ואין בידך להושיע או אף לעזור, אין לתאר כלל.

היו לו הזיות, בעיקר בלילה, שהיו מחזירות אותו לימי ילדותו. "גשי לספרייה", היה אומר לי. "על המדף השלישי מלמעלה, בפיינה הימנית, עומד ספר כזה וכזה. הביאי לי אותו, אני צריך להתכונן לבחינה. מחר הבחינה בשירה רוסית. אם לא תמצאי אותו תשאלי את ברכה, היא יודעת". או "איפה הבגדים שלי? שימי אותם פה, על המיטה. אני צריך להתלבש ולהתגלח, אני רוצה לחזור כבר לעבודה. מחכים לי. הרי לא ייתכן שאדם לא ילך לעבודה". "תגידי לאמא שתכין לי קערה גדולה עם סלט" – זאת באמצע הלילה, וכאשר בקושי יכול היה לבלוע משהו – "אני צריך להתחזק מהר". הלב היה מתחמץ, אך היינו עושים כמצוותו ומגישים לו ספר כלשהו או בגדים ללבוש. הוא היה נרגע מעט, ושוב שוקע בנים-לא-נים.

אחותי היתה באה ומנסה להצחיק אותו במעשי ליצן, אך הוא לא הצליח אף להעלות חיוך על השפתיים. והעוזרת אמרה: זה הסוף. הוא כבר מת. אם מר קיטרון לא קורא עיתונים ולא מתעניין בחדשות, אז זה כבר לא הוא.

תמיד היה לו קר, קור חודר עצמות ששום חימום לא יכול לו. אמנם היו אלה ימי סוף פברואר, תחילת מרץ, אבל האביב כבר התחיל להסתמן. תנור דלק כל הזמן בחדר, ועל מיטתו נערמו כל השמיכות שבבית, ובכל זאת המשיך להתאונן שקר לו. שעות ארוכות ישבתי מאחוריו, תומכת אותו כשהוא נשען עלי, לא שוכב ולא יושב, שכן היה לו קשה בכל תנוחה שהיא. חיבקתי אותו, ושוב נזכרתי בחלום שרדף אותי בימי ילדותי: הנה אני ילדה קטנה, מטיילת עם אבא ברחוב, ופתאום הוא מתחיל להצטמק, ממש ניתך לנגד עיני כמו גוש קרח בשמש, עד שלא נשאר ממנו דבר, וידי האוחזות בידו נשארת תלויה באוויר. אז, כשהייתי קטנה, הייתי אומרת לעצמי שאם לא אספר לאף אחד על החלום שלי, אם לא אבטא אותו במילים, הוא בוודאי לא יתגשם. לא סיפרתי לאיש, והנה הוא מתגשם. הפעם לא אתעורר ואמצא אותו ישן בחדר הסמוך. הפעם זו מציאות. החלום לא היה חלום, אלא נבואה לעתיד, נבואה איומה. איך זה קרה?

וכאלה היו הרגעים האחרונים שלו. ישבתי מאחוריו, תומכת בראשו, ושאלתי:

"קר לך, אבא? אתה רוצה עוד שמיכה?"

ובקול לא לו ענה, "לא. אני רוצה לחיות!"

אמר, ואיבד את הכרתו. הוא הועבר לבית החולים מאיר, שם נפטר כעבור שעות אחדות, והוא בקושי בן 63.

והוא חי. הוא חי בכל אלה שהכירו אותו ואשר חייו נגעו בחייהם, הוא חי בפועלו. ואם יש חיים לאחר המוות, בוודאי אלה הם.

Un libro de lectura obligada para todo sionista latinoamericano

Moshé Kitrón: genio y figura

Por Mario Wainstein

Noemí Kitrón, Bein shalosh yabashot (Entre tres continentes), vida de Moshé Kitrón. Editorial Carmel, Jerusalén 2005, 338 páginas.

Antes de comenzar el comentario de este libro singular, debo decir para que no haya lugar a dudas, que más que un libro necesario es casi obligatorio para cada judío sionista y sobre todo si es del sionismo realizador y de izquierda, que haya vivido en América Latina en general y en Argentina en particular.

Presentado como una biografía, desborda ampliamente su objetivo primero y se convierte en uno de los libros de texto más originales -en todo el sentido de este término- del movimiento sionista latinoamericano. Precisamente por eso se hace tan urgente su inmediata traducción al castellano, el idioma en el cual encontrará el mayor número de lectores.

Me da vergüenza ajena testimoniar aquí cuánta gente es la que no oyó hablar de Moshé Kitrón (Kostrinski), a pesar de haber llegado de Argentina, de haber militado en algún movimiento juvenil, y de tener el mínimo de curiosidad intelectual y de edad como para saber de quién se trata. Me da vergüenza porque difícilmente haya otro personaje que como él haya sido el factor más importante de la vida sionista argentina, con dedicación exclusiva, con la autoridad que otorga el conocimiento y la profundidad de mira, y con la realización personal, que no le impidió continuar por el camino constante de la lucha en pos del ideal.

Sé que lo que voy a decir ahora tiene algo de juego de palabras, pero creo que permite decir una verdad importante. Kitrón tuvo dos hijas. Una escribió la biografía de Aba Kovner; la otra escribió la de Aba Moshé.

Lo digo porque frente a la biografía académica, que requiere la desconexión necesaria para guiarse por la documentación desapasionada, Noemí Kitrón ofrece la biografía escrita por una hija enamorada, presente en casi todas las líneas del libro, inclusive las relacionadas a épocas de la niñez de su padre, cuando ella obviamente no vivía. Dejé de contar los numerosos pasajes en los cuales al comenzar la página hay una referencia a lo que hizo "Moshé", y al promediarla ya se trata de "papá".

Quizás por eso, no vio necesidad de dos cosas que a mi parecer son imprescindibles y con seguridad se habrán de agregar a la versión castellana que debe aparecer cuanto antes mejor: el libro no tiene un índice de nombres propios, y no tiene ningún tipo de nota, ni al pie de página ni al final del capítulo ni al final del libro.

Eso está mal, porque un lector desprevenido puede llegar a pensar que se trata de las memorias de la hija, de uno de esos tantos libros que se escriben en homenaje a un ser querido. Por supuesto que lo es, pero es muchísimo más que eso.

A pesar de no contar con el mínimo aparato crítico necesario, es evidente que se trata de un libro documentado desde la primera letra hasta la última. Hay algunos pocos pasajes basados exclusivamente en la memoria personal de la hija, pero todo lo demás es fruto de lecturas, archivos, conversaciones y reportajes a protagonistas de las diferentes etapas de la vida de Kitrón.

El libro abunda en citas, muchas veces de cartas recibidas o enviadas por Kitrón. En uno de los pasajes la autora revela que después de la muerte de la madre, todo el archivo pasó a sus manos. De allí provendrían la mayoría de las citas. La abundancia de citas de cartas enviadas por Kitrón, me han llevado a pensar que probablemente conservaba en su poder una copia de la correspondencia, digamos que escribía con carbónico, porque de otra manera la autora habrá tenido que pasear por diversos lugares y archivos para completar las citas.

¿Quién fue?

La persona que surge de las páginas del libro es singular, pero al mismo tiempo producto de una época, de una corriente y de un medio. Kitrón es único, pero no existe ni podría existir sin todos los componentes de alrededor: empezando por Pinsk y Europa Oriental, siguiendo por las especiales características de carácter y tamaño de la comunidad judía de la Argentina de las décadas del treinta y el cuarenta, y culminando con esos otros sionistas socialistas soñadores, tan universales como pueden ser los internacionalistas del socialismo y tan particularistas como sólo pueden ser los nacionalistas del sionismo político.

Kitrón era persona grata en el Partido Socialista argentino, admirado por políticos de la talla de Américo Ghioldi y Alfredo Palacios, pero jamás renunció en lo más mínimo a su condición judía y sionista. Dicho en otras palabras, fue un ejemplo de integración sin asimilación, un socialista que habló de igual a igual como judío con los socialistas argentinos y tenía una columna fija en el diario socialista, que trataba sobre temas exclusivamente judíos. Ese fenómeno ya casi no existe en Argentina, y en este caso me inclino por pensar que se debe a que ya casi no existen los Kitrón.

Fue un maestro toda su vida. Un maestro que enseñó doctrinas que amaba y practicaba por sí mismo, y que seguramente sufrió enormemente al no poder concretar su sueño kibutziano debido a la amputación de su pierna después de un trágico accidente.

Fue un auténtico ``epicoires``, el nombre que le aplicaban a los judíos que se volvían ateos o por lo menos no practicantes. Auténtico porque dejó de practicar la religión por convicción y no por ignorancia o comodidad. Al mismo tiempo, sentía un profundo amor por toda la cultura judía y no sólo la hebrea -como otros de su generación hubiesen dicho- y la enseñaba a sus alumnos.

Fue un soñador con los pies sobre la tierra, trabajador incansable que no deja de ver ni por un momento el objetivo lejano en el horizonte. Junto con brillantes ensayos casi filosóficos en torno al sionismo socialista, dedicaba sus energías a lograr por fin la creación de una Hajshará en Argentina, o a obtener los famosos diez certificados que permitieron la aliá, en momentos difíciles, de un simbólico grupo de pioneros.

Judío sionista y socialista de tiempo completo, no se limitó a enviar a gente a Israel, sino que hizo su propia aliá casi inmediatamente después de la creación del Estado y también aquí se dedicó al interminable trabajo a favor de la causa, y lamento decir que no se trata de frases: él, y no sólo él sino muchos de su generación, vivían de esa manera como si fuese la única posible.

También aquí continuó su trabajo con los latinoamericanos, además de todo lo otro: el partido, la Histadrut, etc.

Las últimas palabras de quien parece mentira que haya fallecido con sólo 63 años, fueron ``Quiero vivir``.

El libro está escrito con pasión y con amor, lo que no es un defecto. Por el contrario, permite que el lector aprecie en todo su esplendor el enorme talento literario de la autora, tal como se refleja en las descripciones, tanto de paisajes como de estados de ánimo. Razón demás para exigir su inmediata traducción al castellano.

